

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

Савіщенко Вікторія Миколаївна

УДК 342.951(477) : 334.7

**ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Науковий консультант:

Алфьоров Сергій Миколайович
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4	
Розділ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ		19
1.1. Роль освіти та науки в умовах утвердження соціальної правової держави	19	
1.2. Генезис і еволюція організаційного, правового забезпечення освіти та науки в Україні	49	
1.3. Систематизація нормативно-правових актів в освітньому праві України	67	
1.4. Політика держави у сфері освіти та науки в Україні	96	
Висновки до розділу 1	120	
Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ		125
2.1. Принципи та форми освіти на сучасному етапі державотворення	125	
2.2. Організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти ...	150	
2.3. Порядок утворення, акредитації та ліцензування навчальних закладів в Україні	175	
2.4. Науково-методичне забезпечення діяльності у сфері освіти	195	
Висновки до розділу 2	219	
Розділ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКИ В УКРАЇНІ		223
3.1. Функції адміністративно-правового управління національною системою наукових установ	223	

	3
3.2. Адміністративні процедури присудження наукових ступенів	239
3.3. Підготовка та комплектування науково-педагогічних кадрів	254
3.4. Сучасний стан організаційного та правового забезпечення науки України в системі інтеграційних процесів	270
Висновки до розділу 3	283
Розділ 4. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ	286
4.1. Пріоритети реформування організаційного та правового забезпечення освіти та науки в Україні	286
4.2. Напрями вдосконалення змісту організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу у закладах освіти в Україні	312
4.3. Удосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення у сфері освіти та науки в Україні	335
4.4. Зарубіжний досвід організаційного та правового забезпечення освіти і науки, шляхи його запозичення для України	356
Висновки до розділу 4	390
ВИСНОВКИ.....	396
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	407
ДОДАТКИ.....	471

ВСТУП

Актуальність теми. Зважаючи на соціальні потреби та умови ринкової економіки, на даному етапі розвитку України одним із пріоритетних напрямів державної політики є належне організаційне та правове забезпечення освіти і науки – визначальних факторів економічного, політичного та соціально-культурного прогресу країни. Від якості освіти і науки залежить інтелектуальний розвиток суспільства, підвищення рівня життя, забезпечення стійкості та стабільності суспільних відносин, а також досягнення міжнародних стандартів і вихід на новий якісний рівень розвитку України. Глибоке усвідомлення значення освіти і науки в умовах утвердження соціальної та правової держави спонукають до пошуку нових підходів реформування й удосконалення правового забезпечення освіти та науки України. Не викликає заперечень необхідність у зміні та вдосконаленні відповідно до новітніх технологій навчального й наукового процесу, адміністративно-правових засад науково-методичного та правового забезпечення як вихідних положень, на фундаменті яких вибудовується освітня база і науковий прогрес України. Без якісного науково-методичного забезпечення освіти й науки неможливо забезпечити конкурентоспроможність фахівців на ринку праці, адже саме відштовхуючись від нього має здійснюватися належна підготовка висококласних педагогів і науковців.

Актуальність обраної теми зумовлена сучасним розвитком реформ в Україні, коли створюються об'єктивні передумови оновлення законодавства, організації змісту та правового регулювання освіти і науки в Україні. Пошук напрямів вдосконалення організаційного та правового забезпечення науки й освіти є необхідною передумовою подолання існуючих негативних явищ у державі. Дослідження і визначення даних шляхів є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Об'єктивною потребою є

створення науково обґрунтованої системи організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні.

Особливої уваги потребує проблема організаційно-педагогічного та правового забезпечення освіти і науки, оскільки рівень невдоволення серед громадян щодо професійної кваліфікації педагогів та якості освіти як у дошкільних, загальноосвітніх, так і вищих навчальних закладах постійно зростає. Несправедливо буде заперечувати той факт, що саме від вдалої, якісної організації навчально-виховного процесу у закладах освіти та майстерності педагогічних кадрів прямо залежить рівень освіченості дітей, молоді, дорослих.

Наукової актуальності та практичної значимості набувають наукові дослідження, спрямовані на вивчення особливостей організаційного та правового забезпечення навчального процесу в закладах освіти, які перебувають у центрі уваги таких вчених, як: В. Авер'янов, М. Ануфрієв, О. Бандурка, Д. Бахрах, К. Бельський, Ю. Битяк, В. Гаращук, О. Грішнов, О. Гетманець, С. Гусаров, О. Джафарова, І. Зайченко, С. Ківалов, Т. Коломоець, В. Колпаков, А. Комзюк, В. Конопльов, Т. Кравцова, М. Курко, Н. Матюхіна, Р. Мельник, С. Мосьондз, О. Музичук, В. Настюк, Д. Освянко, О. Петришин, Д. Приймаченко, А. Селіванов, О. Синявська, Ю. Старилов, В. Тацій, Ю. Тихомиров, О. Харитонова, Ю. Шемшученко, Х. Ярмакі, О. Ярмиш та ін.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної, юридичної літератури, наукових праць у галузі теорії управління та адміністративного права з проблем вдосконалення вітчизняної системи освіти, наукового комплексу, законодавства у сфері освіти та науки свідчить, що різні аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє відображення в таких напрямках наукової думки:

– нормативно-правове регулювання у сфері освіти та науки в Україні (В. Авер'янов, М. Ануфрієв, О. Бандурка, О. Битяк, А. Васильєв, В. Венедиктов, І. Голосніченко, Є. Додін, М. Іншин, Р. Калюжний,

Я. Кондратьєв, О. Коренєв, Ю. Кравченко, О. Скакун та ін.);

– висвітлення проблематики принципів навчання, виховання (В. Андрущенко, В. Бурбело, О. Василенко, Н. Волкова, І. Зязюн, Я. Коменський, В. Кремень, Г. Крючков, А. Кузьмінський, З. Курлянд, І. Лернер, М. Лещенко, В. Лозова, А. Найдьонова, Т. Рейзенкінд, О. Садовець, А. Сбруєва, А. Сманцер, К. Ушинський та ін.);

– управління в системі освіти, діяльність органів публічної адміністрації в Україні (М. Білинська, Ю. Битяк, В. Гаращук, О. Джафарова, В. Крижко, А. Куріченко, В. Луговий, С. Майборода, О. Мельников, Н. Мирна, Л. Прокопенко, В. Сімонов, Г. Сидоренко та ін.);

– вдосконалення порядку утворення навчальних закладів усіх типів та рівнів акредитації (В. Авер'янов, О. Бакаєв, Ю. Битяк, С. Гончарук, Т. Жидких, Л. Коваль, Н. Курко, О. Поступна, Г. Сидоренко та ін.);

– науково-методичне забезпечення діяльності у сфері освіти (К. Абульханова-Славська, Ю. Андріяко, Я. Болюбаш, С. Гончаров, Г. Гребенюк, О. Дубасенюк, М. Євтух, В. Козаков, Н. Кузьміна, С. Кустова, І. Лащик, В. Різник, Я. Рудик, М. Степко, Т. Сущенко, Г. Шемелюк та ін.);

– управління національною системою наукових установ, підготовка та комплектування науково-педагогічних кадрів, засади державної політики у сфері науки в Україні (А. Афанасьєв, О. Андрійко, А. Достанко, А. Корецька, Ю. Красильник, Л. Лисенко, В. Луговий, А. Манжула, С. Мосьондз, В. Семиченко, Е. Сулейменов та ін.);

– правовий розвиток науки в Україні у системі інтеграційних процесів (В. Вихрущ, В. Локтєв, Л. Охріменко, В. Радченко, Д. Серьогіна, Л. Сущенко, Н. Федорова та ін.);

– реформування фінансового забезпечення освіти і науки (В. Андрущенко, М. Бучковська, Т. Гордєєва, І. Дем'янчук, І. Комарова, В. Куценко, В. Луговий, С. Ніколаєнко, Ю. Хайнацька, А. Чернобай, Ю. Федорченко, В. Федосов, В. Яблонський та ін.)

– вивчення досвіду реформування освітньої галузі зарубіжних країн:

Китайської Народної Республіки (Л. Ареф'єв, Н.Є. Борецька, І. Животовська, Ван Ляньцєнь, Ху Мін, Ф. Сун, Сюй Цзе, Шу Чжан), Німеччини (К. Арнольд, Х. Бамбах, С. Бойтель, Р. Брокмейєр, Ф. Вінтер, Дж. Гут, В. Захер, К. Інкенкамп, Х. Кландт, К. Тилльманн, К. Фолькман, А. Юргенс), Мексики (Ш. Андерсон, В. Вріс, А. Кербера); Республіки Казахстан (В. Бишимбаєва, Ш. Каланова); США (П. Бартон, Г. Венгліньський, Д. Грізмер, Дж. Колеман, Р. Колей та ін.).

Проте проблема вдосконалення вітчизняної освіти та науки, незважаючи на наявність у сучасній науці великої кількості підходів до її вирішення, залишається однією з найбільш дискусійних. Це спричинено складністю й системністю самого феномену освіти та науки, невизначеністю їх організаційного і правового забезпечення, що не сприяє успішному розвитку освітньо-наукової галузі в умовах сучасних суспільно-політичних викликів.

Соціальна, науково-практична значущість та актуальність визначеної проблеми, нерозробленість її теоретико-методологічних основ, прогалини у чинному законодавстві зумовили потребу у створенні науково обґрунтованої системи організаційного та правового забезпечення освіти й науки в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011-2015 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 24.09.2010 № 14-10, пріоритетними напрямами розвитку науки та техніки на період до 2020 р., встановленими на підставі Закону України від 11 липня 2001 р. № 2623-III «Про пріоритетні напрями розвитку науки та техніки». Робота виконана у межах загальноуніверситетської наукової теми «Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування» (державний реєстраційний номер 0112U003550), затвердженої 28.05.2012.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є теоретичне обґрунтування, розробка ефективного організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні, з'ясування особливостей

його теперішнього стану, що об'єктивує врахування сучасних державотворчих і правотворчих процесів в Україні, в поєднанні з напрямками розвитку існуючих напрацювань у зазначеній сфері, а також формулювання висновків і практичних рекомендацій щодо подальшого вдосконалення організаційного та правового механізму забезпечення освіти і науки в Україні.

Мета дослідження зумовила необхідність постановки і розв'язання таких *задач*:

- з'ясувати сутність сучасного розуміння освіти та науки в Україні як об'єктів організаційного та правового забезпечення;
- визначити завдання і функції освіти та науки на сучасному етапі розвитку України;
- висвітлити сутність державної політики у галузі освіти і науки України;
- визначити періодизацію розвитку організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні;
- проаналізувати зарубіжний досвід організаційного та правового забезпечення освіти і науки, визначити шляхи його запозичення для України;
- здійснити систематизацію нормативно-правових актів у галузі освіти та науки України;
- висвітлити принципи, форми освіти на сучасному етапі державотворення;
- розкрити сутність науково-методичного забезпечення освіти;
- з'ясувати зміст та ознаки організаційно-правового механізму адміністрування галуззю освіти;
- окреслити пріоритетні напрями реформування організаційно-правового забезпечення освіти та науки в Україні;
- сформулювати конкретні пропозиції та рекомендації щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення освіти та науки в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері освіти і науки в Україні.

Предметом дослідження є організаційне та правове забезпечення освіти і науки в Україні.

Методи дослідження. Методи дослідження обрано з урахуванням мети і задач дослідження, його об'єкта і предмета. Методологічною базою є сукупність загальнофілософських, загальнонаукових, приватно-наукових методів, які в комплексі використано для вирішення поставлених задач. *Системний метод* надав можливість дослідити взаємозв'язок соціальних процесів та суспільних відносин, що функціонують у сфері освіти і науки, як елементів системи, що сприяло вивченню проблем у єдності їх соціального змісту та юридичної форми (розділи 1-4). Застосування *формально-юридичного методу* забезпечило формулювання головних понять та категорій дослідження (підрозділи 1.1, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.3). Застосування *структурного методу* виявилось найбільш ефективним для побудови цілісної структури напрямів удосконалення організаційного та правового забезпечення освіти і науки (підрозділи 4.2, 4.3). *Історичний метод* наукового дослідження застосовано для з'ясування особливостей становлення та розвитку організаційного і правового забезпечення освіти і науки в Україні, визначення конкретних періодів його становлення (підрозділ 1.2). *Аксіологічний метод* дозволив обґрунтувати цінність освіти та науки, визначити їх функції та завдання на сучасному етапі державотворення, пріоритетні напрями державної політики у цій сфері (розділи 1-3). *Антропологічний метод* дозволив розглянути відносини між людиною, суспільством і державою у сфері освіти та науки (розділи 1-4). *Емпіричний метод*, зокрема безпосереднє та непряме спостереження, застосовано для вивчення реального стану проблеми в освітній та науковій практиці (розділи 2, 3). *Метод збирання правової інформації* допоміг у вивченні і збиранні статистичних даних (розділи 1, 2). *Метод узагальнюючих показників* дозволив перетворити абсолютні величини на відносні,

охарактеризувати у відсотках коливання мережі дошкільних, загальноосвітніх, вищих навчальних закладів в Україні, встановити і виміряти закономірності процесу розвитку системи освіти, задоволення освітніх потреб населення. Завдяки *методу порівняльного правознавства* здійснено аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства у сфері освіти та науки, вивчено можливості застосування наявного світового досвіду в реаліях українського суспільства (підрозділ 4.4). За допомогою *методу моделювання* сформульовано пропозиції щодо вдосконалення організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні (підрозділи 4.2, 4.3, 4.4).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим комплексним науковим дослідженням організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні. У межах здійсненого дослідження найбільшою мірою наукова новизна відображена у таких концептуальних положеннях:

уперше:

– визначено комплексний перелік пріоритетних напрямів реформування фінансового забезпечення освіти й науки України: 1) залучення позабюджетних коштів (зокрема шляхом надання додаткових освітніх платних послуг); 2) матеріальна підтримка фундаментальних досліджень, що виконують наукові установи і вищі навчальні заклади; 3) своєчасне та повне фінансування науково-технічних програм та наукових розробок і досліджень з пріоритетних напрямів науки й техніки; 4) сприяння науковим дослідженням на замовлення фірм; 5) сприяння переходу на нові педагогічні технології та їх застосування з метою підвищення ефективності системи управління освітою; 6) збільшення на освіту та науку суми коштів державних і приватних підприємств, різних фондів; 7) вирішення питання щодо підтримки обдарованої молоді шляхом виділення коштів з бюджетів територіальних громад; 8) матеріальне заохочення та стимулювання учнів, студентів навчальних закладів, а також працівників наукових установ за

здобутки у сфері освіти й науки (в тому числі надання грантів на безкоштовне навчання чи стажування в освітніх та наукових закладах зарубіжжя); 9) підвищення оплати праці педагогічних та наукових працівників; 10) врахування особливостей інвестування в освіту та науку: досягнення очікуваного соціального ефекту (підвищення рівня освіченості народу, науковий прогрес) потребує довгого часу; гарантії досягнення соціального ефекту здебільшого є непрогнозованими, оскільки на освітній та науковий процес впливають чимало факторів; інвестиції освіти та науки повинні носити системний характер на рівні держави, суспільства та самої людини; 11) зниження ціни за навчання у державних вищих навчальних закладах з метою підвищення рівня доступності; 12) розширення переліку платних освітніх послуг; 13) створення правової основи для здійснення педагогами репетиторства на рівні дошкільної, загальносередньої, позашкільної та вищої освіти; 14) встановлення як державного, так і громадського контролю за формуванням й виконанням бюджетів навчальних закладів, а також наукових установ; 15) стабільне збільшення частки витрат на науку у ВВП, не менш ніж на 5 % кожного року; 16) стимулювання розвитку інноваційної й науково-технічної діяльності в регіонах України та міжрегіональний і міжнародний трансфер наукових технологій; 17) сприяння упровадженню нової техніки і технологій у виробництво; 18) підвищення безпеки та охорони інтелектуальної власності в освітніх і наукових закладах; 19) звільнення від оподаткування суб'єктів господарювання, які займаються науково-технічною діяльністю; 20) пропагування освітньої та наукової діяльності як соціальної цінності;

– запропоновано перелік основних напрямів вдосконалення змісту організаційно-педагогічного та правового забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти України: 1) встановлення продуктивної системи оцінювання знань; 2) підвищення контролю за якістю освіти та професійною кваліфікаційною підготовкою педагогічних кадрів; 3) орієнтування навчання на практичний результат – працевлаштування; 4) акцентування під час

педагогічної діяльності фахівців на патріотичному вихованні осіб, які навчаються, підвищення рівня їх рухової активності, а також гуманізація навчального процесу, забезпечення суб'єктності вихованця; 5) інтенсифікація навчально-виховного процесу; 6) повне запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всіх навчальних закладах; 7) якісна оптимізація педагогічних кадрів, встановлення подвійних вимог до професійної підготовки і майстерності педагога, перехід внаслідок цього в режим виплати подвійних заробітних плат; 8) розроблення й прийняття відповідних нормативно-правових актів – Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників усіх навчальних закладів, Положення про професійну етику педагога України, Концепції педагогічних кадрів у закладах освіти, Положення про Раду з контролю педагогічних кадрів України, Концепції Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес усіх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» до 2018 року, Постанови про соціальне забезпечення педагогів України тощо;

– обґрунтовано, що метою систематизації законодавства у сфері освіти та науки є: 1) подолання протиріч, неузгодженості, прогалин, невідповідностей у нормативно-правовому регулюванні освіти на науки; 2) усунення множинності нормативно-правових актів у сфері освіти і науки та приведення системи законодавства у сфері освіти та науки до цілісної закінченої системи; 3) підвищення ефективності законодавства у сфері освіти та науки; 4) доступність законодавства як для ознайомлення та аналізу, так і для вивчення; 5) спрощення процедури удосконалення законодавства у сфері освіти та науки (внесення змін та доповнень), у зв'язку з чим запропоновано прийняття Кодексу законів про освіту України та Кодексу законів про науку України;

– визначено позитивні підходи із зарубіжного досвіду, що необхідно запозичити у контексті оптимізації організаційного та правового забезпечення науки й освіти Україною, зокрема: 1) орієнтувати навчальні

програми на те, щоб учні пройшли повний шлях у створенні власного проекту – від візуалізації до матеріалізації – що суттєво збільшить розуміння ними предмета і процесів; 2) комерціалізувати результати науково-дослідницької діяльності; 3) знизити вартість освітніх послуг шляхом підвищення субсидованості вищої освіти, розробити державну програму щодо одержання студентами фінансової позики на оплату за навчання та особисті потреби; 4) запровадити ринкові механізми в освітню сферу; 5) заохочувати утворення малих підприємств в університетах, які безпосередньо працюватимуть на навчальний процес та на наукові дослідження; 6) перейняти тенденцію підвищення соціального статусу педагогів, формування їх як центральної фігури в системі освіти, зростання престижності і підвищення оплати педагогічної праці; 7) запровадити спеціальні іспити на працевлаштування, що реально гарантуватимуть право на здійснення педагогічної діяльності і здобуття статусу педагога; 8) забезпечити варіативні освітні можливості – визнати неформальну освіту дорослих обов'язковою інтегральною складовою системи неперервної освіти та розробити відповідні нормативно-правові акти; 9) забезпечити інтеграцію наукової діяльності в навчальний процес, співпрацю з іншими навчальними закладами, відповідність науки й освіти вимогам сучасного суспільства; 10) створити Академію вдосконалення освіти України й Академію вдосконалення науки України, метою діяльності яких було б здійснення різноманітних заходів покращення відповідної сфери; 11) урізноманітнити форми навчання, акцентуючи увагу на мікрОВикладанні, мінікурсах, рефлексивному викладанні, протокольних матеріалах, симуляції; поділ лекцій на інформаційні, проблемні, оглядові, лекції-діалоги; 12) запровадити фонди підтримки наукової та науково-технічної діяльності;

– сформульовано авторські пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання організаційного та правового забезпечення освіти і науки, зокрема: 1) прийняття Закону України «Про затвердження Програми пріоритетних напрямів розвитку освіти та науки в

Україні на 2016-2020 рр.»); 2) внесення змін у національне законодавство і забезпечення бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 2,7 % валового внутрішнього продукту України, тобто підвищення його на 1 %; 3) на державному рівні закріплення заходів заохочення розвитку науки та стимулювання дослідницької діяльності шляхом прийняття Закону України «Про заохочення до наукової діяльності та винагородження наукових діячів», де були б закріплені сприятливі умови для підвищення наукового потенціалу нації; 4) обґрунтовано необхідність законодавчо зменшити кількість аспірантів, прикріплених до наукового керівника – доктора наук – до трьох, для наукового керівника – кандидата наук – до двох, та збільшити кількість академічних годин наукового керівництва на одного аспіранта протягом року до 75-и;

удосконалено:

– визначення поняття організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу, під яким розуміється застосування (вжиття) специфічних заходів щодо внутрішньої будови, упорядкованості, узгодженості взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів (складових) системи організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності, визначеної навчальними, науковими, виховними планами, а також щодо якісного підбору педагогічних кадрів для покращення навчально-виховного процесу;

– перелік науково-методичного забезпечення освіти: а) організаційний, що спрямований на потреби об'єкта, який реалізує право на освіту: організацію якісного навчально-виховного процесу в освітніх установах; б) педагогічний, в якому відображаються ефективні підходи до реалізації освітньої функції установи, в тому числі: створення умов для надання істотного впливу на осіб, що навчаються, у розрізі рівнів компетентності педагогів; запобігання негативному впливу на навчальний процес; освітні технології, навчальні плани, програми;

– періодизацію становлення організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні: 1) перший період – від початку заснування українських племен до падіння Київської Русі XIII ст.; 2) другий період – від початку XIII ст. до першої половини XVII ст.; 3) третій період – від другої половини XVII ст. до першої половини XIX ст.; 4) четвертий період – від другої половини XIX ст. до першої половини XX ст.; 5) п'ятий період – від першої половини XX ст. до здобуття незалежності Україною у 1991 р.; 6) шостий період – від початку здобуття незалежності України до сьогодні;

– перелік основних елементів організаційно-правового механізму у сфері освіти: 1) адміністративно-правові норми, що регулюють суспільні відносини у сфері освіти; 2) група правовідносин, що впливають з правових норм в галузі освіти; 3) класифікація уповноважених органів та їх адміністративно-правові статуси; 4) система індивідуально-владних приписів, із визначеними адміністративно-правовими заходами;

дістало подальшого розвитку:

– класифікація функцій адміністративно-правового управління національною системою наукових установ, які поділено на: 1) функції орієнтування та забезпечення адміністративно-правового управління системою наукових установ, які є загальними та включають функції регулювання, планування, прогнозування, організації та контролю; 2) функції стимулювання та розвитку адміністративно-правового управління системою наукових установ, що включають функції аналізу, координації, мотивації; 3) функції суб'єктів адміністративно-правового управління системою наукових установ, а саме функції загальних суб'єктів, до компетенції яких відносяться й інші функції, що не пов'язані з науковою сферою, та функції спеціальних суб'єктів, що створені виключно для управління у сфері освіти та науки;

– положення про складові управління освітою, до яких віднесено: 1) моделювання особистостей, що навчаються; 2) тенденцію до

удосконалення усієї системи освіти; 3) передбачення помилок, успіхів та результатів; 4) інвестування зусиль у подолання проблематичних ситуацій в умовах взаємоспрямованої та взаємозумовленої діяльності учасників освітнього процесу; 5) орієнтацію на саморозвиток тих, хто навчається, за допомогою мотивації, рефлексії, емпатії; 6) забезпечення здорового психологічного управління; 7) акцент на різнобічному розвитку осіб, що навчаються; 8) дотримання демократичної політики; 9) прагнення до усунення конформізму; 10) детермінованість на загальноприйнятій цінності; 11) налагодження етичного кодексу взаємовідносин між усіма учасниками освітнього процесу;

– тлумачення поняття «освіта», під яким розуміється: а) процес оволодіння (засвоєння) знаннями, уміннями та навичками; б) процес виховання як освоєння людиною культурного досвіду суспільства; в) сукупність знань, умінь та навичок як результат процесу навчання; г) система навчальних закладів;

– обґрунтування того, що державна політика у сфері освіти та науки – це врегульована законодавством комплексна цільова діяльність державних інституцій щодо функціонування, постійного розвитку та удосконалення системи освіти і науки в Україні з метою задоволення актуальних і перспективних потреб суспільства у збереженні та примноженні інтелектуального й культурного багатства, у формуванні, примноженні та ефективному використанні наукового і науково-технічного потенціалу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

– науково-дослідній діяльності – результати дослідження сприятимуть заповненню прогалів у науці адміністративного права щодо системних знань про організаційне та правове забезпечення освіти і науки в Україні (акт впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 24.02.16);

– правотворчій діяльності – сформульовані висновки, пропозиції та

рекомендації можуть братися до уваги при вдосконаленні нормативно-правового поля у сфері оптимізації організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні, а також в цілому для вдосконалення проведення реформування освіти і науки в Україні;

– правозастосовній діяльності – застосування одержаних результатів допоможе підвищити рівень ефективності системи управління освіти та науки; авторські напрацювання (Положення про факультет, Положення про кафедру, Положення про деканат, Положення про вчену раду факультету, Положення про навчально-методичне відділення, Положення про відділення довузівської підготовки, профорієнтаційної роботи та сприяння працевлаштуванню випускників) можуть бути використані керівниками ВНЗ при здійсненні організації та управління структурними підрозділами;

– навчальному процесі – матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані у процесі викладання навчальних курсів «Адміністративне право України», «Вища освіта України», «Державне будівництво та місцеве самоврядування України», «Освітнє право» (акт впровадження Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 15.03.16).

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження доповідались на науково-практичних конференціях: «Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (Кривий Ріг, 2015), «Юридична наука та практика у третьому тисячолітті» (Кошице, Словацька Республіка, 2015), «Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів» (Братислава, Словацька Республіка, 2015), «Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення» (Запоріжжя, 2015), «Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (Кривий Ріг, 2016), «Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.» (Запоріжжя, 2016), «Новый взгляд на евроинтеграционные процессы в Молдове и Украине: юридический аспект» (Кишинів, 2016); «Оновлення соціально-психологічної

та педагогічної науки на етапі націєтворення» (Запоріжжя, 2012), «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (Дніпропетровськ, 2012, 2013, 2014), «Сучасна вища і середня освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика» (Харків, 2013).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені в монографії, шістнадцяти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, семи статтях – у наукових виданнях інших держав, а також в одинадцяти тезах доповідей і повідомлень на конференціях.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ

1.1. Роль освіти та науки в умовах утвердження соціальної правової держави

Для сучасного суспільства освіта і наука виступає могутнім фактором соціально-економічного, культурного, науково-технічного розвитку. Війни, революції, внутрішні і зовнішні суперечності суспільств, національні та релігійні особливості, потреби держави і людини, науковий прогрес змінюють світ, а разом з ним – і право. Дослідницька спадщина теорії держави і права, історії, адміністративного права, педагогіки та інших суміжних наук про людину відкрила перспективи для фундаментального теоретичного переосмислення феномену освіти та науки на новому етапі розбудови Української держави.

Основні підходи до організації освіти та науки в Україні визначено: Декларацією про державний суверенітет України 1990 року; Актом проголошення незалежності 1991 року; Лісабонською та Болонською конвенціями, які утверджують європейський вибір України. Такий затверджений Конституцією України стратегічний курс, як «створення демократичного суспільства», «побудова соціальної правової держави», «всебічне забезпечення прав і свобод людини» розглядається нами як вихідна процесу вдосконалення освіти та науки в Україні.

Значення освіти та науки в умовах утвердження соціальної і правової держави полягає в тому, щоб засобами різних форм та методів навчання і виховання підготувати покоління до активної участі в житті соціальної

держави, створити умови для розвитку особистості, здатної не тільки практично адаптуватися до соціальних змін, а й оригінально мислити, реалізувати ідеї, продукувати власні, визначати шляхи позитивних перетворень, проявляти ініціативу і творчість [232].

Зростання ролі освіти у житті суспільства активізує розвиток науки. Тому на перший план виступає проблема модернізації системи освіти та науки в Україні.

Окремі історико-філософські, культурологічні, політичні, соціально-економічні, правові аспекти розвитку, значення освіти та науки висвітлювали М. Ануфрієв, В. Бехтерєв, О. Бандурка, Ю. Бабанський, О. Грішнова, І. Зайченко, Б. Лихачов, Д. Освянко, Ж. Тощенко, О. Ярмиш та ін. Незважаючи на зростаючу кількість публікацій, присвячених удосконаленню освіти та науки, бракує праць із системним розглядом їх організаційного та правового забезпечення. В свою чергу, модернізація організаційного та правового забезпечення освіти та науки в умовах формування соціальної, правової держави можлива лише за умови розуміння самої природи феномену освіти та науки. Зупинимось окремо на визначенні змісту понять «освіта», «наука».

Сьогодні не існує єдиної точки зору щодо визначення поняття «освіта». Його трактування пов'язується із сукупністю систематизованих знань, умінь і навичок, набутих індивідом самостійно або у процесі навчання в спеціальних навчальних закладах, із функцією соціуму, що забезпечує відтворення та розвиток самого соціуму і систем діяльності, із процесом і результатом формування компетентностей, із створенням необхідних умов підготовки людини до самостійного життя, трудової діяльності. Так, Є. Бондаревська вважає, що освіта – це спеціальна форма соціального життя, в якому створюються зовнішні та внутрішні умови розвитку суб'єктів освітнього процесу в їх взаємодії, а також в автономному режимі в процесі освоєння цінностей культури [49, с. 20]. В свою чергу, М. Каган розглядає освіту [169] як процес поширення наукових знань. Також наголошується на тому, що освіта направлена не стільки на отримання знань, скільки на

формування мислення на основі отриманих знань [522]. Цікавою є позиція Г. Нойєра і Ю. Бабанського, які розглядають освіту як ціннісний виховний процес та ототожнюють з вихованням взагалі [339]. Якщо освіта, за визначенням В. Бехтерева, «спрямована на примноження людських знань і, отже, на збільшення ерудиції, то виховання розвиває розум людини, привчаючи її до синтезу й аналізу, воно слугує облагородженню душевних почуттів і створенню та зміцненню її волі. Звідси зрозуміло, що якою б освіченою не була людина, але коли розум її не відзначається певною гнучкістю, якщо почуття її залишилися на рівні грубого егоїзму, якщо вона зрештою не має і волі, то вся її освіченість з погляду загальної користі буде лише баластом і не більше. Якщо, з іншого боку, людина з освітою протягом свого розвитку отримує відповідне спрямування почуттів і волі, то її освіченість може стати лише засобом та знаряддям до задоволення особистих пристрастей і в цьому розумінні слугуватиме лише формуванню шкідливого члена нашого суспільства» [42, с. 5]. З точки зору Ж. Тоценка, освіта – це, насамперед, рівень знань, яким володіють учні та студенти, усе населення країни [548, с. 336]. Як цілеспрямований процес навчання й виховання в інтересах особистості, суспільства, держави, який супроводжується констатацією досягнення громадянином визначених державою освітянських рівнів (освітянських цензів), розуміє освіту Д. Овсянко [328, с. 316]. У свою чергу, Б. Лихачов вбачає сутність освіти у тому, що вона як ідея є концентрованим вираженням соціально-економічних, політичних, морально-виховних і культурних потреб суспільства в освічених й розвинених людях, що задовольняються спеціально створеною державно-суспільною системою загальноосвітніх та спеціальних навчальних закладів [245, с. 28]. Як підкреслює О. Грішнова, освіта та професійна підготовка є фундаментом людського розвитку і прогресу суспільства. Вони також виступають гарантом індивідуального розвитку, плекають інтелектуальний, духовний та виробничий потенціал суспільства. Розвиток держави, структурні перетворення на мікро- і макроекономічному рівні мають гармонічно

поєднуватися з реформою освіти та професійної підготовки для того, щоб задовольнити потреби і прагнення людей, особливо молоді, встановити нову систему цінностей, відповідали запитам людства щодо змін у сфері роботи як у громадянському, так і у приватному секторах [101, с. 101].

На думку українського ученого В. Шевченка, освіта – це поняття української філософії і культури, що теоретично фіксує, виражає і пояснює соціокультурне самовідтворення конкретно взятої нації і, зрештою, всього людства. Педагогічна освіта розуміється як школа (адукація), в якій спеціально створений у суспільстві «цех» учителів навчає учнів і студентів. Політична освіта (адукація) – це найдешевший засіб реалізації довгострокової державної політики, мета якої – максимально пристосувати молоде покоління до вимог режиму влади й правопорядку [582].

Загалом зміст поняття «освіта» є досить складним. Функціонально він усталює в сучасному вимірі суспільного буття створені в різних місцях і в різні часи людьми такі знання, уміння, вигадки, знаки і символи, що забезпечують соціокультурне самозбереження, ідентичність націй [582]. Звертаючись до сутнісної характеристики освіти, С. Гессен писав, що освіта є не чим іншим, як культурою індивіда. І якщо стосовно народу культура є сукупністю невичерпних ідей-завдань, то стосовно індивіда освіта є невичерпним завданням [89, с. 35].

Звернемося до тлумачного словника української мови, в якому освіта розглядається як: а) процес здобуття (передачі) розширення, підвищення рівня знань, навчання, просвіта; б) сукупність систематизованих знань, умінь, навичок, набутих у результаті навчання; в) загальний рівень знань людини, що часто співвідносяться з рівнем навчального закладу, який вона закінчила або в якому навчалася; г) система закладів і установ, призначених для навчання [543, с. 599]. В енциклопедії освіти [139, с. 614] даються такі визначення поняття «освіта»: 1) процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої

діяльності, а також морально-етичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості; 2) спеціальна сфера соціального життя, унікальна система, своєрідний феномен, який сприяє нагромадженню знань, умінь і навичок, інтелектуальному розвитку людини; 3) сутнісна характеристика етносу, суспільства, людської цивілізації, способів їх самовираження і розвитку; 4) соціокультурний інститут, який сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства.

Стосовно процесу освіти, то ще за часів Радянського Союзу у Великій радянській енциклопедії освіта розглядалась як процес та результат засвоєння систематизованих знань, вмінь і навичок, зазначалося, що у процесі освіти відбувається передача від покоління до покоління знання всіх тих духовних багатств, які виробило людство, засвоєння результатів суспільно-історичного пізнання відображеного в науках про природу, суспільство, техніку [47, с. 218]. Підтримуємо думку В. Ягупова, який розглядає сутність освіти як «процес», який диференціюється на процес учіння та процес викладання. Учіння – цілеспрямована діяльність здобувачів освіти, що забезпечується (підтримується) діяльністю педагогічних та інших працівників навчальних закладів (методичних, наукових установ) та спрямована на безпосереднє здобуття змісту освіти (тобто засвоєння (формування, розвиток) знань, умінь, компетенцій, переконань, здібностей, цінностей тощо). Викладання передбачає цілеспрямовану діяльність педагогічних (науково-педагогічних, наукових) та інших працівників навчальних закладів (методичних, наукових установ), спрямовану на безпосереднє забезпечення діяльності учня та здобуття змісту освіти (тобто засвоєння (формування, розвиток) знань, умінь, компетенцій, переконань, здібностей, цінностей тощо), а процес викладання в свою чергу можна розмежувати на процес виховання та процес навчання. Так як і учіння, навчання спрямовано на досягнення результату у вигляді знань, умінь, навичок і тільки через навчання людина здобуває освіту, а виховання

спрямоване на досягнення результату у вигляді цінностей, переконань, норм тощо [609]. Закон України «Про освіту» визначає освіту як основу інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами [420]. В рішенні Конституційного суду України зазначається: «освіта – це цілеспрямований процес виховання і навчання з метою набуття встановлених державою освітніх рівнів» [200].

Узагальнюючи підходи до визначення поняття «освіта» в науковій літературі, нормативно-правових актах, можна дійти висновку, що під освітою розуміється: 1) процес засвоєння (оволодіння) знаннями, уміннями та навичками; 2) процес виховання як освоєння людиною культурного досвіду суспільства; 3) сукупність знань, умінь та навичок як результат процесу навчання; 4) система навчальних закладів; 5) соціокультурний інститут. Отже, категорія «освіта» повинна розглядатися не тільки в понятійному апараті педагогіки, а й адміністративно-правовій науці, оскільки освіта є одним із чинників, що формує інтелект суспільства і таким чином впливає на формування поведінки не лише окремих індивідів, а й соціуму в цілому; здійснює підготовку кадрового потенціалу практично для всіх сфер виробництва, що визначає поведінку індивідів на фаховому рівні; провадить виховну політику через систему інституційних структур, формуючи при цьому певний соціокультурний простір як окремих індивідів, так і окремих соціальних груп та суспільства в цілому; є складовою частиною економіки і здійснює відповідний вплив на формування поведінкових стандартів.

Завдання, що постають перед системою освіти населення, можуть бути зведені до таких основних: 1) ґрунтовний аналіз галузевих державних стандартів щодо змісту, обсягу та рівня викладання у навчальних закладах; 2) приведення законодавчого регулювання питання правової освіти у відповідність до вимог та потреб інформаційної доби, формування в Україні правової держави і громадянського суспільства; 3) визначення освітніх напрямів, в яких бракує галузевих стандартів; 4) забезпечення розроблення галузевих стандартів з усіх освітніх напрямів; 5) розроблення концепції безперервної освіти; 6) створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки тощо [44, с. 53].

З перетворенням України на самостійну державу освіта стала власною справою українського народу. Розбудова системи освіти, її докорінне реформування мають стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки, техніки і культури на світовий рівень, національного відродження, становлення державності та демократизації суспільства в Україні. Динамізм, притаманний сучасній цивілізації, зростання соціальної ролі особистості, гуманізація та демократизація суспільства, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій в усьому світі – все це потребує створення таких умов, за яких народ України став би нацією, що постійно навчається [335]. Державна цінність освіти є аксіоматичною. Добре відомо, що економічний, інтелектуальний і духовно-моральний потенціал кожної держави безпосередньо залежить від стану справ в освітянській сфері і можливостей її прогресивного розвитку. Історія післявоєнного розвитку країн світу, конкретний досвід США, Німеччини, Південної Кореї, Японії свідчить, що пріоритетне положення освіти є не наслідком добробуту держави, а його причиною. Відповідно до визнання в усьому розвиненому світі концепції «людського капіталу» освіта розцінюється як ключовий чинник економічного зростання, наріжний камінь соціального добробуту. Завдяки високій економічній і соціальній значущості освіти вкладення в цю сферу є

найперспективнішими [182, с. 44].

На думку Г. Корнєтова, фундаментальною антропологічною основою освіти є незавершеність кожної людини, що від народження володіє організмом, нескінченно відкритим для навчання та оволодіння соціальним досвідом. Лише будучи включеною до павутини людських відносин, міжособистісного спілкування та взаємодії, діючи в світлі культури, навчаючись користуватись її надбаннями та відтворюючи її, людина набуває свого людського образу, тобто освічується. Освіта постає одночасно як процес, що розвивається перманентно, і як результат, який фіксується в кожний момент цього процесу [206, с. 19]. Освіта містить у собі велику пізнавальну та перетворювальну цінність: навчання, в процесі якого людина задовольняє потреби в знаннях, одержання необхідних умінь і навичок посідають центральне місце в житті людини. Завдяки пізнавальній діяльності відбувається перетворення біоістоти на біосоціальну особистість, яка має глибинні знання законів дійсності, володіє методами пізнання для здійснення ефективної діяльності в сферах матеріального та духовного виробництва, а також здатна до прогнозування [197, с. 44]. Як підкреслює В. Давидов, контекст проблеми освіти, проблеми формування особи – це контекст історії культури, історії форм діяльності і спілкування людей, що включають й історично особливі форми передачі культури від покоління до покоління. Передумовою рішення цих проблем є теоретичний аналіз їх історичної основи. Загальною підставою такого аналізу може служити вчення про людину і її предметну діяльність [562, с. 15]. Також слід підкреслити, що зв'язок освіти з суспільством не є одностороннім. З одного боку, сфера освіти сприяє закріпленню традицій і досвіду, впливає на хід і результати соціально-економічних реформ, на розвиток країни і суспільства; з іншого – допомагає змінювати психологію людини, адаптувати до умов ринкової економіки її ділові здібності і професійну кваліфікацію [298, с. 188]. Практичний досвід, аналіз теоретичної педагогічної спадщини провідних українських педагогів дозволили дійти остаточного висновку, що знання

передаються через освіту, виступають найважливішою умовою прогресивного соціального і культурного розвитку. Від принципів, форм, методів і змісту навчання залежить функціональна значущість освіти у подальших пізнавально-перетворювальних процесах науково-технічного прогресу. Саме тому освіта є феноменом, який продукує суспільству науковий потенціал, культивує особистість, збагачуючи її духовний світ, – це живильний ґрунт, в якому виростає якісно нове наукове знання. В цьому полягає особлива роль і разом з тим – найвища відповідальність освітньої діяльності. Від того, наскільки успішно функціонує освіта, залежить практична реалізація культурно-творчої спрямованості соціальної функції науки. Освіта – єдиний у своєму роді соціальний інститут, завдяки якому і реалізуються, і розвиваються, збагачуються, розширюються наукові знання. Вона пов'язана безпосередньо з людською особистістю, її духовним світом, створюючи умови її формування і збагачення [352, с. 61].

Аналіз різних підходів до тлумачення поняття «освіта», визначення її значення дає можливість сформулювати нове трактування даного поняття в контексті розбудови соціальної правової держави: освіта – процес і результат зовнішнього і внутрішнього впливу на особистість з метою її вдосконалення, оволодіння культурним надбанням людської цивілізації, орієнтації на подальший соціальний прогрес. Одним із факторів зовнішнього впливу на особистість є система освіти і створене в ній педагогічне середовище зростання людини, яке визначається цілями навчально-виховного процесу, задачами, використаними педагогічними технологіями, методами, формами. Незважаючи на те, що педагогічна діяльність є різновидом творчої діяльності, основні рамки, орієнтири і напрями такої діяльності чітко регламентуються нормативно-правовими актами. В них задається мета, задачі, форми навчання, від яких вчитель, вихователь, педагог відступити не може. Вважаємо, що освіта – процес і результат не тільки зовнішнього впливу на особистість, і її внутрішньої її активності. Освіта XXI ст. ґрунтується на новій концептуальній ідеї організації педагогічного процесу

на суб'єкт-суб'єктній основі. А це означає, що взаємовідносини між учнями, студентами і педагогами будуються з урахуванням принципів взаємоповаги, партнерства, гуманності. Використання особистісно-орієнтованої гуманної педагогіки безумовно сприяє активізації внутрішніх резервів особистості, її рефлексії. Отже, сучасне трактування поняття «освіта» в умовах соціальної правової держави передбачає орієнтацію людини, її діяльності на соціально значущі цінності, усвідомлення, що найвищої цінністю на Землі є людина, її життя і здоров'я.

Освіта є системним явищем, яке охоплює всі етапи становлення і розвитку особистості, від народження людини і до кінця її життя. Сам термін «система» (з грецького *systema* – утворення) має кілька значень: 1) значна кількість закономірно пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що є певним цілісним утворенням, єдністю; 2) порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності; 3) форма, спосіб організації чого-небудь; 4) те, що стало звичним, регулярним. Отже, термін «система» включає в себе поняття «зв'язок», «елемент», «ціле» та «структура» [555].

Необхідно зауважити, що система освіти – це єдність взаємопов'язаних підсистем. Закон України «Про освіту» не містить визначення поняття «система освіти», що, на нашу думку, є суттєвим недоліком. У зв'язку з цим пропонуємо викласти ст. 28 Закону України «Про освіту» в такій редакції: «Система освіти – це єдність взаємопов'язаних підсистем, яка складається з: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти, самоосвіти».

Відповідно до Закону України «Про освіту» система освіти України складається із закладів освіти, наукових, науково-методичних установ, науково-виробничих підприємств і місцевих органів управління освітою та самоврядування в галузі освіти. Структура освіти включає: дошкільну, загальну середню, позашкільну, професійно-технічну, вищу освіту, післядипломну освіту, самоосвіту. Кожний із зазначених елементів відіграє

власну роль у відтворенні освітнього потенціалу суспільства і утворює систему освіти.

Так, дошкільна освіта [375] здійснюється у сім'ї та дошкільних закладах освіти у взаємодії з сім'єю і має на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх всебічного розвитку, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання. Взагалі, дошкільна освіта – це фундамент, на якому базується вся подальша освіта. Тому, зважаючи на це, збереження та розвиток суспільної дошкільної освіти є завданням державного значення. Проте існуючий стан дошкільної освіти вважаємо незадовільним, оскільки мережа дошкільних навчальних закладів станом на 2014 рік (15,0 тис.) порівняно з 1990 роком (24,5 тис.) зменшилася на 9,5 тис., кількість у них місць також не відповідає потребам громадян і охоплює дошкільною освітою лише 56 % дітей (див. додаток А.1) [512].

Загальна середня освіта – цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності [376]. На даний час у цьому секторі освіти спостерігається також зменшення мережі навчальних закладів. Порівняно з 1990-1991 н.р. їх кількість зменшилася на 4,5 тис., поступово зменшується і кількість дітей, які отримали загальну середню освіту (див. додаток А.2).

Професійно-технічна освіта є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, вміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури. Професійно-технічне навчання – складова професійно-технічної освіти, яка передбачає формування у громадян професійних умінь і навичок, необхідних для виконання певної роботи чи групи робіт, і може здійснюватися у професійно-технічних

навчальних закладах, а також шляхом індивідуального чи курсового навчання на виробництві, у сфері послуг [427]. На даний час відбувається значне скорочення мережі професійно-технічних навчальних закладів. З 1990 по 2015 рр. їх стало на 448 менше. За цей період на 339,3 тис. зменшилася кількість учнів і на 211,7 тис. – кількість підготовлених кваліфікованих робітників (див. додаток А.3).

Вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [367]. У даному секторі освіти кількісні показники характеризуються неоднозначністю і засвідчують не виправдане збільшення кількості вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Наприклад, якщо в 1990-1991 н. р. на 881,3 тис. студентів функціонувало 149 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, то станом на 2015-2016 н. р. у 288 навчальних закладах здобуває вищу освіту 1375,2 тис. студентів (див. додаток А.4).

Діяльність кожної складової системи освіти України забезпечується мережею навчальних закладів. У системі дошкільної освіти діють: ясла, ясла-садки, дитячі садки, ясла-садки сімейного, комбінованого, компенсуючого типу (спеціальні та санаторні), навчально-виховні комплекси тощо. Загальна середня освіта надається в школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах, навчально-виховних комплексах (об'єднаннях), санаторних школах всіх ступенів, а також спеціальних школах. Загальноосвітні навчальні заклади першого ступеня (початкова школа) забезпечують початкову загальну освіту, другого ступеня (основна школа) – базову загальну середню освіту, третього ступеня (старша школа) – повну загальну середню освіту. Набути професію за кваліфікацією «кваліфікований робітник» громадяни мають можливість у професійно-технічних навчальних закладах. До вищих навчальних закладів

належать технікуми, училища, коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети тощо. Відповідно до статусу вищих навчальних закладів встановлено чотири рівні акредитації: I – технікуми, училища, II – коледжі та інші прирівняні до них заклади, III і IV – академії, університети, інститути, консерваторії. Слід звернути увагу на те, що наукова діяльність в системі освіти України проводиться вищими навчальними закладами III-IV рівня акредитації, а також навчальними закладами післядипломної освіти і науковими установами Академії педагогічних наук України.

За даними Державної служби статистики України, в 2014 р. діяло 15 тис. дошкільних закладів; на початок 2015-2016 н.р. функціонувало 17,3 тис. загальноосвітніх навчальних закладів, 798 професійно-технічних навчальних закладів, 371 вищий навчальний заклад I-II рівнів акредитації та 288 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації [332] (див. додаток А).

Післядипломна освіта постає як спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня та практичного досвіду. Аспірантура – форма планомірної підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів для освітніх установ вищої професійної освіти, науково-дослідницьких інститутів. Аспірантура організовується в тих освітніх закладах та науково-дослідних інститутах, які забезпечені висококваліфікованими науковими кадрами і мають відповідну науково-дослідницьку базу. Підготовка аспірантів проводиться у денній та заочній формах [72].

Самоосвіта – освіта, яку отримують в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Крім того, самоосвіта є невід’ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяє поглибленню, розширенню та більш міцному засвоєнню знань [94]. Проте з таким визначенням самоосвіти

ми погодитись не можемо, бо, на нашу думку, самоосвіта, або самостійна діяльність людини із засвоєння сукупності знань, умінь, у даному випадку не є навчанням, а оскільки людина все-таки цим шляхом стає освіченою, то освіта виявляється за межами не тільки навчання, але і педагогічної сфери взагалі. Тобто навчання є лише одним із засобів отримання освіти, актуалізації процесу освіченості людини.

Отже, в Україні навчальні заклади забезпечують реалізацію права громадян на освіту і мають статус, відповідний до освітнього рівня. Як зауважує П. Бурдє, «освітня система викликає до дії в нейтралізованому вигляді основні соціальні опозиції та завдяки їм, безперечно, робить внесок в їх символічне утворення. Школа є місцем виробництва найбільш дієвих принципів та одночасно повністю легітимних класифікацій – це цариця класифікації, розміщена у класах» [55]. Дуже цікавою вважаємо точку зору Д. Лук'яненка, який зазначає, що в сучасному світі роль освіти переосмислюється в тому сенсі, наскільки вона готує людей до життя у складному, взаємозалежному і дуже мінливому світі. Освіта розглядається як пожиттєвий процес, необхідний не просто для підвищення особою свого освітнього чи кваліфікаційного рівня, але й для можливості бути здатною адаптуватися і перелаштуватися у світлі нових вимог виробничої і суспільної життєдіяльності [254]. Чітко висловлює свою позицію М. Курко: майбутнє суспільства залежить від того, наскільки якісно вища освіта виконує свої функції. Саме вона готує фахівців, які визначатимуть долю держави, її безпеку, незалежність і добробут через 10-15 років. Становлення та розвиток правової держави висуває особливі вимоги до діяльності системи освіти, оскільки виникає потреба в чималій кількості фахівців, здатних здійснювати технічне, економічне та організаційне управління [233]. Однак освітній процес постійно змінюється; джерелом змін є вирішення суперечностей, зокрема між соціальними вимогами до освіченості людини, підготовленості до праці та фактичним рівнем освіти, якістю підготовки у навчальному закладі або самопідготовки. Підґрунтям для розвитку освіти є нові концепції,

теорії, моделі, розроблені на різних рівнях (держави, регіону, навчального закладу); нові державні освітні стандарти і нормативно-правові документи; механізми і форми фінансування; нові системи підготовки; перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів сфери освіти [440, с. 156]. Перехід від ринкових відносин змусив велику кількість людей змінювати професію. Одержання базової високоякісної освіти відкрило можливість людині розвиватися, доучуватися, підвищувати або змінювати кваліфікацію для того, щоб відповідати вимогам навколишнього світу, що динамічно змінюється. Зміна концепції «освіта на все життя» принципово іншою – «освіта через все життя» – зробила освітній процес безперервним, стимулюючим, таким, що постійно дає змогу оволодівати необхідними знаннями, цінностями, уміннями. Така освіта, насамперед, включає як формальні, так і неформальні види освітньо-професійної активності, відображає безперервний процес розвитку індивіда, забезпечує його можливості жити у суспільстві, що швидко змінюється [287, с. 300].

Оскільки рівень освіченості та культури суспільства визначає політичну, економічну та наукову потужність держави, освіта, в широкому розумінні, має стратегічне значення для розбудови демократичної, правової України. Важливим аспектом інноваційного розвитку суспільства є створення умов для навчання впродовж життя.

Проблема освіти дорослих у всій її повноті стала актуальною для системи вищої освіти України у зв'язку з вимогами сучасного етапу розвитку суспільства, чітко вираженими в Законі України «Про вищу освіту». Цільова установка на забезпечення якості вищої освіти, її інтеграції в європейське та світове освітнє співтовариство стає орієнтиром розробки правових основ професійної освіти дорослих.

Перш ніж людина зробить вибір професії, від народження відбувається багатоетапний і складний процес її духовного, інтелектуального та фізичного розвитку. Вибір професії в юнацькі роки обумовлений багатьма факторами й мотивами, серед яких: сімейні традиції, сформовані стійкі інтереси та

розвинені здібності, бажання виконувати в суспільстві певну соціальну роль, поради батьків, друзів, престижність професії та ін. За даними нашого дослідження, свідомий вибір майбутньої професії здійснюється лише 43-57 % студентів ВНЗ. Проте й серед них від 5 % до 10 % змінюють професію на старших курсах або по закінченню навчального закладу. До цих показників слід додати відсоток осіб, які обрали професію ситуативно, не маючи відповідних мотивів, здібностей та інтересів. Наведені дані підтверджуються результатами аналізу вітчизняного ринку праці. Він засвідчує зростання такої негативної тенденції, як невідповідність професії профілю освіти. Таке явище досить розповсюджене серед працівників органів внутрішніх справ (до 30 %), торгівлі та підприємництва (до 78 %), державних службовців (до 85 %). Отже, обрати професію в юнацькі роки так, щоб вона стала покликанням на все життя, вдається не всім. Тому значна частина випускників вищої школи працює не за спеціальністю. Наслідки неправильного вибору професії є негативними як для особистості, так і для суспільства в цілому, це витрачені час та інші ресурси на навчання, зниження якості роботи, професійні помилки, порушення психічного й фізичного здоров'я людини. В умовах ринкової економіки працівники, які мають низькі показники якості роботи, не виявляють ініціативи, поповнюють кількість безробітних з вищою освітою. Вирішити цю проблему можна, наприклад, завдяки професійній перепідготовці.

Проблема вибору нової професії постає не тільки перед безробітними. Нестабільна економіка змушує багатьох змінювати роботу в тридцяти-, сорока-, п'ятдесятилітньому віці. Навіть вийшовши на пенсію, деякі розпочинають опановувати нову спеціальність. Отже, закон зміни праці діє впродовж усього життя і вимагає створення умов для навчання дорослих.

У вітчизняній педагогічній практиці організація освіти дорослих має ряд проблем: недосконалість нормативно-правової бази; низький рівень матеріально-технічного забезпечення, слабка фінансова підтримка; недостатньо розвинуті зв'язки між вищими навчальними закладами та

ринком праці, службами зайнятості населення; недостатнє науково-методичне забезпечення навчання дорослих; майже повна відсутність педагогічних кадрів, які володіють методиками навчання дорослих людей.

Освіта дорослих стає важливою умовою соціалізації особистості. Адже освіта, отримана людиною в молодості, не може забезпечити її знаннями, вміннями, ціннісними орієнтаціями, компетентністю на все життя. Переходячи з однієї вікової фази до іншої, людина змінюється, як і її інтереси, уподобання, цінності, накопичується індивідуальний досвід, з'являються нові для неї соціальні ролі. Разом з цим змінюється й соціальне середовище, до якого людина змушена постійно пристосовуватися. Тому в дорослому віці процес соціалізації особистості не закінчується, він триває все життя.

Важливо враховувати, що освіта дорослих – це не тільки надання допомоги тим, хто в період ранньої юності помилився у виборі професії, а й можливість підвищити рівень професійної майстерності. В межах посад однієї професії (вчитель – директор школи, лікар – керівник медичної установи, інженер – начальник цеху, економіст – директор банку) зміст праці може змінюватися досить суттєво, вимагаючи від особи перепідготовки. Проведене емпіричне дослідження на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ показує, що потреба керівників медичних установ, навчальних закладів, підприємств, державних службовців, працівників банківської системи в отриманні другої вищої юридичної освіти стрімко зростає. За останні п'ять років вона збільшилася втричі (див. табл. 1).

Динаміка потреби дорослих в здобутті другої вищої юридичної освіти

Категорія	Кількість осіб, що здобувають другу вищу юридичну освіту				
	2010-2011 н.р.	2011-2012 н.р.	2012-2013 н.р.	2013-2014 н.р.	2014-2015 н.р.
Керівники медичних установ	5	9	14	14	17
Керівники навчальних закладів	8	9	15	16	20
Керівники підприємств	7	7	10	15	18
Державні службовці	11	13	16	24	28
Працівники банківської системи, економісти, бухгалтери	3	9	15	19	20
Підприємці	5	8	17	19	21
Жінки, що виховують дітей	1	3	8	11	12
Безробітні	0	2	5	9	10
Всього	40	60	100	127	146

Отже, ринок праці потребує фахівців широкої кваліфікації.

Існуюча практика показує, що освіта для дорослих надається вищими навчальними закладами, але дана категорія була позбавлена права рівного доступу вступу до ВНЗ. Лише у вступній кампанії 2015 року випускники ВНЗ могли подати документи на навчання в магістратурі за іншою спеціальністю. Крім того, необхідно визнати, що методика викладання, та й

вся система підготовки студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації, орієнтована на роботу з молоддю, а тому значно відрізняється від педагогічного процесу інститутів післядипломної освіти. Так, професор Т. Сущенко зазначає, що «...тут доводиться не тільки навчати, а й переучувати зрілих людей, долати опір раніше сформованим стереотипам, запроваджувати нові науково обґрунтовані інноваційні засоби, педагогічну інформацію, пробуджувати індивідуальне ставлення до неї» [520, с. 25]. Визначені Т. Сущенко особливості педагогічного процесу в системі післядипломної освіти дозволяють стверджувати, що врахування вікових особливостей дорослих, попередньої освіти та професійного досвіду виступає важливою психолого-педагогічною умовою організації навчально-виховного процесу, обумовлює зміст освіти, вибір методів, форм, засобів навчання, стилю взаємодії та ін. В такому педагогічному процесі значно зростає роль самого студента в організації навчання. Доросла людина має достатній рівень самосвідомості, життєвий досвід, розуміє мету свого навчання та шляхи реалізації отриманих знань. Дорослі студенти більш відповідальні. Вони беруть активну участь у плануванні, реалізації та корекції навчального процесу, самостійній роботі. Зазначені фактори обумовлюють високий рівень мотивації навчання дорослого і, як результат, високу ефективність процесу навчання. Тому система післядипломної перепідготовки потребує максимального наближення до конкретних потреб особистості. З огляду на це освітні програми навчання дорослих повинні враховувати мету здобуття другої освіти, бути гнучкими й різноманітними. Навчання дорослих можна здійснювати в організаційних формах курсів різної тривалості, майстер-класів, консультацій, стажувань та перепідготовки.

Беручи до уваги викладене, слід зазначити, що роль освіти в житті всього людства важко переоцінити. Насамперед вона впливає на молодь, а також є фактичним фундаментом суспільства. Крім того, її роль відзначається в умовах утвердження соціальної та правової держави, а її основні риси сучасної парадигми освіти визначено в Загальній декларації

прав людини, проголошеній і затвердженій Генеральною Асамблеєю ООН. Освіта має бути спрямована на загальний розвиток людини. Це принципове положення Загальної декларації прав людини присутнє майже в усіх сучасних зарубіжних програмах розвитку освіти. Однак виконання соціальної функції освіти не є можливим без наукових досліджень у всіх сферах діяльності суспільства. Наука, як активна складова створення матеріальних цінностей, перетворилася на безпосередню продуктивну силу, на економічну категорію, охоплюючи своїм впливом усі сфери життєдіяльності суспільства. Інтелектуальний потенціал, науково-технологічні новації стають головним чинником соціально-економічного розвитку людства. Концепцією науково-технологічного, інформаційного та інноваційного розвитку України визначається, що він є невід'ємною частиною та головним засобом втілення національних інтересів держави в життя народу. Концепція базується на розумінні того, що реальну незалежність та безпеку мають лише ті країни, які здатні створювати та ефективно використовувати нові знання [302, с. 164]. Як зазначає В. Кремень, оскільки розвиток людини як особистості є головною передумовою подальшого розвитку суспільства, то аподиктично можна дійти висновку, що саме він є основним показником, критерієм суспільного процесу. Ось чому найбільш пріоритетними у XXI столітті стають: наука – як сфера, що продукує нові знання, й освіта – як сфера, що олюднює знання і насамперед забезпечує індивідуальний розвиток людини. І тільки та країна, яка спроможеться забезпечити пріоритетний розвиток цих сфер, зможе претендувати на гідне місце у світовому співтоваристві, бути конкурентоспроможною [217, с. 30].

Філософ науки Евандро Агацци зазначає, що науку слід розглядати як «теорію про певну галузь об'єктів, а не як простий набір суджень про ці об'єкти» [3]. Не можна не погодитися з Дж. Берналом, одним із засновників науки про науку, який вказує, що «дати визначення науки по суті неможливо». Дослідник намічає шлях, дотримуючись якого можна

наблизитися до розуміння того, чим є наука: 1) інститут; 2) метод; 3) накопичення традицій знань; 4) чинник розвитку виробництва; 5) найбільш сильний фактор формування переконань і ставлення людини до світу [41, с. 18].

В енциклопедичному словнику Ф. Брокгауза та І. Ефрона науку визначають як об'єктивно достовірні та систематизовані знання про дійсні явища з погляду їх закономірності чи незмінності [52, с. 692], а філософський словник за загальною редакцією І. Фролова розуміє науку як сферу дослідницької діяльності, що спрямована на вироблення нових знань і включає в себе умови цього процесу, зокрема: вчені, наукові установи, методи науково-дослідної роботи, понятійний апарат, наукова інформація та наукові знання [560, с. 236]. Крім того, з філософських міркувань наука виникає як спеціалізований та спеціально культивований вид пізнавальної діяльності, як свідоме нарощування техніко-технологічного аспекту пізнання та свідомості [154, с. 14].

В соціологічному енциклопедичному словнику за редакцією Г. Осипова наука визначається як соціальний інститут, функція якого полягає в генеруванні, накопиченні, поширенні та застосуванні нових знань; наука включає в себе систему координації та поділу праці вчених, систему спеціалізованих установ (університети, інститути, лабораторії тощо), систему норм, цінностей і правил, що визначають наукову діяльність, методологію й методи дослідження, систему категорій, теоретичних знань та емпіричних даних [507, с. 196].

Як сферу людської діяльності, спрямованої на здобуття та застосування нових знань, що реалізується шляхом виконання фундаментальних і прикладних наукових досліджень, розглядає науку С. Стеценко [515, с. 426].

Наука представляє визначальний чинник прискорення економіки. Це пов'язано з тим, що науці властиво тільки розширене відтворення. Вказане визначається приростом нових знань про закони розвитку об'єктивного світу, заміною техніки з урахуванням її морального і фізичного зносу, поширенням

передових наукових теорій, вдосконаленням системи освіти, обміном науковими знаннями [14]. Крім того, науку характеризують як систему лише про закони і закономірності розвитку природи, суспільства і мислення, а також важливу складову духовної культури людства, форму людської свідомості. Вона дає нові знання про природу і людину, визначає науковий і технологічний прогрес, організовує і вдосконалює виробництво і побут людей, освіту і охорону здоров'я. Ріст валового національного продукту розвинених країн більш ніж на 50 % зумовлюється науковими досягненнями. Наука є такою системою пізнавальної діяльності людини, яка в усіх галузях знання показує нам прояви основних законів в уявному хаосі явищ [265]. Предметом науки є пов'язані між собою форми руху матерії або особливості їх відображення у свідомості людей. Саме матеріальні об'єкти природи визначають існування багатьох галузей знань. Достовірність наукових знань визначається не лише логікою, а перш за все обов'язковою перевіркою їх на практиці, адже саме наука є основною формою пізнання та зведення в певну систему знань про навколишній світ і використання їх у практичній діяльності людей [569].

Отже, найчастіше під «наукою» розуміють 1) систему знань про закономірності розвитку природи, суспільства і мислення; 2) сферу дослідницької діяльності, спрямовану на виробництво нових знань про природу, суспільство і інтелект, а також всі умови для цього виробництва; 3) систему знань про розвиток природи і суспільства; 4) складову духовної культури суспільства; соціально-значущу сферу людської діяльності, функцією якої є вироблення й використання теоретично систематизованих об'єктивних знань про дійсність; форму суспільної свідомості; спосіб встановлення та усвідомлення об'єктивної істини. Логіко-семантичний аналіз понять «система знань», «сфера дослідницької діяльності», «духовна культура», «форма суспільної свідомості», «спосіб встановлення та усвідомлення об'єктивної істини» дозволяє стверджувати, що вони не є синонімічними, проте використовуються у визначенні одного поняття –

«наука». Різноманітність підходів до трактування дефініції «наука» засвідчує складність, неоднозначність і остаточну невизначеність її розуміння. На наш погляд, наука – це система законів, на яких побудований всесвіт, які вже існують, а людина лише спрямовує свої інтелектуальні зусилля для їх відкриття, накопичуючи при цьому систему перевірених знань. Недаремно в науці найефективнішим методом дослідження вважається експеримент. Він ґрунтується на досліді, випробовуванні, моделюванні, створенні таких умов, які б забезпечували просування дослідника до істини. Отже, ті закони, які людина зрозуміла і перевірила, складають систему наукових знань. Таке трактування дозволяє розмежувати наукові знання (істину) від містицизму та марновірства, усвідомити роль людини в науці – роль учня, а не творця, різноманітність шляхів і темпи розвитку цивілізації, від колеса до штучного фотосинтезу і переходу електроніки на нанопроцесори вуглецевої природи, пояснити галузевість наукових знань та їх єдність у філософському розумінні, зв'язок з культурою та релігією. Саме наука, впливаючи насамперед на молодь і значною мірою формуючи її, є фактично фундаментом суспільства. І тому кожен в міру своїх сил морально зобов'язаний зробити свій вклад в її розвиток. Необхідно зазначити, що основою науки є система знань, які вона використовує для пізнання закономірності об'єктивного світу, видів суспільного розподілу праці, а також проведення досліджень державно-правових проблем і вироблення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин. Зараз наука є важливим засобом науково обґрунтованого прогресивного розвитку української держави і суспільства, вона впливає на потреби суспільства, стає необхідною умовою раціонального управління. Будь-яка інновація вимагає аргументованого наукового обґрунтування. Сьогодні зростає роль громадсько-державного управління освітою, що зумовлює визначення її цілей та окремих функцій.

Наш час відзначений різким зростанням теоретичного інтересу до вивчення науки в громадській і зарубіжній літературі. Ця ситуація є

наслідком цілого комплексу чинників сьогоденного наукового розвитку [236, с. 8]. Для того, щоб люди могли діяти не наосліп, а свідомо, вони повинні розібратися в уявному хаосі явищ як природи, так і суспільства, виявити причини цих явищ і пізнати результати дії цих причин, з метою відповідної організації виробництва і громадського життя взагалі. А таку можливість сучасній людині дає наука [86, с. 18].

Як зазначає А. Авдулов, досягнення науки і техніки оточують нас і на роботі, і удома, і хоча їх дію нерідко важко оцінити в числовому виді, абсолютно очевидно, що наукова і технологічна грамотність населення набуває важливого значення. Відповідні навички потрібні в множині професій, інформаційна революція стала частиною нашого життя, і все складніше навіть простежити, не кажучи про те, щоб зрозуміти, міради її наслідків, як позитивних, так і негативних [299, с. 74].

Наразі наука активно проникає не тільки в соціальне, а й в індивідуальне життя людини, впливаючи на її свідомість, почуття та емоції, значно змінюючи її уявлення про світ і саму себе. Сучасна наука, звертаючись до біологічної природи та психофізіологічних особливостей людини, допомагає їй шукати найбільш оптимальні шляхи і способи оволодіння сучасною технікою та конструювання більш ефективних технічних засобів як у виробничо-продуктивному, так і в пізнавально-духовному плані [258, с. 4]. У вік соціально-економічної, науково-технічної, науково-виробничої, а отже й інтелектуальної, революції наука перетворилася на один з вирішальних чинників громадського розвитку. Без науки сьогодні не є можливим досягнення великих цілей, які суспільство висуває в галузі знання, техніку, економіки, виробництва, політики [300, с. 3]. Фундаментальні дослідження відкривають нові горизонти в наших знаннях, нові революційні можливості вдосконалення виробництва. Прикладні дослідження і розробки реалізують ці можливості в нових технологіях [79, с. 4]. В останні десятиліття новітні наукові досягнення корінним чином змінили повсякденне життя, і зараз ані політики, ані

економісти не заперечують, що для розвитку суспільства й економічного зростання не так важливі природні ресурси, дешева праця та капітальні вкладення, як нові технології, побудовані на нових ідеях і знаннях. Наукові досягнення роблять величезний внесок у соціально-економічний розвиток і добробут людства. Вони впливають на відносини з навколишнім середовищем і якість життя. Тому внутрішня цінність науки пов'язана із освітньою функцією, передачею накопичених знань, їх поповненням і переоцінкою. Навчання і освіта широких мас – важливий інструмент розвитку і зміцнення демократичних основ суспільства [301, с. 131].

Сучасне суспільство ставить перед наукою все нові завдання: пошук ефективних форм її організації та діяльності, інтенсифікація циклу «наука – техніка (технології) – виробництво». Виклики, з якими зіштовхується людство, змушують людину по-новому ставитись до науки, рішучіше повертаючи її до потреб виробництва, а виробництво – до неї. З цією метою створюються науково-технічні комплекси, центри та інститути при виробничих корпораціях і концернах. Зрозумілою є й економічна ефективність коштів, вкладених у науку, – їх віддача у десятки разів вища, аніж вкладених безпосередньо у виробництво. «Наукова діяльність вимагає від людини певних якостей. Ця не лише безмежна працьовитість, допитливість і одержимість, але і висока громадянська мужність. Справжній вчений веде боротьбу з неучтвом, захищає ростки нового, прогресивного проти спроб законсервувати застарілі погляди й уявлення» [137, с. 166]. Рівень науково-технічного потенціалу є свого роду унікальним ресурсом, який дозволяє суспільству набувати стратегічних переваг стосовно інших країн. Принциповими складовими науково-технічного потенціалу, як уявляється, є, з одного боку, державні програми підтримки і розвитку науки, наукових шкіл та освіти, з іншого – прояв особливої уваги до людських ресурсів країни в цілому [294, с. 33]. На нашу думку, наука є багатогранною і бере участь у різноманітних сферах життєдіяльності суспільства як безпосередня потужна інтелектуальна міць. Тільки наука є головною

рушійною силою зростання добробуту і навіть зайнятості населення. Наука була актуальною в стародавні часи, є актуальною сьогодні і, безсумнівно, буде актуальною у майбутньому. Кажуть, що якби не було Баха, то світ ніколи б не почув музики. Але якби не народився Ейнштейн, то теорія відносності рано чи пізно була б відкрита яким-небудь іншим вченим. І афоризм Ф. Бекона про те, що знання – це сила [314], сьогодні актуальний, як ніколи. Зростання ролі знання (а ще більшою мірою – методів його отримання) в житті суспільства неминуче повинно супроводжуватися посиленням знання наук, його аналізом, пізнанням, вдосконаленням системи методів дослідження. Дуже чітко висловив свою думку академік НАН України В. Локтев: «Необхідно зрозуміти, що фундаментальна наука як компонент цивілізованого розвитку не зводиться і не може зводитися до меркантильних суспільних потреб – нових технологій, методів лікування, виробів широкого вжитку. Хоча, безумовно, все нове і прогресивне в кінцевому рахунку спирається на науку і звичайно освіту. Все взаємопов'язане – наука підтримує на належному рівні освіту, а остання, в свою чергу, сприяє розвитку науки. Тільки за таких умов країна здатна будувати економічні та безпечні ядерні реактори, створювати екологічний транспорт, синтезувати ефективні, без побічних ризиків ліки, винаходити продуктивні сорти насіння і породи домашніх тварин тощо. На таку країну в світі зважають, її шанують» [249].

Специфічність освіти та науки виявляється і в методах, які використовуються в процесі її здійснення. Так, І. Підласий виокремлює такі класифікації методів освіти: а) традиційна класифікація – практичний, наочний, мовний, робота з книгою, відеометод; б) класифікація методів за призначенням – набуття знань, формування умінь і навичок, застосування знань, творча діяльність, закріплення, перевірка знань, умінь, навичок; в) класифікація методів за типом пізнавальної діяльності: інформативно-рецептивний, репродуктивний, проблемне викладення, евристичний, дослідницький; г) за дидактичними цілями: методи, що сприяють

первинному засвоєнню навчального матеріалу, і методи, що сприяють закріпленню й удосконаленню набутих знань [351, с. 474]. У свою чергу, Ю. Бабанський виділяє три великі групи методів навчання: методи організації й здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю й самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності [34, с. 103]. Освіта та наука як вид діяльності застосовують різні методи своєї діяльності, серед яких вирішальну роль, на нашу думку, необхідно віддати методу пізнавальної діяльності, методу організації навчально-пізнавальної діяльності; методу дослідження, методу стимулювання й мотивації, методу контролю та самоконтролю у процесі навчання.

Безперечно, освіта та наука як соціально-правові інститути виконують певні функції, які відрізняють їх від інших інститутів. Функція (робота) (від лат. *functio* – виконання, завершення) – робота, виконувана органом, організмом; роль, значення чого-небудь [560]; обов'язок, коло діяльності, призначення [497, с. 553]. У теорії держави і права традиційно визначають функції держави як: «напрями діяльності держави, які виражають її сутність і соціальне призначення в галузі управління справами суспільства» [176, с. 91]; «головні напрями її внутрішньої і зовнішньої діяльності, що виражають і конкретизують класову і загальнолюдську сутність і призначення держави в суспільстві, цілі й завдання держави з управління суспільством у властивих їй формах і властивими їй методами» [82, с. 42]. Стосовно функцій В. Афанасьєв зазначає, що дія системи, її компонентів для досягнення мети, дія з застосуванням певних засобів є ні що інше як функції системи та її компонентів, а функцію він розглядає як форму, спосіб прояву активності, життєдіяльності системи та її компонентів [33, с. 35]. У свою чергу, Р. Ривкіна виділяє дві функції освіти: освіта як засіб і освіта як мета, при цьому в першому випадку мається на увазі функція, що охоплює виробничо-економічну і соціальну функцію, в другому – гуманістична [284,

с. 161]. Також В. Лисовський доводить, що система освіти має соціальну, професійну, гуманістичну та ідеологічну функції [177, с. 9]; Ф. Філіпов обґрунтовує п'ять функцій: економічну, соціальну, гуманістичну, політико-виховну і культурно-виховну [213, с. 48]; А. Зельманов у числі функцій освіти та науки називає: соціальну, народногосподарську, суспільно-політичну, ідеологічну, виховну гуманістичну, функцію відтворення робочої сили, передачі знань новим поколінням, соціалізації, соціального просування, підвищення кваліфікації фахівців [155, с. 37]. У функціональному відношенні структурними утвореннями є повчальна, виховна, управлінська діяльність, спрямована на відтворення національної культури, міжнаціональну співпрацю і вирощення єдиної регіональної культури [237, с. 60], а однією з функцій освіти є стимулювання самоосвіти, самопідготовки, постійного прагнення знань. Самоосвіта і, насамперед, самостійне здобуття знань і навиків, звичайно аж ніяк не вичерпуються і не обмежуються шкільною системою. Саме завдяки освіті здійснюється обмін знаннями, інформацією, а отже, і можливостями між верствами суспільства, між колективами, державами, людьми – так здійснюється комунікаційна функція. Також функція освіти полягає в тому, що вона дає змогу визначити властивості, специфіку, межі освіти як соціального феномену, підготувати кваліфіковані кадри для всіх сфер економічного життя, бо освіта виступає ще й як виховна функція. За допомогою освіти зберігаються культурні цінності, які передаються від одного покоління до іншого. Крім того функція освіти полягає у загальноосвітній підготовці, яка допомагає розширити межі професіоналізму, розкриває простір для кругозору та ерудиції. Наступною функцією є продуктивна, яка створює нові ідеї, технології, форми поведінки; далі – репродуктивна функція, яка полягає в участі освіти у відтворенні існуючих суспільних відносин, соціальної структури. Також вважаємо, що функція освіти полягає і в науково-дослідницькій діяльності, оскільки чимало вчителів і викладачів займалися наукою, наприклад Н. Тржаско-Хржонцевський (1869-1887) – педагог, вчений, одна з найбільш яскравих

особистостей в історії Київського університету і медичної науки в цілому; М. Кравчук (1892-1942) – український математик, академік АН УРСР, доктор фізико-математичних наук, професор Київського політехнічного інституту, вчитель Архипа Люльки – конструктора реактивних авіадвигунів, Сергія Корольова – конструктора космічних кораблів, також Е. Богословський (1926-2004), який пройшов шлях від рядового вчителя до вченого з методики навчання і викладання хімії і біології, та інші.

Така функція науки, як пізнавальна, відбиває велике прагнення людини до пізнання і виправдовує його існування на землі, це вияв найбільш суттєвих знань про закони розвитку природи, суспільства і мислення та їх взаємозв'язок. Для підсилення позитивних сторін явищ, процесів і усунення негативних та для оцінки виявлених закономірностей, властивостей існує критична функція науки. І третя функція, яка з ними пов'язана, – це практична, яка полягає у вдосконаленні системи матеріального виробництва і суспільних відносин [267].

Вбачаємо з наведеного, що немає чіткої різниці між функціями освіти та функціями науки, бо головні їх функції є спільними. Освіта й наука – це специфічні галузі суспільного життя і найважливіші передумови вирішення основних завдань суспільства, тому головними функціями освіти та науки можна вважати такі: а) соціально-культурні, спрямовані на розвиток духовного життя суспільства; б) соціально-економічні, пов'язані з формуванням і розвитком інтелектуального, науково-технічного і кадрового потенціалу суспільства; в) соціально-політичні, реалізація яких дозволяє забезпечити безпеку суспільства в самому широкому її розумінні. При цьому слід зазначити, що взаємодія і взаємозв'язок вищеназваних функцій є досить високими.

Дослідження сучасного стану освіти та науки, їхніх функцій, методів та місця у суспільстві дозволяє дійти висновків щодо ролі освіти та науки в умовах становлення соціальної правової демократичної держави, зокрема:

1) аналіз різних підходів до тлумачення понять «освіта», «наука» дає

можливість сформулювати нове трактування цих дефініцій в контексті розбудови соціальної правової держави: освіта – процес і результат зовнішнього і внутрішнього впливу на особистість з метою її вдосконалення, оволодіння культурним надбанням людської цивілізації, орієнтації на подальший соціальний прогрес; наука – це система законів, на яких побудований всесвіт, вони вже існують, а людина спрямовує свої інтелектуальні зусилля для їх відкриття, накопичуючи при цьому систему перевірених знань. Освіта і наука перебувають у діалектичній єдності, тому розглядаються нами як складні, відкриті, цілісні і взаємопов'язані системи, що обумовлює особливості їх організаційного та правового забезпечення;

2) з метою розбудови України як суверенної соціальної та правової держави, виходу із суспільно-політичної кризи концептуальним кредо розвитку України має стати вдосконалення системи освіти та науки як феномена, що неминуче забезпечить інноваційний розвиток суспільства. Система освіти – це єдність взаємопов'язаних підсистем. У зв'язку з цим пропонуємо викласти ст. 28 Закону України «Про освіту» в такій редакції: «Система освіти – це єдність взаємопов'язаних підсистем, яка складається з: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої, післядипломної освіти, самоосвіти»;

3) існуючий стан системи освіти та науки має ряд недоліків: нерівні можливості громадян отримати освіту в співвідношенні село – місто; низький відсоток охоплення дітей дошкільною освітою; скорочення мережі позашкільних та загальноосвітніх навчальних закладів; зниження престижності професії «вчитель» серед молоді; фінансова криза в професійно-технічній освіті; необґрунтована кількість вищих навчальних закладів та ін. Удосконалення системи освіти необхідно розпочинати з реформування кожної її складової: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної та вищої освіти, враховуючи те, що ці складові утворюють цілісну систему;

4) в тоталітарних державах освіта ігнорує особистість, принижує і

нівелює її. Україна – демократична соціальна правова держава, тому стратегія розвитку освіти та науки перебуває у нерозривному зв'язку з домінуючими у суспільстві принципами правової доктрини, яка по суті й виконує функцію вихідних начал праворозуміння, закладає основи формування соціокультурних інститутів. Гуманізація правової доктрини України зумовила переосмислення не тільки методології адміністративного права, але й оновлення концепції освіти, розробку нової системи освіти, головною метою якої має стати створення умов для виховання, навчання та всебічного розвитку особистості на всіх вікових етапах з огляду на те, що життя, здоров'я, честь і гідність людини є вищими соціальними цінностями.

1.2. Генезис й еволюція організаційного, правового забезпечення освіти та науки в Україні

Людство, подолавши шлях від моделі первісного до постіндустріального, інформаційного суспільства, впевнено увійшло в третє тисячоліття. Нині як ніколи прискорюється науковий прогрес. Світ перебуває на порозі нового етапу цивілізаційного розвитку, формування наносуспільства. Швидка зміна технологій, глобалізація, висування на передній план гідності особистості зумовлює зростання ролі освіти та науки, потребу в їх модернізації, інноваційному розвитку.

Україна за багатьма показниками не відповідає тенденціям цивілізаційних трансформацій, хоча має багату історико-правову спадщину, яка забезпечила у свій час розквіт Київської держави і стала надбанням світової культури. Основи української правової традиції закладені в таких збірниках і творах, як «Руська Правда», Устав Володимира Мономаха, Устав Ярослава Мудрого, «Правда Ярославичів», «Повчання Володимира Мономаха», «Слово о полку Ігоревім», «Слово про Закон і Благодать» Іларіона та ін. Збагатили світову науку й українські педагоги А. Макаренко,

Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Наразі освіта та наука України переживає непрості часи. Прогрес або регрес даних сфер залежить від багатьох чинників, один з яких – організаційне та правове забезпечення.

Проблемам становлення та модернізації освіти та науки присвячено чимало досліджень українських педагогів – Н. Дем'яненко, М. Євтуха, С. Калашнікової, В. Лугового, В. Майбороди, Н. Ничкало, А. Суценка, Т. Сущенко та ін. З позиції філософії, історії, соціології, психології, правознавства, теорії державного управління, економіки проблеми освіти та науки висвітлені в працях В. Андрущенко, В. Бакірова, І. Бега, І. Зязюна, Т. Коломієць, В. Кременя, К. Левківського, М. Романенка, С. Сірополка, І. Степаненко, В. Тація та ін. Необхідність критичного переосмислення здобутків та помилок реформувань, визначення шляхів удосконалення освіти та науки України викликала появу низки комплексних досліджень (А. Лобанова, П. Лузан, Н. Павлова, Г. Січкаренко, Т. Фінікова). Натомість суперечливість і формалізм нормативно-правової бази, непослідовність в діях влади, часта зміна політичних сил в країні, скасування започаткованих реформ і впровадження нових спричинили складний стан освіти та науки в незалежній Україні. З метою попередження хибних політико-правових та організаційних рішень, врахування історичного досвіду і розробки на цій основі науково обгрунтованих шляхів організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні вважаємо за доцільне звернутися до витоків виникнення, розвитку української освіти та науки.

Під генезисом (виникненням, походженням) й еволюцією (від лат. *evolution* – розвиток) організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні розуміємо історико-правові події, які зумовили умови виникнення і розвитку освіти та науки України, вплив держави на освітньо-науковий комплекс, взаємодію органів державної влади, керівників навчальних закладів та суспільства, розробку нормативно-правових документів, спрямованих на становлення української системи освіти та

науки.

З метою формулювання поняття «організаційне та правове забезпечення освіти і науки» необхідно зробити логіко-семантичний аналіз словосполучень «організаційне забезпечення», «правове забезпечення». В Універсальному словнику української мови «забезпечення» тлумачиться в кількох значеннях: 1) задоволення когось, чогось у якихось потребах, створення надійних умов для здійснення чого-небудь; гарантування чогось; 2) матеріальні засоби до існування [555, с. 274]. Слово «організаційні» є похідними від слова «організація» (від фр. *organisateur*), яке має кілька значень: 1) будова, структура чогось; 2) сукупність людей, груп, об'єднаних для досягнення якоїсь мети; громадське об'єднання, державна установа. Узагальнюючи значення слів «забезпечення», «організаційне», «правове», при формулюванні змісту словосполучення «організаційне та правове забезпечення освіти і науки» вважаємо за доцільне в його основу покласти сучасне розуміння понять «освіта» і «наука», які були розглянуті в попередньому підрозділі. Забезпечення орієнтовано на задоволення певних потреб, створення надійних умов для функціонування чого-небудь, у нашому випадку – сучасної освіти і науки України. Від того, що розуміється в кінцевому результаті (мета, функції сучасної освіти і науки України), залежить використання засобів організаційних, правових. Тому під «організаційним забезпеченням» будемо розуміти діяльність державних і громадських інститутів, яка спрямована на створення ефективної структури як системи освіти та науки, так і системи їх адміністрування.

Термін «право» в Тлумачному термінологічному словнику з конституційного права [544, с. 258] визначається як специфічна форма регулювання поведінки людей, сукупність правил поведінки (норм), встановлених або санкціонованих державною владою, що виражають інтереси, потреби та сподівання переважної більшості громадян, які створили державу з метою захисту своїх прав, свобод і власності, стабілізації суспільних відносин, встановлення цивілізованого правового порядку в

країні, зміцнення й розвитку держави. Прикметник «правовий» є похідним від слова «право», тому, виходячи із сучасного розуміння даного терміна, вважаємо, що «правове забезпечення освіти та науки» – це діяльність державних і громадських інститутів, яка спрямована на розробку нормативно-правових актів, що виражають інтереси, потреби та сподівання переважної більшості громадян у сфері освіти та науки.

Узагальнюючи розглянуті поняття, можна сформулювати таке визначення дефініції «організаційне та правове забезпечення освіти і науки» – це діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та керівників навчальних закладів, наукових установ із впорядкування суспільних відносин у сфері освіти та науки, побудови раціонального адміністрування системи освіти та науки як сукупності управлінських елементів, що перебувають у відносинах та зв'язках між собою і утворюють органічну єдність, відповідно до правових норм.

Науковий аналіз монографічної та дисертаційної літератури з окресленої проблематики доводить, що сьогодні відсутній єдиний загальноприйнятий підхід стосовно походження організаційного та правового забезпечення освіти та науки в Україні. На наш погляд, виникнення і розвиток організаційного та правового забезпечення освіти та науки в Україні необхідно співвідносити з історичними етапами становлення української державності та педагогічної думки.

В первісному суспільстві зароджувалися лише елементи організації навчання дітей. Люди жили колективно і разом виховували дітей, передавали набутий досвід. Виховання в безкласовому суспільстві мало однаковий характер для всіх. Відмінності були у вихованні дівчат та хлопців, вони обумовлювалися особливостями жіночої та чоловічої праці. В родовому суспільстві навчання дітей доручалося найбільш досвідченим членам. На цьому етапі суспільного розвитку особливе значення мала народна творчість, релігійні традиції, виникало військово-виховання.

У пізніший період в арабських письменників знаходимо деякі вказівки

про виховання, коли люди ще жили окремими племенами. Батьки вчили своїх синів володіти зброєю та їздити на коні, а коли син підростав, батько садив його на коня, давав йому в руки лук і стріли, наказуючи: «Віднині здобувай собі харч цим знаряддям, як знаєш» [77]. Увесь набутий досвід минулого покоління передавався новому, а нове, у свою чергу, мало використовувати потенціал набутих знань для створення нових перспектив розвитку людини.

Слід зауважити, що за часів язичництва існування писемності на Русі підтримувалося як індивідуальним, так і груповим навчанням грамоти. Останнє було зародковою формою шкіл, що з'явилися з винайденням буквено-звукової системи письма. До прийняття християнства існували школи двох типів: язичницькі – для задоволення потреб язичницької верхівки, і християнські (тут зазначимо, що християнство з'явилося на Русі задовго до його офіційного прийняття). Існування двох типів шкіл у перехідній період від язичництва до християнства було характерним також для Візантії та інших великих країн [253, с. 19]. Створення слов'янської азбуки пов'язують з іменами Кирила та Мефодія (IX ст.). На зламі IX і X ст. на території Першого Болгарського царства на основі синтезу грецького письма і глаголиці з'являється більш досконала азбука, що отримала назву «кирилиця»; нею й написані відомі нам пам'ятки давньоруської літератури. З прийняттям християнства прискорюється розвиток писемної культури, завдяки чому Русь долучилася до античної культури і науки, зблизилася з багатьма країнами Європи [168].

Перші літописні відомості про піклування руських князів про освіту пов'язуються з іменем Володимира Великого та належать часу хрещення України-Русі. Запрошуючи грецьке духовенство для хрещення населення України-Русі, Володимир Великий, хоч сам був неписьменний, дбав, щоб разом з християнством перенести з Візантії освіту і всі знання, якими володіли греки. Але у греків у той час були лише приватні школи, де вчителі-дидакали вчили дітей і проводили публічні читання [494, с. 34]. Немає

жодної змоги визначити кількість шкіл та учнів у них, однак можна сказати, що в Київській Русі перед татарською навалою налічувалося 15 єпархій, що монастирів була значна кількість (у самому Києві в той час було 14), а церков – і того більше. Можна припустити, що кожна єпископська кадета, монастир і церква в Київській Русі тісно сполучалися зі школою. З меншою впевненістю можна говорити про кількість учнів у наших стародавніх школах [494, с. 36], перейнятих церковним духом. Книги переписувалися переважно людом духовним. На той період поняття «книга» означало святе письмо, церковну книгу. В цей період закладається одна з фундаментальних ознак української педагогічної традиції – ставлення до освіти як до безумовної цінності, з якою пов'язане прагнення людини до життєвого успіху.

Суперечливим залишається питання щодо організаційного і правового забезпечення освіти та науки в Україні за часів Київської Русі. Характеризуючи рівень культури України-Русі за часів київського періоду, Е. Голубінський зазначає, що освіта зводилася тоді до письменності, до вміння читати, а далі йшла самоосвіта – читання книжок. Кількість людей, що займалися самоосвітою, була нечисленною; вибір книжок, що служили для самоосвіти, був також обмеженим. Тобто стан освіти в цей період характеризується, на думку деяких учених, найнижчим рівнем [93]. Безумовно, фрагментарність інформації про освіту того часу не дає можливості робити категоричні висновки. Тому зазначимо, що в той період дійсно жили високоосвічені люди, проте коло таких людей було дуже обмеженим. З одного боку, освіта не була масовою, її рівень зводився до вміння читати, з іншого – великими київськими князями було започатковано національну, гуманістично орієнтовану освітньо-наукову традицію, визначено курс державного управління на її розвиток.

Необхідно зазначити, що наукові знання в Київській Русі перебували під величезним впливом Візантії. Уже в той час в Софії Київській діяла власна книгодрукарня, яка відіграла велику роль в освіті давньої Русі.

Книги, які виходили з цієї печатні, були основою для створення нових збірок книг і сприяли створенню великих бібліотек. Так, бібліотека Печерського монастиря вже наприкінці XI століття перетворилася на визначний центр культурного життя Київської Русі. Монахи Києво-Печерського монастиря славилися своєю освіченістю. А це свідчило про добру обізнаність із релігійними текстами [93, с. 13].

Україна збагачувалась науковими досягненнями римських та грецьких учених, натомість належні адміністративні умови для розвитку власної науки не створювались. В той період наукові знання мали форму роздумів і міркувань. Говорити про реальні дослідження у цей період дуже важко. Філософи того часу знали вчення Аристотеля, Платона, але на практиці їх не використовували, відсутні повні переклади знань цих вчених. Тому приходилося задовольнятися ідеями, розробками та міркуваннями щодо науки.

Отже, освіта та наука у стародавніх слов'ян починали зароджуватися і розвиватися. Не можна заперечувати дуже малу кількість інформації про розвиток освіти та науки, але дані, які є сьогодні, цілком підтверджують зародження освіти та науки ще у ті давні часи. Дуже спірним і неоднозначним є, на нашу думку, реальне існування організованих шкіл у той час та рівень освіти. Але те, що освіта та наука вже мали місце у розвитку стародавніх людей, – це історичний факт.

У середньовіччі освіта була досить жорстко організована і регламентована, що взагалі є характерним для теоцентричного типу суспільства. Програми встановлювали перелік необхідних знань, регламентували форми навчання, дуже формалізували екзамени. В Європі формалізм навчання підсилювався викладанням його латинською мовою. Уся система освіти абсолютно не враховувала якостей дітей, специфіку дитячого віку. Між передовими розробками педагогів, особливо східних, і масовою педагогічною практикою була величезна прірва. Знання дітям буквально «вбивали» в голови шляхом жорстких покарань. Дітей виховували в

постійному страху [457].

У першій чверті XII століття українсько-руська земля розпалася на окремі князівства. Київ перестав грати головну роль центру, натомість утворилася Галицько-Волинська держава, яка активно втягувалася в культурні, духовні, політичні справи Європи. Даних про освіту та розвиток науки у період існування Галицько-Волинського князівства також дуже обмаль.

На початку XIII ст. у південно-західних степах з'являється перша татарська орда. Як зазначає О. Пилипчук, помітно вплинули на формування освіти та науки в Україні події 40-х років XIII ст., коли Київська Русь внаслідок татаро-монгольської навали й князівських міжусобиць припинила своє існування, прийнявши на себе найтяжчі удари диких орд і врятувавши від загибелі європейську цивілізацію. Своє продовження українська державність знайшла ще на 200 років у Галицько-Волинській державі [253, с. 14]. Татарська навала, на погляд деяких істориків, привела Наддніпрянську Україну до повного запустіння, так що, мовляв, не може бути мови не тільки про подальший розвиток освітньої справи, а навіть про будь-яке культурне життя у цій безлюдній пустелі [494, с. 48]. Внаслідок татарської навали в пожежах гинули церкви, школи, що й призвело до повної затримки розвитку освіти та науки в Україні тих часів.

Занепад Галицько-Волинського князівства обумовив особливості становлення освіти та науки. Його доля почала вирішуватися в столицях інших держав, таких як Вільнюс, Відень, Варшава. Освіта на Галичині та Волині, до часу залучення першої до Польщі (1387 р.), а другої – до Литви (1377 р.), зберігала культурно-національну традицію Київської Русі, але поступово почала вбирати західну культурну традицію. В цілому розвиток освіти та науки в той час перебував у стані пригнічення і постійної боротьби українського народу за своє самовизначення – культурне та національне.

Розвиток науки і освіти у цей час можна охарактеризувати як період постійного пригнічення. Маючи привілеї шляхетського стану, українці, які

займали більш високе соціальне становище, почали підпадати під вплив культури польської. Відбулося уповільнення реалізації власне українських національних інтересів, призупинився розвиток української культури, освіти та науки.

В XVI столітті розширення мережі українських національних шкіл стало головною метою національно свідомих українців, які справедливо вважали брак освіти основною причиною занепаду культурного й національного життя України [494, с. 52]. Спостерігається утворення нових культурно-освітніх закладів, розвиток освіти, культури, традицій. З'являються Острозька академія, братські школи, Києво-Могилянська академія.

Острозька академія і заснована при ній у 1581 р. друкарня допомогли сконцентрувати потужні науково-освітні сили та сприяти науковому і педагогічному зльоту української освіти. При Академічній друкарні було випущено понад 35 книг. У друкарні Острозької академії надруковано повну церковнослов'янську Біблію, три видання часослова та низку полемічної літератури на захист православної віри, першу граматику церковнослов'янської мови. Дуже вагомий вплив на становлення освіти та науки України мала Києво-Могилянська академія, яка стала другим вищим закладом освіти в Україні. Об'єднаний заклад почав свою роботу на території братської школи під назвою Києво-Братська колегія. Її опікуном став Петро Могила. Київська Академія стала національною гордістю українського народу та набула слави як один з найбільших культурних центрів Європи, мала величезний вплив на розвиток національної освіти, науки в Україні. Майже 200 років Києво-Могилянська академія задовольняла освітні, наукові і суспільні потреби України. Її вихованцями і учнями були Г.С. Сковорода, А. Денисов, М.В. Ломоносов. За зразком Київської академії були засновані колегіуми в Чернігові (1700 р.), Харкові (1721 р.), Переяславі (1738 р.). Зокрема, Харківський колегіум став центром освіти у Слобідській Україні. У 1765 р. тут почали викладати інженерну справу, артилерію, геодезію та

географію. Таким чином, наприкінці XVII ст. Україна мала розвинену освітню систему, що включала в себе початкову, середню і вищу освіту. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. на території України з'являються перші університети [168].

Період другої половини XVII ст. до кінця XVIII ст. характеризується значно вищим, ніж у попередні століття, загальним рівнем культури взагалі й освіти зокрема. Так, П. Пекарський у своїй статті доходить таких висновків: «Київські вчені, хоча і перейняті наскрізь схоластиком, стояли своєю освітою незмірно вище московських книжників. Мелетій Смотрицький і Касіян Сакович висловлювалися в друкованих творах, що в Московській державі живуть раби, що там навіть високих достойників б'ють нагаями і тягнуть до публічної кари... Якщо тепер поглянути на освітній стан Москви в половині XVII століття, то не треба багатьох досліджень, щоб переконатися в браку не лише будь-якої освіти, але навіть перших понять про науки... На вивчення чужих мов, на читання чужомовних творів московські книжники дивилися як на збезчещення віри» [342, с. 118]. Однією з ознак вищих навчальних закладів в Україні того періоду було право надавати наукові звання – бакалавра, магістра, доктора; право мати власний суд над професорами і студентами, а не підлягати юрисдикції стороннього духовного чи світського суду; право студентів мати свої корпорації [494, с. 118].

Слід окремо зупинитися на великій ролі у становленні української національної культури, національного духу, яку відіграло саме козацтво. Система козацького виховання передбачала такі рівні: дошкільне родинне виховання, родинно-шкільне, підвищена освіта. До козацького шкільництва належали козацькі, полкові, паланкові, січові, монастирські та церковно-парафіяльні школи. Окрім загальноосвітніх шкіл, тут існували спеціальні школи, які готували полкових старшин, військових канцеляристів. Існувала також Головна січова школа (1754-1768), яка за змістом і характером навчання прирівнювалася до кращих братських шкіл [253, с. 61]. Козацькі школи внесли вагомий внесок у становлення освіти та культури українського

народу. Система виховання у козаків готувала людей з високим рівнем честі, порядності, лицарів духу. Тут простежується широка пошана до дідів, батьків, прадідів, які із століття в століття захищали український народ задля здобуття свободи для нації.

В першій половині XVIII століття на Лівобережжі і в Слобідській Україні, що входили до складу Росії, рівень освіти був відносно високим. На території Лівобережної і частково Правобережної України до другої половини XVIII століття діяв адміністративно-територіальний полковий устрій на чолі з генеральною старшиною (гетьманом). Школи на цих територіях розміщувалися переважно у приміщеннях при церквах, а тому їх іноді й називали за назвою церкви: Покровська, Успенська. Методи навчання в школах були обмежені, виховання – переважно релігійним [253, с. 75]. Історично склалося так, що вища освіта в Україні на перший план висуває процес викладання – передачі знань, а не процес їх осягнення. Так, традиційна модель освіти, яка зберігає практично монополію позиції в сучасній вищій школі України, відчужує і викладача, і студента як від предмета вивчення, так і від цінності навчання: ні перший, ні другий не мають у процесі взаємодії власне освітніх цілей, які відповідають особистим інтересам; і перший, і другий будують свою діяльність під примусом [491].

Кінець XVIII століття можна охарактеризувати як початок українського відродження та зростання національної свідомості, обумовлені історичною традицією та пробудженням до нового життя. Історично так склалося, що на межі двох століть (XVIII-XIX ст.) Лівобережна Україна була в кращому стані щодо розвитку національної культури, бо вона майже до кінця XVIII зберігала свою політичну і культурну автономію. На інших українських землях в цей час спостерігалися складні політичні та соціально-економічні ситуації, культурний занепад. Після розділу Речі Посполитої, коли майже всі українські землі опинилися під владою Росії, нічого не змінилося. Розвиток освіти на початку XIX ст. на Україні був суперечливим. З одного боку, царська влада сприяє відкриттю університетів, ліцеїв та інших навчальних

закладів у надії, що вони відвернуть молодих людей від західноукраїнських впливів, особливо культури та просвітницької філософії. З іншого боку, піднесення рівня освіти сприяло зародженню самобутньої вітчизняної культури і науки [345].

Якщо XVIII ст. вважається періодом русифікації української інтелігенції, то XIX ст. стає переломним етапом у зміні соціальної природи. Головними рисами розвитку української інтелігенції цього періоду вважають інтенсивний кількісний ріст змін соціальних джерел її формування, демократизацію складу, зростання впливу у суспільно-політичному і економічному житті суспільства, остаточне оформлення в окрему соціально-професійну верству [324, с. 47].

Докорінно змінюється інститут освіти в індустріальному суспільстві XIX-XX ст., що зумовлювалося потребами науки, науково-технічного прогресу, змінами в культурі й житті людей. Освіта поступово стає доступною широким верствам населення. Поширюється мережа середніх і спеціальних шкіл, значно збільшується кількість вищих навчальних закладів. Неповна, а потім і повна середня освіта стає необхідною умовою отримання професії в основних галузях промисловості. Також змінюється і сутність освіти. Якщо в доіндустріальний період її було орієнтовано головним чином на збереження й відтворення культури, досвіду і знань попередніх поколінь, то в індустріальному суспільстві освіта стає активним елементом, ключовим чинником суспільного прогресу, культурних і соціальних змін.

Реформи 60-70-х рр. XIX століття характеризувалися серйозними змінами урядової політики у сфері освіти, суттєвою демократизацією системи управління галуззю, розширенням автономії навчальних закладів. Цьому сприяло впровадження нової системи управління народною освітою через губернські і повітові училищні ради, яка мала беззаперечні переваги перед системою одноосібного управління через інститут державних чиновників. Позитивне значення мало і надання права відкриття шкіл не тільки урядовим відомствам, а й органам місцевого самоврядування

(земствам, міським управам), сільським товариствам, приватним особам. Хоча земства і міське самоврядування були позбавлені будь-яких політичних функцій, не володіли виконавчою владою, сфера їх діяльності обмежувалася виключно господарськими питаннями місцевого значення, в тому числі відкриттям початкових шкіл з дозволу повітових училищних рад, вони відіграли величезну роль в організації народної освіти [442, с. 430].

Багато прогресивних рішень у галузі освіти було прийнято в 1970-1990 рр., зокрема Закон УРСР «Про народну освіту» (1974 р.), Основні напрями реформи загальноосвітньої та професійної школи (1984 р.), Основні напрями перебудови вищої та середньої спеціальної освіти в країні (1986 р.). Проте значна частина положень даних документів не були втілені в життя.

Розвиток науки в ХІХ ст. тісно пов'язаний із університетами, заснованими на території України як форпости російської науки, які створили умови для формування професійної спільноти і організованої системи досліджень. Університети і чисельні наукові товариства при них стали центрами розвитку науки і культури. Першим університетом, заснованим на території України, став Харківський [324, с. 6]. На початку 90-х років ХІХ століття значним стимулом для розвитку української науки було заснування товариством цілої мережі наукових і науково-популярних періодичних видань, таких як «Зоря», «Життя і слово», «Літературно-науковий вісник» [256, с. 47]. Важливою віхою у розвитку науки й освіти стало започаткування у 1907 році Українського наукового товариства в Києві – першої у Наддніпрянщині наукової інституції, організованої на демократичних принципах вільної асоціації українських вчених. Велику роль в утворенні товариства відіграв гурток, який об'єднував еліту довкола журналу «Киевская старина» (1882-1907 рр.).

На початку ХХ століття наукова спільнота в Росії та Україні розвивалась інтенсивно, створюючи нові організаційні форми – державні, приватні науково-дослідні інститути й лабораторії, численні наукові товариства. Багатоманітність організацій, установ, товариств становила

складну структуру дослідної і прикладної діяльності наукової спільноти. Проте в умовах післяреволюційної кризи економічної і правової систем політична влада почала справляти вирішальний вплив на інституціалізацію форм діяльності наукової спільноти. Включно державне фінансування і контроль, а також повсюдна ідеологізація стали інструментами впливу державної влади на всі сфери громадського життя. Їх проникнення в науку крок за кроком перетворило організацію науки на форми, зручні для адміністративно-бюрократичного командування [324, с. 255]. Як зазначає А. Ігнат'єв, вираженням нового статусу науки стала чітка тенденція до зрощення з організаційною структурою державного апарату. На практиці це нерідко призводило до того, що в наукових дискусіях найрізноманітнішого рангу службова субординація, міркування престижу (особистого, відомчого або групового) і поточні потреби відгравали роль, сумірну за своєю значимістю з об'єктивною логікою наукового процесу [158]. На думку В. Вернадського, держава має дати кошти, покликати до життя наукові організації, поставити перед ними завдання. Але ми повинні завжди пам'ятати і знати, що цим втручання держави в наукову творчу працю має обмежитись, вона не регулювати таку працю. Бюрократичним рамкам вона не піддається. Завданням є не державна організація науки, а державна допомога науковій творчості нації [68].

На початку 1920-х років в Україні виникла особлива система організації науки. Поряд із збільшенням кількості навчальних закладів Академією наук і галузевими установами було сформовано мережу науково-дослідних установ, частина яких наприкінці 20-х – початку 30-х років перетворилися на інститути. Науково-дослідні кафедри виникали частіше за все при вищих навчальних закладах, де вони могли одержати хоча б елементарну матеріальну базу. Вони не займалися навчальним процесом і стали самостійними установами. Кафедри були пов'язані в своїй роботі загальними кабінетами і лабораторіями з Академією наук, вищими навчальними закладами, дослідними станціями, науково-практичними

установами і підприємствами. Вони готували нові кадри для науково-дослідних установ і вишів. Всього в Україні на початку 20-х років організовано 84 науково-дослідних кафедри [68, с. 131]. У кінці 20-х – початку 30-х років ХХ ст. позначилася тенденція до збільшення загальноосвітніх закладів, з'являються професійні загальноосвітні навчальні заклади, потреба в яких була викликана індустріалізацією та колективізацією. У ці ж роки було розгорнуто боротьбу з ліквідації неписьменності в Україні. Таким чином, були створені умови для переходу до загальної початкової освіти і впровадження неповної середньої освіти. Однак усі ці зміни велися у процесі зміцнення тоталітарного режиму, який заважав вільному розвитку української школи [103, с. 73].

Радянська наука сформувалася в умовах централізованої системи наукової діяльності, яка характеризувалася всеохоплюючих плануванням і жорстким контролем, при диференціації всієї системи науки на самостійні сектори (академічна, галузева, заводська наука) [324, с. 248]. Екстенсивний ріст чисельності кадрів й інститутів у 50-70-ті роки перетворив науку на самостійну галузь народного господарства, яка мала свою виробничу і територіальну структуру. Принципи, методи і органи управління цією галуззю цілком узгоджувались із загальнодержавною системою. Зниження темпів розвитку наукового потенціалу з середини 70-х років призвело до старіння колективів, тематичного застою, наукового монополізму, дрібнотем'я. Планово-централізований механізм управління наукою хоча й дозволяв вирішувати ряд важливих для суспільства завдань, але в цілому виявив свою неефективність, оскільки створював багато перешкод розвитку активності вчених, став ґрунтом для росту бюрократичної тенденції у сфері науки на протигагу механізмам саморегуляції і самоорганізації [324, с. 248].

Наука України в радянський період розвивалася як складова частина наукового потенціалу СРСР і тому в цілому копіювала структуру, принципи функціонування, розміри, співвідношення між секторами союзної науки. Загальна чисельність працюючих у науці за кінець 1980-х рр. складала 640

тис. осіб, а наукових працівників – 130 тис. осіб при кількості наукових організацій 700 [324, с. 244]. В цілому вся система освіти та науки (дошкільне виховання, середня і вища школи, аспірантура, система організації підготовки і захисту дисертацій, присвоєння вчених звань і наукових ступенів) в умовах колишнього СРСР була централізована.

Після розпаду СРСР перед Україною постали нелегкі завдання реформування освітньої системи, розв'язання яких ускладнювалося внутрішніми політичними, економічними та соціальними проблемами. Еволюція освітньої та наукової сфер за часів незалежності України відбувалася в чотири етапи. Перший з них (1991-1995 рр.) виокремив проблему як цілісність, як соціальне завдання українського державотворення; другий (1995-1999 рр.) – ввів її у систему національних потреб та інтересів і водночас – до широкого міжнародного контексту цивілізаційного розвитку людства. Протягом третього (1999-2012 рр.) періоду непослідовне реформування освіти та науки України призвело до масовізації вищої освіти, невідповідності високого індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП) за класифікацією ООН реальному освітньому рівню населення, відсутності залежності між рівнем освіти людини та її доходами, зниження впливу освіти та науки на динаміку обсягів ВВП, національного доходу.

Перехід від централізовано-тоталітарного до демократичного організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні виявився складним. За цей час було прийнято відповідні нормативно-правові акти (закони України «Про освіту» від 26 червня 1991 року, «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року, «Про дошкільну освіту» від 11 липня 2001 року, «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року та ін.), розпочато реформи, які мали непослідовний і суперечливий характер. Наприклад, понад п'ять років проводилася реформа загальної середньої освіти. Школи переходили на 12-річний термін навчання, але за рік до організації навчання 12-го класу реформу відмінили. Наразі міністром освіти та науки України Л. Гріневич анонсується впровадження 12-річного терміну навчання в школі. В системі

вищої освіти відбулися зміни, які спричинили зниження якості освіти, девальвацію цінності освіти. Так, неузгодженість ринку праці і освіти, відсутність державного управління процесом працевлаштування молоді залишає безробітними тисячі випускників ВНЗ. Необгрунтовано збільшилася кількість вищих навчальних закладів та студентів за рахунок надання статусу «вищий навчальний заклад» навчальним закладам I-II рівнів акредитації, які не навчають студентів на рівні 5 В згідно з Міжнародною стандартною класифікацією освіти ЮНЕСКО. Впровадження багатоканального фінансування (залучення позабюджетних коштів) освіти та науки не вирішило проблеми забезпечення матеріальними ресурсами.

Зазнав змін і навчальний процес. У вищу освіту механічно і формально переносилися принципи Болонського процесу без урахування вітчизняних педагогічних традицій, ментальності народу, фінансової підтримки. Так, автономія українських вишів досі є обмеженою: відсутня фінансова самостійність, право визначати структуру і обсяги підготовки фахівців, визнавати дипломи інших університетів на підставі двосторонніх угод, присвоювати наукові ступені. Організація навчального процесу здійснювалася відповідно до Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затвердженого Наказом МОН № 161 від 02.06.1993, Тимчасового положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців, затвердженого Наказом МОН № 48 від 23.01.2004, Методичних рекомендацій щодо запровадження Європейської кредитно-трансферної системи та її ключових елементів, затверджених Наказом МОН № 943 від 16.10.2009. Зазначені документи суперечили один одному, спричиняли правові колізії, вносили плутанину в педагогічну практику. Двадцятирічний період перманентного реформування системи освіти та науки відзначився безсистемним характером прийняття суб'єктивних рішень різними міністрами щодо стратегічного бачення її розвитку.

Визначення четвертого етапу еволюції освітньої та наукової сфер за

часів незалежності України (кінець 2011 р.) пов'язуємо із прийняттям таких прогресивних документів, як Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки (від 09 грудня 2011 року), Національна рамка кваліфікацій (від 23 листопада 2011 року), Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 року, Наказ МОН України «Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 30.12.2005 № 774», Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015. За останні два роки в Україні зроблено рішучі кроки у напрямку вдосконалення та розвитку системи освіти і науки.

Отже, підсумовуючи, виділимо такі періоди генезису та еволюції організаційного і правового забезпечення освіти та науки в Україні: 1) перший період – від початку заснування українських племен до падіння Київської Русі XIII ст.; 2) другий період – від початку XIII ст. до першої половини XVII ст.; 3) третій період – від другої половини XVII ст. до першої половини XIX ст.; 4) четвертий період – від другої половини XIX ст. до першої половини XX ст.; 5) п'ятий період – від першої половини XX ст. до здобуття незалежності Україною 1991 року; 6) шостий період – від початку здобуття незалежності до сьогодні. Дана класифікація має досить умовний характер, однак дуже чітко та послідовно розкриває історичний зміст виникнення та становлення організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні. Кожний із зазначених періодів характеризується системою адміністративно-правових засобів, методів та форм державного управління, від яких і залежить розвиток освіти та науки. Низка нормативно-правових актів, які були прийняті в різні періоди розвитку, дозволила проаналізувати ті труднощі та обмеження, які стояли на шляху побудови ефективної й дієвої системи освіти та науки в Україні.

Освіта та наука працюють на довгострокову перспективу. Модернізація організаційного та правового забезпечення освіти та науки в Україні повинна змінити статус цих сфер від «тягаря» до «двигуна» економіки, проходити в контексті цілеспрямованої державної політики, розвитку і гармонізації

законодавчої бази, проведення комплексу соціально-економічних заходів, світових тенденцій розвитку освіти та науки: гуманізації, гуманітаризації, нанотехнологій, збереження найкращих вітчизняних педагогічних традицій.

1.3. Систематизація нормативно-правових актів в освітньому праві України

Право є складовою культури в найширшому її розумінні, показником і результатом цивілізаційного розвитку людства. Війни, революції, внутрішні і зовнішні суперечності суспільств, національні та релігійні особливості, потреби держави і людини, науковий прогрес змінюють світ, а разом з ним – право. Дослідницька спадщина теорії держави і права, історії, педагогіки та інших суміжних наук про людину відкрила перспективи для фундаментального теоретичного переосмислення феномену права в цілому та освітнього права зокрема, вдосконалення законодавства у сфері освіти та науки, систематизації відповідних нормативно-правових актів.

Повертаючись до генезису та еволюції організаційного і правового забезпечення освіти та науки в Україні, можна визначити, що кожний період розвитку має свої особливості та свої, характерні тільки для цього періоду, вирішальні риси. Але загальним для кожного періоду адміністративно-правового становлення освіти та науки є регулювання діяльності у цій сфері. Для того, щоб діяльність була налагодженою, ефективно функціонувала та задовольняла потреби, необхідною є наявність загальновизнаних правил поведінки, норм, які б слугували прикладом та нагальним баченням для людей, – це система нормативно-правових актів у сфері освіти та науки.

Важлива роль в організації діяльності системи освіти та науки належить законодавству. Питання нормативно-правового забезпечення освіти та науки в Україні досліджувалися фахівцями в галузі теорії управління та адміністративного права, серед яких: В. Авер'янов, М.

Ануфрієв, О. Бандурка, О. Битяк, А. Васильєв, В. Венедиктов, І. Голосніченко, Є. Додін, М. Іншин, Р. Калюжний, Я. Кондратьєв, О. Коренєв, Ю. Кравченко, О. Скакун та інші. Окремі проблеми державного управління, регулювання суспільних відносин у сфері освіти, реалізації конституційного права на освіту досить детально висвітили в дисертаційних дослідженнях вітчизняні вчені Б. Андрусишин, Н. Давидова, М. Курко, Є. Огаренко, В. Пальчиков, К. Романенко, О. Хохленко, Р. Шаповал та ін.

Але й досі багато питань щодо вдосконалення системи нормативно-правових актів у сфері освіти та науки залишаються невіршеними та потребують подальшого поглибленого наукового дослідження.

Питання визначення поняття нормативно-правового регулювання наразі охоплює багато поглядів та визначень вчених у сфері права. Позиції різних авторів зовсім відрізняються одна від одної, а багато поглядів співпадають у характеристиці змісту нормативно-правового регулювання. Ґрунтовні положення про зміст, особливості та значення правового регулювання у суспільстві розроблені у загальній теорії держави і права. Так, М. Александров пише: «Суть правового регулювання полягає в тому, щоб підкорити волю суб'єктів волі панівного класу, зведений до закону, тобто нормам права» [15, с. 57]. «Сутністю правового регулювання є нормативне закріплення доцільних правил поведінки людей у відносинах з приводу здійснення державної влади та управління. Взаємозв'язки та взаємодії, що виникають при цьому, складають предметну галузь правового регулювання відносин державного управління – комплекс прийомів, засобів і способів формування та упорядкування реалізації державно-управлінського впливу на державно-правові інститути і елементи, суспільну свідомість, поведінку та діяльність у даній сфері. Усі ці явища, маючи функціональну визначеність, утворюють структуру правового регулювання державного управління, знаходячи юридичне відображення у правових нормах» [98, с. 455]. «Під правовим регулюванням необхідно розуміти здійснення державою за допомогою всіх юридичних засобів владного впливу з метою впорядкування,

закріплення суспільних відносин та уникнення порушень» [449, с. 36]. У свою чергу, О. Скакун зазначає, що «нормативно-правове регулювання визначається як впорядкування поведінки людей за допомогою нормативно-правових актів, розрахованих на їх багаторазове застосування за наявності передбачених ними обставин, відповідно індивідуальне правове регулювання – як впорядкування поведінки людей за допомогою актів застосування норм права, тобто індивідуальних рішень, розрахованих на одну конкретну життєву ситуацію або одну особу» [496, с. 496]. Так, вчена розглянула впорядкування поведінки лише за допомогою нормативно-правових актів, що на нашу думку, не цілком розкриває зміст цього поняття, відтак, є доцільним додати всі правові засоби та способи впливу.

Дослідження проблеми організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні потребує насамперед аналізу поняття нормативно-правового регулювання у даній сфері. З цього приводу наведемо визначення А. Шаповала, що «правове регулювання сфери освіти в Україні – це сукупність правових засобів, за допомогою яких держава здійснює правовий вплив на суспільні відносини в освітянській сфері. Мета правового регулювання сфери освіти – забезпечення безперешкодного руху інтересів суб'єктів до цінностей» [578, с. 31]. Погоджуючись з автором, зазначимо, що нормативно-правове регулювання освіти та науки в Україні – це здійснення державою за допомогою всіх правових засобів та способів, серед яких домінуючу роль необхідно відвести нормативно-правовим актам, державного владного впливу з метою впорядкування суспільних відносин у сфері освіти та науки в Україні.

Враховуючи те, що нормативно-правове регулювання передбачає, насамперед, впорядкування поведінки за допомогою нормативних актів, постає необхідність у визначенні змісту, особливостей та ознак нормативно-правового акта. В загальній теорії права серед вчених нині немає єдиної точки зору щодо розуміння сутності, соціального призначення та особливостей поняття нормативно-правового акта. Багато дослідників

розглядали дане питання під різним кутом зору, і необхідно зазначити, що кожне визначення заслуговує на увагу. Розглянемо найбільш цікаві для нашого дослідження.

З точки зору О. Пучкова, усі джерела права можуть бути класифіковані на дві групи: нормативно-правові акти (закони, укази, постанови, інструкції) та інші джерела права ненормативного характеру (правові звичаї, судові прецеденти та рішення). В даному випадку нормативність є критерієм розмежування юридичних актів і означає лише те, що юридичні документи містять норми права, загальні правила поведінки, встановлені державою. Нормативний акт – це офіційний документ, створений компетентними органами держави, який містить загальнообов'язкові юридичні норми (правила поведінки) [525, с. 289]. У свою чергу, В. Лазарев під нормативно-правовими актами розуміє «акти, які встановлюють норми права, вводять їх в дію, змінюють або відмінюють правила загального характеру. Цим вони відрізняються від актів застосування права та від інших індивідуальних актів, розрахованих на однократну дію, прив'язаних до певних суб'єктів, до конкретних обставин місця й часу» [533, с. 144]. Досліджуючи поняття нормативно-правового акта, В. Хропанюк доводить, що «він є одним з основних джерел права сучасної держави. В ньому виражається більшість правових норм, що регулюють найбільш важливі з точки зору особистості, її інтересів і потреб суспільні відносини. В нормативно-правових актах закріплюються норми, які враховують інтереси більшості і меншості у цілому, координують їх залежно від конкретних економічних, соціальних, національних та міжнародних відносин в даний історичний період» [565, с. 239]. З точки зору С. Комарова, «нормативно-правовий акт – це письмовий документ відповідного державного органу, яким встановлюються, змінюються або припиняються норми права, що містять правила загального характеру. Цим він відрізняється від інших актів, розрахованих на одноразову дію – актів застосування права або індивідуальних актів. На практиці можна часто зустріти змішані акти, які містять і норми права, і

індивідуальні приписи застосування права. Усі нормативні акти пов'язані між собою, розташовуються в певній системі, підпорядковані один одному або співвідносяться один з одним, володіють юридичною силою, під якою розуміється внутрішня властивість нормативно-правового акта, обумовлена місцем органу, що його прийняв, у системі державних органів. Юридична сила нормативно-правового акта залежить не лише від місця й положення органу, але й від його компетенції, якою він наділяється державою за законом» [196, с. 225]. Нормативно-правові акти впливають виховним чином на свідомість людей, що в свою чергу є проявом виховної та ідеологічної функцій права. Будь-який нормативно-правовий акт можна розглядати як досить ефективний спосіб пропаганди та спонукання громадян до належної поведінки, додержання високої правової культури. Тому дуже важливо чітко, якісно, швидко та на належному рівні сприйняття довести вимоги і положення нормативно-правового акта до суб'єктів відповідних правовідносин та правозастосовних органів, що, у свою чергу, обґрунтовує підвищену увагу та важливість процедури офіційного оприлюднення та офіційного тлумачення нормативно-правового акта [167, с. 111].

В теорії права визначаються ознаки правових актів, зокрема названий акт: виражає волю уповноваженого суб'єкта; його владні веління; має офіційний характер обов'язків для виконання; спрямований на регулювання суспільних відносин; встановлює правові норми, а також конкретні правовідносини; може бути актом-документом, зміст якого фіксується у встановленій законом документальній формі, і актом-дією, за допомогою якого виникає юридичний результат; становить юридичний факт, що спричиняє певні правові наслідки [19, с. 134]. На нашу думку, до основних ознак нормативно-правового акта в освітньому праві необхідно віднести такі:

- юридичність – документ, який має юридичну офіційну форму, носить державний характер і приймається уповноваженими органами держави; чітко та послідовно формулює основні юридичні права та обов'язки у сфері освіти та науки;

- педагогічність – нормативно-правовий акт розробляється з урахуванням законів і принципів педагогіки, є одним із факторів соціального розвитку людини, формування певної моделі особистості;
- випереджальний характер – нормативно-правовий акт повинен бути орієнтований на врегулювання суспільних відносин не тільки сьогодення, а й майбутнього, враховувати темпи наукового прогресу, розвитку світового освітнього простору.

Отже, на основі виділених основних ознак нормативно-правового акта можна дати таке його визначення: нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, який має відповідні офіційні вимоги до оформлення, закріплює основні правила загального характеру, норми, які спрямовані на захист та дотримання інтересів людини і громадянина, забезпечення правомірної поведінки, високої правової культури.

Також вважаємо за необхідне додати, що до нормативно-правового акта висуваються певні загальноприйняті вимоги до оформлення. Кожен з нормативних актів повинен бути належно оформлений з урахуванням всіх офіційних вимог. База нормативно-правових актів (єдиний державний реєстр нормативних актів) включає всі опубліковані та неопубліковані закони України, постанови Верховної Ради України, укази і розпорядження Президента України, декрети, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України; нормативні акти міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, органів адміністративно-господарського управління та контролю, зареєстровані в Міністерстві юстиції, нормативні акти Національного банку, міжнародні договори України. Як зазначає Г. Дорохова, «специфіка суспільних відносин у сфері освіти з усіма її взаєминами і залежностями відбивається в регулюючих відносинах законодавчих актів, їх складових та норм права. Правові норми, фіксуючи цільність загальних відносин у цій галузі, у свою чергу, утворюють власну систему з характерною для неї ієрархією рівнів зв'язків, структурою. Назвемо цю систему норм освітнім правом... Освітнє право можна вважати таким, що формується, постає як

самостійна галузь права» [132, с. 23].

На загальнотеоретичному рівні в юридичній науці виділення освітнього права як нової галузі є дискусійним. Ряд науковців (Б. Андрусишин, Н. Давидова, К. Романенко, Є. Суханов) наразі заперечує існування освітнього права як традиційної галузі права, водночас його появу в майбутньому не заперечують. Прибічником виокремлення освітнього права як самостійної галузі права є М. Сирих. Критичний аналіз уже відомих шляхів розв'язання проблем освітнього права, показує, що існуючі теоретико-методологічні уявлення про цей феномен є концептуально не скоординованими і суперечливими.

Розглядаючи проблеми розвитку права як культурної цінності, враховуючи ідеї від філософів Античності до мислителів Нового часу і сучасних наукових шкіл: Аристотеля, І. Беха, Леонардо да Вінчі, Д. Дідро, Д. Дьюї, І. Зязюна, В. Костицького, К. Роджерса, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, А. Суценка, Е. Фромма, К. Ушинського, Ю. Шемшученко, Ульпіана, К. Юнга та інших, видається можливим оновити розуміння освітнього права на основі синергетичної методології, за якої вся правова дійсність представляє собою нелінійну систему і складається із взаємопов'язаних підсистем різних ієрархічних рівнів. Історія розвитку нашої цивілізації, системи права засвідчує сформованість таких галузей, як конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне, трудове, процесуальне право. Отже, потреби в регулюванні суспільних відносин, пов'язаних з взаємодією держави та особи, функціонуванням державної влади, охороною особистих прав суб'єктів права, державного ладу, охороною від злочинних зазіхань, встановленням кримінальної відповідальності, завжди виходили на перший план. Галузі права формувалися шляхом прийняття норм права, що регулюють однорідну сферу суспільних відносин, становлення особливого режиму правового регулювання (предмета, методу, принципів), автономізації.

Вважаємо, що ступінь сформованості галузей права полягає в потребі

(інтересі) людини врегульовувати ті чи інші суспільні відносини. Ця ідея знаходить підтвердження в обґрунтованій американським футурологом Е. Тоффлером «хвильовій» моделі цивілізаційного розвитку. Першою хвилею він назвав винайдення продуктивного сільськогосподарського виробництва, друга – перехід до індустріального виробництва, третя хвиля полягає у переході до новішого суспільства (постіндустріального (Д. Белл), посткапіталістичного (П. Друкер), технотронного (З. Бжезинський), електронного (М. Маклюен), електронно-цифрового (Д. Тапскотт), програмованого (А. Турен)). Нині поширюється новіший термін – суспільство знань. Доктринальною основою такого суспільства є гуманізація усіх сфер діяльності людини. Гуманістичне спрямування людської діяльності дає позитивний ефект у вирішенні багатьох суспільно-політичних, економічних, міжнародних проблем: налагодження партнерських стосунків між державами, народами та націями, ліквідація соціальної, релігійної, гендерної, національної нерівності тощо. Енергетичні ресурси людства вже поступаються інформації та інтелекту. Пріоритетними стають духовні, демократичні цінності, використання знань для генерації нових знань. Освіта та наука набувають стратегічного значення для національної безпеки держав, оскільки пов'язуються з виробництвом знань, підготовкою людей до життя в майбутньому, за нових високотехнологічних умов.

Для виміру людського прогресу розроблено індекс людського розвитку (ІЛР) (Human Development Index), який є синтетичним параметром і обчислюється за трьома показниками: тривалості життя, освіченості та реального ВВП на душу населення. За індексом людського розвитку держави поділяють на три групи: країни з високим людським розвитком мають ІЛР 0,800 і вище; середнім – 0,500-0,799; низьким – менше за 0,500. Необхідно зазначити, що на кожну складову ІЛР безпосередньо впливає діяльність держави як спосіб буття, складний феномен правової дійсності. Якщо право виражає загальнолюдські інтереси, є продуктом цивілізації, інструментом соціальної справедливості й оздоровлення суспільства, то необхідно процес

правоутворення спрямувати на відродження екзистенційних смислів існування людства. Детермінацією такого еволюційного процесу має стати формування і розвиток найвищих потреб особистості. За теорією А. Маслоу, до таких належать потреби в самовираженні (пізнання, естетичні потреби та потреба в самоактуалізації). Особистість, орієнтована на самовдосконалення, досягає гармонії між внутрішнім світом та способами буття, гуманно ставиться до себе, до іншої людини, суспільства і природи. Освіта для більшості населення повинна визнаватися особистісною і соціальною цінністю, запорукою успіху, зближувати інтереси людини, держави, громадянина. Природа людської особистості складається з безлічі конструктивних і деструктивних сил, які впливають на утворення права. Так, потреба в освіті в безграмотному, духовно збіднілому суспільстві є мінімальною, а правопорушення набувають широкого розповсюдження.

Отже, суспільно небезпечні діяння, потреба в охороні прав і свобод людини стають поштовхом для динамічного розвитку кримінального права, на відміну від освітнього права. Більшість науковців визнають, що освітнє право в Україні перебуває на стадії формування і говорити про нього як традиційну галузь не можна. Освітнє право України є внутрішньо суперечливим, незавершеним, громіздким, відірваним від реальних потреб людей. Наявна нормативно-правова база характеризується протиріччями, оскільки її оновлення розпочалося не з Закону «Про освіту», а із Закону «Про вищу освіту». Такий підхід суперечить найновішим здобуткам наук про людину і суспільство, культурологічному, особистісно орієнтованому, гуманістичному підходам, утвердженням неповторності людини як найвищої цінності у фундаментальних працях видатних педагогів: Я. Коменського, Д. Локка, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Формування освітнього права, розробка нормативно-правової бази повинні здійснюватися із врахуванням психолого-педагогічних знань. Оскільки особистість є елементом ієрархічно вищих систем суспільства та природи, зміни в освітньому законодавстві необхідно було б розпочинати із Закону

України «Про освіту» як базового закону, дотримуючись вікової періодизації людини, у такій послідовності: закони України «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». В логіці розробки освітнього законодавства простежується тенденція відповідності назви закону назві вікового періоду розвитку людини. Кожний з названих законів спрямований на реалізацію права на освіту відповідної вікової групи, та й сам зміст освітянського законодавства ґрунтується на поняттях і категоріях педагогіки. Ідея навчати дітей, об'єднавши їх у класи за віковою ознакою, належить великому педагогу XVII ст. Я. Коменському. Проте сучасне освітнє право в XXI ст. не враховує цей принцип дидактики повною мірою. Для сучасної людини освіта не закінчується з отриманням диплому, професійне становлення особистості продовжується все життя. Наприклад, за теорією Сьюпера перший етап триває від народження до 14 років, другий – етап дослідника (від 15 до 24 років), далі – етапи зміцнення кар'єри (від 25 до 44 років), збереження досягнутого (від 45 до 64 років), спаду – після 65 років. Можна розглядати й інші періодизації професійного становлення особистості (Є. Клімова, Хейвігхерста).

Зрозуміло, що процес розвитку особистості є індивідуальним, проте визначається він загальними закономірностями психічного розвитку і відбувається в конкретних соціокультурних, правових умовах. В умовах суспільства знань потреба в навчанні набуває фундаментального значення, наукові дослідження в царині педагогіки спрямовані на реалізацію концепції навчання впродовж всього життя, а існуючий стан освітнього права, законодавства гальмує цивілізаційний поступ українського суспільства.

Наразі відсутній нормативний акт, який би повною мірою врегулював суспільні відносини у сфері освіти для людей віком від 25 років. Якщо ж суспільні відносини у сфері дошкільної освіти врегульовані, а вони тривають кілька років (від 2-х до 6-ти річного віку дитини), то суспільні відносини у сфері освіти дорослих (від 24 до кінця життя) врегульовані

частково. Так, в Законі України «Про вищу освіту» [367] питанню освіти дорослих, реалізації концепції навчання впродовж всього життя присвячена лише ст. 60 «Післядипломна освіта, підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників». В її назві і змісті об'єднано два масиви суспільних відносин, які потребують розмежування і розробки однойменних нормативних актів.

У зв'язку із демократичними змінами, які вплинули на відносини між державою і громадянином, на державу в цілому, види її діяльності, важливо враховувати переосмислення таких понять адміністративно-правової науки, як «державне управління», «управління державними справами», «державний вплив на суспільні процеси», «публічне управління», «публічна адміністрація». В нових суспільно-політичних умовах відбувається переміщення акцентів між складовими виконавчо-розпорядчої діяльності державних органів: з реалізації владного впливу на реалізацію суб'єктивних прав, тобто публічно-сервісну діяльність. Державне управління поступово набуває ознак демократичності і це неминує призведе до оновлення розуміння предмета адміністративного права як «управлінського». За часів СРСР управління з боку держави домінувало в усіх сферах життєдіяльності людини. Наразі в Україні у сфері державного управління відбувається оптимізація кадрів, спрощення адміністративних процедур, оновлюється філософія діяльності державних службовців у бік прозорості, відкритості, місії служити народу, руйнуються корупційні схеми. Відбувається звуження управлінських відносин, за змістом вони все більше набувають ознак публічно-сервісної діяльності.

Поява в Україні нової поліції, реформування управлінь юстиції, створення реєстраційної служби тощо – це ті факти, які детермінують створення нової теоретико-методологічної бази адміністративно-правової науки. Враховуючи, що адміністративне право набуває ознак публічно-сервісного права, домінуючою його функцією стає регулювання відносин між державними органами і приватними особами (застосування

адміністративного примусу – поліцейська діяльність, розгляд індивідуальних адміністративних справ, скарг, здійснення дозвільно-реєстраційних дій), вважаємо за доцільне переосмислення предмета освітнього права.

Законодавство про освіту складається з більшості правових норм і документів, кожний з яких має своє призначення, зміст та особливості. Але, зважаючи на велику кількість існуючих документів, проводиться певна класифікація всіх існуючих нормативно-правових актів. Стосовно визначення системи правових актів, необхідно зазначити, що фахівці з теорії права пропонують різні критерії її класифікації.

Так, деякі вчені пропонують класифікацію правових актів, що регулюють відносини органів внутрішніх справ, за такими критеріями:

- 1) за юридичною силою: закони; підзаконні акти;
- 2) за сферою дії: загальнодержавні; відомчі; локальні акти;
- 3) за напрямом правового регулювання: а) ті, які визначають загальні питання забезпечення дисципліни і законності; б) ті, які визначають правовий статус підрозділів, для яких забезпечення дисципліни та законності є безпосереднім чи опосередкованим завданням й обов'язком; в) ті, які встановлюють відповідальність за порушення дисципліни та законності; г) ті, які визначають процедурні питання притягнення винних за порушення дисципліни та законності осіб до відповідальності; д) ті, які встановлюють вимоги дисципліни та законності у певній сфері професійної діяльності;
- 4) залежно від кількості суб'єктів права (правовідносин), яким вони адресовані: а) загальні нормативно-правові акти; б) індивідуально-правові акти; в) змішані правові акти;
- 5) залежно від кількості суб'єктів, які приймають правові акти: одноособові; колективні;
- 6) за тривалістю дії: а) строк дії яких заздалегідь не встановлюється; б) які розраховані на конкретну ситуацію, тобто припиняють свою дію в міру її виконання;
- 7) за критерієм гласності: відкриті; закриті;

8) за назвою: закони, кодекси, основи законодавства, укази, розпорядження, постанови, положення, інструкції тощо;

9) залежно від суб'єкта їх прийняття – ті, які приймаються:

а) Верховною Радою; б) Президентом України; в) Кабінетом Міністрів України; г) центральними та місцевими органами влади; д) органами місцевого самоврядування [344];

10) за характером правових норм, які в них містяться – правові акти:

а) які містять норми профілактичного спрямування; б) які містять норми охоронного спрямування; в) змішаного типу, тобто ті, які містять норми профілактичного та охоронного спрямування одночасно;

11) за формою вираження: письмові; усні; конклюдентні [13, с. 426].

Наприклад, О. Скакун за основу класифікації правових актів обирає такі критерії: 1) юридичну субординацію, відповідно до якої правові акти поділяються на: нормативні, тобто ті, що регулюють певну сферу суспільних відносин і є загальнообов'язковими; індивідуальні (ненормативні), що породжують права і обов'язки лише у тих конкретних суб'єктів, яким вони адресовані, у конкретному випадку; інтерпретаційні (акти тлумачення норм права), що мають допоміжний характер і, як правило, «обслуговують» нормативні акти; змішані, тобто такі, що складаються з нормативних й індивідуальних норм; нетипові (спеціалізовані) акти, тобто ті, які затверджують положення, правила статутів, або акти, що складаються з декларацій, закликів, звернень; 2) форму вираження, відповідно до якої правові акти поділяються на письмові, усні та конклюдентні [396, с. 311].

На думку М. Курка, нормативно-правові акти у сфері освіти можна поділити на такі групи правових норм, які: а) спрямовані на організаційне забезпечення освіти; б) визначають зміст навчально-виховного процесу; в) встановлюють права й обов'язки учасників навчальних і трудових відносин (адміністрації освітньої установи, викладачів та осіб, які навчаються у цій установі, тощо); г) регулюють організаційні відносини в закладі освіти; д) регулюють відносини матеріального забезпечення осіб, які

навчаються в закладі освіти [232, с. 36].

Таким чином, класифікація правових норм проводиться залежно від різних критеріїв. З одного боку, це створює дуже велике наукове поле для дослідження, з іншого – сприяє розмитому уявленню про систему поділу нормативно-правових актів. На нашу думку, найбільш повно зміст та систему нормативно-правових актів розкриває класифікація у широкому та вузькому розумінні.

У широкому розумінні – це поділ: 1) за юридичною силою: на закони; підзаконні акти; 2) за назвою: закони, кодекси, основи законодавства, укази, розпорядження, постанови, положення, інструкції тощо; 3) залежно від суб'єкта їх прийняття – які приймаються: а) Верховною Радою України; б) Президентом України; в) Кабінетом Міністрів України; г) центральними та місцевими органами влади; д) органами місцевого самоврядування. Дана класифікація дає загальне уявлення про нормативно-правові акти.

У свою чергу, класифікація у вузькому значенні розкриває конкретно нормативно-правові акти у сфері науки і освіти. Їх ми поділяємо на ті, що: а) визначають права та обов'язки відносин у сфері освіти та науки; б) забезпечують організаційне забезпечення освіти та науки; в) регулюють відносини матеріального забезпечення освіти та науки в Україні; г) регулюють відносини з міжнародними закладами освіти та науки (тобто відносини на міжнародному рівні).

Дана класифікація, на нашу думку, дуже повно охарактеризувала нормативно-правові акти у сфері освіти і науки. Тобто є загальне бачення нормативно-правових актів України. У свою чергу, законодавство у сфері освіти та науки також має свій поділ, що значно спрощує його використання.

У нашому дослідженні, щоб скласти загальне уявлення про нормативно-правову базу у сфері освіти та науки, розглянемо окремі правові акти, при цьому використовуючи поділ нормативно-правових актів залежно від їх юридичної сили, тобто на законні та підзаконні нормативно-правові акти. Залежно від юридичної сили нормативно-правові акти поділяються на

законодавчі та підзаконні.

Говорячи про законодавчі акти, постає необхідність визначення самого поняття закон. Так, С. Ківалов визначає поняття закону як «нормативний акт, прийнятий органом законодавчої влади або всенародним референдумом, який володіє вищою юридичною силою та містить первинні правові норми» [180, с. 54]. У свою чергу, В. Протасов окреслює такі риси, характерні закону: «1) приймається вищими органами державної влади або у порядку референдуму; 2) має вищу юридичну силу та зверхність щодо інших джерел права; 3) приймається, змінюється та доповнюється згідно з особливим процедурним порядком; 4) регулює найбільш важливі соціальні сфери, закріплює найбільш важливі суспільні зв'язки, відправні початки правового регулювання; 5) має виключно нормативне значення (вміщує лише норми права, на відміну від інших нормативно-правових актів, які можуть мати «вкраплення» індивідуально-владних приписів)» [443, с. 8].

Отже, закон – це нормативно-правовий акт, який приймається вищими органами державної влади, регулює найбільш важливі сфери суспільного життя та має вищу юридичну силу. Напрацювання законодавчої бази у галузі освіти в суверенній Україні відбувалося поступово, кожний з етапів характеризується значною кількістю нормативно-правових актів, суть яких зводиться до збереження досягнень минулого й одночасно приведення системи освіти у відповідність до нових соціально-економічних вимог і процесів державотворення, забезпечення умов перспективного розвитку галузі в процесі входження країни до системи міжнародної співпраці [522, с. 123]. У перші роки незалежності освіта в Україні функціонувала згідно із законодавчими актами Української РСР. Так, наприклад, відповідно до Закону УРСР «Про освіту» від 23 травня 1991 року наша держава нараховувала 1242 професійних, 735 середніх спеціальних та 156 вищих навчальних закладів, аспірантуру та докторантуру з 300 наукових спеціальностей, 518 навчальних закладів та підрозділів підвищення кваліфікації й перепідготовки кадрів. За чисельними показниками мережа

вищих навчальних закладів України відповідала рівневі більшості розвинених країн світу [25, с. 34]. Починаючи з 1996 року нормативно-правове забезпечення системи освіти законодавчо закріплює правові відносини в галузі освіти та науки, які керуються Конституцією, законами України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну експертизу”, іншими законами України, постановами Верховної Ради, указами і розпорядженнями Президента України, декретами, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів, нормативними актами Міністерства освіти і науки України та іншими нормативно-правовими документами.

Так, Конституція є базовим, основним законом України, відповідно до якого кожен громадянин має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, має обов’язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний та всебічний розвиток людської особистості (ст. 23) та право на освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти і післядипломної освіти різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [201]. В усіх європейських країнах конституції охоплюють одну або декілька статей, що стосуються освіти. Як загальне правило, конституційні механізми закріплюють два фундаментальні положення: право без дискримінаційних обмежень; свободу учнів [233, с. 36]. В цілому норми Конституції України відповідають міжнародним стандартам у галузі освіти. Зокрема, Конституція гарантує кожному право на освіту (ст. 53), утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, задоволення національно-культурних і мовних потреб, вільний розвиток своєї особистості, право на свободу світогляду, право набувати спеціальні знання, що дають можливість вибору професії та роду трудової діяльності [201].

Дуже важливим, базовим, є Закон України «Про освіту», прийнятий 4 червня 1991 року, саме яким закріплено головні положення про освіту, зокрема: основні принципи освіти; управління освітою, органи управління освітою; державні стандарти освіти; умови створення навчальних закладів; наукове, методичне забезпечення освіти; система освіти України; визначено права та обов'язки вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажерів, клінічних ординаторів, аспірантів, докторантів; фінансово-господарська діяльність та матеріально-технічна база навчальних закладів; міжнародне співробітництво; відповідальність за порушення законодавства про освіту [420]. Дуже важливу роль у сфері науки відіграв Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність», прийнятий 13.12.1991. Чинний Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку у сфері наукової та науково-технічної діяльності, створює умови для провадження такої діяльності, задоволення потреб суспільства і держави у технологічному розвитку шляхом взаємодії освіти, науки, бізнесу та влади.

Рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспільства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання. Цим зумовлена необхідність пріоритетної державної підтримки розвитку науки як джерела економічного зростання і невід'ємної складової національної культури та освіти, створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності, забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення соціальних, економічних, культурних та інших потреб [416]. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності є: наукові працівники, науково-педагогічні працівники, аспіранти, ад'юнкти і докторанти, інші вчені, наукові установи, університети, академії, інститути, музеї, інші юридичні особи незалежно від форми власності, що мають відповідні наукові підрозділи, та громадські наукові

організації [416].

Закон України «Про науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 № 51/95-ВР визначає правові, організаційні і фінансові основи експертної діяльності в науково-технічній сфері, а також загальні основи і принципи регулювання суспільних відносин у галузі організації та проведення наукової та науково-технічної експертизи з метою забезпечення наукового обґрунтування структури і змісту пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, наукових, науково-технічних, соціально-економічних, екологічних програм і проектів, визначення напрямів науково-технічної діяльності, аналізу та оцінки ефективності використання науково-технічного потенціалу, результатів досліджень [415]. Велику роль в організаційно-правовому забезпеченні науки відіграє Закон України «Про науково-технічну інформацію» від 25.06.1993 № 3322-ХІІ, який визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації. Закон регулює правові, економічні відносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації.

Немає підстав стверджувати, що законодавство України про освіту та науку є цілком удосконаленим та не потребує модернізації. По-перше, чітко простежується безсистемність та величезна кількість змін і доповнень до актів, прийнятих після проголошення незалежності України. Необхідно окремо підкреслити внутрішню суперечливість законів у сфері освіти та науки. Все це потребує скорішого вирішення та удосконалення, але із застосуванням вже перевірених методів та заходів. На нашу думку, говорячи про удосконалення, першим питанням, яке необхідно вирішити, є належна систематизація законодавства про освіту та науки в Україні, адже це база, а вже підзаконні нормативно-правові акти складають та конкретизують комплексні систематизовані закони.

Зазначається, що для полегшення в користуванні та ефективного застосування правових приписів масив нормативно-правових актів має бути

певним чином структуровано і впорядковано. Саме це завдання вирішує такий напрям правової роботи з нормативними актами, як систематизація [453, с. 130]. Зокрема, В. Опришко акцентує на необхідності систематизації законодавства, потребі його вдосконалення, звільнення від застарілих актів і суперечливих норм та усунення правових прогалин. Водночас його впорядкування повинно сприяти найбільш ефективному застосуванню законодавчих актів, підвищенню рівня правового виховання, юридичної культури населення [325, с. 27]. Як підкреслює М. Марченко, важливість систематизації обумовлюється її функціональними характеристиками. Вона, з точки зору дослідника, дозволяє: оглянути весь масив чинного законодавства; виявляти і усувати неузгодженості, протиріччя, прогалини в праві (дефекти законодавства); підвищувати ефективність законодавства; робити законодавство більш доступним інформаційно та інтелектуально; вивчати й досліджувати законодавство [529, с. 354]. Як правило, в поняття систематизації включають дві основні самостійні форми правової діяльності: 1) підготовка та видання різного роду зводів та збірників нормативних актів; 2) підготовка та прийняття нових актів (типу кодексів), в яких розміщуються як норми, що виправдали себе у попередніх актах, так і нові нормативні приписи, що і становить кодифікацію законодавства [178, с. 18]. Кодифікація – це впорядкування правових норм, яке супроводжується переробкою їх змісту, скасуванням застарілих і прийняттям нових норм права, об'єднанням нормативного матеріалу в єдину, логічно узгоджену, побудовану на надійних принципах систему [150, с. 331]. До основних ознак кодифікації В. Хропанюк відносить те, що: а) кодифікаційною діяльністю займаються лише компетентні, правотворчі органи на підставі належних їм повноважень; б) в результаті кодифікації створюється новий нормативно-правовий акт, що охоплює норми, які суттєво відрізняються від раніше діючих; в) кодифікаційний акт є збірним актом, оскільки в ньому зводяться воєдино норми з різних актів; г) кодифікаційний акт є основним серед актів, які діють в певній сфері суспільного життя; д) нормативно-правові акти, що

створюються в результаті кодифікації, розраховані на тривалий період регулювання суспільних відносин [565, с. 247].

Кодифікаційні акти можуть зовнішньо виражатися у різних формах, а саме основах законодавства, кодексах, статутах, положеннях, правилах. Внаслідок кодифікації можна спостерігати видання належного, значного за об'ємом документа, який регулює значну частину суспільних відносин у певній сфері. Інкорпорація документів – форма систематизації шляхом об'єднання нормативного матеріалу в певному порядку без зміни його внутрішнього змісту [196, с. 214]. Результати інкорпорації можуть виражатися у виданні збірника законів, інших нормативних актів, збірника законодавства або зводу законів. Питаннями інкорпорації можуть займатися державні органи, громадські організації й окремі громадяни. Звідси і розрізняють офіційну, офіціозну (напівофіційну) та неофіційну інкорпорацію [565, с. 234]. Водночас проблема чисельності нормативних актів може бути вирішена за допомогою ще одного виду систематизації – консолідації, в якому новий акт повністю замінює акти, які в нього увійшли, бо знову приймається компетентним правотворчим органом і має власні офіційні реквізити [533, с. 222].

Велика кількість нормативно-правових актів без їх певної систематизації призводить до виникнення хаосу, безсистемності, а це, в свою чергу, – до дублювання певних положень, втрати важливих даних в процесі ознайомлення. Отже, з часом кожний нормативно-правовий акт потребує внесення певних змін та удосконалення.

Як зазначають вчені В. Ковальський та І. Козінцев, мета систематизації законодавства полягає в необхідності забезпечення більш ефективної правотворчої діяльності, зокрема у виявленні причин протиріч, прогалин, невідповідностей у нормативному регулюванні та їх усуненні, а також застосуванні й реалізації нормативно-правових актів. Законодавство держави, як жива істота, перебуває у постійному розвитку. Деякі нормативні акти змінюються, інші скасовуються та замінюються новими. Ці зміни, які в

деяких сферах відбуваються дуже часто, ускладнюють доступ до чинного законодавства [187, с. 163].

Мета систематизації – створення системи законодавства. Системність законодавства закладена в самій природі нормативно-правових актів, джерел права, правових норм [168, с. 664]. Отже, головна мета систематизації законодавства у сфері освіти та науки полягає в: 1) усуненні протиріч, неузгодженості, прогалин, невідповідності у нормативному регулюванні освіти та науки; 2) усуненні множинності нормативно-правових актів у сфері освіти та науки та приведення системи законодавства у сфері освіти та науки їх до цілісної закінченої системи; 3) підвищенні ефективності законодавства у сфері освіти та науки; 4) доступності законодавства як для ознайомлення та аналізу, так і для вивчення; 5) об'єднанні процедури удосконалення законодавства у сфері освіти та науки (внесення змін та доповнень).

Таким чином, необхідною є систематизація законодавства України у сфері освіти, а саме його кодифікація з виданням основ законодавства про освіту та виховання. Так, у розділі II Закону України «Про освіту» розглядаються загальні положення стосовно системи освіти в Україні. Наприклад, відповідно до ст. 29, структура освіти включає: дошкільну освіту; загальну середню освіту; позашкільну освіту; професійно-технічну освіту; вищу освіту; післядипломну освіту; аспірантуру; докторантуру; самоосвіту. Тобто даний розділ фактично дублює закони України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про позашкільну освіту». На нашу думку, існування зазначених додаткових законів не є суцільною необхідністю, їх положення цілком логічно поєднати в єдиний нормативно-правовий акт, в якому окремими підрозділами розглянути нормативно-правове регулювання дошкільної освіти, загальної середньої, вищої освіти, професійно-технічної, позашкільної освіти. Отже, вважаємо за необхідне в Основах законодавства про освіту визначити такі основні розділи:

Розділ I. Загальні положення.

Розділ II. Права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу.

Розділ III. Дошкільна освіта.

Розділ IV. Загальна середня освіта.

Розділ V. Позашкільна освіта.

Розділ VI. Професійно-технічна освіта.

Розділ VII. Вища освіта.

Розділ VIII. Післядипломна освіта та самоосвіта.

Розділ IX. Управління системою освіти.

Розділ X. Фінансово-господарська діяльність, матеріально-технічна база навчальних закладів.

Розділ XI. Міжнародне співробітництво.

Розділ XII. Відповідальність за порушення законодавства про освіту.

Питання систематизації законодавства виникають також і у сфері науки. На нашу думку, закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про науково-технічну інформацію» та «Про науково-технічну експертизу» необхідно систематизувати в єдиний нормативно-правовий акт «Основи законодавства про наукову та науково-технічну діяльність», в якому передбачити такі розділи:

Розділ I. Загальні положення.

Розділ II. Правовий статус суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності.

Розділ III. Повноваження суб'єктів державного регулювання та управління у сфері науки та науково-технічної діяльності.

Розділ IV. Форми та методи державного регулювання та управління в науковій та науково-технічній сфері.

Розділ V. Правовий режим науково-технічної інформації.

Розділ VI. Ринок науково-технічної інформації.

Розділ VII. Наукова і науково-технічна експертиза.

Розділ VIII. Права та обов'язки суб'єктів наукової і науково-технічної

експертизи.

Розділ IX. Порядок проведення наукової та науково-технічної експертизи.

Розділ X. Політика держави у сфері наукової та науково-технічної діяльності.

Розділ XI. Міжнародне співробітництво.

Розділ XII. Відповідальність за порушення законодавства про наукову та науково-технічну діяльність.

Запропоновані підходи систематизації нормативно-правових актів у сфері освіти та науки сприятимуть ефективності діяльності держаних службовців, юристів; дозволять громадянам ознайомитися з комплексним документом про освіту та науку; модернізують механізм внесення змін у статті, оскільки буде значно легше ознайомлюватися та аналізувати тексти законів; розширять професійну компетентність працівників закладів освіти, оскільки дозволять їм цілісно сприймати законодавство у сфері освіти та науки України.

Треба зазначити, що закони – це певна основа для всього правового регулювання, однак велику роль та значення у сфері освіти та науки відіграють саме підзаконні нормативно-правові акти, які спрямовані на реалізацію приписів законів і є, так би мовити, результатами державно-управлінської діяльності посадових осіб державних органів у межах їх компетенції. Вони виступають невід’ємними складовими механізму державного управління, яке безпосередньо впроваджуються у повсякденне життя саме за допомогою видання компетентними органами підзаконних, відомчих та внутрівідомчих нормативно-правових актів [167, с. 112].

Як зазначає В. Хропанюк, «підзаконні акти володіють меншою юридичною силою і не можуть протистояти законам. Ефективне регулювання суспільних відносин має місце тоді, коли загальні інтереси узгоджуються з індивідуальними. Підзаконні акти саме і призначені

конкретизувати основні, принципові положення законів відповідно до своєрідності різних індивідуальних інтересів» [565, с. 244].

Отже, підзаконні нормативно-правові акти: а) мають меншу юридичну силу, ніж закони; б) приймаються різними правотворчими суб'єктами; в) не мають протиріччя із законодавчими актами. У свою чергу, підзаконні нормативно-правові акти у сфері освіти та науки – це акти, які приймаються з метою удосконалення та уточнення законів у сфері освіти та науки спеціально уповноваженими суб'єктами управління навчально-виховних процесів. Ми підтримуємо думку О. Скакун, що підзаконність нормативно-правових актів не означає їх меншої юридичної обов'язковості. Вони мають необхідну юридичну чинність. Правда, їх юридична чинність не має такої ж загальності та верховенства, як це властиво законам, проте вони посідають важливе місце в усій системі нормативного регулювання, оскільки забезпечують виконання законів шляхом конкретизованого нормативного регулювання всього комплексу суспільних відносин [496, с. 334].

У свою чергу, О. Скакун зазначає, що «підзаконні нормативні акти розрізняються за юридичною силою. Юридична сила підзаконних нормативних актів залежить від положення органів державної влади, що видають ці акти, їх компетенції, а також характеру й призначення самих актів. Акт нижчестоящої державної інстанції має бути не лише «під законом», але й під «нормативними актами усіх вищестоящих державних органів, яким він повинен відповідати. Наприклад, акти Міністерства освіти мають відповідати не лише Закону про освіту, але й нормативним документам Президента, Кабінету Міністрів, Міністерства фінансів» [495, с. 362].

Система підзаконних нормативно-правових актів у сфері освіти та науки наразі характеризується динамічним оновленням. Наприклад, за останні роки втратили чинність постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження типового положення про Головне управління освіти та науки Київської міської державної адміністрації, управління освіти та науки

обласної, Севастопольської міської державної адміністрації» № 1326 від 22.08.2000 (втрата чинності від 20.02.2013); «Про затвердження положення про дослідницький університет» № 163 від 17.02.2010 (втрата чинності від 18.11.2014); «Про затвердження Положення про державну інспекцію навчальних закладів» № 51614 від 29.11.2001 (втрата чинності від 18.04.2011); «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад» № 1074 від 05.09.1996 (втрата чинності від 05.02.2015) та ін.

Нині систему підзаконних нормативно-правових актів у сфері освіти та наук складають: укази Президента України («Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки» № 580/2015 від 13.10.2015); постанови Кабінету Міністрів України («Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад» № 778 від 27.08.2010, «Про ліцензування освітніх послуг» № 1380 від 29.08.2003; «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» № 996 від 03.11.2010; «Про затвердження Державної цільової програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року» № 785 від 27.08.2010; «Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах» № 978 від 09.08.2001; «Про створення Єдиної державної електронної бази з питань освіти» № 752 від 13.07.2011; «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» № 1187 від 30.12.2015; «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України» № 630 від 16.10.2014; «Про затвердження Порядку призначення на посаду керівників загальноосвітніх навчальних закладів державної форми власності» № 827 від 13.10.2015; «Про затвердження Типового договору про надання освітніх послуг між вищим навчальним закладом та фізичною (юридичною) особою» № 634 від 19.08.2015; «Про затвердження Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» № 579 від 12.08.2015; «Про утворення Міжвідомчої

комісії з питань національно-патріотичного виховання» № 524 від 22.07.2015; «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» № 266 від 29.04.2015; «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» № 244 від 15.04.2015; розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» № 219-р від 23 березня 2016 року; «Деякі питання участі України у міжнародному дослідженні якості освіти PISA-2018» № 72-р від 04.02.2016); накази Міністерства освіти та науки України («Про затвердження Положення про піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу» № 45 від 05.02.2001; «Про Науково-методичну раду Міністерства освіти і науки України» № 922 від 11.09.2015; «Про впровадження інформаційної системи управління освітою «ІСУО» № 986 від 29.09.2015; «Про затвердження Умов прийому до вищих навчальних закладів України в 2016 році» № 1085 від 15.10.2015; «Про затвердження переліків тематик фундаментальних та прикладних досліджень і науково-технічних розробок вищих навчальних закладів і наукових установ та формування їх тематичних планів у 2016 році» № 158 від 25.02.2016; «Про створення Ліцензійної комісії Міністерства освіти і науки України» № 125 від 16.02.2016; «Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам» № 13 від 14.01.2016; «Про систематизацію досвіду використання електронних освітніх ресурсів» № 9 від 12.01.2016; «Про затвердження Положення про пробне зовнішнє незалежне оцінювання» № 1277 від 11.12. 2015 та ін.).

Не менш важливу роль у сфері організаційного та правового забезпечення освіти і науки України відіграють міжнародно-правові акти, а саме: Загальна декларація прав людини, Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти (Париж, 14 грудня 1960 р.); Рекомендації МОП/ЮНЕСКО щодо становища вчителів (Париж, 5.10.1966); Рекомендація про розвиток освіти дорослих (Париж, 1976 р.); Рекомендації

МОТ/ЮНЕСКО про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти (Париж, 11.11.1977); Рекомендація № R(83)13 Ради Європи (Комітет Міністрів) «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя» (23.09.1983); Рекомендація № R(88)7 «Про освіту з питань охорони здоров'я в школі та роль і підготовку вчителів» (Комітет Міністрів) (18.04.1988); Конвенція про технічну та професійну освіту (Париж, 10.11.1989); Рекомендація № R(91)8 «Про розвиток освіти з питань довілля в шкільних системах» (Комітет Міністрів (17.06.1991); Рекомендації про визнання навчальних курсів та свідоцтв про вищу освіту (1993 р.); Всесвітня програма дій у сфері освіти з прав людини та демократії (Монреаль, 1993 р.); Рекомендація 1281(1995) «Про гендерну рівність у галузі освіти» (Парламентська асамблея Ради Європи); Декларація принципів толерантності (Париж, 1995 р.); Міжнародна стандартна класифікація освіти (Париж, ЮНЕСКО, 1997 р.); Декларація про вищу освіту для XXI століття (Париж, 5-9.10.1998); Резолюція 1193 (1999) «Школи, які дають другий шанс, або як подолати безробіття та виключення, надаючи освіту і підготовку» (Парламентська асамблея Ради Європи); Рекомендація 1437 (2000) «Про неформальну освіту» (Парламентська асамблея Ради Європи) тощо.

Вивчення питання правового регулювання освітньої діяльності дозволяє зазначити, що воно здійснюється комплексно. В цій галузі можна спостерігати дії різноманітних норм адміністративного права: імперативних, дозвільних та рекомендуючих. Як правило, у досліджуваній сфері більш за все використовуються норми відомчим нормативних актів, зокрема наказів Міністерства освіти і науки України. Вітчизняні законодавчі акти спрямовані на сприяння процесам демократизації відносин на всіх рівнях функціонування сфери освіти. Крім того, в Україні багато зроблено для вирішення таких питань, як модернізація нормативно-правової бази освіти і науки та створення програми послідовного зближення їх з європейським освітнім і науковим простором. Про це свідчить наявність цілої низки нормативно-правових актів, але сьогодні існують проблеми правового

механізму забезпечення якісного виконання модернізації освіти, які можна вирішити тільки на державному рівні [522, с. 131]. Соціально-економічна криза в Україні суттєво позначилась на розвиткові вітчизняної державності та правової системи. Хаотичність у формуванні національного законодавства, неузгодженість законодавчих актів гальмують розвиток правової системи і проведення необхідних реформ, ставлять взагалі під сумнів функціонування права в Україні як ефективного регулятора суспільних відносин.

Виходячи з цього, зазначимо, що перед суспільством і державою постає нехайна потреба вдосконалення законодавства України на різних рівнях інститутів та окремих норм і нормативних актів [508, с. 123]. Існуючі суперечності між нормативно-правовими актами, прогалини у законодавстві, значна кількість неконкретизуючих актів не сприяють лояльному становленню громадян до системи законодавства. Потребує серйозного вдосконалення рівень техніки юридичного нормотворення при розробці нормативно-правових актів, забезпечення прозорості цього процесу, врахування думки громадськості тощо [44, с. 123].

Таким чином, аналіз нормативно-правової бази, практика правозастосування свідчить, що у сфері освіти та науки держава не виконує повною мірою визначені в Конституції та законодавчих актах зобов'язання. Серед факторів, які зумовили негативний стан сфери освіти та науки в Україні, домінуюче значення відіграє дефіцит державного бюджету. Як підкреслює В. Медведчук, за умови розпочатої в Україні правової реформи постало надзвичайно важливе питання про підвищення ефективності дії законів, без чого здійснення економічних й інших реформ, формування правової держави і громадянського суспільства, посилення боротьби є досить проблематичним. Йдеться не про прийняття виключно нових законів, оскільки їх кількість ще не свідчить про достатню урегульованість законодавством суспільних відносин, і на цій основі зміцнення законності. Необхідною є нова, більш висока якість їх реалізації, дійові механізми забезпечення і охорони [276, с. 69].

Як підкреслює О. Оболенський, будь-яка держава функціонує в певному соціальному оточенні, залежить від економіки та культури суспільства, його структури, психології, матеріальних і духовних цінностей громадян, історичної пам'яті поколінь тощо. У зв'язку з цим процеси формування і здійснення освіти та науки на новому етапі розвитку суспільства мають свої особливості, які детермінуються співвідношенням соціально-економічних умов і суспільно-політичних відносин, яке, власне, і впливає на визначення змісту, пріоритетних цілей освіти та науки, вибір методів і засобів їх досягнення [318, с. 12]. Але ми стоїмо на шляху постійного розвитку, прагнемо до існування висококультурних, освічених громадян у правовій демократичній державі. Тож якість освіти стає головним прогресом людського розвитку, а це в свою чергу – самовдосконалення та саморозвиток. Дієва система законодавчих актів дійсно спрямована тільки на розвиток та удосконалення. Але слід мати на увазі, що не тільки закони відіграють вирішальну роль в процесі розвитку держави та громадян, але й система дотримання та виконання даних законів реально, а не лише на папері. Тільки коли ці обидві сторони будуть функціонувати налагоджено – буде стрімкий розвиток не тільки держави, а й духу самих людей, їх прагнення розвиватися та удосконалюватися, розвивати культуру й традиції українського народу.

Отже, спираючись на попередні дослідження у галузі філософії, історії та теорії права, адміністративного права, а також власний педагогічний досвід, можемо сформулювати такі висновки:

- 1) стан сформованості, рівень розвитку освітнього права перебуває в діалектичній єдності з рівнем освіченості населення, потребами конкретної людини в освіті й інтересами держави. Освітнє право є умовою і засобом цивілізаційного поступу людства. На гносеологічному рівні цінності освіти потребують переосмислення людиною, суспільством і державою; реалізація концепції має відбуватися впродовж всього життя, як і розробка освітніх правових ідей, концепцій, доктрин. В умовах наукового прогресу, світових

суспільно-політичних викликів процес формування освітнього права необхідно активізувати, використовуючи політичний вплив;

2) на інституційному рівні діяльність органів держави і місцевого самоврядування повинна ґрунтуватися на концепції соціального демократичного управління, бути орієнтованою на людину, а не на державу. Це передбачає проведення повномасштабної адміністративної реформи, методологічною основою якої є зміна предмета адміністративного права і як результат – здійснення державними органами не владно-розпорядчого впливу на суспільні відносини, а публічно-сервісної діяльності;

3) на правовому рівні результатом процедурно-процесуальної діяльності уповноважених органів має стати єдиний нормативно-правовий акт «Основи законодавства про освіту» та «Основи законодавства про наукову, науково-технічну діяльність».

Отже, в суспільстві, яке потребує самоактуалізації, предметом освітнього права не можуть бути лише відносини між органами державної влади і освітніми закладами, його межі потребують розширення і спрямування на вдосконалення відносин між всіма учасниками освітнього процесу та наукової діяльності.

1.4. Політика держави у сфері освіти на науки в Україні

Сьогодні роль системи освіти та науки постійно зростає у політичному, економічному, соціально-культурному та науково-технічному розвитку України. У зв'язку з цим відбувається розробка та впровадження найефективніших методів, засобів щодо реформування освіти та науки України, досягнення міжнародних стандартів, виходу на новий якісний рівень розвитку. Успішне досягнення таких цілей залежить більшою мірою від управлінців нашої держави, які реалізують державну політику у сфері освіти та науки. Державна політика виступає певним чином головним

засобом задоволення та впорядкування суспільного життя і має бути спрямована на постійний розвиток, удосконалення, підвищення рівня життя, забезпеченні стійкості та стабільності суспільних відносин.

Проблема державної політики у сфері освіти та науки неодноразово ставала предметом наукового дослідження багатьох вчених, зокрема Н. Анкіфієвої, Г. Балихіна, С. Белякова, О. Дем'янчука, Г. Дорохової, А. Гуржія, В. Гапона, В. Журавського, І. Іванюка, В. Кукліна, Є. Краснякова, В. Лазарева, В. Лугового, В. Огаренка, В. Сирих, О. Смоліна, А. Тамма та інших. Але говорити, що дана проблема цілком знайшла своє остаточне вирішення, ще неможливо. Багато аспектів потребують подальшого поглибленого вивчення з метою розуміння процесів, методів, засобів, які вона використовує у сфері освіти та науки. Питання теоретичного визначення державної політики у галузі освіти є більш дослідженим, ніж аналогічне питання щодо науки. Державна політика у галузі науки досліджена здебільшого стосовно засад її практичної реалізації та економічної ефективності. Натомість питання державної політики у галузі освіти є предметом численних наукових робіт різного обсягу та глибини дослідження. Це цілком природно, оскільки наукова діяльність значно більше інтегрована в економічне життя, ніж освіта: остання покликана створювати базис для наукового розвитку, натомість перша є втіленням результатів освіти у практичне життя суспільства і вимагає не теоретичного визначення, а практичної реалізації.

У науковій літературі існує чимало визначень поняття «політика», «державна політика», «державна політика у сфері освіти», «державна політика у сфері науки», які розкривають сутність різних аспектів зазначених понять. Політика (грец. політика – державні або суспільні справи) – система цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя [63, с. 652]. Політика – сфера діяльності щодо відношень між різними соціальними групами, змістом якої є визначення форм, завдань, сутності діяльності держави [500, с. 219]. Відповідно до словника Вебстера,

політика – це певний курс або метод діяльності, який було обрано серед альтернатив задля вирішення та досягнення окреслених цілей [503, с. 46]. У свою чергу, С. Ожегов визначає політику як діяльність державної партії або громадської групи у сфері внутрішньодержавних або зовнішніх стосунків, спрямовану на захист своїх класових інтересів, здійснення класових завдань цієї держави, партії, громадської групи, політико-концентроване вираження економіки [321, с. 503].

Отже, політика – це насамперед сфера діяльності стосовно реалізації системи цілей та завдань певної держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя. Однак поняття політики є досить широким та абстрактним. Як зазначають деякі вчені, політика завжди являє собою певну форму суспільної діяльності. Вона виникає і реалізується не сама по собі, а як діяльність певних політичних суб'єктів. Оскільки ж держава є поняттям перш за все політичним, більш того, саме вона є головною рушійною силою політики, оскільки виступає найважливішим суб'єктом останньої, то і державну політику можна визначити як політичну діяльність держави та її органів [119, с. 11]. Річард Роуз зазначає, що державна політика – це тривала серія більш-менш відповідальних дій та їх узгодження з метою прийняття конкретного рішення [616]. За визначенням В. Тертичка, державна політика – це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність (бездіяльність) державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства [118]. Дане визначення підкреслює, що це діяльність щодо певної проблеми або сукупності проблем. Не можемо цілком підтримати автора, оскільки це не проблеми, а певні завдання та цілі держави стосовно удосконалення різних сфер внутрішнього та зовнішнього життя держави.

Сфера освіти та науки є однією з найважливіших складових внутрішньої та зовнішньої політики держави. Цю політику здійснює державний апарат, органи державної влади. Саме від якості та ефективності їх діяльності і функціонування залежить ступінь якості державної політики у

сфері освіти та науки. Державний апарат забезпечує реалізацію завдань і функцій держави, є інтегрованим суб'єктом державного управління. Зміст і характер цілей управління, способи і методи їх реалізації, сприйняття їх громадськістю та відповідність цілей потребам суспільного розвитку та особистості – фактори, що безпосередньо впливають на ефективність функціонування державного апарату [318, с. 264]. З цього приводу можна ще додати, що основне призначення державного апарату – це насамперед добробут населення, високий рівень здоров'я, безпеки та високий рівень освіти населення.

Сам термін «державна політика у сфері освіти» почав широко використовуватися в літературі в 1960-1970-х роках, коли розвиток освіти та науки почали розглядати як головний, пріоритетний чинник економічного та соціального розвитку країни. Як зазначає В. Полонський, «державна політика у сфері освіти – політика, в основі якої лежить принцип пріоритетності питань освіти, недопущення створення й діяльності політичних організацій та релігійних рухів у державних і муніципальних освітніх закладах, органах управління. Організаційною основою державної політики є програми розвитку освіти, що приймаються найвищим органом законодавчої влади» [358, с. 32]. На думку С. Белякова і В. Кукліна, «освітня політика – це складова частина політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти» [228]. За визначенням В. Журавського, освітня політика – це передусім політика, що забезпечує розвиток і функціонування системи освіти. Вона спрямована на забезпечення суспільства знаннями, необхідними для суспільного розвитку [148]. У свою чергу, І. Іванюк визначає освітню політику як низку дій, спрямованих на досягнення цілей освітніх організацій та/або системи освіти. У цьому визначенні наголошено на цілеспрямованості політичних процесів, а також на тому, що ухвалення рішення передбачає низку певних дій [162]. Також І. Налетова зазначає, що «освітня політика – це діяльність держави стосовно функціонування та розвитку системи освіти. Розробка освітньої політики

ґрунтується на всебічному аналізі, метою якого є виявлення та порівняння можливих варіантів політики. Прийнята освітня політика встановлює пріоритетні напрями для фінансування, управління, планування системи освіти та контролю за нею» [297]. «Державна політика у галузі освіти (освітня політика держави) – це цілеспрямована діяльність державних органів щодо забезпечення права кожного на освіту, що досягається завдяки забезпеченню функціонування та розвитку освітньої системи» [59, с. 109]. «Державна освітня політика є системою дій щодо реалізації в суспільстві затвердженої органами державної влади і схваленої громадською думкою концепції освіти» [148, с. 11]. Заслуговує на увагу спроба Є. Краснякова синтезувати нове визначення державної освітньої політики, а саме як «діяльність держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування із законодавчого, фінансового, організаційного забезпечення функціонування й розвитку галузі освіти» [215, с. 23].

В 1997 році вчені Тейлор, Різві, Лінгард і Генрі спробували надати основні характеристики освітньої політики, зокрема: а) політика має багато вимірів, тобто політику розробляють зацікавлені групи, які різняться наявністю влади і впливовістю; б) політика – це значно більше, ніж просто текст, тобто багато аспектів освітньої політики не відображаються в офіційних документах; в) політичні рішення – це виключно державна справа, тобто держава повинна насамперед відображати інтереси суспільства; г) політика ґрунтується на певних цінностях; д) політика існує в контексті: історичному, соціальному, економічному, культурному; е) впровадження політики ніколи не буває прямим, тобто необхідна напружена і часто болюча робота з усіма гравцями на освітній арені; ж) освітня політика взаємодіє з політикою в інших галузях; з) політика має навмисні та ненавмисні наслідки [627].

Очевидним результатом досліджень державної політики у сфері освіти є вироблення спеціальних понять державної освітньої політики та освітньої політики. Погляд на співвідношення цих понять у дослідників різний. Деякі

їх ототожнюють, дотримуючись позиції, що «освітня політика – це складова частина політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти» [228, с. 10]. Водночас інші автори відзначають розбіжність цих понять. Наприклад, В. Савельєв, спираючись на досвід численних досліджень у політичній науці, визначає поняття «державна освітня політика» та «освітня політика» як співвідношення частини і цілого [463, с. 83]. Він зазначає, що політика у сенсі політичної волі та політичної діяльності на даний час у політичній науці не ототожнюється з державою, а включає у себе усі інституції громадянського суспільства. Тобто в цьому значенні освітня політика – це діяльність усіх суб'єктів суспільних відносин щодо забезпечення функціонування системи освіти у суспільстві. В той же час державна освітня політика – «це цілеспрямований, відносно стабільний офіційний курс уряду, спрямований на забезпечення функціонування системи освіти» [88, с. 9]. З цього приводу С. Клепко зазначає, що існує освітня політика взагалі як явище, якому можна дати визначення, а подальше її уточнення (державна, громадська, регіональна тощо) залежить від суб'єкта, який здійснює цю політику [181, с. 39].

Звичайно, більш корисним є погляд на ці поняття як на нетотожні, оскільки дозволяє поглибити та розширити предмет дослідження, долучити до нього інституції не лише державного управління, але і громадянського суспільства. Також усвідомлення нетотожності цих понять створює ідеологічний базис для відстоювання учасниками суспільних відносин права брати в освітній діяльності рівну участь із державою, сприяє розвитку відносин, притаманних для громадянського суспільства, так би мовити, «розкриває» освітню галузь для громадських ініціатив.

Слід зазначити, що перспектива розвитку освітньої політики як результату рівноправної із державою участі усіх інших зацікавлених суб'єктів суспільних відносин автором не заперечується. Але на даному етапі вона не повністю відображає реалії українського суспільства. Тому таку перспективу можна визнати ідеальною моделлю освітньої політики,

порівняно з якою виявляються переваги та недоліки сучасної державної освітньої політики. Крім того, оцінка державної освітньої політики відносно цього ідеалу надає додаткову можливість визначити ступінь наближення держави до звання правової, а суспільства – до громадянського.

Однак вказане вище про державну освітню політику є справедливим і для політики у сфері науки. Сьогодні наукова діяльність, фундаментальні наукові дослідження неможливі в Україні без участі держави, у сенсі як ініціативи, так і матеріально-фінансової підтримки. Отже, основою розвитку наукової та науково-технічної діяльності є саме державна політика у сфері освіти. «Науково-технічна політика – це політика держави щодо формування умов, сприятливих для ефективного науково-технічного розвитку країни, зокрема цілі, форми та методи діяльності держави у науково-технічній сфері» [117]. «Науково-технічна політика – це система цілеспрямованих заходів, які сприяють всебічному розвитку науки та техніки» [452, с. 217]. Закон України «Про науково-технічну інформацію» визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу країни [415]. Відповідно до ст. 45 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» цілями і напрямками в науковій і науково-технічній діяльності є:

- 1) забезпечення наукового обґрунтування визначення стратегічних завдань розвитку економіки та суспільства;
- 2) досягнення високого рівня розвитку науки і техніки;
- 3) примноження національного багатства на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;
- 4) створення умов для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку шляхом використання сучасних досягнень науки і техніки;
- 5) зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень;
- 6) створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності;
- 7) забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості;
- 8) сприяння розвитку наукової і науково-

технічної діяльності у підприємницькому секторі; 9) інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та європейський дослідницький простір. Держава у сфері наукової та науково-технічної діяльності забезпечує:

- 1) соціально-економічні, організаційні, правові умови для формування та ефективного використання наукового і науково-технічного потенціалу, включаючи державну підтримку суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності;
- 2) створення сучасної наукової інфраструктури і системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграцію освіти, науки і виробництва;
- 3) підготовку кадрів у сфері наукової і науково-технічної діяльності вищими навчальними закладами, закладами післядипломної освіти, науковими установами, а також спеціалізованими загальноосвітніми навчальними закладами, які взаємодіють між собою та з науковими установами;
- 4) підвищення престижності наукової і науково-технічної діяльності, підтримку та заохочення молодих вчених;
- 5) фінансування та матеріальне забезпечення фундаментальних і прикладних досліджень;
- 6) організацію прогнозування тенденцій науково-технічного розвитку на довгостроковий та середньостроковий періоди;
- 7) підтримку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, державних цільових наукових і науково-технічних програм та концентрацію ресурсів для їх реалізації;
- 8) створення ринку наукової і науково-технічної продукції та впровадження досягнень науки і техніки в усі сфери суспільного життя;
- 9) правову охорону інтелектуальної власності та створення умов для її ефективного використання;
- 10) організацію і проведення статистичних спостережень у сфері наукової і науково-технічної діяльності;
- 11) проведення наукової і науково-технічної експертизи виробництва, нових технологій, техніки, результатів досліджень, наукових (науково-технічних) програм і проектів тощо;
- 12) стимулювання наукової та науково-технічної творчості, винахідництва;
- 13) пропагування наукових та науково-технічних досягнень, винаходів, нових сучасних технологій, внеску України у розвиток світової

науки і техніки; 14) встановлення взаємовигідних зв'язків з іншими державами для інтеграції вітчизняної та світової науки, входження вітчизняної науки у світовий науковий та європейський дослідницький простір [416].

З наведених визначень можна бачити, що дослідники намагаються, з одного боку, якомога точніше відобразити сам процес державної освітньої політики та політики у сфері науки, з другого – сформулювати та врахувати основне завдання політики у сфері освіти та науки. Узагальнюючи зазначені підходи, спираючись на положення теорії адміністративного права, чинних норм законодавства, державну політику у сфері освіти та науки визначаємо як врегульовану законодавством комплексну цільову діяльність державних інституцій щодо функціонування, постійного розвитку та удосконалення системи освіти і науки в Україні з метою задоволення актуальних та перспективних потреб суспільства у збереженні й примноженні інтелектуального та культурного багатства, у формуванні, примноженні та ефективному використанні наукового та науково-технічного потенціалу. Державну політику у сфері освіти та науки охарактеризуємо як таку, що:

- а) здійснюється державним апаратом, органами державної влади, розробляється зацікавленими групами, які мають владу;
- б) є найважливішою складовою внутрішньої і зовнішньої політики держави;
- в) ґрунтується на певних цінностях, пріоритетах, засадах;
- г) передбачає не тільки розроблення документів, стратегій, планів, програм, але насамперед діяльність державного апарату з високим рівнем стратегічного мислення;
- д) охоплює багато різних аспектів у сфері освіти та науки, тому повинна враховувати різні аспекти політичного, економічного, соціального, культурного розвитку суспільства.

Необхідно підкреслити з цього приводу, що поняття «політика у сфері освіти та науки» і «державна політика у сфері освіти та науки» можна вважати тотожними, оскільки держава є не лише наймогутнішим суб'єктом у цій сфері, але на даній стадії розвитку також і головним розробником та виконавцем державної політики, джерелом коштів для реалізації більшості

програм у цих сферах.

Відповідно до ст. 19 Конституції України діяльність держави базується на положеннях законодавства. Відтак, політика у галузі освіти та науки визначається законодавством, основу якого складають закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність». Закон «Про освіту» не визначає мети та завдань державної політики у галузі освіти, формулюючи лише основні засади освітніх відносин, які розширюють конституційні положення щодо права на освіту. В Законі «Про вищу освіту» державній політиці присвячена ст. 3, яка визначає Верховну Раду України основним суб'єктом державної політики у сфері вищої освіти, а Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти та науки – суб'єктами реалізації державної політики. Також у статті визначено принципи державної політики та шляхи її реалізації, проте суттєвим недоліком вважаємо відсутність чітко сформульованої мети державної політики у сфері вищої освіти.

В той же час згідно з пунктом 1 Розділу II Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України від 17.04.2002 № 347/2002, мета державної політики щодо розвитку освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти [418]. Дане поняття є нормативним та може вважатися базисним для визначення мети державної освітньої політики в Україні. Наскільки ця мета відповідає дійсності та реальним потребам народу України – питання інше, напряму пов'язане із філософським та політологічним питанням співвідношення інтересів держави і суспільства.

Водночас деякі дослідники висловлюють позиції щодо мети державної

освітньої політики, відмінні від вищенаведеного нормативного визначення. Наприклад, Р. Валєєв вважає, що основною метою освітньої політики держави постає забезпечення права кожного на освіту (максимально можливого та рівного обсягу цього права). При цьому він критично ставиться до позиції окремих російських вчених, які вбачають мету державної освітньої політики у забезпеченні державної безпеки, як до залишків ідеології тоталітарного суспільства [59, с. 110]. Однак такий підхід не відповідає об'єктивному стану справ й вбачається штучним звуженням мети державної освітньої політики, що зумовлене ігноруванням її стратегічних цілей і завдань. Відповідно до ст. 4 Закону «Про освіту» Україна визнає освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства [420]. Також Розділ I Національної доктрини розвитку освіти наголошує, що освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Стратегічна важливість освіти виявляється вже у тому факті, що питання її розвитку викладені в окремій національній доктрині, яка існує нарівні із Воєнною доктриною та Доктриною інформаційної безпеки [418].

Сьогодні спостерігається бурхливий розвиток інформаційного суспільства. Відбувається перехід кількісних перетворень у нову якість. У відносинах суспільства і держави прикладом можуть бути інформатизація діяльності державних органів, створення електронних реєстрів документів та відомостей, доступних широкому загалу через мережу Інтернет (наприклад, Єдиний державний реєстр судових рішень, Держреєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців тощо), впровадження механізмів подання електронної податкової звітності, експерименти з дистанційної участі у судових процесах тощо. В громадському житті таким прикладом є зростання ролі соціальних мереж та інших засобів електронної комунікації у спілкуванні людей, повсякденне використання Інтернет-ресурсів для вирішення широкого кола питань, розвиток електронних ЗМІ як повноцінної

та більш зручної заміни традиційних. Освіта, перш за все безперервна, має вирішальне значення для адаптації окремої людини і держави в цілому до нового формату суспільних відносин, надає можливість особі взяти активну участь у громадському та політичному житті.

Водночас освіта є необхідною передумовою наукового та науково-технічного розвитку, який у сучасних економічних реаліях є чинником зміцнення держави та зростання добробуту населення. Більшість галузей народного господарства України морально застаріли і потребують оновлення, яке неможливе без впровадження новітніх досягнень науки і техніки, залучення висококваліфікованих кадрів. Отже, саме ефективна освітня політика держави є необхідною умовою збереження національного суверенітету України, економічного зростання та успішної інтеграції як держави, так і суспільства у загальносвітовий процес. Таким чином, нормативно визначена мета політики держави у галузі освіти цілком адекватно відображає дійсне значення освітнього процесу та його належного регулювання і забезпечення.

Що стосується державної політики у сфері науки, то її мета визначена на рівні закону – у ст. 45 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [416].

Досліджуючи мету державної політики у сфері освіти та науки, необхідно враховувати нерозривний зв'язок між освітою й наукою. Висока якість освіти, перш за все вищої, є необхідною запорукою підвищення рівня наукової діяльності, оскільки саме освітні заклади забезпечують наукові установи кваліфікованими кадрами. З іншого боку, рівень наукового розвитку напряму впливає на рівень освіти населення. Неприпустимо обмежувати зміст державної освітньої та наукової політики лише галузевими завданнями цих сфер суспільних відносин, оскільки в даному випадку механізм державної політики є ефективним лише за умови чіткого усвідомлення стратегічних цілей та постійного орієнтування на них у повсякденній роботі. Таким чином, можна визначити мету державної

політики у галузі освіти як створення умов для підвищення добробуту суспільства, зміцнення держави і забезпечення національної безпеки, збільшення наукового та науково-технічного потенціалу, розбудову громадянського суспільства, збереження і примноження національної культури шляхом забезпечення повноцінного розвитку та творчої реалізації кожного громадянина України за допомогою ефективної і доступної освіти.

Мета політики держави у галузі науки може бути сформульована виходячи зі змісту ст. 45 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», відповідно до якої цілями державної політики у науковій і науково-технічній діяльності є: забезпечення наукового обґрунтування визначення стратегічних завдань розвитку економіки та суспільства; досягнення високого рівня розвитку науки і техніки; примноження національного багатства на основі використання наукових та науково-технічних досягнень; створення умов для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку шляхом використання сучасних досягнень науки і техніки; зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень; створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності; забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості; сприяння розвитку наукової і науково-технічної діяльності у підприємницькому секторі; інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та європейський дослідницький простір.

На підставі цих цілей і завдань можна визначити, що метою державної політики у галузі науки є забезпечення формування і примноження вітчизняного наукового та науково-технічного потенціалу, його ефективного використання, впровадження сучасних досягнень науки і техніки для примноження національного багатства, підвищення рівня життя і забезпечення фізичного, духовного та інтелектуального розвитку кожного

громадянина, зміцнення національної безпеки.

Закон України «Про освіту» закріплює, що державна політика в галузі освіти визначається Верховною Радою України відповідно до Конституції і здійснюється органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (ст. 4). Державне управління у сфері науково-технічної інформації здійснює Кабінет Міністрів України, який визначає орган державного управління, що забезпечує організацію діяльності у сфері науково-технічної інформації, здійснює функціональне управління національною системою науково-технічної інформації, формує і реалізує політику в цій сфері (ст. 18) [415]. Саме поняття «державна політика у сфері освіти» передбачає, що суб'єктом її є державні органи регулювання освітнього процесу (органи законодавчої, виконавчої та судової влади, інститути громадянського суспільства). Водночас у сучасних політичних умовах суб'єктами державної освітньої політики виступають як регіональні структури управління освітою, так і міжнародні органи та установи, які здійснюють освітню політику на світовому рівні (наприклад, ЮНЕСКО, Міжнародний валютний фонд, ЄС, Міжнародний фонд відродження тощо). Склад та компетенція органів та інституцій освітньої політики є специфічними для кожної держави. Об'єктами освітньої політики виступають власне самі національні системи освіти, офіційно закріплені в кожній державі, міжнародні зв'язки національних систем освіти, структурні елементи. Через неоднаковий рівень економічного розвитку в державах сучасного світу їх освітня політика спрямовується на розвиток різних елементів системи освіти [523, с. 98].

Отже, на нашу думку, є доцільним доповнити частину 2 статті 4 Закону України «Про освіту» та викласти у такій редакції: «Державна політика в галузі освіти визначається Верховною Радою України відповідно до Конституції України і здійснюється органами законодавчої, виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та міжнародними органами й установами».

З точки зору теорії адміністративного права, здійснення державної політики у сфері освіти та науки забезпечується через застосування правотворчої і правозастосовної функції держави. Тобто з правової точки зору механізм здійснення державної політики у сфері освіти та науки передбачає: а) діяльність державних органів щодо видання нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сфері освіти та науки, а також порядок здійснення державного управління ними; б) діяльність органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, спрямовану на виконання приписів нормативно-правових актів та реалізацію цілей і завдань державної політики у сфері освіти та науки.

Водночас можна виділити етапи здійснення державної політики у галузі освіти та науки, зокрема:

1) перший етап – це безпосередньо державне управління. Управління національною системою, якою є система освіти, – це специфічна цілеспрямована діяльність людей, спеціально наділених відповідними повноваженнями, з метою забезпечення належного здійснення виконавцями певної кількості функцій у складі спільної діяльності різних груп, колективів та інших людських об'єднань, спрямована на успішне досягнення системи заздалегідь визначених соціально значущих цілей [361, с. 25]. Державне управління тісно пов'язане з розробкою державної стратегії та проведенням повсякденної державної політики і посідає центральне місце в структурі політичного процесу. Загалом державне управління та державна політика асоціюються переважно з усвідомленим регулюванням суспільних справ і колективних ресурсів з боку контролюючих основні важелі влади «груп інтересів» за допомогою офіційних державних інститутів [119, с. 110]. У свою чергу, механізм реалізації державної політики у сфері освіти і науки України є складним та багатоманітним. Причому у сфері освіти переважають засоби прямого впливу (державне управління), а у сфері науки вони поєднуються із непрямими засобами (державне регулювання). Також у сфері науки використовуються механізми стимулювання розвитку наукової і

науково-технічної діяльності, не притаманні освіті, наприклад, захист прав інтелектуальної власності, розроблення державних наукових програм тощо. Із зазначеного витікає висновок, що, на відміну від сфери освіти, яка через важливе національне значення та домінування державної власності перебуває у державному управлінні, у сфері наукової та науково-технічної діяльності держава намагається застосовувати також опосередковані методи, перш за все економічне стимулювання. Причиною цього є, по-перше, головний чинник наукових досягнень – свобода наукового пошуку та наукової діяльності, коли науковець має бути сам зацікавлений у своїй праці, а не примушений до неї, а по-друге – більш тісний зв'язок наукової і науково-технічної діяльності із господарською діяльністю, в якій в першу чергу мають застосовуватися досягнення науково-технічного прогресу;

2) другий етап – розробка державної стратегії та прийняття державних рішень;

3) третій етап – здійснення державної політики задля реалізації стратегічних цілей та завдань;

4) четвертий етап – контроль управлінського процесу.

Засоби реалізації державної політики у сфері освіти та науки в Україні також врегульовані законодавством та включають: а) фінансування освітньої галузі; б) прийняття безпосередніх управлінських рішень щодо підпорядкованих навчальних закладів; в) розроблення та прийняття державних стандартів освіти, які встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки в Україні; г) ліцензійно-атестаційну діяльність – діяльність держави з перевірки якості освіти у навчальному закладі та забезпечення його відповідності державним стандартам освіти.

Державна політика у сфері науки здійснюється за допомогою таких визначених законодавством засобів: а) фінансово-кредитні механізми: сприяння розвитку наукової та науково-технічної діяльності, розробці та впровадженню інноваційних технологій за допомогою фінансової та податкової політики: надання пільг, зменшення податкового тиску тощо;

б) бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності; в) державні, галузеві, міжгалузеві цільові наукові і науково-технічні програми, інноваційні програми та державне замовлення на науково-технічну продукцію; г) здійснення державної наукової і науково-технічної експертизи; д) атестація наукових працівників та наукових установ; е) кадрова політика та управління у наукових установах, вищих навчальних закладах; ж) захист прав інтелектуальної власності, у тому числі прав на науковий і науково-технічний результат, прав промислової власності (винаходи, корисні моделі), авторських прав на твори.

Таким чином, засоби державного регулювання і управління в галузі наукової і науково-технічної діяльності є набагато різноманітнішими, ніж засоби державного управління освітою. Причиною цього, вочевидь, є більш гнучка система державної політики у сфері науки, яка передбачає не лише здійснення управлінських функцій, але також стимулювання самостійного розвитку науки і науково-технічної діяльності з використанням допомоги держави, але своїми силами та за своїм розумінням.

Необхідно окремо підкреслити, що в механізмі державної політики дуже важливою ланкою є розроблення державної стратегії та прийняття державних рішень, пов'язаних із законодавчим процесом і оперативним управлінням органів виконавчої влади. Активну участь у виробленні державної політики беруть і законодавчі та виконавчі інститути влади. Залежно від співвідношення владних повноважень серед них виділяють дві основні моделі розробки державної стратегії та прийняття рішень: активну і представницьку. Що стосується активної моделі, то для неї є характерним, що законодавчі інститути формулюють базові принципи і конституційні норми, виробляється стратегія загальнодержавної політики. Одночасно практичну реалізацію стратегічних рішень і саму технологію оперативного управління закріплено за виконавчими органами [119, с. 115]. Стратегічні документи розробляються з метою реалізації державної політики у сфері освіти та науки, для розв'язання найважливіших проблем у цій сфері. Уряд

України почав активно вирішувати проблемні питання у сфері освіти та науки одразу після проголошення незалежності України. Так, у 1993 р. було затверджено Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»). Пріоритетними напрямками реформування освіти визначалися:

- а) розбудова національної системи освіти з урахуванням кардинальних змін в усіх сферах суспільного життя України;
- б) забезпечення моральності, інтелектуальної та психологічної готовності всіх громадян до здобуття освіти;
- в) досягнення якісно нового рівня у вивченні базових навчальних предметів: української та іноземних мов, історії та літератури, математики і природничих наук;
- г) забезпечення у кожному навчально-виховному закладі відповідних умов для навчання і виховання фізично та психологічно здорової особи; запобігання пияцтву, наркоманії, насильству, що негативно впливають на здоров'я людей;
- д) створення умов для задоволення освітніх та професійних потреб і надання можливостей кожному громадянину України постійно вдосконалювати свою освіту, підвищувати професійний рівень, оволодівати новими спеціальностями [118].

В 2001 році прийнято Національну доктрину розвитку освіти України, яка фактично продублювала аналогічні положення Програми «Освіта» («Україна XXI століття»). Ці базові стратегічні документи стали основою для прийняття низки нормативно-правових актів у сфері освіти та науки України.

17 квітня 2002 року Указом Президента України затверджено Національну доктрину розвитку освіти, яка визначила пріоритети державної політики у галузі освіти на початку XXI ст. Слід зауважити, що Національною доктриною розвитку освіти України в XXI столітті основними чинниками подальшого розвитку освіти визначено:

- а) єдність освіти і науки як умови модернізації освітньої системи; достатній обсяг фінансування науки та підтримка вітчизняних наукових шкіл;
- б) фундаменталізацію освіти, інтенсифікацію наукових досліджень у вищих навчальних закладах;
- в) формування змісту освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;
- г) інноваційну освітню діяльність у навчальних закладах усіх

типів, рівнів акредитації та форм власності; д) правовий захист освітніх інновацій та результатів науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності; є) залучення до наукової діяльності учнівської та студентської обдарованої молоді, педагогічних працівників; е) поглиблення співпраці і кооперації навчальних закладів і наукових установ, широке залучення вчених НАН України та галузевих академій до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах; ж) створення науково-інформаційного простору для дітей, молоді і всього активного населення, використання для цього можливостей нових комунікаційно-інформаційних засобів; з) запровадження цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки; і) випереджальний розвиток педагогіки і психології, внесення цих наук до переліку пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні [306].

У Доктрині визнано, що одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти є «постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу» (п. 2). Важливо, що в Доктрині прямо вказано на необхідність спрямування матеріальних, фінансових, кадрових та наукових ресурсів суспільства і держави на забезпечення якості освіти, яка «визначається на основі державних стандартів освіти та оцінки громадськістю освітніх послуг» (п. 15). Серед важливих моментів, які містить цей документ, слід згадати проголошення принципу рівного доступу до вищої освіти, формування державного замовлення на конкурсній основі з урахуванням якості освітніх послуг (п. 25), доцільність запровадження сучасної системи управління якістю освіти шляхом її постійного, прозорого та всеохоплюючого моніторингу під громадським контролем (п. 16, 20, 23). Наголошено, що «державна політика в галузі освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, ЗМІ в оцінці якості освітніх послуг» (п. 10) [183]. Після затвердження Національної доктрини Кабінет Міністрів України 14 січня та 5 липня 2004 року затвердив Державні

стандарти базової й повної загальної середньої освіти та початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, Державну програму «Вчитель», програму розвитку позашкільних навчальних закладів на найближчі шість років.

Окремо слід підкреслити, що на формування державної політики в галузі освіти впливають зовнішні чинники, що дає змогу враховувати стан, тенденції та перспективи розвитку освіти, потреби суспільства та держави в освіті, розробляти реалістичну освітню політику, побудовану на вітчизняному досвіді освітньо-педагогічної діяльності з урахуванням досягнень міжнародного співробітництва в освітній сфері [320]. Так, у 2005 році Україна стала повноправною учасницею Болонського процесу, метою якого є процес створення європейського простору вищої освіти, конкурентоспроможного та привабливого як для самих європейців, так і для студентів з усіх куточків світу, усунення перепон для забезпечення широкого доступу до якості вищої освіти, а також підготування молоді до активного життя в демократичному суспільстві [309], але кінцевим завданням Болонського процесу є визнання роботодавцями Європи дипломів, отриманих у країнах-учасницях Болонського процесу. Питання щодо приєднання України до Болонського процесу мало свої плюси та мінуси. Але, враховуючи головну стратегічну мету – поступальний економічний і суспільний розвиток та вступ до Європейського Союзу, альтернативи приєднанню до Болонського процесу не було. Тому 16 травня 2005 року Україна залучилася до Болонського процесу і взяла зобов'язання модернізувати власну освітню систему відповідно до європейських стандартів до 2010 року [54, с. 92].

Не менш важливим кроком стало прийняття Президентом України Плану дій на 2011 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки, в якому визначаються певні заходи щодо реформування системи освіти. Реформа системи вітчизняної освіти в 2011 році передбачала кроки щодо підвищення якості, конкурентоспроможності, доступності освіти

та удосконалення системи управління освітою. На урядовому рівні прийнято низку надзвичайно важливих для освіти державних цільових програм: розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року; розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року; підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року; розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки; впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків»; Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права інвалідів та розвитку системи реабілітації інвалідів на 2012-2020 роки [308].

Окремо слід зупинитися на проекті Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. Національна стратегія визначає основні напрямки і шляхи реалізації ідей та положень Національної доктрини розвитку освіти, здійснення реформування освіти упродовж найближчих 10 років у нових соціально-економічних умовах. Стратегічними напрямками розвитку освіти відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період 2012-2021 років визначено: а) оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти; б) модернізація структури, змісту й організації освіти на засадах компетентістного підходу, переорієнтації на цілі сталого розвитку; в) створення і забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти; г) створення ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді; д) забезпечення доступності та неперервності освіти упродовж життя; е) формування здоров'язберігаючого середовища, валеологічної культури учасників навчально-виховного процесу; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі; ж) інформатизація освіти, удосконалення бібліотечно-інформаційного забезпечення освіти та науки; з) розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті; і) забезпечення національного моніторингу системи освіти;

к) підвищення соціального статусу педагогів; л) створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти; м) інтегрування національної системи освіти у європейський світовий освітній простір [308].

Стосовно проекту Концепції розвитку наукової сфери, підготовленого робочою групою, утвореною розпорядженням Президента України від 03.10.2005 № 1183, то дана концепція за своєю сутністю має дуже багато протиріч і потребує подальшого удосконалення. Як зазначав М. Дробноход, Президент Академії наук вищої школи України, радник міністра освіти і науки України, «цей документ є таким, що не передбачає якихось важливих змін в існуючій системі, є декларативним, інколи містить протиріччя; таким, що не розв'язує проблеми ефективного реформування наукової галузі та забезпечення реального поєднання науки, освіти, інновацій. Передбачуване цим документом створення так званих дослідницьких університетів не є реальним шляхом до розв'язання проблеми вузівської, разом з тим і української науки в цілому. Таких дослідницьких університетів може бути декілька, а як тоді бути з науковою діяльністю інших 300 ВНЗ, які також мають забезпечувати високу якість вищої освіти через поєднання її з сучасною наукою?...» [126].

На жаль, передбачити всі наслідки та результати від запропонованих програм, стратегій розвитку дуже важко. Задля того, щоб процес механізму державної політики був дійсно ефективним та дієвим, необхідно насамперед удосконалити питання кадрів державного апарату, які повинні мати стратегічне мислення, з метою підготовки конкретних матеріалів стосовно здійснення політики у сфері освіти та науки, концентрувати увагу не тільки на самому ухваленні певних політичних рішень, стратегій, але й на реальне їх втілення у життя. Для цього повинно бути чітко та конкретно визначено завдання щодо здійснення державної політики у сфері освіти та науки. Безпосередньо визначаючи зміст державної політики у сфері освіти та науки в Україні, необхідно окремо підкреслити наявність цілей цієї політики, отже саме цілі та завдання, які було поставлено державі для вирішення та

удосконалення, є головними показниками необхідності проведення певної державної політики. Якщо відсутня мета – відсутній і сам результат, безцільні дії ніколи не мають змісту. Роль, методи, засоби, форми, принципи державної політики зумовлюються вимогами соціального розвитку, покращення, удосконалення життя, задоволенням потреб різних верств населення. В українських реаліях ми спостерігаємо зміни політичного курсу та пріоритетів, намагання повернутися до певних моделей минулого. Відсутність чіткої виховної політики в державі дає можливість «розгойдувати» засади виховання, що тримаються переважно на системі освіти, громадських та політичних організаціях [275, с. 186].

Так, враховуючи наведене, до пріоритетів сучасності у сфері освіти С. Шевченко відносить: а) забезпечення екологічно безпечного довкілля держави і людства в умовах техногенно-інформаційного суспільства; б) гармонізацію та конкурентоздатність української вищої освіти в європейському освітньому, технологічному ринку та ринку праці; в) усвідомлення значення вищої освіти як засобу відтворення всієї системи освіти через кадри та науково-методичне забезпечення, як базисного компонента забезпечення системи якості освіти через управління якістю, відтворення кадрів тощо; г) усвідомлення соціумом прямої залежності якості життя людини від якості вищої освіти. [583, с. 140].

Суспільно-політичні перетворення 2013-2016 років, з одного боку, відзначаються суворими випробуваннями Української держави, з іншого – активізували національну консолідацію, прискорили модернізацію освітньо-наукового комплексу, орієнтували державну політику на розв'язання нагальних проблем у сфері освіти. Слід зазначити, що 16.03.2016 Верховною Радою України прийнято Постанову про рекомендації парламентських слухань на тему «Правове забезпечення реформи освіти в Україні» [410], яка, на наш погляд, є комплексним орієнтиром сучасної державної політики у сфері освіти. Учасники парламентських слухань, що відбулися 9 грудня 2015 року, охарактеризували державну політику у сфері освіти за часів

незалежності України як таку, що підмінялася дріб'язковим регулюванням поточної діяльності навчальних закладів. Зазначається, що законодавчі зміни, як правило, мали зовнішній, формальний характер і не сприяли підвищенню якості освіти. Нині планується комплексне оновлення освітньої нормативно-правової бази: підготовка та прийняття концептуально нового Закону України «Про освіту»; внесення змін до Закону «Про вищу освіту»; підготовка законопроектів про внесення змін до законів «Про дошкільну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про загальну середню освіту», про освіту дорослих. Рекомендації стосуються діяльності не лише Міністерства освіти та науки, а й інших державних органів України: Кабінету Міністрів, Міністерств фінансів, соціальної політики, охорони здоров'я, Національної академії педагогічних наук. В них враховані пропозиції народних депутатів України, центральних та місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, представників усіх ланок та форм освіти, роботодавців, профспілкових, громадських освітянських і студентських організацій, європейських експертів.

На нашу думку, пріоритетами державної політики у сфері освіти та науки повинні стати: 1) підвищення якості освіти та науки, виховання; 2) оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти та науки; 3) забезпечення доступності освіти для різних верств населення; 4) подолання корупції у закладах освіти та науки; 5) встановлення дієвих зв'язків з освіти та науки з виробництвом і бізнесом; 6) підвищення соціального статусу педагогів; 7) створення належних умов для здобуття освіти; 8) модернізація інституційної структури наукової сфери; 9) раціональне використання наукового та науково-технічного потенціалу України; 10) стратегічний, науковий і технологічний прорив, мотивація та підтримка в науковій сфері.

Таким чином, підсумовуючи, необхідно зазначити, що державна політика у сфері освіти та науки – це дуже важлива і необхідна цілеспрямована діяльність державних інституцій, яка має на меті підвищення

якості і конкурентоспроможності освіти і науки; отже, освіта та наука – це ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства. Беручи до уваги те, що для України актуальним питанням сьогодні є входження в Європейський Союз, виникає необхідність адаптації державної політики у сфері освіти та науки до умов глобалізації, а це в свою чергу передбачає кардинальну зміну принципів, методів і механізмів вироблення державної політики у сфері освіти та науки.

Висновки до розділу 1

1. Освіта і наука є базисом еволюції не тільки особистості, а й нації та держави, визначальним чинником розвитку соціально-економічної, культурної, наукової та політичної сфер життєдіяльності суспільства. Результативність функціонування освіти та науки залежить від їх організаційного та правового забезпечення, під яким ми розуміємо створення умов для реалізації державної освітньої і наукової політики, вдосконалення взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, керівників навчальних закладів, громадськості, розробки нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток української системи освіти та науки, підвищення інтелекту нації, реалізації права на належну та якісну освіту.

Логіко-семантичний аналіз, узагальнення понять «освіта», «наука», «організаційне забезпечення», «правове забезпечення» дозволяють сформулювати визначення дефініції «організаційне та правове забезпечення освіти і науки» як діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та керівників навчальних закладів, наукових установ із впорядкування суспільних відносин у сфері освіти та науки, побудови раціонального адміністрування системи освіти та науки як сукупності управлінських елементів, що перебувають у відносинах та зв'язках між собою і утворюють органічну єдність відповідно до правових норм.

2. Генезис й еволюцію організаційного, правового забезпечення освіти та науки в Україні варто розглядати як багатоаспектне явище, яке детерміноване низкою факторів, насамперед історично-правових та культурно-педагогічних. Організаційне та правове забезпечення освіти і науки нерозривно пов'язане з історією держави та педагогіки. Кожний історичний період розвитку української держави характеризується створенням особливих умов функціонування освіти та науки України, їх організаційного, правового забезпечення. За цим критерієм визначено шість періодів становлення організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні від початку заснування українських племен до сьогодні. Слід зазначити, що в різні часи для українців цінність освіти була завжди пріоритетною, соціально значущою. За часів Київської держави було закладено основні принципи і орієнтири становлення гуманістичної соціально орієнтованої моделі освіти та науки, які надалі були майже втрачені в епоху татаро-монгольської навали, князівських міжусобиць, теоцентричного суспільства, радянського тоталітаризму.

3. Дослідження проблеми організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні потребує насамперед аналізу поняття «нормативно-правове регулювання у сфері освіти та науки». Під даною дефініцією ми розуміємо здійснення державою за допомогою всіх правових засобів та способів, серед яких домінуючу роль необхідно відвести нормативно-правовим актам, державного владного впливу з метою впорядкування суспільних відносин у сфері освіти та науки.

Основними ознаками нормативно-правового акта в освітньому праві є: юридичність (документ, який має юридичну офіційну форму, носить державний характер і приймається уповноваженими органами держави, чітко та послідовно формулює основні юридичні права та обов'язки у сфері освіти і науки); педагогічність (нормативно-правовий акт розробляється з урахуванням законів і принципів педагогіки, є одним із факторів соціального розвитку людини, орієнтований на формування певної моделі особистості);

випереджальний характер (нормативно-правовий акт повинен бути орієнтований на врегулювання суспільних відносин не тільки сьогодення, а й майбутнього, враховувати темпи наукового прогресу, розвитку світового освітнього простору).

4. Аналіз нормативно-правової бази, досліджень вчених, урахування основних ознак нормативно-правового акта в освітньому праві дозволяють їх класифікувати за критеріями:

- врегулювання відносин між учасниками освітнього процесу, наукової діяльності – на ті, що визначають права та обов'язки відносин у сфері освіти і науки;
- архітектоніки системи – на ті, що визначають організаційне забезпечення освіти та науки, встановлюють модель освіти, модель науки;
- розбудови інфраструктури – на ті, що регулюють відносини матеріального забезпечення освіти та науки в Україні;
- інтеграції у світове товариство – на ті, що регулюють відносини з міжнародними закладами освіти та науки (тобто відносини на міжнародному рівні).

5. З метою усунення протиріч, неузгодженості, прогалін, невідповідності у нормативному регулюванні освіти та науки, множинності нормативно-правових актів, задля приведення освітнього законодавства до цілісної закінченої системи запропоновано систематизацію нормативно-правових актів, а саме кодифікацію законодавства у сфері освіти та науки з прийняття основ законодавства.

6. Державну політику у сфері освіти та науки визначено як врегульовану законодавством комплексну цільову діяльність державних інституцій щодо функціонування, постійного розвитку та удосконалення системи освіти і науки в Україні з метою задоволення актуальних та перспективних потреб суспільства у збереженні й примноженні інтелектуального та культурного багатства, формуванні та ефективному використанні наукового і науково-технічного потенціалу.

7. Державна політика у сфері освіти та науки охарактеризована як така, що: а) здійснюється державним апаратом, органами державної влади; розробляється зацікавленими групами, які мають владу; б) є найважливішою складовою внутрішньої і зовнішньої політики держави; в) ґрунтується на певних цінностях, пріоритетах, засадах; г) передбачає не тільки розроблення документів, стратегій, планів, програм, але насамперед діяльність державного апарату з високим рівнем стратегічного мислення; д) охоплює багато різних аспектів у сфері освіти та науки, тому повинна враховувати різні аспекти політичного, економічного, соціального, культурного розвитку суспільства.

8. Поняття «політика у сфері освіти і науки» і «державна політика у сфері освіти і науки» можна вважати тотожними, оскільки держава є не лише наймогутнішим суб'єктом у цій сфері, але на даній стадії розвитку також і головним розробником та виконавцем державної політики, джерелом коштів для реалізації більшості програм у цих сферах.

9. Метою державної політики у галузі науки є забезпечення формування та примноження вітчизняного наукового і науково-технічного потенціалу, його ефективного використання, впровадження сучасних досягнень науки і техніки для примноження національного багатства, підвищення рівня життя і забезпечення фізичного, духовного та інтелектуального розвитку кожного громадянина, зміцнення національної безпеки.

Мета державної політики у галузі освіти – це створення умов для підвищення добробуту суспільства, зміцнення держави і забезпечення національної безпеки, збільшення наукового та науково-технічного потенціалу, розбудову громадянського суспільства, збереження і примноження національної культури шляхом забезпечення повноцінного розвитку і творчої реалізації кожного громадянина України за допомогою ефективної та доступної освіти.

10. Пріоритетами державної політики у сфері освіти та науки повинні

стати: 1) підвищення якості освіти та науки, виховання; 2) оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти та науки; 3) забезпечення доступності освіти для різних верств населення; 4) подолання корупції в закладах освіти та науки; 5) встановлення дієвих зв'язків освіти та науки з виробництвом і бізнесом; 6) підвищення соціального статусу педагогів; 7) створення належних умов для здобуття освіти; 8) модернізація інституційної структури наукової сфери; 9) раціональне використання наукового та науково-технічного потенціалу України; 10) стратегічний, науковий і технологічний прорив, мотивація та підтримка в науковій сфері.

Розділ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

2.1. Принципи та форми освіти на сучасному етапі державотворення

В умовах сучасного постіндустріального суспільства, коли стратегічним ресурсом стають знання, особливого значення набуває можливість реалізації людського потенціалу. Саме освітні заклади готують кваліфікованих спеціалістів, новаторів, які володіють високими технологіями та здатні соціально гармонізувати суспільство, покращити якість життя. Майбутнє держав у XXI ст. обумовлюється інтелектуальним потенціалом націй, а отже – рівнем розвитку науки та освіти. В умовах єднання народів європейського простору особливої актуальності набуває узгодження платформи провідних цінностей – принципів побудови, функціонування та розвитку освітніх систем. Тому на першому плані постає проблема модернізації системи освіти в Україні. Її розв'язання потребує дослідження принципів освіти (лат. *principium* – основа, начало) як фундаменту, на якому будується вся система. Саме від того, наскільки правильно будуть визначені ці принципи, настільки ефективно та якісно розвиватиметься система освіти в Україні.

Проблематику принципів навчання, виховання та освіти досліджували вітчизняні та зарубіжні учені: В. Андрущенко, В. Бурбело, О. Василенко, Н. Волкова, І. Зязюн, Я. Коменський, В. Кремень, Г. Крючков, А. Кузьмінський, З. Курлянд, І. Лернер, М. Лещенко, В. Лозова, А. Найдьонова, Т. Рейзенкінд, О. Садовець, А. Сбруєва, А. Сманцер, К. Ушинський та ін.

Науковими педагогічними розвідками зроблено значний внесок у розробку сучасних класифікацій принципів навчання та виховання, проте й досі розрив між цими досягненнями та системою принципів освіти, визначеною чинним законодавством, залишається.

Під принципами прийнято розуміти основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадянської організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо). Принципам притаманна властивість абстрактного відображення закономірностей соціальної дійсності, що зумовлює їх особливу роль у структурі широкого кола явищ [604, с. 110]. Доповнює дане поняття і характеристика його як особливостей, що покладені в основу створення або здійснення чого-небудь [64, с. 1125]. Суть принципів освіти, як влучно зазначила Т. Рейзенкінд, полягає у забезпеченні формування об'єктивних знань на основі накопиченого досвіду, оволодіння знаннями, вміннями, навиками та різними формами спілкування, їх реалізації на практиці згідно з вимогами до інтеграції компонентів діяльнісно і особистісно орієнтованого підходів [451, с. 132]. Не можна не погодитись з думкою А. Сманцера, що принципи освіти є узагальненням на основі пізнання закономірностей і законів навчання та виховання, пов'язаним із закономірностями, які побудовані на інваріантних характеристиках, суттєвих сталих зв'язках, є ознакою креативної основи формування особистості як стратегії педагогічної діяльності [499, с. 47].

Складність визначення пріоритетних принципів вітчизняної освіти на сучасному етапі державотворення ускладнюється відсутністю єдиного підходу до розуміння поняття «принципи освіти». В нормативно-правових актах (законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту») його вживають як синонім до понять «принципи навчання» та «принципи

виховання». Така неузгодженість у розмежуванні цих понять потребує їх ґрунтовного та всебічного аналізу, який, на нашу думку, необхідно проводити з точки зору педагогічних категорій.

Принципи навчання – основні дидактичні вимоги до організації процесу навчання, виконання яких забезпечує ефективність навчального процесу. Вітчизняна педагогічна наука обґрунтовує таку систему дидактичних принципів: принцип єдності освітньої, розвивальної та виховної функцій навчання; принцип науковості змісту і методів навчання; принцип систематичності і послідовності; принцип міцності знань; принцип доступності; принцип свідомості й активності; принцип наочності; принцип зв'язку навчання з практикою; принцип індивідуалізації.

Принципи виховання – ідеї методологічного рівня, які визначають загальне спрямування виховного процесу, основні вимоги до його змісту, методики та організації. Серед основних сучасних принципів виховання слід назвати: принцип національної спрямованості; принцип культуровідповідності; принцип гуманізації виховного процесу; принцип цілісності; акмеологічний принцип; принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії; принцип особистісної орієнтації; принцип превентивності; принцип технологізації [340].

Історія педагогіки свідчить, що в різні часи існували різні підходи до визначення системи принципів навчання та виховання, але вони завжди обумовлювалися рівнем розвитку педагогічної науки та вимогами суспільства, держави до мети, змісту, методів навчання та виховання. Принципи навчання і виховання, з одного боку, перебувають у діалектичній єдності і відображають знання про цілісність процесу навчання і виховання, а з іншого – мають власну специфіку, яка обумовлена закономірностями, суттю, структурою процесів навчання і виховання. Принципи навчання і виховання повинні використовуватися як норми педагогічної практики і слугувати методологічною парадигмою розробки нормативно-правових актів у сфері освіти. Як тільки принципи навчання і виховання зазначаються в

документах, вони з педагогічних норм перетворюються на правові. Поняття «принципи освіти», на наш погляд, є більш широким за змістом, оскільки регулює побудову, функціонування та розвиток усієї системи освіти – державного інструменту реалізації конституційного права громадян на освіту. Тому принципи освіти спрямовують не тільки педагогічну, але й управлінську діяльність керівників навчальних закладів усіх рівнів, державних службовців, відображають державну політику у сфері освіти.

Основні принципи освіти в Україні визначені у ст. 6 Закону України «Про освіту» [420]. До них відносять: доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; науковий, світський характер освіти; інтеграція з наукою і виробництвом; взаємозв'язок з освітою інших країн; гнучкість і прогностичність системи освіти; єдність і наступність системи освіти; безперервність і різноманітність освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті.

У ст. 6 Закону України «Про дошкільну освіту» зазначено такі принципи: доступність для кожного громадянина освітніх послуг, що надаються системою дошкільної освіти; рівність умов для реалізації задатків, схильностей, здібностей, обдарувань, різнобічного розвитку кожної дитини; єдність розвитку, виховання, навчання і оздоровлення дітей; єдність виховних впливів сім'ї і дошкільного навчального закладу; наступність і перспективність між дошкільною та початковою загальною освітою; світський характер дошкільної освіти; особистісно орієнтований підхід до розвитку дитини; демократизація та гуманізація педагогічного процесу; відповідність змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дитини дошкільного віку [375].

У частині 2 ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» передбачено, що державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на таких принципах: сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя; доступності освіти; незалежності здобуття освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів); міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України в європейській простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи; наступності процесу здобуття вищої освіти; державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності; державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність; сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою [367]. В цілому зазначені принципи відповідають демократичним цінностям, проте вважаємо, що соціальний аспект представлений недостатньо, бракує інклюзії – провідної ідеї створення умов для здобуття вищої освіти людьми з обмеженим фізичними можливостями, вадами здоров'я. Вважаємо, що відсутність конкретизації принципів забезпечення якості вищої освіти (ст. 16, п. 2) негативно позначиться на розробці такої системи. Бажано б було визначити основні орієнтири освітньої діяльності та якості вищої освіти для вищих навчальних закладів. Управлінська діяльність вищих навчальних закладів обумовлена принципами (ст. 32, п. 1): автономії та самоврядування; розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника, державних органів та органів місцевого самоврядування, до

сфери управління яких належить вищий навчальний заклад, органів управління вищого навчального закладу та його структурних підрозділів; поєднання колегіальних та єдиноначальних засад; незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних навчальних закладів). Вважаємо, що в умовах демократичної держави діяльність вищих навчальних закладів має здійснюватися з урахуванням принципу громадськості. Громадськість (батьки, роботодавці, представники професійних спілок, випускники та ін.) повинна мати важелі впливу на діяльність вишів з метою підвищення якості освіти, незалежного оцінювання результатів їх діяльності тощо.

У частині 3 ст. 3 Закону України «Про загальну середню освіту» вказується, що загальна середня освіта побудована на принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави [376].

Стаття 9 Закону України «Про позашкільну освіту» наголошує, що державна політика у сфері позашкільної освіти здійснюється на принципах: доступності позашкільної освіти громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак; фінансування державних та комунальних позашкільних навчальних закладів відповідно до їх структури; добровільності вибору типів позашкільних навчальних закладів, форм позашкільного навчання і видів діяльності; науковості, світського характеру освіти; правового і соціального захисту вихованців, учнів і слухачів в їх прагненні до вільного, різнобічного розвитку особистості [422]. У ч. 2 ст. 38 Закону України «Про освіту» зазначено, що позашкільна освіта ґрунтується на принципі добровільності вибору типів закладів та видів діяльності. Дане положення підтверджує і ч. 2 ст. 6 Закону України «Про позашкільну освіту».

Проведений аналіз нормативно-правових актів дозволив нам дійти висновку, що класифікувати принципи освіти можна за трьома критеріями: педагогічним, суспільно-політичним та аксіологічним. Педагогічний критерій обумовлюється рівнем пізнання закономірностей процесів навчання і виховання; суспільно-політичний – рівнем та напрямом розвитку суспільства, освітньої політики держави; аксіологічний – пріоритетними морально-етичними цінностями (див. табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація принципів освіти за чинним законодавством

№	Критерій класифікації	Принципи освіти
1.	Рівень пізнання закономірностей процесів навчання і виховання	Педагогічні: реалізація здібностей, таланту, всебічного розвитку особистості; органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями; науковий характер освіти; взаємозв'язок з освітою інших країн; єдність і наступність системи освіти; безперервність і різноманітність освіти; інтеграція з наукою і виробництвом; особистісно орієнтований підхід до розвитку особистості дитини; відповідність змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти особливостям розвитку та стану здоров'я дитини дошкільного віку; системності; інтегративності, єдності навчання і виховання
2.	Рівень і напрям розвитку суспільства, освітньої державної політики	Суспільно-політичні: доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою; рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку; незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій; світський характер освіти; поєднання

		державного управління і громадського самоврядування в освіті; доступності та конкурсності здобуття вищої освіти кожним громадянином України; інтеграції системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти; добровільності вибору типів закладів та видів діяльності
3.	Пріоритетні морально-етичні цінності	Аксіологічні: гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей; полікультурності; громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави

Порівняння принципів освіти чинного законодавства з розробленими принципами дидактики дозволяє стверджувати, що в нормативно-правових актах не відображаються всі принципи, які відповідають сучасному рівню педагогічної науки та потребам суспільства й держави. Серед них принципи: педагогічної акцентології, систематичності та послідовності, свідомості, заохочення, доступності, безперервності освіти, різноманітності освіти, міцності, співпраці, компетентності, поінформованості суспільства, свободи і плюралізму, пріоритету освіти в житті суспільства та країни.

Так, принцип доступності, на нашу думку, відображає відповідність між методами та формами освіти, що включає в себе розумові та вікові особливості особи, яка навчається. Тим не менш, у цьому зв'язку варто згадати П. Бурдье, який здійснив серйозний вплив на осмислення процесів відтворення нерівності в освітянських процесах. За його переконаннями, освіта становить інструмент символічного насильства, яке набуває форми класифікаційних конфліктів, де протилежні сторони намагаються нав'язати свій погляд на світ. Він вважає, що університети насправді трансформують нерівні соціально-економічні умови у різний ступінь обдарованості

[56, с. 16].

Під принципом науковості розуміємо способи втілення у процесі навчання сукупності достовірних положень, законів, фактів та знань. Педагог повинен подавати усю сукупність навчального матеріалу чесно і справедливо, маючи право на певні застереження, однак без зловживання ними і спотворення їх в особистих інтересах.

Принцип систематичності та послідовності полягає у логічному і поступовому (можливому для нормального сприйняття) викладенні навчального матеріалу. Доволі образно і зрозуміло розкрив такий принцип К. Ушинський, зазначивши, що тільки розумна система, що виходить із самої суті предметів, може дати повне оволодіння нашими знаннями; якщо голова наповнена уривчастими, незв'язаними знаннями, то вона подібна до комори, в якій усе в безладі і де сам господар нічого не знайде; а голова, де лише система без знань, подібна до крамниці, в якій на скриньках є написи, а в скриньках зовсім порожньо [557, с. 136].

Принцип свідомості стосується чіткого, ясного і доступного розуміння мети і сутності навчання, зручного режиму засвоєння знань, а в подальшому – й застосування їх особами, що здобувають освіту. Цей принцип вчений С. Гончаренко ставить поряд із принципами самостійності, активності, ініціативності [94, с. 299].

Принцип педагогічної акцентології, у розумінні І. Зязюна, пов'язаний із необхідністю розвитку творчої особистості, яка б не тільки адаптувалася до професійного та соціального довкілля, але й ще була б націлена на особистісну діяльність, самостійне засвоєння нового досвіду з неочевидними (непередбачуваними) результатами, що орієнтує осіб, які навчаються, на самоактуалізацію особистісних та пізнавальних можливостей [156, с. 12].

Зокрема, доречно було б доповнити систему принципів освіти принципом заохочення, який полягав би у винагородженні найкращих осіб, що здобувають освіту. За загальним правилом, заходи заохочення складаються з матеріального та морального заохочення. До моральних,

звичайно, слід відносити високу результативність, що відображається у відмінних оцінках, нагородження грамотою, медаллю, нагрудним знаком з різними похвальними написами тощо; до матеріальних – подарунком, що становить собою наукову цінність, оплату гуртка, семінару, тренінгу, грошову винагороду.

Вважаємо за необхідне називати принцип світськості принципом нейтральності та світського характеру освіти. Світський характер освіти у державних та муніципальних закладах освіти є похідним від принципу світськості держави, а остання вважається такою державою, що з'явилася у результаті відокремлення церкви, регулюється на основі громадянських, а не релігійних норм. Рішення державних органів не можуть мати релігійне обґрунтування. Світськість взагалі визначається не присутністю протиріч із релігійними поглядами, а свободою від таких. Релігійна освіта передбачає духовний розвиток особистості на основі релігійної моралі [278, с. 93]. Як це передбачено у ст. 9 Закону України «Про освіту», навчальні заклади в Україні незалежно від форм власності є відокремленими від церкви (релігійних організацій), мають світський характер, крім навчальних закладів, заснованих релігійними організаціями.

Щодо принципу незалежності освіти від політичних партій, громадських та релігійних організацій, то в ст. 8 Закону України «Про освіту» сказано, що навчальний процес у навчальних закладах є вільним від їх втручання. У ч. 2 даної статті передбачається, що залучення учнів і студентів до участі в політичних акціях і релігійних заходах під час навчально-виховного процесу не допускається. Однак наявність в особи власних специфічних політичних поглядів, громадської позиції чи віросповідання не є перешкодою для її участі в навчально-виховному процесі.

Дефініцію принципу безперервності освіти краще всього подати з висловлення В. Маслова – як цілеспрямовану, спеціально організовану і керуючу цілісну систему перманентного формування в індивідуумів

соціального досвіду (моральних норм, інтелектуальних якостей, знань, умінь і навичок), об'єктивно необхідного для розвитку суспільства, згідно з психофізіологічними можливостями і соціальними потребами конкретної особистості на всіх етапах її становлення, розвитку і життєдіяльності [296, с. 187]. Цей принцип є провідною ідеєю сучасної освіти. Адже, як правильно зазначає А. Сбруєва, кожній людині повинні бути створені можливості отримання і поповнення знань, постійного розвитку, удосконалення та самореалізації протягом усього її життя [489, с. 142]. До речі, недарма головною метою Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») визначено «...створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації» [371]. Проте нормативно-правове забезпечення безперервної освіти залишається на рівні загальноконцептуальної термінології та політико-бюрократичних декларацій. Очевидною нині є нагальна необхідність нормативно-правового впорядкування сфери освітніх послуг для дорослих, але проект Закону України «Про післядипломну освіту» ще з 2006 року так до цього часу і не прийнято.

Принцип різноманітності освіти, на нашу думку, полягає як у різних формах навчання (очна, вечірня, заочна, екстернат тощо), так і у багатогранності вивчення навчальних дисциплін, виборі різних напрямів галузей для освоєння майбутньої професії.

Не менш вагомим є принцип міцності, сформований І. Підласим, суть якого полягає у суворому дотриманні учнівської дисципліни, зокрема контролі відвідувань, табу на нехтування заняттями; акцентується на продуманому, швидкому й активному виконанні завдань, а також самостійному повторенні учнями навчального матеріалу, що призведе до кращого засвоєння знань [348, с. 97].

Органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою і

традиціями означає, на нашу думку, залучення до навчального процесу матеріалу іноземних навчальних курсів та програм, вивчення теоретичних основ навчальних дисциплін розвинутих країн, запозичення певних практичних методик і введення певних корисних елементів у вітчизняну систему освіти та науки.

Не слід забувати про такий важливий фактор в умовах будь-якої суспільної діяльності, як колективізм. Виходячи з цього, вважаємо, що актуально буде виділяти принцип співпраці у системі принципів освіти в Україні. Взаємодія, взаємозв'язок, взаємна підтримка та взаємодопомога між педагогами (вихователями, вчителями, викладачами, наставниками, тренерами тощо), учнями, гімназистами, студентами, фахівцями тощо тільки покращить процес навчання і зробить його сприятливішим та цікавішим.

Принцип компетентності полягає у підготовці молодих фахівців, готових втілити у життя свої здобуті протягом років глибокі знання. Потрібно встановити таку схему, де не тільки потенційний працівник шукає вакансії роботодавця, а роботодавець сам пропонує кращим, обраним претендентам місце у своїй установі, організації, компанії тощо. Це вплине позитивно на структуру усієї освіти, адже підніме конкурентоспроможність осіб, що навчаються. Такий принцип матиме значний вплив на реалізацію принципу гнучкості і прогностичності системи освіти, що спонукатиме до розвинення та вдосконалення аналітичного мислення в осіб, котрі навчаються, сприятиме швидкому пристосуванню до змін вимог ринку праці. Даний принцип, по суті, дуже пов'язаний із принципом перспективності.

Принцип прозорості та відкритості освіти, на нашу думку, не може існувати без належного рівня поінформованості нашого суспільства про результати діяльності усіх навчальних закладів. Поінформованість допоможе здібним і талановитим людям бути поміченими зацікавленими особами (спеціалістам –роботодавцем, митцям – спонсором тощо). Корисність принципу поінформованості суспільства, який ми пропонуємо, полягає ще й у можливості порівняльного аналізу між різними закладами, що призведе, як

наслідок, до здорової конкуренції, стимулюватиме заклади освіти мати кращі результати, надасть можливість чесно відстежити підвищення рівня престижності окремих закладів.

Погоджуємося із позицією А. Сбруєвої, котра до провідних принципів освіти в Україні відносить принцип пріоритетності освіти в житті суспільства та держави [489, с. 130]. Авжеж, потрібно виходити з того, що освіченість суспільства і є фундаментом організованості усєї держави. Без знань, які нам надає освіта, неможливо втримати на достойному рівні економіку країни, її політичний статус у міжнародних відносинах.

Важлива роль принципів полягає у тому, що відповідно до них реалізується уся освіта в Україні. Адже завданням освіти є надання майбутньому фахівцю професійних знань, розвиток здібностей, практичних навичок, розкриття таланту як спеціаліста в його галузі. Проте потрібно враховувати не лише формальний підхід до виховання майбутнього працівника, а й людський, оскільки, перш за все, особа, котра здобуває освіту, є людиною. Також сюди можна додати положення з принципу 1 Морального кодексу Асоціації американських освітян щодо обов'язку педагогів допомагати особам, які навчаються, у формуванні таких позитивних громадських якостей, як відповідальність, лояльність, повага до закону, людського життя, до інших і до себе, надійність і чесність [487, с. 120]. Отже, дуже важливу роль необхідно відвести принципам загальнолюдської моралі, яких повинні дотримуватися педагогічні та науково-педагогічні працівники. Причому не просто дотримуватись їх, а й настановленнями й особистим прикладом затверджувати повагу до них. Їх ми розглядаємо як аксіологічні принципи освіти. Серед таких принципів, відповідно до ст. 56 Закону України «Про освіту», є: правда, справедливість, відданість, патріотизм, гуманізм, доброта, стриманість, працелюбство, поміркованість, інші добродієності. Перелік, звісно, не вичерпний, і ми можемо його доповнити такими чеснотами, як щиросердечність, ввічливість, лідерство, небайдужість, мужність, повага, ініціатива, мудрість,

відповідальність, старанність, розсудливість, співчуття, моральна і психічна стійкість, вдячність, духовність та ін.

Ефективне організаційне та правове забезпечення освіти має здійснюватися з урахуванням, перш за все, особливостей та закономірностей даної сфери. Освіта має велику соціально-економічну значущість в умовах державотворення України, коли потрібна надійна ланка в ланцюзі, що дозволить переорієнтувати сировинну економіку України на економіку знань. Такою ланкою є якісна освіта. Історичний аналіз свідчить, що провідною тенденцією розвитку освіти є її перманентність, тобто безперервне оновлення внаслідок наукового прогресу та розвитку суспільства. Оновлення дошкільної, загальної середньої, професійної, вищої та післядипломної освіти на сучасному етапі розвитку України має відбуватися за такими принципами:

- гуманізації – спрямованість розвитку освіти на гуманні стосунки в педагогічному процесі, становлення відносин взаємної поваги між учнями і педагогами, формування у вихованців найвищих загальнолюдських цінностей;
- гуманітаризації – переорієнтація освіти з предметно-змістовного принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу, посилення впливу гуманітарних наук на всі види пізнання;
- безперервності – освіта на всіх вікових етапах життя людини є самоцінністю, яка визначає якість особистості, безпосередньо впливає на збереження і зміцнення здоров'я людини, її потомства, збільшення тривалості життя. Освіта дорослої людини складає первинну основу для внутрішньої і зовнішньої безпеки держави, її єдності в усвідомленні і досягненні загальнонаціональної мети;
- диференціації – орієнтація всіх учасників освітнього процесу на задоволення та розвиток своїх інтересів, нахилів і здібностей;
- багатоваріативності – створення умов вибору і надання кожному суб'єктові шансу для успіху (вибір темпу навчання, типу навчального

закладу);

- індивідуалізації – врахування та розвиток індивідуальних особливостей особистості в організації навчально-виховного процесу;
- інформатизації – використання в навчально-виховному процесі інформаційних технологій;
- багатоступеневості – організація поетапного освітнього процесу, що забезпечує можливість досягнення на кожному етапі того рівня освіченості, який відповідає запитам особистості [340].

Втілення освітньо-виховних ідеалів і принципів передбачає утворення суспільно прийнятих норм поведінки, їх нормативно-правового регулювання за допомогою відповідних нормативних актів.

Підсумовуючи вищенаведене, необхідно підкреслити, що кожен принцип освіти ґрунтується на доповненні попереднього, всі вони існують ефективно лише у взаємодії, абсолютній цілісності. Без урахування окремих принципів освіти її система може бути зруйнована.

Педагогічний процес відбувається у певних формах, ефективність яких повинна бути науково обґрунтована, адже саме від правильної форми організації навчання і виховання залежить якість, ефективність та рівень освіти в країні.

На осмислення питань способів організації навчання була спрямована увага багатьох учених-педагогів, дидактів. Дослідження, на які ми спираємось у власних наукових інтенціях, належать Е. Беллу, О. Василенко, В. Дяченку, І. Зязюну, Я. Коменському, А. Кузьмінському, Дж. Ланкастеру, І. Лернеру, Ю. Мальованому, І. Огороднікову, Й. Песталоцці, І. Подласому, Е. Паркхерсту, М. Скаткіну, С. Смиронову, К. Ушинському, Г. Щукіну. Вони суттєво збагатили теорію та практику організації навчально-виховного процесу. Разом з цим аналіз наукової юридичної літератури з питань освіти засвідчує недостатню кількість досліджень, присвячених проблемі вдосконалення правових засад організації сучасного навчання.

Закон України «Про освіту» передбачає право громадян України на

безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин (ст. 3). Таке право забезпечується навчальними закладами шляхом організації навчально-виховного процесу відповідно до законів України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту» та ін. У нормативно-правових актах, які врегульовують суспільні відношення у сфері освіти, закономірно використовуються педагогічні категорії та поняття. Мова юридичних документів повинна бути максимально точною, характеризуватися логічністю, лаконічністю, послідовністю. В них неприпустимі тавтологія, суперечність думок, багатозначність. Проте в текстах документів у сфері освіти вживаються педагогічні терміни, які з точки зору педагогіки трактуються неоднозначно.

У дидактиці «форма» тлумачиться як зовнішня сторона організації навчального процесу, яка відображає характер взаємодії, взаємозв'язків його учасників і позначається кількома термінами: форма навчання, форма організації навчання, організаційна форма навчання. Наприклад, лекція вживається в значенні методу і форми. Таке отожднення призводить до змішування понять «форма», «метод», «вид навчальної діяльності». У цій ситуації необхідно проводити аналіз з погляду філософських категорій одиничного і загального.

Форма (від лат. *forma* – вигляд, устрій, різновид) – зовнішній вираз певного змісту; структура відповідних суспільних (соціальних, економічних, правових, організаційних) утворень або процесів, а також порядок чогось [605, с. 294]. До цього можна додати, що це будова, спосіб організації чогось-небудь; зовнішній вияв явища, пов'язаний з його сутністю [57, с. 1543]. Навчання – цілеспрямований, педагогічно продуманий процес взаємодії педагога й учнів, який передбачає стимулювання навчально-пізнавальної діяльності учнів з метою формування компетентностей, світогляду,

моральних поглядів та переконань. У структурі навчання чітко виокремлюються дві складові – викладання та учіння.

Під формами навчання національне законодавство розуміє очну, вечірню, заочну, екстернат, а також педагогічний патронаж.

Очну форму навчання називають також стаціонарною, що означає денну форму навчання у навчальному закладі (загальному, вищому). Перевагами очної форми навчання, на нашу думку, є: безпосередній контакт із викладачем, що дозволяє легко і зручно сприймати викладений матеріал, реалізовувати виховні задачі; необмежена можливість проведення практичних занять, а також додаткових; постійний педагогічний супровід учнів, студентів; організованість процесу навчання (чітко визначений графік навчального процесу, розклад занять, консультацій); реалізація індивідуального підходу в навчанні. До недоліків очної форми навчання можна віднести: неможливість навчання у зручний для учнів час, оскільки він строго визначений; динамічний процес, що вимагає постійної напруженості інтелектуальних сил, стійкої психіки та сильного здоров'я; складність працевлаштування через постійну відірваність від виробництва.

Вечірня форма навчання дає змогу пов'язувати свою професійну діяльність із навчанням, коли особа зранку може працювати, а увечері – продовжувати здобувати освіту. Не можна не погодитись із Л. Зінченко, що сьогодні вечірня форма навчання є альтернативою денній і заочній [125, с. 45]. Аналіз Закону України «Про освіту» дозволяє стверджувати, що вечірня форма навчання може створюватися у загальноосвітніх закладах, професійно-технічних навчальних закладах, вищих навчальних закладах, закладах післядипломної освіти. У п. 1.1 Положення про вечірню (змінну) школу передбачено, що вечірня (змінна) школа – це загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів, що забезпечує реалізацію права громадян, які не мають можливості навчатися у школах за денною формою навчання, на загальну середню освіту з відривом або без відриву від виробництва [390]. Отже, перевагами вечірньої форми є ті ж самі, що і в очної, проте додати

можна ще можливість працевлаштування, що прямо відрізняє ці дві форми. Недоліки також схожі, проте зрозуміло, що ефективність сприйняття інформації у післяобідній час є значно меншою.

Заочна форма навчання є дуже популярною формою здобуття вищої освіти, адже забезпечує належні умови для підготовки кваліфікованих спеціалістів, не відриваючи їх від трудової діяльності. Найбільш правильне й містке визначення заочного навчання надане О. Василенко – як форми організації навчального процесу, як правило, без відриву від виробництва, при якій використовуються традиційні та специфічні методи, засоби і форми навчання, що ґрунтуються на кореспонденції друкованих матеріалів, використанні комп'ютерних і телекомунікаційних технологій. При цьому зазначається, що основу навчального процесу в умовах заочного навчання становить цілеспрямована і контрольована інтенсивна самостійна робота студента за встановленими навчальними планами з комплектом необхідних засобів навчання [60, с. 12]. До позитивних характеристик даної форми навчання можемо віднести: велику частку самостійної роботи з освоєнням навчальної інформації, що призводить до більшого ефекту розуміння матеріалу за короткі строки (самоорганізація освітньої діяльності); підвищення рівня самоконтролю; легкість засвоєння основ теорії певної галузі; фінансову доступність. Негативними сторонами заочної форми навчання можна вважати: обмеженість резерву часу (його дефіцит), присвяченого здобуттю ґрунтовних знань; значний обсяг індивідуальних завдань без достеменних і доступних для сприйняття пояснень педагога; узагальнений та оглядовий характер лекцій; мінімізовані можливості здійснення виховання.

Під екстернатом розуміють самостійне проходження курсу навчання зі складанням іспитів при якому-небудь навчальному закладі. В п. 1.1 Положення про екстернат у загальноосвітніх навчальних закладах екстернат визначається як одна з форм здобуття повної загальної середньої освіти, що передбачає самостійне опанування екстерном програмового матеріалу в

обсязі, визначеному Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти, або знань згідно з вимогами програмового матеріалу за певний клас чи з окремих навчальних предметів для отримання документа про відповідний рівень освіти (табель, свідоцтво, атестат). Відповідно до п. 1.2 Положення про організацію екстернату у вищих навчальних закладах України екстернат організовується у вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації і може застосовуватися на різних рівнях вищої освіти з усіх напрямків підготовки і спеціальностей [398]. Перевагами екстернату є: не обов'язковість щоденного відвідування школи; можливість проходження за один рік відразу двох класів; можливість зробити акцент на окремих, більш потрібних у подальшому предметах; суміщення шкільного навчання з відвідуванням певних занять (спортивного чи мистецького гуртка) або навіть навчання в іншому закладі; збільшення кількості годин для підготовки до вступу у вищий навчальний заклад. Недоліками екстернату можна назвати: сильну завантаженість особи, яка за один рік повинна вивчити матеріал, який стандартно вивчають за два; загрозу нерозуміння змісту навчальних матеріалів; відсутність відчуття колективізму та конкуренції; фактично відсутню взаємодію з педагогом, що унеможлиблює реалізацію формування світоглядних позицій, моральних цінностей; орієнтацію на обдарованого учня (студента), що визначити на початку навчання складно.

Цілком підтримуємо точку зору І. Прокопенка, який підкреслює, що з кожним днем інформаційно-комунікаційні технології все глибше проникають у навчально-виховний процес, стають його невід'ємною складовою. Так, ще десятиліття тому актуальним це було лише для вчителів інформатики, а нині ж – для кожного. Такі зміни дають нам можливість спостерігати закладення фундаменту інформаційного суспільства [441, с. 17]. Громадянам надається широкий доступ до різноманітної інформації, забезпечуються перспективи для їхньої професійної самореалізації та спілкування. Таким чином, великої уваги набуває проблема дистанційної форми навчання, що, як слушно зауважує О. Аніщенко, передбачає реалізацію освітнього процесу за

допомогою засобів телекомунікацій за наявності віддалених один від одного суб`єктів навчання (учнів, викладачів, модераторів та ін.) [26, с. 233]. Погоджуємося із такими запропонованими С. Литвиною ознаками дистанційного навчання через мережу Інтернет, як: гнучкість – можливість займатися в зручній для себе час, у зручному місці й темпі; паралельність – без відлучення від професійної діяльності; модульність – можливість формувати навчальний план, який відповідає індивідуальним або груповим потребам; технологічність – використання в освітньому процесі новітніх досягнень інформаційних і телекомунікаційних технологій, які сприяють просуванню людини у світовий постіндустріальний інформаційний простір; охоплення – одночасно можна звернутися до безлічі джерел (електронних бібліотек, банків даних, баз знань і т. д.); економічність – зниження витрат на підготовку фахівців; інтернаціональність – обмін світових досягнень на ринку освітніх послуг; соціальна рівноправність – всі мають можливість одержати освіту незалежно від місця проживання, стану здоров`я, елітарності й матеріального забезпечення студента (з урахуванням того, що здебільшого одержання освіти в дистанційному режимі обходиться істотно дешевше, ніж традиційними способами) [244]. Зрештою, до них ми пропонуємо також віднести інноваційність – раніше не було можливості навчатися на відстані, нині ж завдяки розвитку інформаційних технологій це стало можливим; легкість – легкий доступ до електронної інформації через комп`ютер. На нашу думку, варто до ознаки економічності додати зниження витрат часу на вивчення навчального матеріалу.

Під педагогічним патронажем у ст. 22 Закону України «Про освіту» розуміється сприяння взаємодії навчальних закладів, сім`ї і суспільства у вихованні дітей, адаптації до умов соціального середовища, забезпечення консультативної допомоги батькам, особам, які їх замінюють. Він здійснюється соціальними педагогами, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників. Це соціальна взаємодія педагогів та учнів, педагогічний супровід дітей, які мають проблеми зі здоров`ям.

Зазначимо, що в Законі України «Про вищу освіту» вживається ще один педагогічний термін – «організаційна форма навчання». Цей термін, з точки зору дидактики, позначає те саме поняття, що й термін «форма навчання» – спосіб організації навчання. Чинним законодавством встановлені такі організаційні форми навчання, як урок, лекція, семінар, практичні та лабораторні заняття. Втім, педагогічна практика виходить за ці рубікони. Так, наприклад, у вищій школі в рамках семінару проводяться інші форми організації навчання: дискусії, диспути, брейн-ринги, ділові ігри, колоквиуми та ін. У дидактиці форми навчання класифікуються за різними критеріями. Враховуючи кількість учнів, їх поділяють на масові (фронтальні), колективні, групові, мікрогрупові та індивідуальні форми навчання; за місцем навчання – аудиторні, позааудиторні тощо.

Серед форм навчання зазвичай розрізняють індивідуальну та колективну (групову), класно-урочну, дальтон-планівську, мангеймську, белл-ланкастерську, бригадно-лабораторну, «план Трампа».

До індивідуальної форми організації навчання належить у широкому розумінні самостійна робота. Її, на нашу думку, слід поділити на два види: програмну та вільну. До програмної ми відносимо завдання, які покладені на особу, що навчається у незалежний від навчання час (за бажанням вихователя, вчителя, викладача). Це, наприклад, написання есе, реферату, курсової або дипломної робіт. Щодо вільної самостійної роботи, то це вивчення додаткового (за власним бажанням) матеріалу, який може і не стосуватися навчальної програми. Наприклад, робота в читальному залі бібліотеки, на інформаційних сайтах у мережі Internet. Тобто це пізнавальна діяльність особи, яка розширює її кругозір, розвиває інтелект.

До колективної (групової) форми організації навчальної роботи відносять уроки у школі, лекції, практичні та семінарські заняття у вищому навчальному закладі, факультативні заняття, екскурсії. На нашу думку, даний перелік необхідно доповнити давно відомими гуртками та новітньою формою здобуття знань – тренінгами. Учені А. Кузьмінський та В.

Омеляненко зазначають, що колективна (групова), як й індивідуальна (яка виникла ще в античних країнах) форма набула значного поширення у період середньовіччя. Виглядала вона так: вчитель навчає групу дітей, які перебувають на різних рівнях інтелектуального й вікового розвитку. Таке навчання давало змогу навчити основам грамоти (читати, писати, рахувати) чималу кількість дітей відразу, хоча вважалося примітивним, оскільки в одній кімнаті треба було навчати осіб, які перебували на різних ступенях освіти (від першого до третього років навчання) [226, с. 142].

Виходячи з цього, дотримуємося думки, що цю форму доцільніше називати індивідуально-колективною (індивідуально-груповою). Адже, незважаючи на те, що особи часто здобувають знання гуртом, їх інтелектуальна праця все ж є індивідуальною.

Класно-урочна форма навчання була однією з перших у братських школах України та Білорусі. Започаткована і теоретично обґрунтована в праці «Велика дидактика» Я. Коменського, вона розглядалась як система, що забезпечує масовість навчання, коли можна «усіх навчати усьому». Ця форма навчання, яка виникла понад три століття тому, і дотепер є переважаючою. Сутність її полягає у тому, що учнів одного віку розподіляють на класи і заняття проводять за наперед складеним розкладом поурочно. Завдяки появі класно-урочної форми почали використовувати такі поняття, як навчальний день, чверть, рік, урок, перерва, канікули. Ефективність її настільки переконлива, що вона стала головною у закладах загальної середньої освіти багатьох країн світу [84, с. 325]. Досі не знайдено кращої форми організації навчання учнів, яка була б настільки продуктивною, враховуючи інтелектуальну і фінансову сторони.

Форма дальтон-плану була запропонована в 1903 році Оленою Паркгерст. Урочна організація навчання практично скасовувалася, а акцент переносився на самостійну роботу учня, який намагався пройти свій шлях якомога швидше, виконуючи тижневі та місячні завдання [71, с. 135]. На нашу думку, така форма навчання сприяла б появі у демократичному

суспільстві елітних, неординарних, розумних і талановитих осіб, які б могли справді зробити вагомий вклад у життя країни. Це були б люди самоорганізовані, ініціативні, культурні, активні й ідейні. Духу таких ідеальних осіб часто бракує у повсякденні. Проте ми впевнені, що за таких обставин нерідко могли б траплятися зловживання, де лінощі правила б несформованими особистостями. Однак, незважаючи на плюси і мінуси, сьогодні елементи даної форми присутні у заочному і дистанційному навчанні.

Мангеймська форма вибіркового навчання виступає як протест класно-урочній формі навчання. Як зазначає Н. Волкова, суть її полягає у тому, що учнів, залежно від їх здібностей та успішності, розподіляються по класах на слабких, середніх і сильних. Відбір здійснюється на основі спостережень, результатів психометричних обстежень, екзаменів та характеристик учителів [84, с. 326]. Донині елементи такої форми збереглися частково в освітніх системах Австралії і США, тобто там створюються класи відповідно з більш або менш талановитими учнями, і вони навчаються окремо один від одного. Суттєву частку дана форма складає в Англії, де є основою для створення шкіл різного типу, куди відповідно до результатів тестових іспитів набирають учнів після закінчення ними початкових класів. Вважаємо, що розглянута форма організації навчання порушує взагалі принцип рівності в освіті, а також «здорову» конкуренцію, що, як наслідок, може зумовити негативні зміни в суспільстві. Розподілом у слабші класи діти позбавляються шансу «тягнутися» до сильніших, що може призвести до «абортації» їх майбутнього успішного життя.

Щодо белл-ланкастерської форми навчання, то виникла вона на початку XIX ст. в Англії у період бурхливого розвитку капіталізму, з появою нових форм виробництва, на які залучалась велика кількість селян [227, с. 248]. Ця форма організації навчання наближена до класно-урочної, але у белл-ланкастерській формі навчання до кожної групи (25-30 осіб) прикріплювався старший учень, який звався «монітор», і вчитель навчав тільки

його. Згодом він був зобов'язаний передати свої знання, отримані від вчителя, до того ж мав слідкувати за дисципліною підопічних. Виходячи з цього, ми пропонуємо назвати дану форму організації навчання як «делегований учитель».

Щодо бригадно-лабораторної форми навчання, то її зародження бере початок у 1920-х роках і пов'язується саме з радянською школою. Якщо конкретизувати, то це була своєрідна спроба модернізувати систему дальтон-плану на колективістських засадах. З учнів класу бралися від п'яти до дев'яти осіб, яких очолювали обрані бригадири. Навчальні завдання давалися у вигляді планів всій бригаді, яка мала працювати над їх виконанням. Після закінчення визначеного періоду бригадир звітував перед педагогом про виконання завдання, на базі чого проводилась оцінка роботи бригади. У такий спосіб, як зазначає Л. Кузьмінський, передбачалося розвивати гуртову пізнавальну діяльність, формувати почуття колективізму [227, с. 249]. Однак дана форма організації навчання мала негативні наслідки, такі як різке падіння рівня знань, непорозуміння серед членів бригади, нехтування навчанням з боку окремих осіб, що таким чином підводили увесь колектив. Переконані, що така форма не була продумана, як, наприклад, класно-урочна, високої результативності очікувати від неї було не слід – суспільство за такої системи скоріше деградуватиме, ніж йтиме шляхом вдосконалення.

Зрештою, дуже цікавою, на нашу думку, є така форма навчання, як «план Трампа». Як підкреслює Н. Волкова, дана форма розрахована на максимальну індивідуалізацію навчального процесу на основі використання технічних засобів, поєднання індивідуального навчання з колективною роботою учнів. Автор форми – Д. Трамп – вважав, що у процесі організації навчання потрібно поєднувати масову, групову та індивідуальну роботу та пропонував 40 % навчального часу проводити у великих групах (до 150 осіб), яким читають лекції з використанням різних технічних засобів; 20 % – в малих групах (до 15 осіб), де точаться дискусії з приводу лекційного матеріалу, поглиблено досліджуються окремі питання; решта 40 % часу

присвячується індивідуальній праці з використанням додаткової літератури та комп'ютерної техніки [84, с. 327].

З огляду на всі вищеназвані форми організації навчання найбільш дієвими з них вважаємо класно-урочну та «план Трампа» – і навіть якщо вони потребують незначних правок, то заміщувати їх якимись новими формами недоцільно.

Отже, надбання світової та вітчизняної педагогіки, сучасний педагогічний досвід багатьох поколінь педагогів переконують у необхідності вдосконалення юридичних документів, які регламентують порядок організації навчально-виховного процесу, встановлюють обов'язкові форми навчання: очну, заочну, вечірню, екстернат, педагогічний патронаж, а також дистанційне навчання. Педагогічній діяльності притаманний творчий елемент. Нині її проектування здійснюється на основі гуманістичних педагогічних ідей і технологій, але в рамках обмеженої кількості форм навчання, встановленої законодавством. Педагогічне розмаїття форм навчання обумовлене часовим, зовнішнім критерієм, місцем проведення занять, кількістю та індивідуальними (віковими, соціальними) особливостями учнів, стилем взаємодії педагога і учня, розвитком технічного прогресу, станом розвитку громадянського суспільства та ін. Історія педагогіки засвідчує, що на різних етапах розвитку людства використовувалися ті чи інші форми навчання: індивідуально-групова (в школах середньовіччя), взаємного навчання (белл-ланкастерська система в Англії), диференційованого навчання за здібностями учнів (мангеймська система), бригадного навчання (1920-ті роки в радянській школі), американський «план Трампа», класно-урочна. І це не остаточний їх перелік, адже дидактичні системи світу продовжують розвиватися і вдосконалюватися. Тому правовий аспект організації навчання має акумулювати педагогічні закономірності, спрямовані на актуалізацію освітніх потреб інформаційного суспільства. Впровадження нових, більш ефективних форм навчання (педагогічний аспект) значною мірою

обумовлюється прогресивністю правового поля, досконалістю нормативно-правової бази у сфері освіти (правовим аспектом).

2.2. Організаційно-правовий механізм адміністрування галузю освіти

Історія розвитку людської цивілізації переконливо свідчить, що межа епох визначається виникненням суспільних, політичних, культурних та інших протиріч. Нині настає ера сьомого технологічного укладу, нові дослідження якого будуть визначатися синтезом нано-, біо-, інформаційних та когнітивних технологій. Втім, існуюча система адміністрування галузю освіти не задовольняє потреби суспільства в наданні якісної освіти дітям, молоді та дорослим.

Україна має багату педагогічну спадщину. Ідеї і погляди В. Сухомлинського, А. Макаренка, К. Ушинського використовуються в навчальних закладах багатьох розвинутих країн світу. Видатними українськими педагогами сучасності В. Андрущенко, Н. Дем'яненко, М. Євтухом, І. Зязюном, С. Калашніковою, Т. Левченко, В. Луговим, А. Сущенком та іншими обґрунтовані та розроблені шляхи вдосконалення освіти України. Але ці новації не використовуються широко на практиці, адже стикаються з жорстким і застарілим механізмом державного управління. Тому ключовою проблемою постає питання вдосконалення організаційно-правового механізму адміністрування галузю освіти.

Поняття «адміністрування» (від лат. *administrare* – управляти, керувати) вживається в широкому значенні – не лише як професійна діяльність чиновників, але і вся система адміністративних інститутів з досить суворою ієрархією, за допомогою якої відповідальність за виконання державних рішень реалізується зверху вниз; у вузькому значенні – поняття адміністрування означає професійну діяльність державних чиновників,

спрямованих на виконання рішень керівництва [544, с. 14].

Питанню управління в системі освіти було присвячено чимало наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких М. Білинська, Ю. Битяк, В. Гаращук, В. Крижко, А. Куріченко, С. Майборода, О. Мельников, Н. Мирна, Л. Прокопенко, В. Сімонов, Г. Сидоренко та інші. Однак, незважаючи на чимале коло досліджень питання управління у системі освіти, проблема організаційно-правового механізму адміністрування галуззю освіти є малодослідженою.

Під терміном «управління» розуміють: 1) організаційну або керівну дію; 2) систему органів влади; 3) сукупність приладів (інструментів), за допомогою яких управляють [498, с. 758]. Управляти – означає «відати, здійснювати, розпоряджатися справами, керувати роботою, регулювати хід будь-чого чи будь-кого» [498, с. 762]; «спрямовувати діяльність, роботу когось чи чогось, бути на чолі, виконувати, завершувати якусь справу» [543, с. 644]. Так, Н. Кузьміна вважає, що це функція, вид діяльності, що спрямовується на керівництво людьми в найрізноманітніших групах, та галузь знань людини, що допомагає здійснити цю функцію [225, с. 111]. У свою чергу, В. Лазарев, наприклад, трактує управління як безперервну послідовність дій, реалізовуваних суб'єктом управління, в результаті чого формується об'єкт, яким управляють, встановлюються цілі спільної діяльності, визначаються засоби їх досягнення, інтегруються зусилля учасників і поділяється між ними робота [235, с. 53]. У своєму дослідженні Ю. Битяк, В. Гаращук, В. Богуцький переконані, що управління є діяльністю людей – суб'єктів управління, яка може бути охарактеризована як цілеспрямована сукупність дій, що забезпечують погодження і координацію спільної праці з метою досягнення суспільно значущих цілей та вирішення поставлених завдань [4, с. 5]. Під широким тлумаченням управління зазвичай розуміють функцію організованих систем (соціальних, біологічних, технічних), що забезпечує збереження їх структури і впорядкування відповідно до закономірностей функціонування. Важливо зазначити, що

соціальне управління відрізняється від інших видів управління тим, що здійснюється через вплив на свідомість і волю, а отже, на інтереси людини щодо досягнення поставлених цілей. Цілеспрямована діяльність людей пов'язана з реалізацією їхнього інтересу як усвідомленої потреби, зумовленої їхнім матеріальним буттям, об'єктивною соціально-економічною структурою суспільства. Немає суспільства як складної самокерованої системи без управління, як немає соціального управління без волі, влади, авторитету. Влада виступає як функціональна властивість, іманентна якість соціальної організації, що реалізується через соціальне управління, має здійснюватися на основі підпорядкованості та єдності волі учасників спільної діяльності. В такому контексті управління розглядається як організуюча діяльність держави, основною ознакою якої є влада. Даний вид управління називається державним, і тільки він забезпечує функціонування і розвиток суспільства як єдиного цілого [605, с. 218]. Також варто враховувати, що у процесі еволюції управління підтримує певну гармонію із усім суспільством, забезпечує приведення суспільства у стан, кращий за попередній. Тому ми переконані, що за таких обставин прерогативу мають саме вірно підібрані заходи заохочення, формування громадської (більшою мірою колективної) свідомості, що веде за собою виникнення почуття відповідальності.

Слід звернутися і до терміна «менеджмент», адже перекладається він з англійської саме як «управління» [504, с. 968]. Тобто це фактично тотожні терміни. Колектив авторів М. Альберт, М. Мескон, Ф. Хедоурі розуміють під менеджментом вміння досягати мети шляхом використання праці, інтелекту, мотивів поведінки інших людей; сферу людського знання, яка сприяє керівництву людьми у різноманітних організаціях [281, с. 312]. У свою чергу, П. Дракер розуміє під менеджментом специфічний вид управлінської діяльності, що обертається навколо людини з метою зробити її здатною до спільної діяльності, надати їй умовам ефективності [622, с. 160]. Наблизившись до розуміння менеджменту освіти або управління освітою, доцільним є наведення дефініції, яку пропонує В. Сімонов, – це комплекс

принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління педагогічними системами, спрямований на підвищення ефективності їх функціонування та розвитку [493, с. 376].

На основі цього вдається сформулювати поняття «адміністрування галуззю освіти», під яким ми розуміємо сукупність різноманітних процесів регулювання та координації освітньої галуззі, яка згідно з нормами законодавства покладена на органи державного управління і органи громадського самоврядування, котрі визначають спільні напрямки діяльності, способи та методи їх досягнення.

Вивчення організаційно-правового механізму адміністрування галуззю освіти ускладнюється відсутністю єдиного підходу до трактування поняття «організаційно-правовий механізм». Досить часто його вживають як синонім до понять «конституційно-правовий механізм», «соціально-правовий механізм», «механізм державного управління». Така неузгодженість у розмежуванні цих понять потребує їх ґрунтовного аналізу. Сам термін «механізм» (від гр. *mechanē* – знаряддя, пристрій) в юридичному контексті використовується в значенні «внутрішній устрій, система». Механізм державного управління виділяють відповідно до характеру факторів, які загалом здійснюють вплив на процес управлінської діяльності у державі [121, с. 116]; залежно від конкретних засобів, що використовуються [138, с. 421]. Будь-який механізм управління, як підкреслює Н. Мирна, повинен повною мірою відображати взаємодію різних елементів управління, що мають ознаки стійких залежностей і причинно-наслідкових зв'язків. Тобто комплексний механізм мусить бути побудований як відносно самостійна система, в якій необхідно визначити структуру, встановити взаємозв'язок між елементами, проаналізувати їх функції та спроможність діяти цілеспрямовано зі своїми особливостями [288, с. 3]. Вважаємо, що це дає змогу державному управлінню реально впливати на процеси окремої галузі (у нашому випадку – освітньої), котрі відбуваються у державі. Без урахування зазначених особливостей механізму державного управління, на нашу думку, підпадає під

сумнів узагалі його доцільність. Цілком згодні з думкою Н. Мирної, котра під основними властивостями саме правового механізму підкреслює його зв'язок з конкретною метою та системну природу, що передбачає не автоматичне об'єднання нормативно-правових актів стосовно обраної сфери регулювання (у нас – освітня), а їх організовану та взаємопов'язану сукупність, спроможну забезпечити досягнення поставленої мети шляхом законної реалізації суб'єктами наявних інтересів [288, с. 6]. Під поняттям «адміністративний механізм управління» Т. Чеканова розуміє всю діяльність органів публічної влади, яка побудована на жорсткому підпорядкуванні об'єктів управління, на суворому виконанні вказівок, що здебільшого засновано на примусі [571, с. 16]. Зазначимо, що в контексті гуманізації правової доктрини та освіти примус у цивілізованому суспільстві має відходити в минуле. Замість нього в юридичній лексиці, філософії права, юридичній практиці мають з'являтися такі категорії, як відповідальність, порядність, гуманність. Крім того, концепція гуманізації освіти вимагає визнання найвищою цінністю учнів (студентів), а також і педагогічних працівників. Тому неможливо будувати гуманізовану освітню систему методом примусу. В арсеналі управлінців мають бути засоби демократичного гуманного управління.

Під адміністративно-правовим механізмом управління І. Голосніченко розуміє сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на відносини, що виникають у процесі реалізації державної виконавчої влади. При цьому вчений до його структурних елементів відносить норми адміністративного права, адміністративно-правові відносини, акти тлумачення норм адміністративного права й акти реалізації адміністративно-правових норм та відносин [91, с. 14]. У свою чергу, Л. Коваль до них ще обов'язково включає суб'єктів [186]. Як вважає С. Гончарук, адміністративно-правовий механізм – це система адміністративно-правових засобів (елементів), за допомогою яких здійснюється правове регулювання (впорядкування) суспільних відносин у сфері державного управління [96, с. 23]. Найбільш спрощене і ясне

визначення дає Т. Коломоєць, яка розкриває адміністрування як сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у сфері адміністративного права [11, с. 23].

Орієнтирами для розробки ефективного механізму організаційно-правового механізму адміністрування галуззю освіти України мають стати: 1) розроблені ЮНЕСКО Міжнародна класифікація освіти, в основу якої покладені два критерії (рівні та галузі освіти); 2) визнані в планетарному масштабі освітні пріоритети (збільшення охоплення населення освітою, забезпечення освіти протягом життя, рівний доступ до якісної освіти, посилення ролі держави в гарантуванні справедливості в здобутті освіти, гуманізація та демократизація освіти, оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання, підвищення професійної компетентності викладачів та ін.) [252, с. 479].

В Україні управління освітою здійснюється через органи державної влади, зокрема через Міністерство освіти і науки, інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади.

Органи управління навчального закладу визначаються законами, а також типовим положенням про заклад, а конкретні форми управління – його статутом. Наразі проблема адміністрування на рівні навчальних закладів полягає у відсутності або морально застарілих типових положеннях про навчальні заклади на кожному рівні освіти (дошкільної, загальносередньої, професійно-технічної, вищої освіти). У процесі проведення нами експериментально-дослідної роботи було апробовано розроблені положення про факультет, кафедру, деканат, вчену раду, навчально-методичне відділення, відділення з професійної орієнтації та сприяння працевлаштуванню випускників (див. додаток В). Дані документи розроблені із урахуванням вимог чинного законодавства та сучасних принципів адміністрування, орієнтовані на реальне залучення громадськості та учасників освітнього процесу до участі в управлінні ВНЗ, факультетом, кафедри, створення простої та збалансованої системи адміністрування на

рівні факультету, децентралізацію, швидке реагування на потреби учасників освітнього процесу. В результаті їх впровадження діяльність факультету і його структурних підрозділів покращилася як за кількісними, так і за якісними показниками (див. додаток В).

Органи державного управління освітою взаємодіють з органами громадського самоврядування. До них належать: загальні збори (конференція) навчального закладу; районна, міська, обласна конференція педагогічних працівників; Всеукраїнський з'їзд працівників освіти, освітянські об'єднання; студентське самоврядування; піклувальні (наглядові) ради. З огляду на світові рейтинги навчальних закладів та розроблені Організацією економічного співробітництва і розвитку (OECD) індикатори моніторингу і порівнянь у сфері освіти (результати освіти й навчання; фінансові та людські ресурси, що інвестуються в освіту; доступ до освіти; навчальне середовище й організація навчальних закладів), необхідно визнати, що існуючий організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти України потребує негайного вдосконалення. Аналіз теоретико-правової літератури, наукових досліджень та стану функціонування системи освіти дозволяє стверджувати, що до визначення поняття «організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти» необхідно підходити з урахуванням наукового надбання педагогіки, менеджменту та права. Синтез цих наук у сфері управління освітою дозволяє визначити такі основні елементи (особливості) досліджуваного феномену: 1) педагогічний, 2) правовий, 3) адміністративно-управлінський.

Педагогічна складова поняття «організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти» полягає у визначенні мети функціонування даного механізму. Оскільки предметом сучасної педагогіки визнається всебічний розвиток особистості в умовах її виховання, а найвищою цінністю – дитина, то й діяльність організаційно-правового механізму повинна бути орієнтована на дитину (учня, студента), сучасні педагогічні концепції, технології, методи, форми.

Правова складова перебуває у тісному взаємозв'язку з попередньою (педагогічною) складовою. Засобами функціонування організаційно-правового механізму адміністрування галуззю освіти ми вважаємо нормативно-правові акти. Вони повинні будуватися на педагогічних знаннях – знаннях про особистість, її унікальність і неповторність, педагогічні принципи, сучасні форми і методи навчання. Педагогічні закони повинні «пронизувати» закони юридичні. Проблема вдосконалення нормативно-правової бази у сфері освіти, приведення її до європейських стандартів постала вже давно. Отже, правова складова, під якою ми розуміємо демократичні, узгоджені між собою, педагогічно обґрунтовані, орієнтовані на інтереси людини нормативно-правові акти, визначає вектор адміністрування галуззю освіти.

Адміністративно-управлінська складова досліджуваного поняття полягає в розподілі функцій і повноважень між органами державного управління освітою та громадськістю; виборі стиля, принципів, методів керівництва і управління системою освіти. Педагогічна і правова складові організаційно-правового механізму адміністрування галуззю освіти реалізуються через суб'єктів – державних службовців, керівників навчальних закладів, представників громадськості. Адміністративно-управлінська складова має важливе концептуальне значення, адже механізм адміністрування має функціонувати не заради самого себе, а для людини (вихованця, учня, студента), для створення умов практичного використання педагогічних новацій. Досвід показує, що найпрогресивніші педагогічні концепції, технології досить швидко знаходять своє застосування в розвинутих країнах світу. Втім, вітчизняна педагогічна практика відстала від педагогічної науки. Причин багато. Одна з них – бюрократизм, існування необґрунтованої кількості державних службовців у сфері освіти, управлінь і відділів, складна і повільна процедура оновлення системи освіти. В той час, коли в Європі, США, Японії та інших країнах вже реалізовані такі педагогічні новації, як концепція навчання впродовж всього життя,

гуманізація та гуманітаризація освітнього простору, орієнтація освіти на формування компетентностей, узгодження ринку праці з професійною освітою, дистанційне навчання, вітчизняна педагогічна практика тільки використовує їх елементи. Такий обов'язок повинен бути покладений не лише на педагогів, але й на органи державної влади, які безпосередньо несуть відповідальність за рівень освіти населення. Надання значущості також потребують органи громадського самоврядування (студенти, учні, батьки, педагоги) в освіті.

Аналіз нормативно-правової бази, наукових праць та практичний досвід дає можливість сформулювати авторське визначення поняття «організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти». В його основу ми поклаємо розглянуті вище структурні елементи, синтез категорій «адміністрування», «управління», «механізм», «освіта», «право». Отже, організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти – це система взаємодії органів державної влади, керівників навчальних закладів та громадськості, яка регламентується нормативно-правовими актами і спрямована на досягнення пріоритетних цілей функціонування та розвитку освіти.

До ознак організаційно-правового механізму адміністрування галуззю освіти відносимо: 1) регулювання – регулювання відносин освітніх процесів (навчання, виховання, професійної, наукової та загальнокультурної підготовки їх учасників); 2) колективність – проявляється через колективну діяльність державних службовців, керівників навчальних закладів та педагогів; 3) постійність – постійне координування та регулювання діяльності навчальних закладів; 4) імперативність – має вплив на взаємовідносини у сфері освіти, підпорядковує волю учасників, формуючи її; 5) педагогічність – механізм управління орієнтований на творчо-інноваційний розвиток освіти, її гуманізацію та демократизацію.

Якщо говорити про сутність управління освітою, то ми погоджуємося із визначенням А. Куріченко складових управління освітянськими

процесами, якими є: (1) моделювання особистостей, котрі навчаються; (2) вірогідне передбачення помилок, успіхів та результатів; (3) інвестування зусиль у подолання проблематичних ситуацій в умовах взаємоспрямованої та взаємозумовленої діяльності учасників освітянських процесів; (4) орієнтація на саморозвиток тих, хто навчається, за допомогою мотивації, рефлексії, емпатії; (5) забезпечення здорового психологічного управління; (6) дотримання демократичної політики; (7) прагнення до усунення конформізму; (8) детермінованість на загальноприйнятій цінності; (9) налагодження етичного кодексу взаємовідносин між усіма учасниками освітянських процесів [231, с. 24].

На нашу думку, даний перелік необхідно доповнити і такими складовими, як: тенденція до удосконалення усієї системи освіти; акцент на різнобічному розвитку особистості. Під тенденцією до удосконалення усієї системи освіти ми розуміємо постійне розроблення заходів (методів) для покращення навчально-виховних процесів у різних навчальних закладах; впровадження новітніх освітніх технологій. Такий обов'язок повинен бути покладений не лише на органи державної влади, але й на самих педагогів, які безпосередньо несуть відповідальність за рівень інтелектуального розвитку підростаючих поколінь. Друга складова міцно пов'язана з попередньою, доповнює її. При акцентуванні на різнобічному гармонійному розвитку особистості необхідно підвищувати рівень педагогічної майстерності викладачів (вихователів, вчителів), використовувати надбання світової педагогічної спадщини. Педагогу важливо володіти та використовувати сучасні педагогічні технології. Так, наприклад, у документах Асоціації з педагогічних технологій США підкреслюється: «педагогічна технологія є комплексним інтегральним процесом (люди, ідеї, засоби і способи організації діяльності) для аналізу проблем планування всіх аспектів засвоєння знань».

Педагогічні технології отримали еволюційний розвиток у науці та практиці. Найбільш цілісним є підхід до визначення поняття «педагогічні

технології» у Т. Назарової. Як стверджує автор, воно розвивалося адекватно до розвитку педагогічної науки і трансформувалось у нові поняття: освітні технології, педагогічні технології, технології навчання. Освітні технології відбивають загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору, їх призначення – прогнозування розвитку освіти, його конкретне проектування і планування, передбачення результатів, а також визначення відповідних освітнім цілям стандартів. Прикладами освітніх технологій можуть бути концепції освіти, освітні системи. На сучасному етапі – це гуманістична концепція освіти. Якщо освітні технології відбивають стратегію освіти, то педагогічні втілюють тактику її реалізації (за Т. Назаровою) у навчально-виховному процесі шляхом впровадження моделей останнього і тотожних йому моделей управління цим процесом. Наприклад, це модель особистісно орієнтованого розвивального навчання, модульного навчання, проблемного навчання та інші [75; 295].

Тим самим, педагогічна технологія відображає модель навчально-виховного і управлінського процесів освітнього закладу, об'єднує в собі зміст, форми і засоби кожного з них. Навчальна технологія – поняття близьке, але не тотожне педагогічній технології. Воно відбиває шлях освоєння конкретного навчального матеріалу (поняття) в межах відповідного навчального предмета, теми, питання, потребує спеціальної організації навчального змісту, адекватних йому форм і методів навчання. Але можливі й такі варіанти: до форм навчання добираються зміст і методи навчання або до методів – форми і структурується зміст навчання. Наприклад, це можуть бути: предметне навчання, ігрова технологія, технологія проблемного навчання (на рівні методу), інформаційні технології, технологія використання опорних схем, конспектів, класичне лекційне навчання, навчання за допомогою аудіовізуальних технічних засобів чи книжки, система «консультант», система «репетитор» (індивідуальне), дистанційне навчання, комп'ютерне навчання та ін. [252].

Слід зазначити, що технології навчання, виховання, управління

пов'язані з педагогічними технологіями, освітніми технологіями загальною ідеєю відповідної освітньої концепції, педагогічними парадигмами, змістовим наповненням функцій. Педагогічна техніка відбиває рівень майстерності педагога. Від того, як і якими прийомами навчання й виховання він володіє, залежить ступінь розвитку суб'єктів навчання (виховання) [252].

Виходячи з цього, важливим є доповнення стосовно методів адміністрування галузю освіти. Ними є способи впливу суб'єкта управління на колектив, групу людей або окрему людину з метою досягнення відповідних управлінських цілей. Адміністративним методам управління властиві: 1) прямий (безпосередній) вплив на волю людини; 2) директивність; 3) обмежена можливість для виконавців щодо вибору варіантів реалізації управлінських команд тощо. Відповідно до юридичних джерел адміністративні методи управління є необхідним елементом управління, фактором забезпечення суспільного правопорядку [600, с. 53]. Взагалі, під адміністративно-правовими методами управління в освіті розуміють регламентацію діяльності виконавців, її нормування, роботу з кадрами [218, с. 31]. На нашу думку, методи адміністрування галузю освіти мають такі ознаки: 1) законність – чітке дотримання норм права, без можливості широкого тлумачення букви закону; 2) імперативність – органи влади регулюють та координують діяльність підвладних суб'єктів; 3) взаємодія – органи державної влади співпрацюють один з одним, виконуючи покладені на них повноваження; 4) визначеність – права і обов'язки кожного окремого органу детально визначено у певному нормативно-правовому акті.

Основні засади адміністрування галузю освіти в Україні визначені у Законі «Про освіту» [420]. Так, у ст. 10 сказано, що в Україні для управління освітою створюється система державних органів управління і органи громадського самоврядування. По суті, це є підтвердженням принципу, визначеного у ст. 6 даного Закону: поєднання державного управління і громадського самоврядування в освіті. Як зазначено у ст. 11 Закону України «Про освіту», до державних органів управління освітою в Україні належать:

центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти; центральний орган виконавчої влади, якому підпорядковані навчальні заклади; орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти; місцеві державні адміністрації і органи місцевого самоврядування, а також утворені місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування структурні підрозділи з питань освіти (місцеві органи управління освітою).

За часів незалежності України центральний орган виконавчої влади у сфері освіти зазнавав реформ. В 2010 році відповідно до Указу Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 № 1085/2010 утворено Міністерство освіти і науки України, у результаті реорганізації Міністерства освіти і науки, Міністерства молоді та спорту. Згідно з указом Президента України від 25.04.2013 № 240/2013 «Питання Міністерства освіти і науки України» знову функціонувало Міністерство освіти і науки України. Після революції Гідності суспільство висунуло нові вимоги до діяльності державних органів у цілому, і до центрального органу виконавчої влади у сфері освіти зокрема. Виникла потреба в оновленні діяльності МОН. Тому Постановою Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 630 затверджено нове Положення про Міністерство освіти і науки України [396], відповідно до якого це Міністерство є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. МОН України входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів влади з формування та реалізації державної політики у сфері освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю державних закладів, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з

надання таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форм власності.

Порівнюючи нове Положення про Міністерство освіти і науки України із попередніми однойменними документами, можна зазначити, що чинний нормативно-правовий акт є більш досконалим, розробленим з урахуванням демократичних принципів, орієнтованим на соціальні цінності. В Положенні значно розширився спектр завдань МОН, зроблено акценти на задоволення потреб сучасного суспільства з урахуванням перспектив розвитку освіти. Не залишилися поза увагою проблеми інклюзивного навчання, освіти протягом життя, розробки стандартів вищої освіти, стандартів освітньої діяльності та державних стандартів з конкретних професій, трансферу технологій, створення наукових парків, стимулювання високих технологій, провадження генетично-інженерної діяльності, моніторингу якості освіти, ліцензування, атестації педагогічних працівників, діяльності атестаційної колегії, порядку встановлення (позбавлення) вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам, встановлення переліку спеціальностей і галузей знань, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, реалізації права на академічну мобільність, проведення зовнішнього незалежного оцінювання, функціонування Єдиної державної бази з питань освіти та ін.

Аналізуючи цей документ, можемо дійти висновку, що адміністрування у сфері освіти: (1) визначає перспективи і пріоритетні напрями розвитку з питань освіти; (2) забезпечує розвиток освітнього потенціалу України; (3) забезпечує інтеграцію вітчизняної освіти; (4) створює умови для здобуття громадянами дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої освіти, інклюзивного навчання та освіти впродовж життя, наукових ступенів та вчених звань; (5) розробляє і затверджує в установленому порядку Базовий компонент дошкільної освіти, розробляє державні стандарти освіти; (6) затверджує типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів; (7) організовує розроблення та впровадження програмно-методичного забезпечення дошкільних, загальноосвітніх, спеціальних та інших навчальних закладів системи

загальної середньої освіти; (8) забезпечує формування оптимальної мережі дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів, у тому числі спеціальних, загальноосвітніх шкіл і професійно-технічних навчальних закладів соціальної реабілітації, шкіл-інтернатів та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти для задоволення освітніх потреб населення, експериментальних навчальних закладів з урахуванням потреб особистості й регіональної специфіки; (9) забезпечує у межах своїх повноважень розвиток різних форм позашкільної освіти, в тому числі за місцем проживання дітей, формує програми розвитку позашкільної освіти, спрямовані на творчий розвиток особистості, виявлення та підтримку обдарованих дітей, талановитої молоді, здійснює навчально-методичне керівництво із зазначених питань; (10) створює належні умови за місцем проживання для виховання дітей, молоді, яка навчається, розвитку здібностей, задоволення їх інтересів; (11) розробляє та затверджує умови прийому на навчання до навчальних закладів; (12) здійснює нормативно-правове та методичне забезпечення функціонування навчальних закладів; (13) визначає стратегію моніторингу якості освіти та забезпечує його проведення; (14) затверджує порядок забезпечення учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів підручниками й навчальними посібниками; (15) здійснює в установленому порядку ліцензування; (16) призначає в установленому порядку на посади директорів державних загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів; організовує вибори (конкурс), призначає та звільняє з посад керівників підпорядкованих йому вищих і професійно-технічних навчальних закладів; (17) погоджує затвердження на посаду керівників вищих навчальних закладів комунальної форми власності; (18) затверджує статuti підпорядкованих йому вищих, професійно-технічних і загальноосвітніх навчальних закладів; (19) погоджує статuti вищих та професійно-технічних навчальних закладів державної форми власності, підпорядкованих іншим центральним органам виконавчої влади, вищих та професійно-технічних навчальних закладів, що належать

Автономній Республіці Крим, вищих та професійно-технічних навчальних закладів комунальної форми власності [357]; (20) формує щороку пропозиції та доводить до підпорядкованих навчальних закладів державне замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (післядипломна освіта) для державних потреб; (21) здійснює заходи щодо матеріального та морального стимулювання працівників освіти, інших учасників навчально-виховного процесу та вживає заходів до поліпшення матеріальних і житлових умов студентів, учнів, слухачів, вихованців, працівників освіти; (22) приймає в установленому порядку рішення про відкриття аспірантури, ад'юнктури, докторантури у вищих навчальних закладах і закладах післядипломної освіти; (23) організовує навчання державних службовців з питань, що віднесені до його компетенції; (24) забезпечує організацію та проведення експертизи навчальних програм, підручників і навчальних посібників для навчальних закладів, у тому числі щодо відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; (25) забезпечує випуск підручників, посібників, методичної літератури; (26) встановлює порядок замовлення, видачі й обліку документів про освіту державного зразка; (27) організовує діяльність психологічної служби та педагогічного патронажу в системі освіти; (28) контролює виконання заходів із проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів; (29) затверджує мінімальні нормативи матеріально-технічного і фінансового забезпечення навчальних закладів; (30) надає в установленому порядку державну підтримку дитячим, молодіжним та іншим громадським організаціям, залучає їх до виконання державних програм і заходів з питань освіти.

У статті 12 Закону України «Про освіту» зазначено, що акти Міністерства освіти України, прийняті у межах його повноважень, є обов'язковими для міністерств і відомств, яким підпорядковані навчальні

заклади, Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм органів управління освітою, навчальних закладів незалежно від форм власності. Отже, повноваження Міністерства освіти і науки України є надзвичайно широкими, воно, на нашу думку, реалізовує такі цілі: генерує ідеї із зміцнення процесу навчання на усіх рівнях (від дошкільної до післядипломної освіти); визначає педагогічну місію в освіті; визначає шляхи та напрямки покращення освіти; створює гуманні, мотивуючі, комунікативні умови для вирішення завдань освітянських процесів; корегує, вносить поправки у різні освітянські заходи; координує діяльність навчальних закладів.

Як визначено у п. 3 ст. 12 Закону України «Про освіту», міністерства і відомства, яким підпорядковані навчальні заклади, разом з Міністерством освіти України беруть участь у здійсненні державної політики в галузі освіти, науки, професійної підготовки кадрів, у проведенні державного інспектування та акредитації навчальних закладів, здійснюють контрольні функції з дотримання вимог щодо якості освіти, забезпечують зв'язок із навчальними закладами та державними органами інших країн з питань, що належать до їх компетенції, організовують впровадження у практику досягнень науки і передового досвіду. Акти міністерств і відомств, яким підпорядковані навчальні заклади, прийняті у межах їх компетенції, є обов'язковими для місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підпорядкованих їм органів управління освітою, навчальних закладів відповідного профілю незалежно від форм власності. До інших міністерств і відомств України, яким підпорядковано заклади освіти і які так чи інакше впливають на адміністрування галузі освіти, належать Міністерство культури, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство юстиції, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки тощо.

Одним із основних завдань Міністерства культури України є участь у формуванні та реалізації державної політики в галузі спеціальної освіти у

сфері культури і мистецтва. Загалом щодо управління освітою дане Міністерство має такі повноваження: визначає перспективи і напрями розвитку, зміст спеціальної освіти у сфері культури і мистецтв; організовує навчання та фахову перепідготовку артистичного і художнього персоналу театрів; визначає порядок обліку театрів і музеїв, створених у складі навчальних закладів [423].

Щодо Міністерства охорони здоров'я України, то на нього покладені такі зобов'язання у сфері освіти: затвердження норм харчування для дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах; затвердження інструкції про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються в загальноосвітні школи та професійні училища соціальної реабілітації для дітей і підлітків, які вимагають особливих умов виховання; затвердження Положення про медико-педагогічний контроль за фізичним вихованням учнів у загальноосвітніх навчальних закладах; затвердження форми медичного висновку про стан здоров'я дитини для зарахування до загальноосвітніх навчальних закладів [424].

Міністерство юстиції України відповідно до Положення про Міністерство юстиції України бере участь в управлінні освітою в таких аспектах: координує діяльність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, міністерств та інших органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, а також державних підприємств, установ, організацій та державних господарських об'єднань, навчальних закладів із питань правової освіти населення, перевіряє стан їх діяльності із зазначених питань та надає їм необхідну методичну допомогу; бере участь разом із Міністерством освіти і науки України в організації роботи з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців за спеціальністю "Правознавство" у навчальних закладах незалежно від форми власності та підпорядкування, надає пропозиції щодо підготовки юридичних кадрів; вносить до відповідних органів управління освітою пропозиції щодо

вдосконалення роботи, пов'язаної з вивченням права у вищих, професійно-технічних, загальноосвітніх навчальних закладах, закладах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; бере участь у проведенні ліцензійної та акредитаційної експертизи спеціальності "Правознавство" та перевірки дотримання державних вимог щодо провадження освітньої діяльності вищими навчальними закладами, які здійснюють підготовку юристів; бере участь у розробленні та розповсюдженні освітніх програм у сфері захисту прав, свобод і законних інтересів громадян; організовує підвищення кваліфікації працівників центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується через Міністра юстиції України, та їх територіальних органів через вищі навчальні заклади післядипломної освіти, які входять до сфери управління Мін'юсту України [397].

Міністерство внутрішніх справ України має такі повноваження у сфері адміністрування освіти: здійснює психологічний відбір кандидатів на службу в органах внутрішніх справ і навчання у вищих навчальних закладах системи МВС України; визначає основні напрями розвитку науки і освіти з питань діяльності МВС України; у межах компетенції здійснює управління навчальними закладами, що перебувають у сфері управління МВС України; організовує і координує роботу з упровадження в практику досягнень науки і передового досвіду, забезпечує розроблення нових видів озброєння, спеціальних, технічних і криміналістичних засобів для органів внутрішніх справ та внутрішніх військ МВС України; призначає на посади та звільняє з посад ректорів, перших проректорів та проректорів вищих навчальних закладів МВС України [395].

Стосовно Служби безпеки України, то її повноваження у сфері адміністрування освіти згідно із Законом України «Про Службу безпеки України» є такими: створює відповідні навчальні заклади для забезпечення професійної освіти кадрів; здійснює підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації спеціалістів для Служби безпеки України відповідно до Закону України "Про освіту" та інших актів законодавства [428].

За часів незалежності в адмініструванні галуззю освіти брав участь такий державний орган, як Вища атестаційна комісія. В 2010 році відповідно до Указу Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010 № 1085/2010 даний орган був ліквідований, його функції покладено на Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, надалі – Міністерство освіти і науки України, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» від 15.04.2015 № 244 [433] даний орган є постійно діючим колегіальним органом, уповноваженим Законом України «Про вищу освіту» на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти; є юридичною особою і неприбутковою організацією; взаємодіє з Кабінетом Міністрів України, МОН, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, національною академією наук та національними галузевими академіями наук, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями, з освітніми, науковими установами і вищими навчальними закладами зарубіжних країн, а також з міжнародними організаціями в галузі вищої освіти. Аналізуючи Статут Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, можна визначити, що даний орган буде функціонувати неупереджено, демократично, відкрито, запобігати корупції у сфері освіти та науки.

Стосовно Міністерства освіти Автономної Республіки Крим, то відповідно до ч. 4 ст. 12 Закону України «Про освіту» воно здійснює повноваження керівництва освітою, крім повноважень, віднесених до компетенції Міністерства освіти України, центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади. Тим не менш, можна прямо зазначити, що згідно зі ст. 18 Конституції Автономної Республіки Крим стосовно управління освітою її віданню підлягає організація і розвиток освіти; також вона у межах своїх повноважень має право вступати у

відносини в соціально-культурній сфері разом з органами влади України та з міжнародними організаціями у галузі освіти [382].

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про органи місцевого самоврядування в Україні» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать: власні (самоврядні) повноваження та делеговані. До першої категорії повноважень входять такі: управління закладами освіти, які належать територіальним громадам або передані їм, молодіжними підлітковими закладами за місцем проживання, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення; забезпечення здобуття неповнолітніми повної загальної середньої освіти; створення необхідних умов для виховання дітей, молоді, розвитку їх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів; сприяння діяльності дошкільних та позашкільних навчально-виховних закладів, дитячих, молодіжних та науково-просвітницьких організацій; створення при загальноосвітніх навчальних закладах комунальної власності фонду загальнообов'язкового навчання за рахунок коштів місцевого бюджету, залучених з цією метою на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також коштів населення, інших джерел; контроль за використанням коштів цього фонду за призначенням; забезпечення регулярного безкоштовного підвезення до місця навчання і додому школярів; вирішення питань про надання професійним творчим працівникам на пільгових умовах у користування приміщень під майстерні, студії та лабораторії, необхідних для їх творчої діяльності; організація медичного обслуговування та харчування у закладах освіти, які належать територіальним громадам або передані їм. Делеговані повноваження є такими: забезпечення в межах наданих повноважень доступності і безоплатності освіти і медичного обслуговування на відповідній території, можливості отримання освіти державною мовою, а в межах території, на якій поширена регіональна мова, – цією регіональною мовою або мовою меншини згідно з нормами ст. 20 Закону України "Про

засади державної мовної політики" [377]; забезпечення відповідно до закону розвитку всіх видів освіти і медичного обслуговування, розвитку і вдосконалення мережі освітніх і лікувальних закладів усіх форм власності, фізичної культури і спорту, визначення потреби та формування замовлень на кадри для цих закладів, укладення договорів на підготовку спеціалістів, організація роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів; забезпечення відповідно до законодавства пільгових категорій населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення; організація обліку дітей дошкільного та шкільного віку; подання допомоги випускникам шкіл у працевлаштуванні; забезпечення школярів, які навчаються в державних і комунальних навчальних закладах, безоплатними підручниками, створення умов для самоосвіти; вирішення відповідно до законодавства питань про повне державне утримання дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, у школах-інтернатах, дитячих будинках, у тому числі сімейного типу, професійно-технічних закладах освіти та утримання за рахунок держави осіб, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах, у спеціальних навчальних закладах, про надання громадянам пільг на утримання дітей у школах-інтернатах, інтернатах при школах, а також щодо оплати харчування дітей у школах (групах з подовженим днем); реєстрація відповідно до законодавства статутів (положень) розташованих на відповідній території навчально-виховних закладів незалежно від форм власності [414].

З метою вирішення практичних питань забезпечення потреб системи освіти існує такий орган, як експертна комісія. Так, відповідно до п. 1.1 «Положення про експертну комісію та порядок проведення ліцензійної експертизи» експертна комісія – сформована (призначена) Міністерством освіти і науки України, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, органом управління освітою обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (далі – орган ліцензування) група експертів (експерт), яка (який) проводить ліцензійну експертизу з метою встановлення

відповідності кадрового, науково-, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчального закладу державним вимогам (Ліцензійним умовам надання освітніх послуг) [356].

Вважаємо за доцільне виділяти організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти і залежно від рівня освіти: дошкільна освіта, загальна середня освіта, позашкільна освіта, професійно-технічна освіта та вища освіта. Так, наприклад, відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» управління системою дошкільної освіти здійснюють: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти; 2) інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані дошкільні навчальні заклади; 3) Рада міністрів Автономної Республіки Крим; 4) обласні, Київська та Севастопольська міські, районні державні адміністрації; 5) органи місцевого самоврядування [375]. Ідентична система органів управління освітою визначена і у ст. 10 Закону України «Про позашкільну освіту» [422]. Щодо загальної середньої освіти, то управління нею відповідно до ст. 35 Закону «Про загальну середню освіту» здійснюється Міністерством освіти України, іншими центральними органами виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, зазначені у ч. 2 ст. 9 цього Закону, Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міською, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, а також органами місцевого самоврядування [376].

Якщо ми говоритимемо про органи, які управляють професійно-технічною освітою, то відповідно до ст. 6 Закону України «Про професійно-технічну освіту» ними є: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти; 3) центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані професійно-технічні навчальні заклади; 4) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації, а також

створені ними структурні підрозділи з питань професійно-технічної освіти (місцеві органи управління професійно-технічною освітою) [427].

Стосовно вищої освіти, то згідно зі ст. 17 Розділу IV Закону України «Про вищу освіту» [367] управління нею здійснюється: Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, галузевими державними органами, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади; органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади; Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук; засновниками вищих навчальних закладів; органами громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки; Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

На основі наведеного можна дійти висновку, що характер управління досить ясно виражений за допомогою різних нормативно-правових актів, які деталізують діяльність суб'єктів управління в системі освіти, а також взаємодоповнюють один одного. Не можна не погодитися з Г. Сидоренко, що задля досягнення основної мети державного управління в галузі освіти потрібно: розробити і впровадити систему заходів, що забезпечують економічно ефективно надання освітніх послуг із необхідною якістю; створити механізм постійного оновлення змісту освіти відповідно до освітніх потреб особи, держави, суспільства і досягненнями науково-технічного прогресу; підвищувати мотивацію вчительської праці, застосовувати всі притаманні їй способи і здійснювати пошук нових форм; забезпечувати обов'язкове навчання на рівні, встановленому законом; використовувати нові форми ресурсного забезпечення, активізувати участь у фінансуванні навчальних закладів батьками, громадськими організаціями, спонсорами [492, с. 9]. Але, звичайно, даний перелік не є вичерпним, до нього можна додавати різного роду ідеї, які ідеалізуватимуть освітянські процеси.

Як передбачено в Національній доктрині розвитку освіти, необхідно запровадити управлінські механізми розвитку освіти [418]. Незважаючи на

те, що дане положення набуло чинності ще більше 10 років тому, воно і донині не втрачає своєї актуальності. Ми абсолютно згодні, що слід вживати заходів щодо безперервного вдосконалення системи управління сферою освіти, а ще точніше – створити покращену модель, яка буде відкритою та демократичною. Модернізувати адміністрування галузю освіти відповідно до Національної доктрини розвитку освіти можна за допомогою: оптимізації державних управлінських структур, децентралізації управління; перерозподілу функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та навчальними закладами; переходу до програмно-цільового управління; поєднання державного і громадського контролю; запровадження нової етики управлінської діяльності, що базується на принципах взаємоповаги, позитивної мотивації; прозорості розроблення, апробації і затвердження нормативно-правових документів; створення систем моніторингу ефективності управлінських рішень, їх впливу на якість освітніх послуг на усіх рівнях; організації експериментальної перевірки та експертизи освітніх інновацій; впровадження новітніх інформативно-управлінських і комп'ютерних технологій; демократизації процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації; вдосконалення механізму ліцензування, атестації та акредитації навчальних закладів; підвищення компетентності управлінців усіх рівнів; більш широкого залучення до управлінської діяльності талановитої молоді, виховання лідерів у сфері освіти [418].

На нашу думку, можна додати і такі заходи щодо забезпечення ідеалізації механізму адміністрування галузю освіти: стимулювання педагогів до підвищення педагогічної майстерності; акцент на традиційних та культурних цінностях суспільства в управлінні всіма освітніми процесами; забезпечення внесення новітніх технологічних досягнень у діяльність навчальних закладів усіх типів, рівнів акредитації і форм власності; активне міжнародне співробітництво між вітчизняними та закордонними навчальними закладами.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що організаційно-правовий механізм адміністрування галузю освіти є надзвичайно необхідною умовою розвитку освіти в Україні. Він складається з низки норм, які регулюють питання освіти і визначають напрями її здійснення у різних навчальних закладах, а також вектор діяльності органів, на які покладено уся відповідальність за сам процес управління системою освіти України.

2.3. Порядок утворення, акредитації та ліцензування навчальних закладів в Україні

Організаційне забезпечення освіти полягає не тільки у визначенні особливостей форм, методів, прийомів навчання на кожному рівні освіти (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої), моделі адміністрування галузю, а й у створенні мережі навчальних закладів, їх видів та типів, процедур утворення, акредитації та ліцензування.

Необхідно зазначити, що порядку утворення, акредитації та ліцензування навчальних закладів усіх типів та рівнів приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких В. Авер`янов, О. Бакаєв, Ю. Битяк, С. Гончарук, Т. Жидких, Л. Коваль, Н. Курко, О. Поступна, Г. Сидоренко та інші. Незважаючи на дослідження, зроблені вченими, питання створення, акредитації та ліцензування навчальних закладів ще не знайшли достатнього висвітлення у науковій літературі.

Навчальним закладом є установа, що безпосередньо реалізує державну політику в галузі освіти, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки та виховання громадян, створює умови та задовольняє потреби особи у здобутті освіти [603, с. 8]. Ми погоджуємося з таким визначенням навчального закладу, адже воно дійсно широко розкриває його суть.

Якщо проаналізувати ст. 18 Закону України «Про освіту», можна дійти висновку, що суб`єктами, уповноваженими створювати навчальні

заклади, є: 1) органи державної виконавчої влади і органи місцевого самоврядування; 2) підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, у тому числі релігійні організації, статuti (положення) яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку; 3) громадяни [420]. Навчальні заклади, які визначено у даній статті, створюються відповідно до потреб громадян і за наявності необхідних елементів. Серед потреб розрізняють мовні, соціально-економічні, національні, культурно-освітні, а під елементами розуміють наявність матеріально-технічної, науково-методичної бази та педагогічних кадрів.

Близько 22-х років в Україні навчальні заклади створювалися, реорганізовувалися і ліквідовувалися відповідно до Постанови Кабінету Міністрів «Про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів» від 05.04.1994 № 228 [425]. Відповідно до п. 2 Положення про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів, до елементів додавали ще статутний фонд (що може включати вартість майна та власні кошти) у розмірі не нижче розрахованої вартості навчання слухачів, кількість яких зумовлена обсягом прийому, що заявляється [425]. Наразі цей документ втратив чинність (з 02.03.2016).

Слід наголосити, що навчальні заклади є юридичними особами і набувають такого статусу з дня державної реєстрації. Порядок реєстрації навчальних закладів встановлений Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» [372]. Згідно зі ст. 4 згаданого Закону фактично державною реєстрацією юридичних осіб є засвідчення самого факту створення юридичної особи.

Як відомо, можуть існувати навчальні заклади загальнодержавної, комунальної та приватної форми власності. Різниця між приватними і навчальними закладами, які засновані на загальнодержавній або комунальній власності, полягає у тому, що останні мають статус державного навчального закладу.

На кінець 2015 року в Україні діяло 14 813 (100 %) дошкільних

навчальних закладів, з них 14 636 (98,8 %) – державної та комунальної власності і лише 177 (1,2 %) – приватної. В міській місцевості діє 155 приватних дошкільних закладів, що на 133 більше, ніж у сільській. Проте в міській місцевості загальна їх кількість 5680, як приватних, державних і комунальних, що на 3 453 заклади менше, ніж у сільській – 9133 (див. додаток Г.1) [512].

За даними Державної служби статистики України, на початок 2015-2016 навчального року по Україні діяло 17 201 (100 %) денних загальноосвітніх навчальних закладів, з них державної та комунальної форми власності 17 031 (99 %) і лише 170 (0,98 %) – приватної форми власності. В містах функціонує 5 544 (32,2 % від загальної кількості) таких закладів, з них 159 – приватної форми власності. У сільській місцевості денних загальноосвітніх навчальних закладів на 6113 більше, ніж у міській. Разом з цим в містах діє 159 (93,5 % від загальної кількості) приватних ЗНЗ, а в селах – лише 11 (6,5 %). Отже, на рівні загальної середньої освіти найбільшою часткою є навчальні заклади державної та комунальної форми власності [512] (див. додаток Г.2).

До ЗНЗ нового типу відносяться гімназії, ліцеї, колегіуми, навчально-виховні комплекси (об'єднання). Станом на початок 2015-2016 навчального року налічувалося 496 (100 %) гімназій, з них 474 (95,6 %) – державної та комунальної форми власності, 22 (4,4 %) – приватної; 320 (100 %) ліцеїв, з них 304 (95 %) – державної та комунальної форми власності, 16 (5 %) – приватної; 44 (100 %) колегіуми, з них 42 (95,5 %) – державної та комунальної форми власності, 2 (4,5 %) – приватної; 3410 (100 %) навчально-виховних комплексів (об'єднань), з них 3347 (98,2 %) – державної та комунальної форми власності, 63 (1,8 %) – приватної [512] (див. додаток Г.3). Порівняння статистичних даних дозволяє дійти висновку, що найбільш розповсюдженою організаційною формою серед навчальних закладів нового типу є навчально-виховні комплекси (об'єднання), порівняно з гімназіями, ліцеями та колегіумами, а правовою формою – державна та комунальна форма

власності. В цілому по ЗНЗ також найбільшою часткою є навчальні заклади державної та комунальної форми власності.

В 2011-2012 н.р. налічувалося всього 479 (100 %) навчальних закладів I-II рівнів акредитації, з них державної та комунальної форми власності – 406 (84,8 %), приватної форми власності – 73 (15,2 %). В 2012-2013 н.р. загальна їх кількість скоротилася на 10 (з них 3 приватних, 7 державних та комунальних) і становила: всього 469 (100 %), з них державної та комунальної форми власності – 399 (85,1 %), приватної форми власності – 70 (14,9 %). В наступному навчальному році загальна кількість таких закладів зменшилася ще на 11 (8 державних та комунальних, 3 приватних). Їх стало всього 458 (100 %), з них 391 (85,4 %) – державної та комунальної форми власності, 67 (14,6 %) – приватної. В 2014-2015 н.р. відбулося значне скорочення таких закладів – на 71 (68 державних та комунальних, 3 приватних). Їх стало всього 387 (100 %), з них 323 (83,5 %) – державної та комунальної форми власності, 64 (16,5 %) – приватної [512] (див. додаток Г.4). Аналіз статистичних даних засвідчує тенденцію до зменшення навчальних закладів, які готують кваліфікованих робітників, і це може призвести до нестачі таких кадрів на ринку праці, негативно відбитися на діяльності підприємств.

Мережа ВНЗ III-IV рівня акредитації у 2011-12 н.р. складалася з 326 (100 %) навчальних закладів, з них 227 (69,6 %) державної та комунальної форми власності і 99 (30,4 %) – приватної. З 2012-2013 н.р. ці показники почали зменшуватися. Всього діяло 316 (100 %) ВНЗ, з них 220 (69,6 %) – державної та комунальної форми власності і 96 (30,4 %) – приватної. В 2013-2014 н.р. функціонувало 309 (100 %) ВНЗ, з них 218 (70,6 %) – державної та комунальної форми власності, 91 (29,4 %) – приватної. В 2014-2015 н.р. налічувалося 277 (100 %) ВНЗ III-IV рівня акредитації, з них 197 (71,1 %) – державної та комунальної форми власності, 80 (28,9 %) – приватної [512]. Зменшення кількості ВНЗ III-IV рівня акредитації створює баланс між потребами ринку праці та освітньою галуззю, підвищує конкуренцію між

ВНЗ, що в цілому сприяє покращенню якості освітніх послуг у сфері вищої освіти (див. додаток Г.5).

Аналіз статистичних даних дозволяє дійти висновку, що приватна форма власності найбільш розповсюджена у сфері вищої освіти, на рівні дошкільної та загальної середньої освіти навчальні заклади приватної форми власності функціонують у незначній частці від загальної їх кількості.

Аналізуючи нормативно-правові акти, які стосуються питання утворення навчальних закладів різних типів та рівнів акредитації, можна сказати, що особливостями утворення навчальних закладів є такі: 1) будь-який навчальний заклад повинен мати власну назву, в якій обов'язково вказується його тип (дитячий садок, школа, гімназія, ліцей, колегіум, коледж, інститут, консерваторія, академія, університет тощо) та організаційно-правова форма [210]; 2) наявність статуту; 3) наявність ліцензії.

Відповідно до ст. 29 Закону України «Про освіту» структура освіти в Україні складається з дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої освіти. Окрім цього, є ще післядипломна освіта, самоосвіта. Залежно від типів та рівнів акредитації навчальних закладів ми розглянемо порядок їх утворення.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про дошкільну освіту» виділяють такі типи дошкільних навчальних закладів: дошкільний навчальний заклад (ясла) для дітей віком від двох місяців до трьох років, де забезпечуються догляд за ними, а також їх розвиток і виховання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти [431]; дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, де забезпечуються догляд за ними, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти; дошкільний навчальний заклад (дитячий садок) для дітей віком від трьох до шести (семи) років, де забезпечуються їх розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти; дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) компенсуючого типу для дітей віком від двох

до семи (восьми) років, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, тривалого лікування та реабілітації (важливо зазначити, що дошкільні навчальні заклади (ясла-садок) компенсуючого типу поділяються на спеціальні та санаторні); будинок дитини – дошкільний навчальний заклад системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з вадами фізичного та (або) розумового розвитку від народження до трьох (для здорових дітей) та до чотирьох (для хворих дітей) років; дошкільний навчальний заклад (дитячий будинок) інтернатного типу забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави; дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) сімейного типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, які перебувають в родинних стосунках і де забезпечуються їх догляд, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти; дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) комбінованого типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, у складі якого можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечується дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку; дошкільний навчальний заклад (центр розвитку дитини), в якому забезпечуються фізичний, розумовий і психологічний розвиток, корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома [375].

Питання створення дошкільних навчальних закладів регулюється ст. 16 Закону України «Про дошкільну освіту», відповідно до п. 2 якої державні дошкільні навчальні заклади створюються центральними органами виконавчої влади, а комунальні дошкільні навчальні заклади – місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування.

Створюються дошкільні навчальні заклади з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх і мовних потреб, а обов'язковими складовими є наявність дітей відповідного віку, необхідної навчально-методичної та матеріально-технічної бази, педагогічних кадрів, а також дотримання санітарно-гігієнічних норм, правил і стандартів. Саме рішення про створення, реорганізацію приватного дошкільного навчального закладу приймається засновником (власником) за наявності необхідної навчально-методичної та матеріально-технічної бази, педагогічних кадрів, а також з дотриманням санітарно-гігієнічних норм, правил і стандартів, за погодженням з відповідним органом виконавчої влади з питань освіти та відповідним органом виконавчої влади з питань охорони здоров'я. Щодо дошкільних навчальних закладів (дитячих будинків) інтернатного типу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, то відповідно до п. 4 ст. 16 Закону України «Про дошкільну освіту» рішення про їх створення приймаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про загальну середню освіту» до освітнього рівня, який забезпечується загальноосвітнім навчальним закладом (I ступінь – початкова школа, що забезпечує початкову загальну освіту, II ступінь – основна школа, що забезпечує базову загальну середню освіту, III ступінь – старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту, як правило, з профільним спрямуванням навчання), та особливостей учнівського контингенту існують різні типи загальноосвітніх навчальних закладів [376]. При цьому школи кожного із вказаних трьох ступенів можуть функціонувати разом або самостійно. Отже, до загальноосвітніх навчальних закладів належать такі: 1) школа I-III ступенів; 2) спеціалізована школа (школа-інтернат) I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів

та курсів; 3) гімназія (гімназія-інтернат) – навчальний заклад II-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю; 4) колегіум (колегіум-інтернат) – навчальний заклад II-III ступенів філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілю; 5) ліцей (ліцей-інтернат) – навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням та допрофесійною підготовкою (може надавати освітні послуги II ступеня починаючи з 8 класу); 6) школа-інтернат I-III ступенів – навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги; 7) спеціальна школа (школа-інтернат) I-III ступенів – навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку; 8) санаторна школа (школа-інтернат) I-III ступенів – навчальний заклад з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування; 9) школа соціальної реабілітації – навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюється окремо для хлопців і дівчат); 10) вечірня (змінна) школа II-III ступенів – навчальний заклад для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання; 11) навчально-реабілітаційний центр – навчальний заклад для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними вадами розвитку. Окрім цих типів навчальних закладів у даній статті визначено й інші: позашкільний навчально-виховний заклад – навчальний заклад для виховання дітей та задоволення їх потреб у додатковій освіті за інтересами (науковими, технічними, художньо-естетичними, спортивними тощо); міжшкільний навчально-виробничий комбінат – навчальний заклад для забезпечення потреб учнів загальноосвітніх навчальних закладів у профорієнтаційній, допрофесійній, професійній підготовці; професійно-технічний навчальний заклад – навчальний заклад для забезпечення потреб громадян у професійно-технічній і повній загальній середній освіті; вищий навчальний заклад I-II рівнів акредитації – навчальний заклад для задоволення потреб громадян за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста і бакалавра з одночасним завершенням здобуття

повної загальної середньої освіти. Порядок утворення загальноосвітніх навчальних закладів урегулюється ст. 11 Закону України «Про загальну середню освіту». Державні та комунальні загальноосвітні навчальні заклади створюються відповідно центральними, місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх і мовних потреб за наявності необхідної кількості учнів (вихованців) відповідно до встановлених нормативів наповнюваності класів, необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Рішення про створення комунальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, приймаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями за погодженням з Міністерством освіти України. Рішення про створення гімназій, ліцеїв, колегіумів, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), заснованих на комунальній формі власності, приймаються за поданням відповідних органів управління освітою Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями. Рішення про створення загальноосвітнього навчального закладу, заснованого на приватній формі власності, приймається самим засновником (власником). Рішення про створення шкіл соціальної реабілітації, їх підпорядкованість і джерела фінансування приймається Кабінетом Міністрів за поданням Міністерства освіти України. Взагалі, загальноосвітній навчальний заклад на основі Положення про загальноосвітні навчальні заклади розробляє статут, який затверджується власником (а у випадку, якщо це державний і комунальний загальноосвітній навчальний заклад – відповідним органом управління освітою) та реєструється місцевим органом виконавчої влади або органом

місцевого самоврядування [394].

Якщо вести мову про позашкільну освіту, то відповідно до Переліку типів позашкільних навчальних закладів існує дуже широке їх коло [388]. По-перше, це дитячо-юнацькі спортивні школи, тобто комплексні дитячо-юнацькі спортивні школи, дитячо-юнацькі спортивні школи з видів спорту, дитячо-юнацькі спортивні школи для інвалідів, спеціалізовані дитячо-юнацькі школи олімпійського резерву, спеціалізовані дитячо-юнацькі спортивні школи для інвалідів параолімпійського та дефлімпійського резерву. По-друге, це клуби, а саме військово-патріотичного виховання або дитячо-юнацькі (моряків, річковиків, авіаторів, космонавтів, парашутистів, десантників, прикордонників, радистів, пожежників, автолюбителів, краєзнавців, туристів, етнографів, фольклористів, фізичної підготовки та інших напрямів). По-третє, це Мала академія мистецтв (народних ремесел) і Мала академія наук учнівської молоді. По-четверте, це оздоровчі заклади для дітей та молоді: дитячо-юнацькі табори (містечка, комплекси): оздоровчі, заміські, профільні, праці та відпочинку, санаторного типу, з денним перебуванням; туристські бази. По-п'яте, це початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади (школи естетичного виховання: музичні, художні, хореографічні, театральні, хорові, мистецтв та інші). По-шосте, це також центри, палаци, будинки, клуби художньої творчості дітей, юнацтва та молоді, художньо-естетичної творчості учнівської молоді, дитячої та юнацької творчості, естетичного виховання; центри, будинки, клуби еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, станції юних натуралістів; центри, будинки, клуби науково-технічної творчості учнівської молоді, станція юних техніків; центри, будинки, клуби, бюро туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді, станції юних туристів; центри військово-патріотичного та інших напрямів позашкільної освіти. Зокрема, це дитячі бібліотеки, дитячі флотилії моряків і річковиків, дитячі парки, дитячі стадіони, дитячо-юнацькі картинні галереї, дитячо-юнацькі студії (хорова, театральна, музична,

фольклорна тощо), кімнати школяра, курси, студії, школи мистецтв, освітньо-культурні центри національних меншин. Порядок створення позашкільних навчальних закладів регулюється Законом України «Про позашкільну освіту» [422].

Державні та комунальні позашкільні навчальні заклади створюються відповідно центральними, місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб за умови наявності необхідної навчально-методичної та матеріально-технічної бази, педагогічних кадрів та дотримання санітарно-гігієнічних норм, правил і стандартів. Рішення про створення приватного позашкільного навчального закладу приймається засновником (власником) за наявності необхідної навчально-методичної та матеріально-технічної бази, педагогічних кадрів та дотримання санітарно-гігієнічних норм, правил і стандартів. Різницею між державними та комунальними позашкільними навчальними закладами і приватними навчальними закладами є те, що перші здійснюють свою діяльність після реєстрації статуту, а останні – після реєстрації статуту та за наявності ліцензії, виданої в установленому порядку. Як зазначено у п. 5 Положення про позашкільний навчальний заклад, позашкільний навчальний заклад є юридичною особою і діє на підставі статуту, затвердженого засновником (власником).

Щодо професійно-технічної освіти, то відповідно до ст. 18 Закону України «Про професійно-технічну освіту» існують такі типи професійно-технічних навчальних закладів: професійно-технічне училище відповідного профілю; професійне училище соціальної реабілітації; вище професійне училище; професійний ліцей; професійний ліцей відповідного профілю; професійно-художнє училище; художнє професійно-технічне училище; вище художнє професійно-технічне училище; училище-агрофірма; вище училище-агрофірма; училище-завод; центр професійно-технічної освіти; центр професійної освіти; навчально-виробничий центр; центр підготовки і

перепідготовки робітничих кадрів; навчально-курсний комбінат; навчальний центр; інші типи навчальних закладів, що надають професійно-технічну освіту або здійснюють професійно-технічне навчання [427]. Порядок створення професійно-технічних навчальних закладів розкрито в Законі України «Про професійно-технічну освіту». Перш за все, звертається увага на те, що професійно-технічний навчальний заклад створюється відповідно до соціально-економічних потреб держави чи окремого регіону за наявності необхідної матеріально-технічної і навчально-методичної бази, відповідних педагогічних працівників. Взагалі, потреба у професійно-технічних навчальних закладах визначається Кабінетом Міністрів України, а їх мережа – центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти за пропозиціями міністерств та інших центральних і місцевих органів виконавчої влади. Ще одним важливим моментом є те, що професійно-технічні навчальні заклади незалежно від форм власності та підпорядкування розпочинають діяльність, пов'язану з підготовкою кваліфікованих робітників та наданням інших освітніх послуг, після отримання ліцензії. Сама ліцензія видається у порядку, що встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до п. 2 Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах, акредитація вищого навчального закладу – це державне визнання його статусу (рівня акредитації) [389]. Акредитація напряму підготовки, спеціальності у навчальному закладі (відокремленому підрозділі навчального закладу) за певним освітньо-кваліфікаційним рівнем – це державне визнання відповідності рівня підготовки (перепідготовки) фахівців державним вимогам до напряму підготовки, спеціальності та вищого навчального закладу, затвердженим МОН. Акредитація проводиться з ініціативи навчального закладу протягом навчального року. Проведення акредитаційної експертизи покладається на експертну комісію, яку формує Міністерство освіти і науки України.

Відповідно до п. 1.2 Положення про експертну комісію для проведення атестації бюджетних наукових установ експертна комісія – постійно діючий консультативно-дорадчий орган Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України [393], що утворюється відповідно до Методики оптимізації (атестації) бюджетних наукових установ, які повністю або частково фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. № 1176 [383], з метою експертного оцінювання діяльності бюджетних наукових установ. Згідно з п. 5 Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах рішення про акредитацію або ж відмову у ній приймає Акредитаційна комісія і це рішення затверджується Міністерством освіти і науки України протягом двох тижнів з дня прийняття. Якщо рішення позитивне, то Міністерство видає навчальному закладу сертифікат про акредитацію, загальний термін дії якого для навчальних закладів зі статусом національного становить 10 років, для всіх інших – 5 років. Якщо сертифікат про акредитацію навчального закладу (напряму підготовки, спеціальності) видається вперше – термін його дії становить п'ять років, під час проведення другої та наступних акредитацій – десять років. Відповідно до п. 9 зазначеного Положення навчальний заклад, який заявив про акредитацію напряму підготовки, спеціальності, повинен подати до Міністерства освіти і науки України: інформацію про серію, номер та дату видачі ліцензії на освітню діяльність та сертифіката про попередню акредитацію (якщо така проводилася); звіт про свою діяльність за напрямом підготовки, спеціальністю, що акредитується, де підтверджується відповідність кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного й інформаційного забезпечення ліцензійним умовам надання освітніх послуг у сфері вищої освіти, а також відповідність якісних характеристик підготовки фахівців державним вимогам; зазначається перелік зауважень (приписів) органів, що здійснюють контроль за дотриманням ліцензійних умов, а також

відомості про скарги юридичних і фізичних осіб щодо освітньої діяльності навчального закладу за напрямом підготовки, спеціальністю, що акредитується, за період підготовки (перепідготовки) фахівців, заходи щодо їх усунення та інформація про здійснення таких заходів, опис внутрішньої системи забезпечення якості освітньої діяльності. Зазначені матеріали повинні бути розглянуті на вченій (педагогічній) раді навчального закладу. Звіт підписується керівником і скріплюється печаткою навчального закладу. Документи формуються у справу, прошнуровуються, пронумеровуються та підписуються керівником навчального закладу і засвідчуються печаткою такого закладу.

Після цього, згідно з п. 10 даного Положення, навчальний заклад, який заявив про акредитацію за певним рівнем, має подати до Міністерства освіти і науки України: інформацію про серію, номер та дату видачі ліцензії на освітню діяльність та сертифікатів про акредитацію напрямів підготовки (спеціальностей); розглянутий вченою (педагогічною) радою звіт про результати освітньої та наукової діяльності навчального закладу за підписом керівника, скріпленим печаткою навчального закладу, який включає: довідку про вищий навчальний заклад; загальні відомості про кадрове і матеріально-технічне забезпечення; перелік усіх спеціальностей, за якими заклад проводить підготовку (перепідготовку), та їх рівні акредитації; загальну кількість студентів, їх розподіл за напрямами підготовки, спеціальностями та формами навчання; результати діяльності аспірантури і докторантури за останні п'ять років (для вищого навчального закладу IV рівня акредитації); дані про міжнародні зв'язки з навчальними закладами та освітніми організаціями; відомості щодо видання і підготовки до видання підручників та навчальних посібників за останні п'ять років. Документи формуються у справу, прошнуровуються, пронумеровуються та підписуються керівником навчального закладу і засвідчуються печаткою такого закладу.

Після одержання передбачених матеріалів Міністерство освіти і науки України протягом 20 днів проводить їх попередню експертизу і за

умови відповідності поданих матеріалів нормативно-правовим актам у п'ятнадцятиденний строк формує експертну комісію, яка проводить акредитаційну експертизу. Загальний термін роботи експертної комісії безпосередньо у навчальному закладі не повинен перевищувати трьох днів. За результатами проведеної акредитаційної експертизи експертна комісія протягом визначеного строку готує мотивований висновок про можливість акредитації закладу (напряму підготовки, спеціальності). Після ознайомлення із зазначеним висновком керівника навчального закладу один його примірник протягом семи робочих днів подається до МОН, другий залишається у навчальному закладі. МОН передає висновок експертної комісії щодо акредитації напряму підготовки, спеціальності разом із заявою та документами до Акредитаційної комісії. За умови відповідності поданих матеріалів щодо акредитації навчального закладу нормативно-правовим актам МОН у тижневий строк готує висновок про можливість акредитації закладу і подає його до Акредитаційної комісії.

У системі вищої освіти України функціонують вищі навчальні заклади чотирьох рівнів акредитації. Вищий навчальний заклад першого рівня акредитації – вищий навчальний заклад, у якому здійснюється підготовка фахівців за спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста. Під вищим навчальним закладом другого рівня акредитації розуміється вищий навчальний заклад, у якому здійснюється підготовка фахівців за спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста та за напрямами підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра. У вищому навчальному закладі третього рівня акредитації здійснюється підготовка фахівців за напрямами освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра, спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста, а також за окремими спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня магістра. А у вищому навчальному закладі четвертого рівня акредитації здійснюється підготовка фахівців за напрямами освітнього рівня бакалавра, спеціальностями освітньо-кваліфікаційних рівня спеціаліста, освітнього рівня

магістра. При цьому щодо вищого навчального закладу IV рівня акредитації, то відповідно до п. 16 Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах він у певних випадках не може бути акредитованим, а саме коли: показники діяльності його аспірантури або докторантури перебувають на рівні, нижчому від середнього для даної галузевої групи або типу вищого навчального закладу; за останні 5 років видано підручників (навчальних посібників) з грифом Міністерства освіти і науки України або монографій менше ніж 5 відсотків від загальної кількості науково-педагогічних працівників, які працюють у ньому за основним місцем роботи. Важливим буде також згадати, що вищі навчальні заклади III-IV рівня акредитації усіх форм власності віднесені до державного реєстру наукових установ, яким надається державна підтримка у зв'язку з тим, що їхня діяльність визнається такою, що має важливе значення для розвитку науки, економіки і виробництва [392].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556 вищий навчальний заклад – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, провадить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей. Правовий статус ВНЗ залишився без змін, тому вони можуть утворюватися у формі державної, комунальної, приватної установи, працювати на засадах неприбутковості, маючи рівні права. Відтепер ВНЗ можуть провадити діяльність спільно з іноземними вишами за узгодженими освітніми програмами, утворювати навчальні, навчально-наукові та навчально-науково-виробничі комплекси, наукові парки та входити до складу консорціуму. Всі учасники комплексу та консорціуму зберігають статус юридичної особи і фінансову самостійність.

Згідно зі ст. 28 цього ж Закону в Україні діють такі типи ВНЗ:

1) університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богослов'я/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) ВНЗ, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), провадить фундаментальні та/або наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

2) академія, інститут – галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богослов'я/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, культурологічний тощо) ВНЗ, що провадить інноваційну освітню діяльність з надання вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

3) коледж – галузевий ВНЗ або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження. Коледж також має право здійснювати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста.

Якщо говорити про порядок утворення, реорганізації та ліквідації вищих навчальних закладів, то це питання регулюється ст. 31 Закону України «Про вищу освіту». Рішення про утворення, реорганізацію та ліквідацію

вищих навчальних закладів приймається для закладів державної форми власності – Кабінетом Міністрів України, для закладів комунальної форми власності – відповідними органами місцевого самоврядування, для закладів приватної форми власності – фізичними та/або юридичними особами. Утворення ВНЗ за участю іноземних фізичних та юридичних осіб на території України здійснюється за умови отримання дозволу центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Щодо другої особливості утворення навчальних закладів – наявності статуту – то, як зазначено у п. 6 ст. 18 Закону України «Про освіту», навчальні заклади діють на підставі власних статутів, затверджених:

- 1) центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти стосовно навчальних закладів, які засновані на загальнодержавній власності і перебувають у його системі;
- 2) центральними органами виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, засновані на загальнодержавній власності, за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти;
- 3) центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти стосовно вищих навчальних закладів, які засновані на інших формах власності;
- 4) місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування стосовно державних навчальних закладів, які є комунальною власністю, та навчальних закладів (за винятком вищих навчальних закладів), які засновані на інших формах власності.

Щодо третьої особливості – наявності ліцензії у навчального закладу – то, як зазначено у п. 5 ст. 18 Закону України «Про освіту», діяльність навчального закладу розпочинається за наявності ліцензії на здійснення діяльності, пов'язаної з наданням послуг для одержання освіти і підготовкою фахівців різних рівнів кваліфікації.

Ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти регулюється ст. 24 Закону «Про вищу освіту» [367]. Ліцензії видаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки у порядку, визначеному

Кабінетом Міністрів України згідно з Законом України «Про вищу освіту». Встановлено такий алгоритм ліцензування освітньої діяльності: 1) наявність експертного висновку про можливість видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності. Для його отримання заявник подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність заявника стандарту освітньої діяльності за відповідною спеціальністю; 2) Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти у двомісячний термін з дня надходження заяви та документів проводить ліцензійну експертизу та видає експертний висновок; 3) заявник подає письмову заяву та експертний висновок Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти; 4) центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки на підставі отриманих документів протягом 10 робочих днів видає ВНЗ ліцензію на провадження або відмовляє у її видачі. Рішення про відмову у видачі ліцензії повинно бути обґрунтованим і містити посилання на конкретні положення стандарту освітньої діяльності, яким не відповідає заявник; 4) ліцензії видаються окремо за кожною спеціальністю строком на 10 років і можуть бути анульовані лише з підстав, передбачених законодавством. Інформація про видачу або анулювання ліцензії вноситься до Єдиної державної бази з питань освіти.

Спроможність навчального закладу надавати освітні послуги підтверджується результатами ліцензійної експертизи, яка проводиться відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 30.12.2015 № 1187. Зазначений документ вводить в практику ліцензійної діяльності нове поняття «керівник проектної групи (грант освітньої програми)» – науково-педагогічний або педагогічний працівник, який має науковий ступінь та/або вчене звання за відповідною або спорідненою до освітньої програми спеціальністю, стаж науково-педагогічної та/або наукової роботи не менше 10 років. Ліцензійні вимоги передбачено до провадження освітньої діяльності на кожному рівні освіти: вищої, професійно-технічної,

загальної середньої, дошкільної. Також визначено перелік документів, які подає навчальний заклад для підтвердження відповідності встановленим вимогам, це: копії установчих документів юридичної особи; копії документів, що засвідчують право власності, оперативного управління чи користування основними засобами для здійснення навчального процесу; копії документів про відповідність приміщень та матеріально-технічної бази санітарним нормам, вимогам пожежної безпеки, охорони праці; копії освітньої (освітньо-професійної або освітньо-наукової) програми, навчального плану; відомості про кількісні та якісні показники кадрового і матеріально-технічного забезпечення освітньої діяльності; відомості про навчально-методичне забезпечення освітньої діяльності; зведені відомості про дотримання вимог Ліцензійних умов; копії документів, що засвідчують рівень освіти і кваліфікації керівника закладу освіти та керівника проектної групи. Ліцензіат забезпечує подання в електронному вигляді даних та відомостей про кадрове і матеріально-технічне забезпечення закладу до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Інформація про навчально-методичне та інформаційне забезпечення оприлюднюється на офіційному веб-сайті закладу освіти до подання заяви.

Аналіз вищезазначеної нормативно-правової бази у сфері освіти засвідчує, що в українській системі освіти створено правові умови для функціонування різноманітних за формами, типами навчальних закладів, що, по суті, дозволяє кожному громадянину сповна реалізувати право вибору навчального закладу. Завдяки такому широкому колу типів навчальних закладів, на нашу думку, кожній людині створено можливості для розвитку особистості, творчої самореалізації. Позитивним є також той факт, що за останні два роки (2014-2016 рр.) оновлено процедури ліцензування, акредитації, утворення навчальних закладів, чим забезпечується реальна можливість допустити до діяльності (видати ліцензію) тільки ті навчальні заклади, які насправді відповідають сучасним вимогам європейського освітнього простору. Якість освітніх послуг, на нашу думку, є фундаментом

високоінтелектуального народу, тому важливо забезпечувати таке виховання кожного покоління людей, які будуть здатні навчатися і працювати протягом цілого життя, які розвиватимуть та зміцнюватимуть нашу державу. Можна сказати, що порядок утворення навчальних закладів усіх типів – це обов'язкова процедура, яка складається з послідовних дій, а саме: (1) прийняття рішення про створення навчального закладу визначеними законодавством суб'єктами відповідно до потреб суспільства; (2) утворення необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів, статутного фонду; (3) реєстрація; (4) видача ліцензії.

2.4. Науково-методичне забезпечення діяльності у сфері освіти

Європейський стандарт життя, до якого прагне Україна, вимагає переосмислення значення освіти в цілому та ролі педагогічної діяльності зокрема. Глобалізація й інноваційний тип розвитку суспільства зобов'язує підвищувати ефективність і конкурентоспроможність навчальних закладів України. За роки незалежності, маючи визнаний світом педагогічний досвід, вітчизняні виші так і не увійшли до переліку найкращих закладів за рейтингами «Таймс» і «Шанхайський». Перебуваючи на межі фінансово-економічної кризи, політичної, релігійної нетерпимості, суспільство зазнає реальної загрози розгортання культурної катастрофи. Протистояти цим процесам може і повинен учитель (педагог, вихователь, викладач), виховуючи в молодого покоління духовність, прагнення до взаєморозуміння, толерантності, морального вдосконалення. Педагогічна діяльність – поняття комплексне, сутність якого полягає в здійсненні навчання та виховання людини, створенні умов для всебічного розвитку, виховання світоглядних позицій, передачі накопичених знань. Її суб'єктами є педагогічні (вихователі, вчителі) та науково-педагогічні працівники (викладачі, старші викладачі, доценти та ін.). Професійна діяльність педагогів як вид соціокультурної діяльності має спільні риси, разом з тим вона відрізняється, враховуючи

специфіку дошкільного, загальноосвітнього та вищого навчального закладу. Однак рівень педагогічної майстерності учителя, вихователя та викладача залежить від їх постійної підготовки до проведення занять, під якою розуміється методична, наукова, організаційна та інша діяльність. Отже, зміст структурних елементів педагогічної діяльності залишається однією із найбільш невіршених наукових проблем у теорії професійної освіти, що обумовлює недосконалість нормативно-правової бази, яка регламентує цей вид діяльності.

Питання науково-методичного забезпечення діяльності у сфері освіти досліджувалися багатьма ученими, серед яких К. Абульханова-Славська, Ю. Андріяко, Я. Болубаш, С. Гончаров, Г. Гребенюк, О. Дубасенюк, М. Євтух, В. Козаков, Н. Кузьміна, С. Кустова, І. Лащик, В. Різник, Я. Рудик, М. Степко, Г. Шемелюк та інші.

Критичний аналіз нормативно-правової бази у сфері освіти, теоретичних уявлень про зміст та структуру педагогічної діяльності, стан педагогічної практики показує, що питання науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу досліджено неповно, фрагментарно.

Розглядаючи дефініцію поняття «науково-методичне забезпечення», слід підкреслити, що часто науковці роблять свого роду «розщеплення» понять на елементи. Так, зазвичай зустрічаються окремо визначення «наукове забезпечення» та «методичне забезпечення». Щодо узагальненого поняття «забезпечення», то в науці відсутній єдиний підхід до його розуміння, наслідком чого є його вільне трактування правознавцями. У Великому тлумачному словнику терміну «забезпечити» надано такі дефініції: 1) постачати щось у необхідній кількості; 2) створювати достатні та надійні умови для здійснення та гарантування чого-небудь; 3) заходи з охорони когось, чого-небудь від небезпеки [64]. Таку саму думку визнає З.Д. Чуйко, яка трактує забезпечення як створення надійних умов для проведення заходів із гарантування, захисту та охорони когось, чого-небудь від небезпеки [575]. Підкреслимо, що вказане визначення є дуже узагальненим та не містить

жодної конкретики, тому потребує більш ретельного дослідження.

Правознавець П. Рабінович вживає термін «забезпечення» як синонім таких понять, як «забезпечення реальності здійснення» та «здійснення прав», говорячи про механізми, засоби, через які людина може реалізувати свої права і свободи [446]. У свою чергу, Ж. Пустовіт пропонує термін «забезпечення» вживати в найбільш широкому значенні, а саме як «охорона», «реалізація», «захист прав і свобод», «механізм захисту і забезпечення», а також «механізм реалізації» [445]. Науковець Д. Карпенко надає досить широке значення терміна «забезпечення», прирівнюючи забезпечення у правовому розумінні до термінологічного значення слова «гарантія» [172]. Як бачимо, науковцями термін «забезпечення» розглядається як сукупність заходів, методів та способів, які полягають у забезпеченні правових можливостей для виявлення, набуття та реалізації своїх прав і свобод, їх фактичну реалізацію, надійну охорону та захист.

На думку К. Степаненка, поняття «забезпечення» використовується часто, однак його розуміння домислюється тими, хто користується законом [514]. Вважаємо, що науковець вірно окреслює ситуацію навколо визначення вказаного терміна.

На думку Г.Г. Шмельової, зміст забезпечення прав людини слід розглядати як систему відповідних юридичних засобів із такими складовими (елементами): національне законодавство з обов'язковим відображенням конституційних гарантій; процедури реалізації прав; юридичні засоби охорони прав та захисту прав людини. Науковець додає, що система юридичних засобів з охорони та захисту прав складається з норм права, в яких затверджено повноваження відповідних органів з прав людини, перелік конкретних заходів, порядок запобігання порушенню цих прав та визначено ступінь відповідальності уповноважених державою органів щодо застосування юридичних норм [594]. Отже, науковець термін «забезпечення» розглядає як сукупність заходів держави та уповноважених осіб, спрямованих на досягнення кінцевої мети – реалізацію прав.

У контексті розглянутої нами теми слід звернути увагу на тезу З. Александрової, яка під поняттям «забезпечення» розуміє генерування комплексу умов, необхідних для здійснення чогось та гарантії будь-чого [16]. Зазначена позиція повністю збігається із позицією К. Толкачева та А. Хабібুলіна, які поняття «забезпечення» розглядають і як діяльність державних органів зі створення необхідних умов для реалізації правових приписів, і як підсумок цієї діяльності, результатом якої є впровадження правових приписів стосовно реалізації прав і свобод [546]. Тобто науковці вважають, що терміну «забезпечення» кореспондують обов'язки органів державної влади, діяльність яких повинна бути спрямована на створення необхідних умов щодо реалізації встановлених державою гарантій.

Узагальнюючи висновки науковців, зауважимо, що термін «забезпечення» має досить широке значення, основною ознакою якого є створення спеціальних заходів та ресурсів, необхідних для забезпечення потреб суспільства, управлінської діяльності та ефективного функціонування галузі, що спрямовуються на реалізацію прав громадян.

Як нормативно-правове, інформаційне, науково-методичне, кадрове, матеріально-технічне та фінансове забезпечення уявляє ресурсне забезпечення В. Данюк [279]. Тобто теоретиком науково-методичне забезпечення визнано складовою частиною ресурсного забезпечення системи, галузі, відокремленої одиниці, зміст якого спрямований на реалізацію стратегічних цілей, визначених для нормального функціонування. Ми погоджуємося із запропонованою тезою.

Розглядаючи питання науково-методичного забезпечення діяльності у сфері освіти, слід визначити зміст понять, який є результатом взаємодії та співіснування різних за суттю категорій – «наука» та «методологія».

Системи єдиних поглядів у правознавців щодо поняття методології й досі не сформувався. Але сучасні наукові дослідження будь-якого напрямку потребують активного пошуку нових методів. При цьому нові знання та нові відкриття, дослідження будь-якого напрямку обґрунтовані наукою.

Заслужують на увагу із вказаного приводу міркування В. Ілліна, який стверджує, що методологія тісно пов'язана із самою сутністю науки; що методологія може досліджуватись тільки за умови досягнень наукового пізнання [159].

На прикладі юридичної науки С. Гусарєв та О. Тихомиров визначають методологію сучасної юридичної науки. Науковці вважають, що вона являє собою складне і багатопланове утворення, яке охоплює такі питання: 1) проблеми структури наукового знання взагалі та наукових правових теорій зокрема; 2) принципи наукових правових теорій; 3) методи дослідження та типології систем наукового правового знання тощо. Науковці слушно зауважують, що характеристика методології прямо пов'язана із комплексом наукового юридичного знання, а функціональне призначення методології є загальнонауковим [107]. У свою чергу, А. Черданцев розглядає методологію юридичної науки як багаторівневе утворення, яке повинно задовольняти вимоги наукового пізнання [572], Р. Войтович – як систему наукових принципів, на яких базується дослідження, та вчення про науковий метод пізнання або систему наукових принципів, на основі яких будується дослідження, та додає, що це загальна форма організації наукового знання [80]. Як бачимо, через усі дефініції науковців проходить теза про принцип єдності науки та методології.

Щодо методології державного управління, то, згідно зі словником-довідником «Методологія державного управління», укладеного В. Бакуменко, це система способів організації та здійснення пізнавальної й практичної діяльності у сфері державного управління, що включає підсистему способів дослідження [120]. Вказаний підхід є вірним, але необхідно додати, що дослідження здійснюються, як правило, науковими методами.

Слід прислухатись також до твердження В. Кохановського, що «методологія державного управління – загальна теорія методу, яка формувалася у зв'язку з необхідністю узагальнення і розробки тих методів,

засобів і прийомів, які були відкриті у філософії, науці та інших формах діяльності людей» [208]. Професор В. Цветков розглядає методологію державного управління як ієрархічну систему, в якій загальнонаукову методологію та методологію галузевих видів науки він вважає окремими елементами [587].

Щодо державного управління освітою, яке також має узагальнити в собі найкращі досягнення наукової методології галузі, то переважна більшість дослідників вважають, що до основних компонентів науково-методичного забезпечення навчального процесу входять: «державні стандарти освіти, навчальні плани, навчальні програми з усіх нормативних і вибіркових навчальних дисциплін; програми навчальної, виробничої та інших видів практик; підручники і навчальні посібники; інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять; індивідуальні навчально-дослідні завдання; контрольні роботи; текстові та електронні варіанти тестів для поточного і підсумкового контролю, методичні матеріали для організації самостійної роботи студентів, виконання індивідуальних завдань, курсових і дипломних робіт» [550]. Проте цей перелік може бути розширений за рішенням кафедри, факультету, вищого навчального закладу або з ініціативи самого викладача [550].

Науково-методичне забезпечення навчального процесу правознавець освітянської галузі О. Жорнова розглядає як сукупність документів, наукових, навчальних, методичних матеріалів, які описують зміст, встановлюють структуру, визначають результат, регламентують перебіг навчального процесу [147]. Вчений В. Різник переконаний, що науково-методичне забезпечення навчального процесу передусім є сукупністю методичних рекомендацій викладачам, скерованих на вдосконалення як методик навчання з окремих предметів, так і підготовки фахівців даного профілю в цілому. Виходить він з того, що зараз на перший план висуваються такі форми діяльності педагога, як розроблення індивідуальних стратегій навчання, навчальна педагогічна діагностика, індивідуальне

консультування. Останнім часом, на його думку, центральною ідеєю педагогічної науки є орієнтація на внутрішній світ особистості. У формуванні критеріїв оцінювання ефективності освітніх процесів слід враховувати компетентність, ініціативу, творчість, саморегуляцію, унікальність розумових здібностей. Йдеться про певну систему інтелектуальних якостей, які характеризують рівень розвитку індивідуальних розумових можливостей. Наявність таких якостей дає змогу характеризувати рівень ефективності професійної освіти, що не зменшує важливості формування знань, умінь, навичок, які слід розглядати в ширшому контексті завдань інтелектуального виховання [455]. У науці, звичайно, існують й інші погляди. Так, наприклад, Олена та Ольга Жорнові визначають науково-методичне забезпечення навчального процесу як сукупність документів, наукових, навчальних, методичних матеріалів, які: а) описують зміст; б) встановлюють структуру; в) визначають результат; г) регламентують перебіг навчального процесу [147].

Але існують і дещо інші підходи до розуміння даного питання. У науковій літературі зазначається, що науково-методична робота – це система дій і заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації педагогічних кадрів за всіма аспектами педагогічної діяльності, розвиток творчого потенціалу педагогічного колективу та вдосконалення навчально-виховного процесу загалом [243]. Як бачимо, науковцями виділено такі напрями науково-методичного забезпечення:

1) організаційний, що спрямований на потреби об'єкта, який реалізує право на освіту: організація якісного навчально-виховного процесу в освітніх установах;

2) педагогічний, в якому відображаються ефективні підходи до реалізації освітньої функції установи, в тому числі: створення умов для надання істотного впливу на осіб, що навчаються, у розрізі рівнів компетентності педагогів; запобігання негативному впливу на навчальний процес; освітні технології, навчальні плани, програми. Безумовно,

особливістю науково-методичного забезпечення є його зумовленість специфікою саме педагогічної діяльності.

Узагальнюючи, підкреслимо, що науково-методичне забезпечення освіти є засобом управління підготовкою фахівців, комплексною інформаційною моделлю педагогічної системи, яка задає структуру і відображає певним чином її елементи (методи та засоби), наявність яких спрямована на планування, розробку і створення оптимальної системи навчально-методичної документації і засобів навчання, необхідних для ефективної організації освітнього процесу в рамках часу і змісту, визначених професійною освітньою програмою, а також передбачає сукупність всіх навчально-методичних документів (планів, програм, методик, навчальних посібників тощо), що являють собою системний опис освітнього процесу, який згодом буде реалізований на практиці [81].

У ст. 25 Закону України «Про дошкільну освіту» зазначено, що науково-методичне забезпечення системи дошкільної освіти здійснюють:

- 1) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки, підпорядковані йому науково-методичні установи та вищі педагогічні навчальні заклади, а також науково-дослідні установи Академії педагогічних наук та Національної академії наук України;
- 2) Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Академії педагогічних наук;
- 3) Кримський республіканський інститут післядипломної освіти, обласні, Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти;
- 4) методичні кабінети та інші науково-методичні установи, підпорядковані місцевим органам управління освітою [375].

У ст. 26 цього ж Закону передбачено, що завданнями науково-методичного забезпечення системи дошкільної освіти є:

- 1) розроблення та впровадження програмно-методичної бази дошкільної освіти;
- 2) створення навчально-виховних програм, навчально-методичних та навчально-наочних посібників;
- 3) узагальнення та поширення передового педагогічного досвіду;
- 4) організація співпраці з іншими навчальними закладами для підвищення

ефективності програмно-методичного забезпечення; 5) аналіз стану освітньої роботи та рівня розвитку дитини відповідно до завдань дошкільної освіти, Базового компонента дошкільної освіти; 6) підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи дошкільної освіти; 7) пропаганда просвітницької діяльності у засобах масової інформації.

Статтями 41 та 42 Закону України «Про загальну середню освіту» передбачено завдання науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти та його здійснення відповідно [376]. Отже, завданнями науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти є:

- 1) координація діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних кабінетів та методичних об'єднань педагогічних працівників;
- 2) розроблення і видання навчальних програм, навчально-методичних та навчально-наочних посібників;
- 3) організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у тому числі керівних кадрів, системи загальної середньої освіти;
- 4) вивчення рівня знань, умінь і навичок учнів загальноосвітніх навчальних закладів, вироблення відповідних рекомендацій;
- 5) організація співпраці з вищими навчальними закладами всіх рівнів акредитації для підвищення ефективності навчально-методичного забезпечення; висвітлення в засобах масової інформації досягнень педагогічної науки та педагогічного досвіду.

Щодо здійснення науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти, то воно покладено на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, підпорядковані йому науково-методичні установи та вищі навчальні заклади, а також Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Національної академії педагогічних наук України, Кримський республіканський, обласні, Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти, районні (міські) методичні кабінети, науково-дослідні установи Академії педагогічних наук України та Національної академії наук України. Районний (міський) методичний кабінет, відповідно до п. 1.1 Положення про районний (міський) методичний

кабінет (центр), є науково-методичною установою, яка згідно з чинним законодавством здійснює науково-методичне забезпечення системи загальної середньої та дошкільної освіти району, районів у містах Києві та Севастополі, міста (без районного поділу), підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що проводиться не рідше одного разу на п'ять років, у період між курсами підвищення кваліфікації відповідно до ст. 57 Закону України «Про освіту» (міжкурсний період) [403].

Якщо говорити про завдання науково-методичної роботи у загальній середній освіті, то ми погоджуємося з вченою В. Вовкогон, яка зазначає, що до них потрібно відносити: 1) осмислення всім педагогічним колективом завдань модернізації розвитку системи освіти; 2) визначення змісту й форм роботи з урахуванням рівня підготовки й компетентності педагогічних кадрів; 3) створення умов для функціонування системи методичної роботи; 4) сприяння розвитку творчого потенціалу вчителя; 5) пропаганду й впровадження надбань науки, передового педагогічного досвіду, інноваційних педагогічних технологій [78].

Наукове забезпечення являє собою сукупність теоретичних основ забезпечення навчального процесу різноманітними засобами дидактики, загальної педагогіки, психології, теорії управління, соціології, методики, наукознавства і дотримання галузевих вимог. Як зазначає С. Кустова та Я. Рудик, основною вимогою до наукового забезпечення є достатній науковий рівень теоретичних матеріалів [234]. На цій основі до наукового забезпечення входять навчальні плани і програми; програми виробничої практики; науково-методична, навчально-методична та начальна література (зокрема, альтернативні підручники і навчальні посібники); наукове обґрунтування наочності та технічних засобів навчання; наукове обґрунтування інформаційно-комп'ютерного забезпечення навчального процесу тощо. Під методичним забезпеченням зазвичай розуміють практичну частину науково-методичного забезпечення, яка є комплексною і складається із двох частин: методичного наукового і методичного практичного [589, с. 10]. Виходячи з

вищенаведеного, можна дійти висновку, що науково-методичне забезпечення діяльності у сфері освіти розглядається у поєднанні теоретичного і практичного забезпечення із логічною послідовністю як наукового пошуку, так і методичних розробок, а також їх спільне обов'язкове втілення на практиці.

На переконання В. Різника, науково-методичне забезпечення навчального процесу, перш за все, є сукупністю методичних рекомендацій викладачам, скерованим на вдосконалення як методик навчання з окремих предметів, так і підготовки фахівців даного профілю в цілому. Виходить він з того, що зараз на перший план висуваються такі форми діяльності педагога, як розроблення індивідуальних стратегій навчання, навчальна педагогічна діагностика, індивідуальне консультування. Останнім часом, на його думку, центральною ідеєю педагогічної науки є орієнтація на внутрішній світ особистості. У формуванні критеріїв оцінювання ефективності навчально-виховного процесів слід враховувати компетентність, ініціативу, творчість, саморегуляцію, унікальність розумових здібностей. Йдеться про певну систему інтелектуальних якостей, які характеризують рівень розвитку індивідуальних розумових можливостей. Наявність таких якостей дає змогу характеризувати рівень ефективності професійної освіти, що не зменшує важливості формування знань, умінь, навичок, які слід розглядати в ширшому контексті завдань інтелектуального виховання [455]. В науці, звичайно, існують й інші погляди. Так, наприклад, деякі учені визначають науково-методичне забезпечення навчального процесу як сукупність документів, наукових, навчальних, методичних матеріалів, які: (а) описують зміст; (б) встановлюють структуру; в) визначають результат; г) регламентують перебіг навчального процесу [147, с. 1].

У ст. 19 Закону України «Про освіту» передбачено, що наукове і методичне забезпечення освіти здійснюють: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, Національна академія наук України, Національна академія педагогічних наук, центральні органи

виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти, вищі навчальні заклади, академічні, галузеві науково-дослідні інститути, заклади післядипломної освіти, інші науково-методичні і методичні установи у взаємодії з відповідними підприємствами, творчими спілками, асоціаціями, товариствами, громадськими науковими організаціями [420]. У ст. 1 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» визначено, що Національна академія наук є вищою державною науковою організацією України, яка організовує і здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження, а також координує проведення фундаментальних досліджень у наукових установах та організаціях України [421]. Національна академія педагогічних наук України відповідно до свого Статуту створенню підприємств для підготовки дидактичних матеріалів та надання науково-технічних і науково-методичних послуг, розвитку різних форм інноваційної діяльності та міжнародного науково-технічного співробітництва в галузі освіти, педагогіки і психології. Свої завдання і функції Академія виконує шляхом: проведення членами Академії та співробітниками наукових установ, спеціально створюваними колективами фундаментальних, прикладних, пошукових і прогностичних досліджень, розроблення програм, проектів, прогнозів, різноманітних засобів і технологій для науково-методичного забезпечення системи освіти [409].

Цікаві думки стосовно основних завдань і змісту управління науково-методичною роботою загальноосвітніх закладів нового типу висловила О. Василішина, запропонувавши такі її напрями: 1) аналіз умов забезпечення психофізичного здоров'я учнів, стану викладання предметів і навчальних курсів, підготовка рекомендацій щодо приведення їх у відповідність до державних стандартів освіти; 2) створення організаційних умов для безперервного вдосконалення фахової освіти і кваліфікації педагогічних працівників; 3) організація вивчення якості забезпечення навчально-

виховного процесу кадрами з відповідною педагогічною освітою; 4) керівництво роботою методичних кафедр, комісій та координація їх діяльності; 5) проведення методичних заходів, спрямованих на розвиток творчих можливостей педагогів; 6) залучення педагогів до науково-дослідної роботи в статусі методистів-кореспондентів відповідних кафедр регіональних інститутів післядипломної педагогічної освіти; 7) апробація та введення нових освітніх технологій і систем; 8) створення умов для збереження, систематичного поповнення та ефективного використання методичного фонду літератури, аудіо- та відеоматеріалів; 9) координація змісту управління науково-методичною роботою зі змістом діяльності методичних і науково-методичних установ регіону [61].

У свою чергу, М. Фіцула з цього приводу зазначає, що науково-методична робота спонукає вчителя до засвоєння змісту нових програм і технологій їх реалізації, ознайомлення з досягненнями психолого-педагогічних дисциплін і методик їх викладання, вивчення і впровадження передового педагогічного досвіду, вдосконалення навичок самоосвітньої роботи, забезпечує надання вчителю кваліфікованої допомоги з теорії та практичної діяльності. В сучасній школі, як вважає учений, методична робота здійснюється за такими напрямками: 1) поглиблення філософсько-педагогічних знань, спрямованих на відродження й розвиток національної освіти в Україні, вивчення педагогічної теорії, методики навчання і виховання; 2) вивчення діалектики і принципів розвитку української національної школи; 3) освоєння методики викладання додаткових предметів; 4) освоєння і практичне застосування теоретичних положень загальної дидактики, методики і принципів активізації навчальної діяльності учнів, формування у них наукового світогляду; 5) систематичне інформування про нові методичні рекомендації, публікації щодо змісту й методики навчально-виховної роботи, глибоке вивчення відповідних державних документів; 6) упровадження досягнень етнопедагогіки, психології та окремих методик і передового педагогічного досвіду із

зверненням особливої уваги на використання в діяльності педагогічних колективів зразків національної культури і традицій [563, с. 446].

Якщо ж говорити про науково-методичне забезпечення професійно-технічних навчальних закладів, то ст. 29-1 Закону України «Про професійно-технічну освіту» передбачає, що науково-методичне забезпечення професійно-технічних навчальних закладів здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, Національною академією наук України, національними галузевими академіями наук, науково-методичними та навчально-методичними установами, вищими навчальними закладами та закладами післядипломної освіти [427]. Ми погоджуємося з Л. Павловою, яка до основних завдань науково-методичної роботи у професійно-технічних навчальних закладах відносить: організаційно-методичне забезпечення програм розвитку професійно-технічного навчального закладу; удосконалення змісту, форм і методів навчання та виховання учнівської молоді, забезпечення єдності загальноосвітньої та професійної підготовки учнів і слухачів на основі принципів гнучкості, наступності, прогностичності, ступневості професійно-технічної освіти; розвиток педагогічної та професійної майстерності педагогічних працівників, їх загальної культури, створення мотивації і умов для професійного вдосконалення; інформаційне забезпечення педагогічних працівників з проблем педагогіки, психології, інформування про досягнення науки передового педагогічного та виробничого досвідів; організаційно-методичну допомогу в розвитку педагогічної творчості, експериментально-дослідницькій роботі, впровадженні результатів наукових досліджень, передового досвіду, педагогічних технологій тощо; створення комплексно-методичного забезпечення предметів і професій, розробку та видання навчальних, методичних посібників, рекомендацій, наочних засобів навчання; забезпечення інтеграції навчального процесу, науки і практики; підготовку до атестації педагогічних працівників [327].

Законом України «Про вищу освіту» передбачено, що науково-методичне забезпечення вищої освіти включає підготовку навчальної і наукової літератури та забезпечення нею вищих навчальних закладів. Підготовка та забезпечення вищих навчальних закладів навчально-методичною документацією повинні відповідати змісту навчання, визначеному стандартами вищої освіти [367].

Учені вважають, що нинішні вимоги до науково-методичного забезпечення навчального процесу у вищих навчальних закладах не позбавлені суперечностей, основні з яких сконцентровано у царині професійної діяльності викладачів, зокрема: 1) з одного боку, науково-методичне забезпечення покликане формувати у студентів компетентності, що надасть можливість виконання функціональних обов'язків найоптимальнішим способом на основі науково обґрунтованих рішень, передбачення максимальної спрямованості на індивідуальну траєкторію навчання через урахування специфіки майбутньої професійної діяльності та професіоналізації, а з іншого – воно побудоване за вимогами кредитно-модульного навчання, що гранично його стандартизують; 2) з одного боку, логічне структурування викладачем навчального матеріалу через послідовне подання змісту навчання, завдань для самоперевірки, питань для поглибленого контролю уможлиблює, на його погляд, досягнення студентом вагомих результатів як на проміжних етапах опанування навчальної дисципліни, так і на підсумковому на засадах включення його у лінійний, упорядкований, ритмічний процес навчання; з іншого – викладач повною мірою не в змозі забезпечити системність і послідовність самостійної роботи студента, оскільки часто її формат набуває вигляду епізодичності, невпорядкованості та хаотичності [147].

Вирішення таких проблем, на нашу думку, частково запропоновано у роботі В. Байденко, де зазначено, що розширити перелік основних компонентів науково-методичного забезпечення навчального процесу можна відеозаписами виступів відомих фахівців (як вітчизняних, так і зарубіжних) з

тих питань, які передбачені навчальною програмою [35]. Окрім цього, вважаємо, що це може бути також застосування відеозаписів для лекційних занять – для прозорості відвідуваності лекцій, а також з метою повторного ознайомлення з їхнім змістом. Більше того, також відеозапис можна використовувати з метою контролю якості надання освітніх послуг фахівцем. Відеозапис семінарських занять знадобиться для критики студентами власних відповідей.

До традиційних форм методичної роботи відносять лекції, обмін досвідом, обговорення статей, прес-конференції; до інтерактивних – дебати, ділові ігри, круглі столи, методичні ринги, діалог, консиліуми; навчальними формами методичної роботи є педагогічний консиліум, проблемні семінари, творчі дискусії, екскурсії з обговоренням, науково-практичні тренінги; дозвілля як форма методичної роботи являє собою вечорниці, творчі портрети, вечори кафедри, «педагогічні посиденьки» [78].

Щодо розуміння поняття «навчальні плани», то, наприклад, С. Зінов'єв розглядає його як державний керівний документ, що визначає загальний напрямок і основний зміст підготовки спеціалістів, а також види і форми навчальної роботи, охоплюючи виробничу практику, форми і терміни перевірки знань студентів. Відповідно, навчальний план встановлює основні риси навчального процесу і значною мірою визначає зміст та систему самостійної роботи студентів, передбачає необхідну її планомірність й послідовність, зберігаючи при цьому повну можливість самостійного індивідуального планування її студентами протягом усього курсу навчання у вищому навчальному закладі [174, с. 44]. У свою чергу, Т. Грица переконана, що навчальний план – це не лише перелік певних дисциплін із вказівкою кількості годин навчальних занять. В ньому знаходять своєрідне відображення уявлення про вимоги суспільства до спеціаліста даного профілю. Як наслідок, без урахування різних соціально-економічних, політичних, культурних факторів, без знання психології, педагогіки в найширшому розумінні цих слів, без глибокого знання спеціальності науково

обґрунтованого навчального плану скласти неможливо [100, с. 193]. Під навчальною програмою Я. Болюбаш розуміє нормативний документ, який визначає місце і значення навчальної дисципліни в реалізації освітньо-професійної програми підготовки, її зміст, послідовність і організаційні форми вивчення навчальної дисципліни, вимоги до знань і вмінь студентів. Робоча навчальна програма є нормативним документом вищого закладу освіти і розробляється для кожної навчальної дисципліни на основі навчальної програми дисципліни відповідно до навчального плану [48, с. 18]. Ми погоджуємося з В. Тищук стосовно того, що основною роботою у напрямі науково-методичного забезпечення у сфері освіти є: 1) науково-методичні дослідження розробки змісту неперервної освіти; 2) визначення переліку базових дисциплін, що викладаються в професійних навчально-виховних закладах; 3) визначення змісту знань, його структурної складової на окремих ступенях освіти, у відповідних програмах; 4) розробка державних стандартів, які визначатимуть оптимальний обсяг знань для кожного з цих ступенів; 5) впровадження інтегрованих навчальних дисциплін. Оновлення змісту професійної освіти передбачає надання йому фахової спрямованості, визначення оптимальної структури та змісту професійної, а також загальнотехнічної підготовки фахівців на рівні досягнень науки, техніки, технології та світового досвіду [542, с. 101]. Як визначає М. Курко, у сфері освіти в цілому здійснюється досить активна міжнародна наукова та науково-технічна співпраця. Форми такої співпраці можуть бути різноманітні, наприклад: провадження спільних наукових досліджень, технічних і технологічних розробок на основі кооперації, спільних науково-технічних програм; провадження досліджень та розробок за спільними координаційними угодами; виконання робіт, передбачених угодою, однією із сторін якої є організація іноземної держави або міжнародна організація. Навчальні заклади України разом із зарубіжними навчальними закладами здійснюють й взаємний обмін науковою та науково-технічною інформацією, використовують об'єднані міжнародні інформаційні фонди, банки даних.

Окрім цього, слід загадати і проведення міжнародних конференцій, конгресів, симпозіумів, взаємний обмін науковими, науково-технічними й викладацькими кадрами, студентами й аспірантами, а також спільну підготовку спеціалістів.

Зокрема, ми погоджуємося з М. Курко у тому розумінні, що дійсно доцільно ширше залучати наукові підрозділи навчальних закладів до участі в реалізації загальнодержавних (національних), державних (міжвідомчих), галузевих (багатогалузевих), регіональних (територіальних) програм, які є основним засобом реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, розв'язання найважливіших природничих, технічних і гуманітарних проблем та їх наукового супроводження. Також підтримуємо ученого стосовно того, що навчальні заклади мають ширше залучатися до виконання державного замовлення на науково-технічну продукцію, яка щорічно формується спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади на основі переліку найважливіших розробок, спрямованих на створення новітніх технологій, і затверджується Кабінетом Міністрів України відповідно до чинного законодавства [232, с. 28].

Якщо говорити про сучасні науково-методичні розробки, то вони повинні відповідати освітньо-кваліфікаційній характеристиці, освітньо-професійній програмі підготовки студентів за визначеним напрямом та містити поряд з традиційними елементами й інноваційні компоненти. Сам інноваційний шлях удосконалення науково-методичного забезпечення передбачає інтеграцію навчально-освітнього та науково-пізнавального процесів, що забезпечить надання студентам сучасних наукових знань, сприятиме оволодінню ними методології їх отримання й використання під час навчання та протягом усього життя. І цілком вірно підкреслено, що сучасний підручник чи посібник мають розроблятися спираючись на останні наукові досягнення в тій чи іншій галузі знань, а теоретичний матеріал доцільно підкріплювати практичними фактами, прикладами з діяльності підприємств, супроводжуватися певними ілюстраціями [143, с. 9]. Однією із

визначальних вимог сучасної освіти є наступність у поданні навчального матеріалу, що передбачає собою максимальне використання на кожному з етапів навчання попередніх досягнень та потребує реалізації міжпредметних зв'язків, послідовного вивчення окремих дисциплін, розділів, тем і співвідношення їх змісту між собою. І найбільш важливим при цьому є аналіз змісту освіти, вибір методів навчання, критеріїв оцінювання знань, умінь і навичок [286, с. 12]. Правильно організоване науково-методичне забезпечення системи занять з кожної дисципліни дозволяє підвищити інформаційну ємність навчального матеріалу, забезпечує притаманну йому наочність, розширює можливості для самостійної пізнавальної діяльності осіб, котрі навчаються, і активізує їх мислення, сприяє впровадженню наукової організації і самого педагога. В цей же час науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу буде дієвим лише при реалізації системного підходу, який забезпечує глибоке вивчення організації фахової підготовки, проектування і створення принципово нової організації навчального процесу [238, с. 52]. Тому наша система освіти потребує нових ідей, використання сучасних педагогічних технологій задля реального покращення якості освіти.

Пропонуємо розглянути питання законодавчого закріплення організаційного напрямку науково-методичного забезпечення, що спрямований на організацію якісного навчально-виховного процесу в освітніх установах.

Закон «Про загальну середню освіту» завданням науково-методичного забезпечення системи загальної середньої освіти визначає: розроблення й видання навчальних програм, навчально-методичних та навчально-наочних посібників; організацію підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у тому числі керівних кадрів, системи загальної середньої освіти; вивчення рівня знань, умінь і навичок учнів загальноосвітніх навчальних закладів, вироблення відповідних рекомендацій; організацію співпраці з вищими навчальними закладами всіх рівнів

акредитації для підвищення ефективності навчально-методичного забезпечення; висвітлення в засобах масової інформації досягнень педагогічної науки та педагогічного досвіду [376].

У Болонській декларації 1999 р. проголошено окремі цілі, які, на погляд керівників освіти європейських країн, є першочерговими, і одна із них – утвердження європейської складової при розробці навчальних планів, співпраці між навчальними закладами, розробці схем мобільності та інтегрованих програм навчання й наукових досліджень. Указом Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013 схвалено Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Розділом VIII «Очікувані результати реалізації Національної стратегії» визначено планові показники, які є своєрідним орієнтиром задля втілення Національної стратегії в життя, серед яких є забезпечення необхідних науково-методичних, організаційних і матеріально-технічних умов, тобто науково-методичне забезпечення в галузі освіти є складовим елементом системи заходів, спрямованих на розвиток освіти в державі.

Правоздатність ВНЗ впливає з наданої йому ліцензії; державна акредитація ВНЗ, атестація інших навчальних закладів є важливою складовою публічно-правового статусу. Але під час застосування цих інструментів державного управління – ліцензування, інспектування, атестації та акредитації навчальних закладів – встановлюється відповідність освітніх послуг саме державним стандартам і вимогам щодо науково-методичного та інших видів забезпечення. Вказане передбачено безпосередньо ст. 11 Закону «Про загальну середню освіту» [376].

Виходячи з аналізу вищезазначеного, перш за все, науково-методичне забезпечення, як нагальну умову створення професіонального осередку усіх викладачів, слід розуміти як потужний стимулятор розвитку їх педагогічної творчості. Тому ми повинні усвідомлювати, що в умовах модернізації освіти існує потреба максимально покращувати та оновлювати науково-методичне забезпечення, створюючи абсолютно нові методичні рекомендації, активні

методики ведення навчання, способи реалізації теорії і практики та, звісно, запозичаючи передовий педагогічний досвід інших країн. І це не є лише потребою теорії, а давно закріплено у національному законодавстві.

Так, серед основних шляхів реформування освіти у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») передбачено забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень [371]. Отже, система науково-методичної роботи у сфері освіти має такий перелік цілей: 1) постійне оновлення та доповнення змісту навчання; 2) зміна освіти шляхом впровадження інноваційних педагогічних технологій; 3) усебічний розвиток та удосконалення навчально-виховного процесу; 4) задоволення інтересів як осіб, що навчаються, так і педагогічного колективу; 5) розробка ефективних методик для підвищення результативності сприйняття навчального матеріалу.

Також слід підкреслити, що науково-методичне забезпечення переслідує і такі ідеї у сфері освіти, як забезпечення органічного взаємозв'язку підготовки осіб, що навчаються на основі принципів науковості, пріоритетності знань і моральних цінностей, системності й систематичності, прогностичності, ступневості. Зокрема, потрібно враховувати і мобільність освіти, її оперативність, що безумовно тягне за собою вимоги у цілеспрямованих системних діях. Науково-методичне забезпечення діяльності повинно створювати належні умови для професійної орієнтації, саморозвитку та самореалізації особистості, формування у неї моральних якостей, а також соціально-громадського досвіду. Тільки за умови якісного науково-методичного забезпечення діяльності у сфері освіти можна говорити про реальне підвищення інтелектуального розвитку як окремого громадянина, так і усієї нації. Отже, під науково-методичною діяльністю педагога ми розуміємо одну з інтегрованих складових педагогічної діяльності, яка орієнтована на вдосконалення навчально-виховного процесу з

урахуванням сучасних досягнень дидактики та галузі знань, що викладається, розробку науково-методичного забезпечення діяльності у сфері освіти.

У рамках вітчизняного законодавства даний вид педагогічної діяльності регулюється законами «Про освіту», «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу», Наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» [385]. Особливу увагу привертає останній нормативно-правовий акт, в якому чітко розмежовуються наукова, методична та організаційна робота педагогічних та науково-педагогічних працівників. До обсягу методичної роботи входить: написання і підготовка до видання конспектів лекцій, методичних матеріалів до семінарських, практичних, лабораторних занять, курсового і дипломного проектування, навчальної та виробничої практики студентів; розробка навчальних і робочих планів, програм; складання завдань до проведення модульного, тестового і підсумкового контролю, екзаменаційних білетів; розробка та впровадження нових інноваційних форм і методів організації навчально-виховного процесу. До обсягу наукової роботи виходить: виконання планових наукових досліджень із звітністю у таких формах: науково-технічні звіти згідно з ДЕСТ; дисертація; монографія, підручник, навчальний посібник, словник, довідник, стаття, тези доповідей; рецензії на наукові роботи; керівництво науковою роботою студентів і аспірантів. До обсягу організаційної роботи входить: робота в науково-методичних комісіях МОН, ДАК, в експертних і фахових радах, методичних радах; організація наукових заходів; участь у виховній роботі, виконання обов'язків куратора.

На наш погляд, такий розподіл є дискусійним. Наприклад, робота у спеціалізованих радах із захисту дисертацій вимагає високої наукової компетентності, тому її необхідно віднести до наукової роботи. А виконання

обов'язків куратора орієнтовано на формування колективу академічної групи, навчальну успішність студентів. Цей вид діяльності наближений до навчально-виховного процесу, і його доречніше було б віднести до навчальної роботи.

Слід підкреслити, що в педагогічних дослідженнях широко використовується термін «науково-методична діяльність», тоді як у нормативно-правових актах спостерігається чітке його розмежування на «наукову роботу», «методичну роботу» та «організаційну роботу». На наш погляд, враховуючи сучасний стан розвитку педагогіки, такий підхід є суперечливим і невиправданим, оскільки науково-методичну діяльність педагога ВНЗ необхідно розглядати комплексно, з урахуванням специфіки навчально-виховного процесу у ВНЗ. В університетах, інститутах, академіях здійснюється викладання не предмета, а науки. Тому навчальна і наукова функції тісно взаємопов'язані між собою. Методика викладання дисциплін у ВНЗ вимагає постійного оновлення змісту предметів з огляду на останні досягнення науки, зміни ролі педагога від моделі «транслятор знань» до моделі «дослідник, винахідник нових знань».

Далі розглянемо законодавчі приписи щодо педагогічного напрямку науково-методичного забезпечення, в яких відображено ефективні підходи до створення умов для надання істотного впливу на осіб, що навчаються, у розрізі рівня компетентності педагогів. Так, у Національній доктрині розвитку освіти підкреслюється, що в Україні одним із пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти є «постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу», що неможливо здійснити без постійного професійного вдосконалення педагогів. У свою чергу, це вимагає забезпечення «періодичного оновлення і взаємоузгодження змісту підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників», оволодіння ними сучасними інформаційними технологіями [305].

Законом України «Про освіту», зокрема ст. 51, передбачено

зобов'язання педагога постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, забезпечувати умови для засвоєння учнями або студентами навчальних програм на рівні обов'язкових вимог щодо змісту, рівня та обсягу освіти. У Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні зазначено, що науково-методичне забезпечення розвитку професійної освіти має спрямовуватися на розроблення й оновлення державних стандартів [203].

Отже, в усіх наведених вище нормативних документах державного рівня відображено ідею про необхідність постійного підвищення рівня науково-методичного забезпечення, навчально-виховного процесу та вдосконалення професійно-методичної майстерності викладачів. Додамо до цього переліку також намагання педагогів розширювати межі власної професійної ерудиції, не зупиняючись на предметній сфері єдиної дисципліни, бо відомо, що нові знання, нові методи виникають на стику наук.

Виходячи із наведеного, визначимо ознаки науково-методичного забезпечення освіти, зокрема:

1) забезпечувальний аспект науково-методичного забезпечення виявляється у підтримці всіх учасників взаємовідносин освітянського процесу;

2) предметом науково-методичного забезпечення є система цілеспрямованих впливів на навчальний процес, на конкретні відносини, що складаються між конкретними їх учасниками – учнями або студентами, які за суттю є суб'єктами правовідносин із навчальним закладом;

3) державою визнано органи, відповідальні за науково-методичне забезпечення навчального процесу, що свідчить про централізоване регулювання науково-методичного забезпечення;

4) за окремими видами забезпечення допускається самостійність суб'єктів у виборі форм та варіантів здійснення покладених на них обов'язків: програми, плани, форми навчання;

5) держава і визначені органи є зобов'язаними суб'єктами

правовідносин із надання науково-методичного забезпечення, цей обов'язок не є добровільним; у суспільних відносинах навколо науково-методичного забезпечення існує підлеглість, субординація учасників цих відносин;

б) науково-методичне забезпечення визнає основні вимоги щодо його формально-юридичної регламентації; не містить правових норм, але містить індивідуальні приписи щодо або конкретних осіб, або конкретних дій;

7) науково-методичне забезпечення спрямоване на процес досягнення та підвищення якості освітнього процесу, на створення умов для успішної освітньої діяльності, що відповідає державним стандартам освіти.

Відносини із науково-методичного забезпечення галузі освіти піддаються регулюючому впливу з боку держави на усіх її рівнях і підсистемах незалежно від форми власності та рівня навчальних закладів. Таким чином, науково-методичне забезпечення є складовим елементом ресурсного забезпечення системи освіти, входить у сферу суспільних відносин, які складають предмет державного регулювання галузі освіти.

Висновки до розділу 2

1. Визначені у нормативно-правових актах (законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про вищу освіту») принципи освіти в цілому відповідають демократичним цінностям, проте вважаємо, що соціальний аспект представлений недостатньо, бракує інклюзії – провідної ідеї створення умов для здобуття вищої освіти людьми з обмеженими фізичними можливостями, вадами здоров'я.

Відсутність принципів забезпечення якості освіти негативно позначається на функціонуванні кожного рівня освіти: дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, а відсутність конкретизації даних принципів – на рівні вищої освіти. Необхідно нормативно визначити і

конкретизувати принципи забезпечення якості освіти на всіх її рівнях.

В умовах демократичної держави діяльність навчальних закладів має здійснюватися з урахуванням принципу громадськості. Громадськість (батьки, роботодавці, представники професійних спілок, випускники та ін.) повинна мати цивілізовані важелі впливу на діяльність адміністрації навчального закладу з метою підвищення якості освіти, незалежного оцінювання результатів її діяльності.

Проведений аналіз нормативно-правових актів дозволив нам дійти висновку, що класифікувати принципи освіти можна за трьома критеріями: педагогічним, суспільно-політичним та аксіологічним. Педагогічний критерій обумовлюється рівнем пізнання закономірностей процесів навчання і виховання; суспільно-політичний – рівнем та напрямом розвитку суспільства, освітньої політики держави; аксіологічний – пріоритетними морально-етичними цінностями.

2. **Форми освітянських процесів** – це зовнішній вираз побудови процесу навчання залежно від графіку та місця проведення освітянських процесів. До форм освітянських процесів залежно від загального законодавчого поділу віднесено: очну, заочну, вечірню, екстернат, педагогічний патронаж, а також дистанційне навчання; залежно від організації навчання: індивідуальну та колективну (групову), класно-урочну, дальтон-планівську, мангеймську, белл-ланкастерську, бригадно-лабораторну, «план Трампа». Індивідуальну форму організації навчальних процесів поділено на два види: програмну та вільну. До програмної віднесено ті завдання, які покладено на особу, що навчається у вільний від навчання час (за бажанням вихователя, вчителя, викладача тощо). До вільної самостійної роботи віднесено вивчення додаткового (за власним бажанням) матеріалу, який може і не стосуватися навчальної програми. Белл-ланкастерську форму організації освітянських процесів запропоновано називати «делегований учитель».

3. Аналіз наукових праць, енциклопедичних джерел дає можливість

сформулювати поняття «адміністрування галуззю освіти», під яким ми розуміємо сукупність різноманітних процесів регулювання та координації освітньої галуззі, яка згідно з нормами законодавства покладена на органи державного управління і органи громадського самоврядування, котрі визначають спільні напрямки діяльності, способи та методи їх досягнення.

4. Аналіз теоретико-правової літератури, наукових досліджень та стану функціонування системи освіти дозволяє стверджувати, що до визначення поняття «організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти» необхідно підходити з урахуванням наукового надбання педагогіки, менеджменту та права. Синтез цих наук у сфері управління освітою дозволяє визначити основні елементи (особливості) досліджуваного феномену:

- 1) педагогічний – орієнтація адміністрування галуззю на дитину (учня, студента), сучасні педагогічні концепції, технології, методи, форми;
- 2) правовий – демократичні, узгоджені між собою, педагогічно обґрунтовані, орієнтовані на інтереси людини нормативно-правові акти;
- 3) адміністративно-управлінський – розподіл функцій і повноважень між органами державного управління освітою та громадськістю; вибір стиля, принципів, методів керівництва і управління системою освіти.

5. Аналіз нормативно-правової бази, наукових праць та практичний досвід дає можливість сформулювати авторське визначення поняття «організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти». В його основу ми покладаємо розглянуті вище структурні елементи, синтез категорій «адміністрування», «управління», «механізм», «освіта», «право». Отже, організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти – це система взаємодії органів державної влади, керівників навчальних закладів та громадськості, яка регламентується нормативно-правовими актами і спрямована на досягнення пріоритетних цілей функціонування та розвитку освіти.

6. Порядок утворення навчальних закладів усіх типів та рівнів акредитації – це обов'язкова процедура, яка складається з послідовних дій, а

саме: (1) прийняття рішення про створення навчального закладу визначеними законодавством суб'єктами відповідно до потреб суспільства; (2) утворення необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, педагогічних кадрів, статутного фонду; (3) реєстрація; (4) видача ліцензії.

7. Науково-методична діяльність педагога розглядається як одна з інтегрованих складових педагогічної діяльності, орієнтована на вдосконалення навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних досягнень дидактики та галузі знань, що викладається, розробку науково-методичного забезпечення діяльності у сфері освіти. Науково-методичне забезпечення діяльності у сфері освіти розглядається у поєднанні теоретичного і практичного забезпечення із логічною послідовністю як наукового пошуку, так і методичних розробок, а також їх спільне обов'язкове втілення на практиці. Під науково-методичним забезпеченням необхідно розуміти сукупність матеріалів (наукових і методичних), які містять рекомендації для педагогів щодо якнайбільш правильної та результативної підготовки осіб, що навчаються.

8. Система науково-методичної роботи у сфері освіти має такий перелік цілей: (1) постійне оновлення та доповнення змісту навчання; (2) зміна освіти шляхом впровадження інноваційних педагогічних технологій; (3) усебічний розвиток та удосконалення навчально-виховного процесу; (4) задоволення інтересів як осіб, що навчаються, так і педагогічного колективу; (5) розробка ефективних методик для підвищення результативності сприйняття навчального матеріалу, а також його викладення.

9. Науково-методичне забезпечення діяльності у сфері освіти повинно створювати належні умови для професійної орієнтації, саморозвитку та самореалізації особистості, формування у неї моральних якостей, а також соціально-громадського досвіду. Тільки за умови якісного науково-методичного забезпечення діяльності у сфері освіти можна говорити про реальне підвищення інтелектуального розвитку як окремого громадянина, так і усієї нації.

Розділ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКИ В УКРАЇНІ

3.1. Функції адміністративно-правового управління національною системою наукових установ

Демократизація суспільних відносин, зміна свідомості українського народу, перетворення людини з пасивного об'єкта історії на її активний суб'єкт безпосередньо стосується стратегічної галузі розвитку держави – науки – і потребує нової моделі адміністративно-правового управління національною системою наукових установ. Підвищення авторитету і ролі особистості як суб'єкта історії, зростання громадської свідомості обумовлює державно-громадський характер управління системою наукових установ. Орієнтирами такого управління повинні стати принципи гуманізації мети проведення наукових досліджень, її відповідність загальноприйнятим людським цінностям; поєднання принципів державного регулювання та самоврядування; визнання науки соціально значущою галуззю; підтримка конкуренції в галузі науки; стимулювання наукової діяльності; розвиток міжнародного співробітництва; інтеграція науки і освіти. Внаслідок всього зазначеного змінюються структура, стиль та функції управління.

З розвитком нашої держави у неї з'являється усе більше нових цілей та завдань, в яких закріплюється її покликання та необхідність. Згідно з ч. 3 ст. 54 Основного Закону держава сприяє розвитку науки та встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Виконання даного завдання держави і є головною метою адміністративно-правового управління, яка може бути досягнена в ході здійснення такої діяльності та

реалізується в функціях адміністративно-правового управління національною системою наукових установ. У ст. 45 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [416] визначено основні цілі державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності: забезпечення наукового обґрунтування визначення стратегічних завдань розвитку економіки та суспільства; досягнення високого рівня розвитку науки і техніки; примноження національного багатства на основі використання наукових та науково-технічних досягнень; створення умов для досягнення високого рівня життя кожного громадянина, його фізичного, духовного та інтелектуального розвитку шляхом використання сучасних досягнень науки і техніки; зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень; створення умов для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності; забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості; сприяння розвитку наукової і науково-технічної діяльності у підприємницькому секторі; інтеграція вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та європейський дослідницький простір.

У ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» зазначено, що наукова (науково-дослідна, науково-технологічна, науково-технічна, науково-практична) установа (далі – наукова установа) – це юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, утворена в установленому законодавством порядку, для якої наукова та (або) науково-технічна діяльність є основною [416].

Для досягнення зазначених цілей необхідним є ефективне державне управління системою наукових установ, виконання функцій, без яких держава не зможе досягти фактичного верховенства права та справжньої демократії. Пізнання сутності функцій адміністративно-правового управління національною системою наукових установ можливе лише за допомогою аналізу кожної частини, ознаки, сторони досліджуваного явища,

за допомогою чого ми можемо змоделювати цілісну картину функціональних основ управління національною системою наукових установ. Саме поняття «функція» означає явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін [64, с. 1552]. Зазвичай «функція» в загальному розумінні означає певний обов'язок, призначення, працю, виконання чітких завдань, коло діяльності органу державного управління, діяльність тощо, що охоплюються термінами функціонування, здійснення [501, с. 1453]. У теорії держави і права традиційно визначають функції держави як «головні напрями діяльності держави, які виражають її сутність і соціальне призначення в галузі управління справами суспільства» [176, с. 91].

Відомо, що функції органів управління реалізуються в конкретних діях їх працівників, тобто владні повноваження цих органів не реалізуються самі по собі, а репрезентовані певними діями, котрі сприймаються як такі, що містять владні приписи управлінського впливу. Ці дії є досить різноманітними й об'єднуються в певні однорідні групи [449, с. 110]. Аналіз функцій має першочергове значення для розуміння роботи державного апарата. Він показує, наскільки багаточисельними та складними є завдання, що вирішуються сучасною адміністрацією [600, с. 677].

Отже, зрозуміло, що термін «функція» не вживається в одному сенсі і є багатозначним. Раціонально буде розглядати функції адміністративно-правового управління як функції державного управління в цілому, оскільки поняття є дуже близькими за змістом. Функція управління загалом є конкретним напрямом управлінського, організуючого, регулятивного, контролюючого, наглядового та коригуючого впливу органу державного управління на об'єкт управління. Вони мають конкретний зміст та здійснюються завдяки конкретних способів і форм управління (наприклад, примусові механізми, ухвалення правових актів або підпорядковуючий вплив) [511, с. 169].

Так, Т. Кравцова під функціями державного управління розуміє

самостійні, однорідні частини процесу державно-управлінської діяльності із цільовою спрямованістю, які реалізуються відповідними органами державної влади в порядку, визначеному законодавством, з метою виконання функцій держави [210, с. 522]. У свою чергу, Д. Бахрах поняття «функції» використовує найчастіше як завдання, основні напрямки діяльності певних суб'єктів (функції держави, функції міністерств) або як основний вид управлінської діяльності взагалі (функції планування, контролю) [39, с. 64]. Як провідні напрямки діяльності відповідних органів, в яких виражається цільове навантаження основної діяльності; правові засоби, обов'язки й повноваження, які застосовуються для досягнення мети функціонування державних органів; як конкретний вид діяльності органів державної влади, що характеризується самостійністю, однорідністю і повторюваністю, визначає функції державного управління О. Рябченко [462, с. 42]. Також С. Ківалов під функціями державного управління розуміє основні напрямки діяльності державних органів стосовно забезпечення виконання завдань державного управління, які мають конкретний зміст та здійснюються за допомогою певних способів та форм управління [6, с. 174]. Як слушно зазначає О. Бандурка, за допомогою функцій державного управління забезпечується, з однієї сторони, єдність, узгодженість і взаємозв'язок усіх груп системи, а з іншої – розвиток, зміни, вдосконалення кожної структури, котра входить до складу такої системи [37, с. 17].

Отже, функції державного управління (функції адміністративно-правового управління) – це головні напрями діяльності державних органів, що спрямовані на забезпечення реалізації цілей та завдань державного управління, здійснюються шляхом застосування спеціальних методів, способів і форм управління. Кожній із функцій притаманні певні ознаки, зокрема функції: 1) регламентуються нормами права; 2) забезпечуються владними повноваженнями органів державного управління; 3) здійснюють нормативно-розпорядче регулювання процесу управління; 4) виконуються безперервно та оперативно; 5) мають забезпечуватися спеціально

підготовленим професійним апаратом управління; 6) здійснюються за певними напрямками в конкретних сферах політичного, соціального, економічного та духовного життя суспільства (у нашому випадку – переважно соціальна та духовна сфери); 7) окремі функції забезпечують конкретні види державного управління; 8) виконання функцій забезпечується контролем і наглядом спеціально уповноважених державних органів [454, с. 34]. Резюмуючи, можна визначити, що функції адміністративно-правового управління національною системою наукових установ – це головні напрями діяльності загальних та спеціальних суб'єктів, що спрямовані на реалізацію цілей та завдань державного управління щодо забезпечення розвитку науки та встановлення наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Дуже важливим питанням у процесі дослідження функцій адміністративно-правового управління системою наукових установ є класифікація, яка дозволяє цілісний об'єкт умовно поділити на частини залежно від обраного критерію класифікації, а кожна з частин може бути вивчена детальніше та об'єктивніше. Саме класифікація як цілеспрямована дія спроможна виявити прогалини знань у досліджуваному об'єкті [23, с. 84].

Класифікація повинна відповідати таким формальним вимогам: 1) підмножини, на які розділено множину, не повинні перетинатися (містити спільні елементи); 2) в сумі підмножини повинні дати вихідну множину класифікованих об'єктів; 3) кожен елемент повинен входити до якогось одного класу; 4) поділ множини на групи повинен здійснюватися за однією ознакою. Бажано, хоч не обов'язково, щоб при продовженні поділу груп на нові підмножини за основу бралася та ж сама ознака. Оскільки множину можна розбивати на підмножини способами, вибір системи класифікації є справою практики. Якщо метою класифікації є передусім зручне кодування інформації (наприклад, десяткова бібліотечна класифікація), система класифікації може мати з точки зору змісту штучний характер. В науці, однак, вибір системи класифікації диктується змістовими міркуваннями і не може зводитися до простої угоди з міркувань зручності. Оскільки

класифікація є необхідною стороною кожного пізнавального акту, в практиці розвитку науки відбираються такі системи, які відображають глибинні закономірності руху і розвитку об'єктивної дійсності [554, с. 216].

Наука адміністративного права зробила значний крок на шляху дослідження критеріїв, на яких базується справжня наукова класифікація. Французький вчений Б. Гурне класифікує функції державного управління на такі групи: 1) головні; 2) допоміжні; 3) командні. В основі цієї класифікації покладено критерій завдання, поставленого перед суб'єктом державного управління. Тому головні функції спрямовані на виконання тих завдань, що «замовлені» суспільством суб'єкту державного управління; допоміжні – впливають із потреб системи управління; командні, у свою чергу, пов'язані із застосуванням влади [106, с. 29]. У свою чергу, А. Радугін погоджується з визначенням основних функцій управління (цілеполагання, організація, регулювання, активізація, контроль) та конкретних (управління трудом та заробітною платою, підготовка кадрів, організація та вдосконалення управління тощо) [329]. Однак на нашу думку, класифікація, надана у книзі під науковою редакцією А. Радугіна, складна для використання та не несе практичного змісту.

Функції управління національною системою наукових установ правомірно ототожнювати з високою мірою ймовірності з функціями державного управління національною системою наукових установ. При цьому особливістю є те, що у такої моделі як суб'єкт, так і об'єкт управління виступають колегіальними утвореннями. Суб'єктом управління національною системою наукових установ виступає не будь-який державний орган, а певна сукупність державних та недержавних, тією чи іншою мірою, органів. Так, А. Корнеєв класифікує функції управління на: загальні функції управління (облік, аналіз, прогнозування, планування, організація, регулювання, контроль), спеціальні функції управління (основні), серед яких: розвиток освіти, науки, культури, охорони здоров'я, створення умов для всебічного розвитку особистості, забезпечувальні (допоміжні) функції, серед

яких: кадрова, матеріально-технічна, фінансова, діловодча [205, с. 179]. Цікавою є позиція Г. Забарного, Р. Калюжного, В. Терещук та В. Шкарупи, котрі зосереджують увагу на функціях управління, розділяючи їх на такі групи: 1) функції орієнтування системи управління (аналіз, прогнозування, планування, правове регулювання, методичне керівництво); 2) функції забезпечення системи управління (матеріально-технічне забезпечення, фінансове забезпечення, кадрове забезпечення, інформаційне забезпечення); 3) функції оперативного управління системою (організація управління, загальне керівництво й оперативне розпорядництво, контроль, облік, оцінка) [10, с. 13]. У своєму дослідженні В. Кунченко-Харченко, В. Печерський, Ю. Трубін серед функцій державного управління виділяють: 1) функцію планування; 2) організаційну функцію; 3) функцію роботи з кадрами; 4) керівництво і прийняття рішень; 5) координацію дій; 6) звітність, інформацію, контроль; 7) складання та виконання бюджету [230, с. 198]. Тим не менш, найбільш вдалим є розподіл функцій управління у сфері юридичної науки в Україні, запропонований О. Меліховою, а саме: 1) основні, або загальні функції (організація, прогнозування і моделювання, планування, регулювання, координація, контроль); 2) спеціальні функції (мають специфіку форм прояву залежно від суб'єкта управління та від особливостей його функціонування); 3) допоміжні функції (стратегічне і поточне планування, фінансування, стимулювання наукових досліджень, кадрове забезпечення) [277, с. 17].

Дослідження різноманітних поглядів вчених щодо класифікації функцій державного управління дозволяє дійти висновку про відсутність єдиного критерію класифікації функцій державного управління. Немає наразі і чіткого визначення та систематизації функцій адміністративно-правового управління національною системою наукових установ. Також дане питання чітко не врегульовує жоден нормативно-правовий документ. За приклад можна взяти Положення щодо галузево-функціонального підпорядкування наукових установ, у якому передбачено кілька десятків функцій з управління

науковими установами. Проте дія даного Положення поширюється виключно на наукові установи усіх форм власності, які знаходяться у сфері діяльності Міністерства промислової політики України [404]. Хоч у зазначеному Положенні передбачено функції, все ж вони не є структуровані і перебувають у змішаній формі. Варто виділити такі функції з управління науковими установами відповідно до п. 2 цього Положення: організаційна функція (пп. 2.2, 2.14, 2.15, 2.18 тощо), координаційна функція (п. 2.22), функція планування (п. 2.4), функція моніторингу та контролю (п. 2.5).

Отже, різноманітні підходи до класифікації функцій національної системи наукових установ України дозволяє нам запропонувати власний варіант класифікації функцій адміністративно-правового управління системою національний наукових установ, а саме:

1) функції орієнтування та забезпечення адміністративно-правового управління системою наукових установ, які є загальними та включають функції регулювання, планування, прогнозування, організації та контролю;

2) функції стимулювання та розвитку адміністративно-правового управління системою наукових установ, які включають функції аналізу, координації, мотивації;

3) функції суб'єктів адміністративно-правового управління системою наукових установ, а саме функції загальних суб'єктів, до компетенції яких відносяться й інші функції, що не пов'язані з науковою сферою, та функції спеціальних суб'єктів, що створені виключно для управління у сфері освіти та науки.

Так, до функцій орієнтування та забезпечення адміністративно-правового управління системою наукових установ віднесено функції регулювання, планування, прогнозування, організації та контролю. Сутність функції регулювання полягає у тому, що вона надає процесам управління певні напрями та допомагає у досягненні поставлених завдань. Її ж завданням є стабільність і вдосконалення певної сфери державного управління (у нашому випадку – наукових установ) [360, с. 34]. Дана функція

має прояв у вжитті заходів щодо недопущення відхилень при виконанні завдань та цілей, поставлених перед адміністративно-правовим управлінням національною системою наукових установ у ході планування [210].

Функція планування має на меті визначення головних завдань і цілей, що висуваються перед адміністративно-правовим управлінням національною системою наукових установ. Взагалі, під самим плануванням розуміється процес розробки планів, суть якого криється у послідовності здійснення наміченої на конкретній період програми дій (розвитку) конкретного об'єкта (явища, предмета, колективу, підприємства тощо) із зазначенням мети, змісту, обсягів, методів і засобів, строків виконання та ін. Функція планування є необхідною передумовою суспільного розвитку і тісно взаємопов'язана з прогнозуванням, у результаті якого виробляється (проектується) науково обґрунтоване передбачення можливого розвитку відповідних процесів за певних умов у майбутньому [603, с. 567]. Функція прогнозування безпосередньо пов'язана з виробленням стратегії правотворчості та її перспективним та поточним плануванням [604, с. 149]. Але не слід плутати функцію планування і функцію прогнозування. Остання є більш абстрактною і за своєю суттю передбачає основні напрями діяльності суб'єктів державного управління на підставі даних, наукових фактів тощо. У той же час планування визначає конкретні напрями діяльності органів управління, що проявляється в постановці чітко визначених завдань та розробленні способів і шляхів їх виконання з метою стимулювання одних і зменшення впливу інших прогнозованих явищ [210, с. 524].

Визначення організаційної функції закріплено у національному законодавстві. Так, під нею розуміється впорядкування структури і взаємодії складових елементів системи з метою зниження невизначеності, а також підвищення ефективності використання ресурсів і часу [408]. Завдяки організаційній функції встановлюється динамічна рівновага між їх елементами, забезпечуються сталість і водночас розвиток різних суспільних структур. Це, по суті, визначення дій для реалізації завдань або виконання

тієї чи іншої роботи. Вона означає раціональну побудову системи управління у цілому як сукупності відповідних управлінських елементів, що перебувають у відношеннях та зв'язках між собою і утворюють органічну цілісність, єдність [603, с. 294]. Тобто роль організаційної функції в адміністративно-правовому управлінні національною системою наукових установ полягає у детальному визначенні дій для реалізації поставлених завдань, впорядкуванні структури і взаємодії наукових установ з метою підвищення ефективності використання ресурсів та часу.

Функція контролю стосується спостереження та перевірки процесу виконання науковими установами покладених на них обов'язків, що передбачені нормативно-правовими актами. Взагалі, основною метою функції контролю вчений О. Андрійко вважає виявлення недоліків та їх своєчасне виправлення шляхом корегування дій органів державного управління. Незважаючи на те, що заходи контролю здійснюються шляхом різноманітних планових та позапланових перевірок, ревізій, обстежень, контроль є комплексною функцією і не зводиться тільки до процесу перевірки. Контроль можна поділити на такі стадії: 1) перевірка відповідності фактично вчинюваних дій запланованим на стадії планування та виявлення недоліків; 2) оцінка недоліків на предмет можливості їх впливу на подальшу діяльність органів державного управління; 3) розроблення пропозицій, рекомендації та заходів для виправлення виявлених недоліків.

Здійснення контролю на кінцевих етапах управлінської діяльності свідчить, що він є інтегруючим засобом щодо дотримання і виконання поставленої мети і завдань перед управлінням і про відповідність йому всіх інших функцій державного управління [22, с. 39]. Контрольна функція знайшла відображення у Положенні про державну атестацію науково-дослідних (науково-технічних) установ, згідно з яким атестація проводиться з метою оцінки ефективності діяльності установ, відповідності одержаних ними результатів державним пріоритетним напрямам розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності. Атестації підлягають науково-дослідні

(науково-технічні) установи всіх форм власності, що внесені або претендують на внесення до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави. Предметом атестації є визначення ефективності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності науково-дослідних (науково-технічних) установ за напрямками: кадровий, науковий і науково-технічний потенціал; фінансування фундаментальних, прикладних наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок; результативність наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Організаційно-методичне забезпечення державної атестації науково-дослідних (науково-технічних) установ покладається на МОН, а науково-дослідних (науково-технічних) установ Національної академії наук, національних галузевих академій наук – на їх президії [354].

До функцій стимулювання та розвитку адміністративно-правового управління системою наукових установ віднесено функції аналізу, координації та мотивації. Функція аналізу допомагає визначити мету управління, аналітичне дослідження дозволяє виробити оптимальний варіант управлінського рішення. Аналіз досить часто використовується в процесі виконання управлінського рішення та при підбиванні підсумків виконання рішення. Важливо зазначити, що від якості аналітичної роботи залежить якість і потенційна ефективність управлінських рішень у сфері охорони громадського порядку та інших. Слід підкреслити, що останнім часом роль функції аналізу значно зростає. Не можна уявити собі сучасної соціальної системи без аналізу її організаційної структури з метою її подальшого удосконалення, підвищення ефективності її впливу на результативність функціонування відповідної керованої підсистеми, без економічного аналізу та багатьох його різновидів [538, с. 92]. Саме аналіз надає їм сенсу і підштовхує на подальше вдосконалення, допомагає у виборі напрямів.

Координація є узгодженням, поєднанням, приведенням до певного порядку чи поставлених завдань. Функція координації полягає саме в узгодженні, впорядкуванні різних частин системи управління. Зміст цієї

функції – забезпечення впорядкування взаємозв'язків і взаємодій між учасниками процесу управління з метою узгодження дій та об'єднання зусиль на вирішення загальних завдань [602, с. 345]. Функція координації відіграє в управлінні виробництвом роль, яку можна порівняти з роллю диригента в оркестрі. Саме завдяки їй забезпечується динамізм системи виробництва, створюється гармонія взаємозв'язків виробничих підрозділів, здійснюється маневр матеріальними та трудовими ресурсами всередині підприємства у зв'язку із зміною техніко-економічних завдань [586, с. 381]. Тобто функція координації адміністративно-правового управління національною системою наукових установ забезпечує узгодженість в часі та просторі дій суб'єктів, між зовнішнім середовищем та системою загалом [505].

Мотивація, як одна з функцій управління національною системою наукових установ, знайшла своє відображення у розділі III Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», згідно з яким обчислюється стаж роботи, здійснюється оплата і стимулювання праці наукового працівника, пенсійне забезпечення, соціальний захист, та Переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до ст. 42 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», згідно з яким головний науковий співробітник, провідний науковий співробітник, старший науковий співробітник, науковий співробітник, науковий співробітник-консультант, молодший науковий співробітник, керівники та ключові фахівці наукових установ та організацій (їх філіали, відділення тощо) мають право на отримання пільгової пенсії та у деяких випадках мають право на отримання додаткової житлової площі [387]. Відповідно держава встановлює для наукових (науково-педагогічних) працівників, які мають необхідний стаж наукової роботи, пенсії на рівні, що забезпечує престижність наукової праці

та стимулює систематичне оновлення наукових кадрів [416].

До функцій суб'єктів адміністративно-правового управління системою наукових установ віднесено функції загальних суб'єктів, до компетенції яких відносяться й інші функції, не пов'язані з науковою сферою, та функції спеціальних суб'єктів, що створені виключно для управління у сфері освіти та науки. Виходячи з аналізу розділу IV Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», можемо виділити загальні (суб'єкти, до компетенції яких відносяться й інші функції, не пов'язані з науковою сферою) та спеціальні (суб'єкти, створені виключно для управління у сфері освіти та науки). Отже, до загальних належать: 1) Верховна Рада України; 2) Президент України; 3) Кабінет Міністрів України; 4) Верховна Рада Автономної Республіки Крим; 5) місцеві ради; 6) Рада міністрів Автономної Республіки Крим; 7) місцеві органи виконавчої влади. Щодо спеціальних, то ними є: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері науки; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері наукової та науково-технічної діяльності; 3) інші центральні органи виконавчої влади.

Відповідно до ст. 39 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» Верховна Рада України здійснює такі функції: 1) регулятивну (здійснює державне регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності); 2) організаційну та координаційну (визначає основні засади і напрями державної політики у сфері наукової, науково-технічної діяльності); 3) планування (затверджує пріоритетні напрями розвитку науки).

Президент України згідно зі ст. 40 цього Закону: 1) утворює, реорганізовує і ліквідує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності; 2) сприяє розвитку науки і техніки, здійснюючи інші повноваження, визначені Конституцією України.

Кабінет Міністрів України: 1) забезпечує проведення науково-технічної

політики держави; 2) забезпечує розроблення і виконання державних цільових науково-технічних програм; 3) здійснює такі функції: аналіз (подає Верховній Раді України пропозиції щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та матеріально-технічного забезпечення); планування та прогнозування (затверджує в межах своєї компетенції державні цільові науково-технічні програми відповідно до визначених Верховною Радою України пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; визначає порядок формування та використання фондів для науково-технічної діяльності).

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, місцеві ради, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві органи виконавчої влади щодо наукової діяльності відповідно до їх компетенції здійснюють такі функції адміністративно-правового регулювання: 1) забезпечення системи управління (забезпечують виконання державних цільових наукових та науково-технічних програм); 2) планування та організації (розробляють та організують виконання регіональних (територіальних) програм науково-технічного розвитку; створюють місцеві інноваційні фонди відповідно до законодавства України; сприяють розвитку технопарків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів; 3) координаційну (залучають відповідні наукові установи (за їх згодою) до вирішення проблем науково-технічного розвитку регіону).

Щодо спеціальних суб'єктів, то на них покладено обов'язок виконувати відповідні функції адміністративно-правового регулювання національною системою наукових установ. Для центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері науки, характерна: 1) функція організації, планування та прогнозування (розробляє засади наукового і науково-технічного розвитку України; організовує інноваційну діяльність; формує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності на підставі довгострокових (понад десять років) і середньострокових прогнозів науково-технічного й інноваційного розвитку); 2) забезпечення системи управління (забезпечує розвиток наукового і

науково-технічного потенціалу України; загальнодержавної системи науково-технічної інформації; забезпечує інтеграцію вітчизняної науки у світовий науковий простір зі збереженням і захистом національних пріоритетів); 3) координаційна, контрольна (координує інноваційну діяльність; координує діяльність органів виконавчої влади щодо розроблення державних цільових наукових та науково-технічних програм, наукових частин інших державних цільових програм і контролює їх виконання); 4) методичне керівництво (здійснює керівництво системою наукової і науково-технічної експертизи). Для центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері наукової та науково-технічної діяльності, властиві: 1) організаційна, прогнозування та аналізу (організовує прогнозно-аналітичні дослідження тенденцій науково-технічного розвитку; здійснює аналіз результативності провадження наукової та науково-технічної діяльності; організовує та проводить конкурс наукових і науково-технічних проектів, спрямованих на реалізацію (виконання) завдань державних цільових наукових та науково-технічних програм, наукових частин інших державних цільових програм за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки, державним замовником яких він є; здійснює організаційно-методичне забезпечення державної атестації наукових установ; 2) функція обліку (реєструє та обліковує науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, дисертації). Інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень реалізують такі функції: 1) контрольна та регулятивна (здійснюють управління у сфері наукової та інноваційної діяльності і відповідають за рівень науково-технічного розвитку відповідних галузей; спрямовують і контролюють діяльність підпорядкованих їм наукових організацій; 2) планування та прогнозування (визначають напрями розвитку наукового і науково-технологічного потенціалу галузей; беруть участь у формуванні пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні, державних цільових наукових та науково-технічних програм і державного замовлення; 3) організаційна (формують програми науково-технічного

розвитку відповідних галузей та організують їх виконання; організують розроблення, освоєння та виробництво сучасної конкурентоспроможної продукції на основі використання нових вискоелективних технологій, устаткування, матеріалів, інформаційного забезпечення; 4) аналіз (готують пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму забезпечення науково-технічного розвитку відповідних галузей).

Зокрема, варто згадати ч. 3 ст. 12 Закону України «Про освіту», де передбачено, що центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, разом з Міністерством освіти і науки України беруть участь у здійсненні державної політики в галузі науки, професійної підготовки кадрів, у проведенні державного інспектування та акредитації навчальних закладів, здійснюють контрольні функції з дотримання вимог щодо якості освіти, забезпечують зв'язок із навчальними закладами та державними органами інших країн з питань, що належать до їх компетенції, організують впровадження у практику досягнень науки і передового досвіду [420]. Отже, на них покладено контрольну (як це прямо передбачено у положенні), координаційну (щодо забезпечення зв'язку навчальних закладів та державних органів інших країн) та організаційну (стосовно реалізації у практику досягнень передового досвіду та науки) функції.

Наведені функції адміністративно-правового управління національною системою наукових установ відображають основні напрями діяльності державних органів щодо управління науковими установами України, а також визначають ту величезну роль, яку вони мають у суспільстві.

Виходячи з загальнотеоретичного розгляду системи функцій адміністративно-правового управління національною системою наукових установ, можна дійти висновку, що функції адміністративно-правового управління національною системою наукових установ не існують відокремлено одна від одної, а є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими. Вони допомагають реалізувати основні завдання, що поставлені перед державою відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових

актів. Проблемою у законодавстві залишається відсутність чіткого переліку функцій адміністративно-правового управління національною системою наукових установ; залишається потреба щодо покладання та закріплення функцій за кожним суб'єктом такого управління.

3.2. Адміністративні процедури присудження наукових ступенів

Одним з найбільш важливих напрямів сучасної державної політики у сфері науки та інновацій є інтеграція науки та освіти. Для побудови економіки і суспільства, заснованих на знаннях, необхідно готувати фахівців з підвищеним творчим потенціалом, що можливе тільки із залученням до освітнього процесу сучасної науки. При цьому, на думку Національної академії наук України, інтеграційні процеси повинні відбуватися з урахуванням вітчизняних традицій в розвитку науки і освіти й передбачати як головне завдання налагодження ефективної взаємодії університетів з науковими установами Академії на постійній основі [160, с. 51]. Наукова діяльність вузів і наукові дослідження в системі освіти служать надійною опорою для національних інноваційних систем і забезпечують підготовку кваліфікованих фахівців [160, с. 44]. Важливу роль у розвитку наукового потенціалу країни відіграє наявність відповідного наукового ступеню або вченого звання, яке є підтвердженням кваліфікаційної вимоги для зайняття науковим працівником відповідної посади.

Під науковим ступенем розуміється офіційно визнана наукова кваліфікація вченого в певній галузі знань [603, с. 76]. Якщо ж звернутися до суспільних наук, то під терміном «ступінь» розуміють систему звань та інших статусних позначень особи, а також їхню ієрархію, порядок набуття, надання тощо. Звісно, українська система ступенів науково-педагогічних працівників включає назви посад, наукові, вчені звання, державні почесні звання, звання лауреатів державних та громадських наукових премій,

академічні звання дійсних членів (академіків) і членів-кореспондентів академій та інших авторитетних наукових товариств. Не перебільшуючи значення цієї ієрархії наукових ступенів як суто формального критерію, що не завжди об'єктивно відбиває здатність людини до наукової та педагогічної діяльності та її реальні творчі здобутки, потрібно зазначити, що вона усе ще є необхідним і найбільш раціональним засобом засвідчення кваліфікації спеціаліста, фіксації досягнення ним якогось ієрархічного ступеня у професійній сфері. Взагалі, у кожного викладача є стимул – саме ці кваліфікаційні ступені, що присуджуються науковцям за конкретні досягнення у дослідній роботі [615, с. 27]. Прогалиною чинного законодавства України є відсутність дефініції «науковий ступінь». Тож закріплення її у чинному законодавстві як офіційно визнаної наукової кваліфікації вченого, котрий відповідно до встановленого законодавством порядку захистив дисертацію (за спеціальністю, що передбачена законодавством) та отримав диплом державного зразка, є важливим та необхідним [505].

Звертаючись до історії створення наукових ступенів, можемо зазначити, що дане поняття зародилося у Болоньї ще в 1130 році. Це був ступінь доктора наук (від лат. *docere* – вчити, навчати), котрий існував у двох категоріях: знавець цивільного права (від лат. *doctor legum*) та знавець церковного права (від лат. *doctor canonum*). Ступінь доктора наук стає першою і фактично єдиною відзнакою заслуг справжнього науковця. Тим не менш, у середньовічних університетах присудження ступеня доктора також могло бути передумовою для виходу з наукового товариства з метою самостійного здійснення навчальної та наукової роботи. Процедура, що передувала присудженню цього ступеня, являвся публічний захист дисертації [610, с. 12]. Звичайно, Болонья не була єдиною, де розвивалась наука. Разом із ступенем доктора з'явився і проміжний ступінь ліценціата (Бельгія, Іспанія, Португалія, Фінляндія, Швеція) (від лат. *licentiatus* – той, хто допущений, хто має право). Даний статус надавався особам, котрі склали

відповідний іспит, подали письмову роботу – дисертацію і ще до її захисту отримали право читати лекції. Поява цього ступеня зумовлювалася тим, що процедура зведення в «докторство» вимагала серйозних коштів, хоча саме докторська ліцензія, тобто дозвіл на захист дисертації, власне нічого не коштували. Тому науковці, котрі отримали ліцензію, але не витримували подальшого фінансового тягаря, називалися ліценціатами – володарями особливого ступеня, проміжного між бакалавром і доктором чи магістром. Однак, наприклад, у Гейдельберзі й Оксфорді такого класу ліценціатів не утворилося, оскільки за ліцензією обов'язково протягом року здобувався і вищий науковий ступінь, у зв'язку з чим ліцензія втрачала чинність [505; 622, с. 449].

Атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, врегульована ст. 6, п. 3-6 Закону України «Про вищу освіту» [367], в яких зазначено, що така атестація здійснюється постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою ВНЗ чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти на підставі публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або сукупності статей, опублікованих у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях. Дисертації та відгуки опонентів оприлюднюються на офіційних веб-сайтах відповідних ВНЗ (наукових установ). Виявлення плагіату є підставою для відмови у присудженні наукового ступеня.

Нині порядок присудження наукового ступеня в Україні визначається Порядком присудження наукових ступенів [405]. В п. 2 даного Порядку передбачено, що наукові ступені доктора і кандидата наук присуджуються особам, які мають: 1) повну вищу освіту; 2) глибокі фахові знання; 3) значні досягнення в певній галузі науки. Документом, що засвідчує присудження наукового ступеня, є диплом державного зразка. Дипломи доктора і кандидата наук видає Міністерство освіти і науки, а саме відшкодування витрат на виготовлення бланків диплома доктора і кандидата наук

здійснюється за рахунок коштів осіб, які їх отримують. З цього приводу В. Мачулін наголошує, що особливістю європейської системи є те, що держава не несе жодних матеріальних, фінансових або соціальних зобов'язань за наукові ступені перед їх власниками [274, с. 5].

Як зазначено у Порядку, присудження наукових ступенів за результатами прилюдного захисту дисертацій покладено на спеціалізовані вчені ради. Експертизу дисертаційних робіт, розгляд атестаційних справ здобувачів та видачу дипломів доктора і кандидата наук проводить Міністерство освіти і науки України на підставі рішень спеціалізованих вчених рад та власного атестаційного висновку. Доцільно буде навести законодавче визначення спеціалізованої вченої ради. Згідно з п. 1.1 Положення про спеціалізовану вчену раду дана рада утворюється Міністерством освіти і науки України у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації та наукових установах, що проводять фундаментальні і прикладні наукові дослідження, мають достатній рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення для підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, за клопотанням центральних органів виконавчої влади, у сфері управління яких є вищі навчальні заклади та наукові установи, національних академій наук, а також вищих навчальних закладів та наукових установ, що належать до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України [429]. Саме на неї покладено обов'язок нести відповідальність за обґрунтованість прийнятих нею рішень і забезпечення високого рівня вимогливості під час проведення захисту дисертацій. Тим не менш, в разі виявлення порушення спеціалізованою вченою радою вимог нормативно-правових актів з питань присудження наукових ступенів доктора або кандидата наук, Міністерство освіти і науки України може вжити відповідних заходів у межах своїх повноважень аж до скасування рішення ради. Керівники (тобто ректори та директори) вищих навчальних закладів або наукових установ, в яких утворено ради, несуть персональну відповідальність за дотримання спеціалізованими вченими радами вимог

нормативно-правових актів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації, науковий рівень захищених у радах дисертацій.

Існують певні вимоги до написання дисертацій на здобуття наукового ступеня. Так, у п. 9 Порядку присудження наукових ступенів зазначено, що дисертація на здобуття наукового ступеня є кваліфікаційною науковою працею, яка повинна бути виконана особисто здобувачем у вигляді спеціально підготовленого рукопису або опублікованої монографії. Зокрема, слід зауважити, що підготовлена до захисту дисертація повинна містити висунуті здобувачем науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати, наукові положення, а також характеризуватися єдністю змісту і свідчити про особистий внесок здобувача в науку. Дисертація, яка має прикладне значення, додатково до основного тексту повинна містити відомості та документи, що підтверджують практичне використання отриманих здобувачем результатів впровадження у виробництво, достатню дослідно-виробничу перевірку, отримання нових кількісних і якісних показників, суттєві переваги запропонованих технологій, зразків продукції, матеріалів тощо, а дисертація, що має теоретичне значення, – рекомендації щодо використання наукових висновків. Зазвичай, теми дисертацій пов'язуються з напрямками основних науково-дослідних робіт вищих навчальних закладів або наукових установ і затверджуються вченими (науково-технічними) радами для кожного здобувача окремо з одночасним призначенням наукового консультанта в разі підготовки докторської чи наукового керівника – в разі підготовки кандидатської дисертації. Спеціальності, за якими здійснюється підготовка наукових кадрів, проводяться захисти дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присуджуються наукові ступені і присвоюються вчені звання, визначені у Переліку наукових спеціальностей [386].

Так, докторська дисертація відповідно до п. 10 зазначеного Порядку: 1) повинна містити наукові положення та науково обґрунтовані результати у певній галузі науки, що розв'язують важливу наукову або науково-прикладну

проблему і щодо яких здобувач є суб'єктом авторського права; 2) може бути подана до захисту за однією або двома спеціальностями однієї галузі науки і повинна відповідати за кожною спеціальністю вимогам, зазначеним в абзаці четвертому цього пункту; 3) у випадку, якщо дисертація виконана за двома спеціальностями, а спеціалізована вчена рада, до якої подана дисертація, має право проводити захист дисертацій лише за однією з них, то за відсутності в Україні спеціалізованих вчених рад з правом проведення захисту дисертацій за такими двома спеціальностями з дозволу Міністерства освіти і науки України може проводитися разовий захист; 4) наукові положення та результати, що виносилися на захист у кандидатській дисертації здобувача наукового ступеня доктора наук, не можуть повторно виноситися на захист у його докторській дисертації (можуть бути наведені тільки в оглядовій частині докторської дисертації).

Стосовно кандидатської дисертації, то згідно з п. 11 Порядку присудження наукових ступенів, вона, по-перше, повинна містити нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі науки; по-друге, має подаватися до захисту тільки за однією спеціальністю.

Щодо правильності оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій, то існують Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій відповідно до Державного стандарту України – ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення» [331]. Важливо зазначити, що згідно з п. 12 Порядку основні наукові результати дисертації повинні відображати особистий внесок здобувача в їх досягнення та обов'язково бути опубліковані ним у формі наукових монографій, посібників (для дисертацій з педагогічних наук) або статей у наукових (зокрема електронних) фахових виданнях України або інших держав. Перелік наукових фахових видань України затверджує Міністерство освіти і науки. Варто зауважити, що при такому затвердженні

Міністерство повинно керуватися Порядком формування Переліку наукових фахових видань України [407]. Цікавим і дуже важливим положенням є п. 14 Порядку, оскільки у ньому йдеться про плагіат – неприпустиме явище, що принижує гідність не лише окремого науковця, а й авторитет усієї країни. У даній нормі передбачено, що у разі виявлення текстових запозичень, використання ідей, наукових результатів і матеріалів інших авторів без посилання на джерело дисертація знімається з розгляду незалежно від стадії проходження без права її повторного захисту. Також виявлення в дисертації, авторіві якої вже видано диплом доктора чи кандидата наук, текстових запозичень без посилання на джерело є підставою для прийняття рішення про позбавлення його наукового ступеня. Взагалі, під плагіатом розуміється привласнення авторства на чужий твір науки, а також використання у своїх працях чужого твору без посилання на автора [65, с. 977]. Погоджуємося з думкою В. Солощенко, що в сучасних умовах відбувається дискредитація у суспільній свідомості звання вченого, а девальвація наукової діяльності призводить до того, що науково-кваліфікаційна робота стає предметом шахрайства: в Інтернеті є безліч пропозицій щодо написання дисертацій на замовлення, без будь-яких (інтелектуальних) зусиль з боку замовника. Наукові ступені, як підкреслює автор, – це такі собі аксесуари, почесні приписки до автобіографії [505, с. 115]. На нашу думку, такий стан речей є неприпустимим, адже створює загрозу інтелектуального занепаду усього суспільства.

Згідно з п. 15 Порядку присудження наукових ступенів допуску до захисту дисертації здобувача наукового ступеня кандидата наук передусє складення кандидатських іспитів. Їх перелік визначає Міністерство освіти і науки України, воно ж і контролює процес їх складання. Цікавою є норма, що допускається до захисту здобувач наукового ступеня кандидата наук, який не має повної вищої освіти в галузі науки, з якої підготовлено дисертацію. У такому випадку він повинен скласти додаткові кандидатські іспити, перелік яких визначає спеціалізована вчена рада за програмами, затвердженими

Міністерством освіти і науки України. Відповідно до п. 16 цього ж Порядку повинна відбутися попередня експертиза дисертації. Її проведення покладається на організацію, до якої був прикріплений здобувач чи де виконувалася дисертація. Ця організація робить висновок про її наукову та практичну цінність. Висновок має бути виданий здобувачеві не пізніше ніж через два місяці після надходження для попередньої експертизи кандидатської, але не пізніше ніж через три місяці – докторської дисертації. Керівник організації несе персональну відповідальність за якість, об'єктивність і своєчасність підготовки висновку. Проте можуть траплятися ситуації, коли організація відмовляється готувати обґрунтований висновок. За таких обставин здобувач має право звернутися до Міністерства освіти і науки України для визначення подальшої процедури захисту дисертації. Згідно з п. 17 даного Порядку спеціалізованою вченою радою приймаються дисертації для попереднього розгляду за наявності супровідних документів за переліком, який визначає Міністерство освіти і науки України. Спеціалізована вчена рада має право приймати до розгляду докторську дисертацію не раніше ніж через два місяці, а кандидатську – не раніше ніж через місяць з дня розсилання виготовлювачем обов'язкових примірників видань, в яких опубліковано праці здобувача, що відображають основні результати дисертації. Також слід зазначити, що спеціалізована вчена рада приймає до захисту докторську дисертацію не пізніше ніж через три місяці після подання здобувачем усіх документів, а кандидатську – не пізніше ніж через два місяці. Спеціалізованій вченій раді заборонено усувати недоліки, які нею виявлені у дисертації після прийняття її до захисту, а щодо автореферату – то після його розсилання. Відповідно до п. 18 на спеціалізовану вчену раду покладено обов'язок призначати офіційних опонентів для захисту дисертації. Власне термін «опонент» (від лат. *opponens, opponētis* – той, хто заперечує, протиставляє) означає особу (по суті, суперника наукової дискусії), якій доручено право здійснити публічну оцінку дисертації чи доповіді [603, с. 282]. Вони, як зазначено у Порядку,

обираються з числа компетентних учених із спеціальності, за якою подано дисертацію, таким чином, щоб було забезпечено незалежність експертизи. Для розгляду докторської дисертації призначаються три офіційних опоненти – усі з них повинні бути докторами наук. Що стосується кандидатської дисертації, то для її розгляду призначаються два офіційні опоненти: один – доктор наук, другий – доктор або кандидат наук. Участь офіційного опонента оплачується відповідно до Норм оплати праці офіційних опонентів [384]. Згідно з п. 19 Порядку офіційний опонент подає до спеціалізованої вченої ради відгук, який має бути оформлений відповідно до вимог Міністерства освіти і науки України. Відгук робиться на основі вивчення дисертації та праць, опублікованих за темою дисертації. Не пізніше ніж за десять днів до захисту дисертації спеціалізована вчена рада має видати здобувачеві копії письмових відгуків його офіційних опонентів. Далі спеціалізована вчена рада надсилає до Міністерства освіти і науки України повідомлення за зразком, встановленим останнім. По суті, дане повідомлення посвідчує факт прийняття дисертації до захисту і призначення офіційних опонентів. Також повідомлення про захист докторської і кандидатської дисертації повинно бути опубліковане в офіційному друкованому виданні Міністерства освіти і науки України. Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України «Щодо офіційного друкованого видання міністерства» такий статус надано щотижневій газеті "Освіта України", інформаційному збірнику (коментарі) Міністерства освіти і науки України (збірник офіційних нормативних документів Міністерства освіти і науки України), (інформування громадськості щодо присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань) [598].

Як зазначено у п. 22 Порядку, на засіданні спеціалізованої вченої ради проводиться сам прилюдний захист дисертації. Тим не менш, не кожне засідання може вважатися правоможним. Правоможним воно визнається тоді, коли в його проведенні взяло участь не менше ніж дві третини складу, а також не менше ніж чотири доктори наук з кожної спеціальності докторської

і не менше ніж три доктори наук із спеціальності кандидатської дисертації. Рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня вважається позитивним, якщо за нього проголосувало не менш як три чверті членів ради, які брали участь у засіданні. У Порядку, зокрема, зазначено, що захист дисертації повинен мати вигляд наукової дискусії. У цій дискусії зобов'язані взяти участь всі присутні на засіданні члени спеціалізованої вченої ради – доктори наук з кожної спеціальності, за якою виконано дисертацію. Також на засіданні під час захисту дисертації обов'язковою є явка офіційних опонентів. Однак з поважної причини може бути відсутній один з офіційних опонентів. В такому різі захист дисертації може проводитися за наявності позитивного відгуку відсутнього опонента (такий відгук має бути оголошений). Тим не менш, захист дисертації не може проводитися у разі відсутності двох офіційних опонентів або того офіційного опонента, який подав негативний відгук про дисертацію. Одразу після процедури захисту дисертації спеціалізована вчена рада повинна провести таємне голосування щодо присудження наукового ступеня. Протокол лічильної комісії затверджується відкритим голосуванням простою більшістю голосів членів ради, які брали участь у засіданні. Але слід наголосити на тому, що здобувач має право самостійно за письмовою заявою зняти дисертацію з розгляду на засіданні спеціалізованої вченої ради до початку таємного голосування та у подальшому подати її до захисту як нову працю (крім випадків, коли у його роботі було виявлено плагіат).

Потому, згідно з п. 24 Порядку присудження наукових ступенів, спеціалізована вчена рада впродовж місяця після захисту надсилає Міністерству освіти і науки України перший примірник дисертації та атестаційну справу здобувача наукового ступеня, а електронний варіант примірника – адміністратору (розпоряднику) Єдиної державної електронної бази з питань освіти, який після прийняття Міністерством освіти і науки України рішення про видачу диплома доктора, кандидата наук надсилає в установленому порядку Українському інституту науково-технічної та

економічної інформації облікову картку дисертації. Атестаційна справа здобувача наукового ступеня зберігається у спеціалізованій вченій раді протягом десяти років. Ця атестаційна справа повинна бути оформлена згідно з вимогами, встановленими Міністерством освіти і науки України. Коли Міністерство освіти і науки України прийме рішення про видачу диплома доктора, кандидата наук, то перший примірник дисертації передається для зберігання до Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Вважається, і це затверджено на державному рівні, що Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського є головним науково-інформаційним центром, сховищем документальної спадщини української нації та інших етносів, які проживають в Україні, центром накопичення, наукової обробки, зберігання та використання наукових та суспільно значущих вітчизняних, зарубіжних видань на всіх носіях інформації, є однією з найбільших бібліотек у світі [380].

У випадках, коли спеціалізована вчена рада приймає негативне рішення щодо присудження наукового ступеня, документи за визначеним Міністерством освіти і науки України переліком мають бути повернуті здобувачеві. Протягом місяця про негативне рішення має бути повідомлено Міністерство освіти і науки України (одразу з цим повідомленням має бути надіслано автореферат та стенограма засідання ради). Відгуки про дисертацію та автореферат, стенограма (розшифрована і засвідчена фонограма) засідання та протокол голосування залишаються у спеціалізованій вченій раді. Якщо виникає потреба, то зазначені матеріали можуть бути надіслані за місцем повторного захисту.

Потрібно зазначити, що згідно з п. 27 на Міністерство освіти і науки України покладено виконання контрольної функції. Так, згаданий орган здійснює контроль за науковим рівнем дисертацій, їх науковою та практичною цінністю, роботою спеціалізованих вчених рад, дотриманням єдиних вимог до здобувачів наукових ступенів; також експертизу дисертацій здійснює Міністерство освіти і науки України за участю експертних рад.

Порядок роботи експертних рад визначається положенням про експертну раду, що затверджує Міністерство освіти і науки України. Так, згідно з Положенням про експертну раду з питань проведення експертизи дисертаційних робіт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, а саме п. 1, експертна рада з питань проведення експертизи дисертаційних робіт Міністерства освіти і науки України є дорадчим органом Міністерства та утворюється для проведення експертизи дисертацій з метою здійснення контролю за їх науковим рівнем, науковою та практичною цінністю, роботою спеціалізованих вчених рад та дотриманням єдиних вимог до здобувачів наукових ступенів [123]. Місія експертних рад полягає у тому, що вони відповідають за якість і об'єктивність підготовлених ними проектів атестаційних висновків щодо відповідності дисертацій вимогам цього Порядку, а рівня підготовки здобувачів – науковому ступеню доктора або кандидата наук. У п. 27 Порядку присудження наукових ступенів передбачено, що у разі встановлення факту неякісного проведення експертизи дисертації, або якщо висновок спеціалізованої вченої ради недостатньо аргументований чи порушено вимоги нормативно-правових актів з питань присудження наукового ступеня доктора і кандидата наук, експертна рада готує проект висновку щодо скасування рішення ради про присудження наукового ступеня, який подається на розгляд Міністерству освіти і науки України. Скасування Міністерством освіти і науки України рішення спеціалізованої вченої ради щодо дисертаційної роботи тягне за собою вжиття відповідних заходів аж до зупинення діяльності ради на строк, що встановлюється Міністерством освіти і науки України. Також важливим зауваженням буде те, що у п. 28 цього ж Порядку сказано, що МОН має розглянути дисертації та атестаційні справи здобувача наукового ступеня доктора наук у термін до шести місяців, а наукового ступеня кандидата наук – до чотирьох місяців. Будь-які пропозиції і заяви щодо додаткової оцінки дисертацій та атестаційних справ розглядаються Міністерством освіти і науки України до прийняття ним рішення. Якщо є певні особливі обставини,

котрі потребують більш тривалого строку для проведення експертизи дисертації, то питання щодо його продовження вирішує в кожному конкретному випадку Міністерство освіти і науки України, про що має бути проінформована спеціалізована вчена рада.

Проаналізувавши Положення про Міністерство освіти і науки України, потрібно сказати, що згідно з п. 4 зазначене Міністерство відповідно до покладених на нього завдань здійснює такі обов'язки, пов'язані з присудженням наукових ступенів: 1) створює умови для здобуття громадянами наукових ступенів та вчених звань; 2) забезпечує розвиток наукового та науково-технічного потенціалу; 3) формує та забезпечує функціонування системи атестації наукових і науково-педагогічних кадрів, організовує їх атестацію щодо присвоєння їм педагогічних та вчених звань; 4) утворює атестаційну колегію, яка на принципах прозорості та відкритості затверджує рішення вчених рад ВНЗ (наукових установ) про присвоєння науковим і педагогічним працівникам вчених звань старшого дослідника, доцента та професора, організовує її роботу, розглядає питання про позбавлення зазначених звань, оформляє та видає відповідні атестати, а також розглядає апеляції на рішення атестаційної колегії; 5) за поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти схвалює порядок присудження наукових ступенів спеціалізованими вченими радами ВНЗ (наукових установ) та подає його на розгляд Кабінету Міністрів України; 6) встановлює порядок присвоєння вченими радами ВНЗ та науково-технічними радами наукових установ вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам, а також порядок позбавлення вчених звань; затверджує за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти порядок визнання здобутих в іноземних ВНЗ ступенів вищої освіти та наукових ступенів і проводить процедуру їх визнання, крім випадків, передбачених Законом України «Про освіту» [396].

Отже, зважаючи на вищевикладене, розуміємо рівень впливовості Міністерства освіти і науки України і Національного агентства із

забезпечення якості вищої освіти як необхідний. Виходячи з того, що воно повинно створювати умови, від нього фактично залежить рівень наукової конкурентоспроможності вітчизняних науковців на інтелектуальному світовому ринку.

Говорячи про зарубіжний досвід, треба підкреслити, що система присудження наукових ступенів у Європі вважається дуже консервативною, оскільки формувалася сторіччями. Кожна країна прагне зберегти певні національні традиції і наукові школи, виплекані кожною галуззю академічної науки. Оцінювання рівня кваліфікації науково-педагогічних працівників, котре є утвердженням їхнього права на виконання кваліфікованої викладацької діяльності на різних посадах у різних країнах, також підлягає гармонізації в ході болонського процесу [129, с. 62]. Тому досі існують розбіжності у тлумаченні та значенні наукових ступенів нашої країни та зарубіжних. Тим не менш, якщо робити порівняльний аналіз порядку присудження наукових ступенів нашої країни з порядком, наприклад, Російської Федерації, то можемо помітити майже повну їх ідентичність [316]. Звичайно, дана ситуація говорить про залишки атмосфери радянського періоду. Як відомо, вже не один рік вітчизняна система освіти та науки перелаштовується на Болонський процес. Як слушно зазначає Л. Лобанова, Болонський процес характеризується багатоаспектністю, і основне у ньому – створення єдиного європейського освітнього і наукового простору, зокрема запровадження єдиних вимог при здобутті наукових ступенів [246, с. 43]. До Болонського процесу вітчизняні науковці висловлювали неоднозначне ставлення. Проте ми погоджуємося із позицією, яку висловили Р. Бойко, В. Мачулін та Л. Шкляр, що Україна як невід’ємна частина культурного простору Європи рано чи пізно усе одно стане членом Європейського Союзу, і тому зрозуміло, що нам прийдеться переходити на європейські стандарти у сфері освіти [274, с. 3]. Адже специфіка еволюційного розвитку систем освіти у різних країнах світу зумовила серйозні відмінності в національних системах підготовки й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів

найвищої кваліфікації.

Так, серед них Л. Лобанова виділяє такі: 1) здебільшого, стандартних термінів підготовки докторських дисертацій не існує. Вони зазвичай коливаються у межах 3-5 років і залежать скоріше від наукової спеціальності, ніж від установлених національною системою правил; 2) відсутній єдиний міжнародний стандарт архітектури системи найвищих наукових ступенів. Натомість існує унітарна (США, Канада, Великобританія, Японія, Швейцарія тощо) і дворівнева (Україна, Німеччина, Франція, Росія, Білорусь, Молдова) архітектура національних моделей системи найвищих наукових ступенів; 3) наявними є проблеми не лише щодо визнання дипломів про найвищі наукові ступені, але й щодо програм підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів найвищої кваліфікації не тільки на міжнародному рівні, а й всередині національних систем [247, с. 41].

Проте, незважаючи на відмінності, ми переконані, що не можна ігнорувати національну наукову культуру кожної окремої держави, яка формувалася протягом не одного десятка, а то й сотні років. Особливості у порядку присудження наукових ступенів в різних країнах свідчать лише про самостійність наукового шляху суспільства і це має, на нашу думку, тільки позитивні наслідки.

Крім присудження наукових ступенів кандидата і доктора наук науковцям присвоюють вчені звання професора, доцента і старшого наукового співробітника. Вчене звання професора присвоюють докторам наук, які працюють у вищих навчальних закладах на посадах завідувача кафедрою, проректора і мають вчене звання доцента, стаж педагогічної роботи не менше 5 років та не менше 10 друкованих науково-методичних та наукових праць після захисту докторської дисертації (є винятки). За дещо інших умов присвоюють звання доцента [282, с. 110]. На сучасному етапі завдяки Болонським деклараціям в Україні загострилася проблема якісної підготовки кадрів вищої наукової кваліфікації: кандидатів і докторів наук.

Розв'язання цієї проблеми полягає у зміні характеру та суті навчання в аспірантурі з метою фактичного наближення до західних стандартів – докторських програм (PhD) [282, с. 110].

Отже, підсумовуючи, можемо дійти висновку, що порядок присудження наукових ступенів у нашій країні є складною та відповідальною процедурою. Серйозні вимоги, що висувуються перед здобувачами, свідчать про якість і рівень національної науки. Тим не менш, можна помітити, що кваліфікація здобувача, глибина його знань й ефективність наукових досліджень виступає основним фактором у питанні присудження наукового ступеня. Оскільки політика України спрямована на євроінтеграцію, то у близькому майбутньому можуть бути внесені нові зміни, нехарактерні національній культурі науки. Все ж позитивним у цьому є створення єдиного стандарту, вимог і правил до наукових ступенів європейських держав.

3.3. Підготовка та комплектування науково-педагогічних кадрів

В умовах постіндустріального інформаційного суспільства, розвитку нанотехнологій інтелектуальний капітал стає основним джерелом і засобом досягнення процвітання держави. Головний носій інтелектуального капіталу – людина – буде конкурентоспроможною лише при постійному самовдосконаленні. Роль, яку відіграють науково-педагогічні кадри в суспільному житті, є надзвичайно великою і переоцінити її неможливо. Науково-педагогічні кадри є головним прошарком інтелігенції, який покликаний вдосконалити науку та освіту нашої країни. Питання їх підготовки є дуже важливим, адже від знань та досвіду, котрі вони отримують під час навчання в аспірантурі та докторантурі, залежить і потенціал їх майбутніх висновків у наукових дослідженнях. Необхідно приділяти увагу тому, щоб в аспірантуру та докторантуру потрапляли виключно найбільш здібні й талановиті особи, які призведуть до розквіту

інтелекту нації.

Стратегічною метою кадрової політики держави є формування кадрового потенціалу академічної, вузівської та галузевої економіки, забезпечення оптимальної структури та обсяг підготовки науковців вищої кваліфікації відповідно до потреб науки, освіти і наукомістких галузей економіки. У зв'язку з цим особливого значення набуває оптимізація форм і методів управління післявузівською освітою, а також підвищення цільової спрямованості та якості підготовки наукових кадрів з пріоритетних напрямів створення та розвитку нових високих технологій [304, с. 57]. Проблематикою підготовки та комплектування науково-педагогічних кадрів займалися різні вчені і висвітлювали так чи інакше її певні аспекти. Серед вітчизняних та закордонних науковців треба назвати таких, як: А. Афанасьєв, А. Достанко, А. Корецька, Ю. Красильник, Л. Лисенко, В. Луговий, В. Семиченко, Е. Сулейменов та ін. Незважаючи на дослідження зазначених вчених, дане питання потребує подальшого детального аналізу та більш глибокого вивчення.

Саме поняття «підготовка» означає запас знань, навичок, досвід, набуті у процесі навчання або практичної діяльності [64, с. 952]. Питання підготовки науково-педагогічних кадрів в Україні регулюється Положенням про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів [402]. Тим не менш, у цьому Положенні немає визначення поняття «підготовка науково-педагогічних кадрів», що є значною прогалиною. У п. 1 зазначеного Положення передбачено, що аспірантура і докторантура є формами підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації. Аспірантура і докторантура відкривається при вищих навчальних закладах третього або четвертого рівнів акредитації і прирівняних до них закладах післядипломної освіти, у наукових установах, які мають висококваліфіковані науково-педагогічні та наукові кадри, сучасну науково-дослідну, експериментальну та матеріальну базу. Згідно з п. 2 даного Положення Міністерство освіти і науки здійснює відкриття і закриття аспірантури і

докторантури у вищих навчальних закладах, у наукових установах (не враховуючи наукових установ Національної академії наук, а її Президія – в наукових установах Національної академії наук).

Основною формою підготовки наукових кадрів є аспірантура: в ній проходять підготовку близько 70 % наукових працівників. Аспірантура працює при наукових установах і вищих навчальних закладах, які мають кваліфіковані наукові кадри наукових керівників, науково-лабораторну й експериментальну базу для виконання досліджень. Окрім того, при науково-дослідних інститутах і ВНЗ функціонують факультети і відділи підвищення кваліфікації, проводиться стажування співробітників, організовуються семінари, конференція [285, с. 14]. З метою підвищення ефективності дослідження актуальних проблем науки, техніки і культури, вдосконалення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищого рівня кваліфікації – докторів наук – створену таку форму підготовки кадрів, як докторантура [290; 587, с. 30]. До наукових кадрів відносять осіб, які мають вищу освіту і проводять науково-дослідну або науково-педагогічну роботу за затвердженим планом. Науковим працівникам присуджуються ступені та вчені звання [285, с. 13].

Важливо зазначити, що відповідно до п. 4 Положення про підготовку науково-педагогічних та наукових кадрів підготовка в аспірантурі і докторантурі здійснюється: 1) за рахунок коштів Державного бюджету України – за державним замовленням для роботи у державному секторі народного господарства; 2) за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб – на умовах контракту – для роботи у державному і недержавному секторах народного господарства. У Додатку № 3 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» зазначено, що на навчання, стажування, підвищення кваліфікації аспірантів та науково-педагогічних працівників за кордоном у 2013 р. виділено 41 120,4 тис. грн. [369]. А щодо підготовки науково-педагогічних кадрів іноземців та осіб без громадянства, то вона здійснюється на підставі: 1) міжнародних договорів України;

2) загальнодержавних програм; 3) договорів, укладених вищими навчальними закладами, науковими установами з юридичними та фізичними особами. Прикладом цього слугуватиме Угода про співробітництво в галузі підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів і нострифікацію документів про їхню кваліфікацію в рамках Співдружності Незалежних Держав [553]. У ст. 2 даного нормативно-правового акта закріплено, що у рамках Угоди держави-учасниці: 1) здійснюють кадрове забезпечення міждержавних програм (фундаментальних досліджень, науково-технічних, розвитку і освоєння нових технологій, інших міждержавних програм); 2) здійснюють цільову підготовку кадрів вищої наукової кваліфікації і проходження стажування наукових працівників; 3) розробляють, запроваджують й удосконалюють систему нострифікації документів про кваліфікацію наукових і науково-педагогічних кадрів. Взагалі, порядок координації взаємодії держав у рамках Угоди визначається Міждержавною науково-технічною радою (МНТР). Як зазначено у Положенні про Міждержавну науково-технічну раду, вона складається з повноважних представників держав-учасниць, що підписали Угоду, по одному від кожної держави [444]. На держав-учасниць Угоди покладено обов'язок створювати правові, економічні й організаційні умови, що гарантують рівні права і відповідальність у підготовці наукових і науково-педагогічних кадрів для всіх держав-учасниць Угоди; забезпечувати умови для вступу осіб з інших держав до аспірантури і докторантури на недискримінаційній основі. Держави-учасниці Угоди проводять підготовку кадрів вищої наукової кваліфікації в інтересах інших держав-учасниць за переліком спеціальностей, визнаних базовими для цієї держави.

В Україні з радянських часів склалася досить складна і багаторівнева організаційна структура централізованого державного управління системою підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Вона реалізує політику у сфері підготовки та атестації наукових і науково-педагогічних кадрів як складову частину державної наукової політики і,

згідно із Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність», повноваження вищих органів державної влади [248, с. 31]. Верховна Рада України визначає засади державної політики щодо системи підготовки та атестації наукових кадрів, а також формує законодавче поле. Президент України сприяє розвитку науки з метою забезпечення розвитку країни. Кабінет Міністрів України реалізує державну політику щодо підготовки та атестації наукових кадрів. МОН України розробляє стратегії наукового та науково-технічного України, формує пріоритетні напрями розвитку наукового та науково-технологічного потенціалу. Президіум Національної академії наук України та президії державних галузевих академій беруть участь у формуванні та реалізації державної політики щодо підготовки та атестації наукових кадрів вищої кваліфікації. Інші центральні органи виконавчої влади (міністерства, відомства) визначають напрями розвитку наукового та науково-технічного потенціалу підвідомчих їм установ [248, с. 32]. Важливо, зокрема, зазначити, що у Законі України «Про освіту», а саме в ч. 2 ст. 3, закріплено, що держава здійснює соціальний захист аспірантів, докторантів та інших осіб незалежно від форм їх навчання і типів навчальних закладів, де вони навчаються, та сприяє здобуттю освіти в домашніх умовах. Відповідно до ст. 29 цього ж Закону аспірантуру та докторантуру виключено зі структури освіти. Виходячи з положень ст. 50 Закону, аспіранти та докторанти є учасниками навчально-виховного процесу і тому мають гарантоване державою право на: 1) навчання для здобуття освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня; 2) вибір навчального закладу, форми навчання, освітньо-професійних та індивідуальних програм, позакласних занять; 3) додаткову відпустку за місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням; 4) продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітнього рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до угоди із навчальним закладом; 5) одержання направлення на навчання, стажування до інших навчальних закладів, у тому

числі за кордон; 6) користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою навчального закладу; 7) доступ до інформації в усіх галузях знань; 8) участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах наукової діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах; 9) особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту тощо; 10) участь в об'єднаннях громадян; 11) безпечні і нешкідливі умови навчання та праці; 12) забезпечення стипендіями, гуртожитками, інтернатами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; 13) трудову діяльність у встановленому порядку в позаурочний час; 14) перерву в навчанні у вищих та професійно-технічних навчальних закладах; 15) користування послугами закладів охорони здоров'я, засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я; 16) захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних, інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність; 17) збереження місця навчання на період проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період; 18) відстрочку на складання екзаменаційної сесії та державної атестації у навчальних закладах на період проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [420].

Окрім прав, звичайно, аспіранти та докторанти у процесі проходження підготовки наділені, як це передбачено у ст. 52, ще й обов'язками. По-перше, це додержання законодавства, моральних, етичних норм. Тобто вимагається, щоб аспіранти та докторанти були покірними закону та дотримувалися високого рівня культури поведінки. По-друге, це систематичне та глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загального культурного рівня. Мається на увазі безперервне вдосконалення професійних знань та навичок, покращення майстерності. Доцільним буде при цьому підкреслити, що неперервність освіти аспірантів

та докторантів виступає як умова всебічного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу й можливостей, реалізації здібностей, набуття компетенції, удосконалення отриманих знань, вмінь, навичок [239, с. 9]. Говорячи про світоглядну культуру науково-педагогічних кадрів, С. Дорогань обумовлює споглядально-розуміюче і перетворювальне, творче ставлення людини до світу. Споглядальність вважається висхідною точкою освоєння світу. Щодо перетворення, то його слід розуміти як технологію освоєння, як засіб і механізм передачі набутих знань, досвіду, культури наступним поколінням. Саме ця світоглядна культура духовно реалізує потреби і цілі практичного перетворення загалом і у випадку науково-педагогічної практики зокрема. Пізнавальна культура особистості наукового педагога врегульовує його теоретичну (пізнавальну) і практичну діяльність, ставлення до дійсності, систему багатосторонніх зв'язків і відносин, а також формує особистісну самооцінку наукового педагога в системі суспільних та індивідуальних відносин, виражає його життєву позицію [131, с. 9]. По-третє, це додержання статуту, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу, тобто усіх умов, що в них передбачені. Також, виходячи з аналізу п. 16 Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів, останні зобов'язані: опанувати методологію проведення наукових досліджень; виконувати індивідуальний план роботи над дисертацією (індивідуальний план роботи аспіранта передбачає складання кандидатських іспитів із спеціальності, іноземної мови та філософії, а за потреби – додаткового іспиту, визначеного рішенням спеціалізованої вченої ради закладу, установи, де передбачається захист дисертації, і заліків з дисциплін, визначених рішенням вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи з урахуванням профілю підготовки, а також педагогічну практику); звітувати про хід виконання дисертації на засіданні кафедри, відділу, лабораторії, вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи; у встановлений термін захистити дисертацію або подати її спеціалізованій вченій раді. Саме зазначені вище обов'язки і характеризують суть

підготовки, тобто те, що науково-педагогічні кадри повинні виконувати під час здобуття сукупності знань, навичок та досвіду.

У п. 20 Наказу Міністерства освіти України «Про Типові правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників навчально-виховних закладів системи Міністерства освіти України» закріплено, що на власника або уповноважений ним орган (керівника) закладу освіти покладено обов'язок займатися організацією підготовки необхідної кількості науково-педагогічних кадрів, їх атестацією, правовим і професійним навчанням як у своєму навчальному закладі, так і відповідно до угод в інших навчальних закладах. Також вони зобов'язані: 1) забезпечувати умови для засвоєння аспірантами та докторантами навчальних програм на рівні обов'язкових державних вимог; 2) додержуватись умов колективного договору, чуйно ставитись до повсякденних потреб працівників закладу освіти, аспірантів та докторантів, забезпечувати надання їм установлених пільг і привілеїв; 3) організувати харчування аспірантів і працівників закладу освіти; 4) забезпечувати належне утримання приміщення, опалення, освітлення, вентиляції, обладнання, створювати належні умови для зберігання верхнього одягу аспірантів та докторантів [432].

Підготовка науково-педагогічних кадрів за сучасних умов має свою специфіку, яка, насамперед, полягає у моральних нормах. Так, В. Гьосле акцентував увагу на тому, що єдиною моральною нормою повинна стати комунікативна відкритість [111, с. 11]. Варто буде згадати і Дж. Дьюї, який казав, що метою суспільства є передавання досвіду і постійне спілкування (а для цього треба приблизно однаковий емоційний й інтелектуальний заряд). При цьому суспільне життя ми ототожнюємо не лише з самим спілкуванням, але й з освітою, вимагаючи навчання і виховання для поглиблення досвіду, стимулювання та збагачення своєї уяви, формування відповідальності за точність, неповторність тверджень і думок [290; 135, с. 10]. На основі цього А. Корецька звертає увагу на те, що зміст людського буття повинен полягати у моральному вдосконаленні науково-педагогічних кадрів, адже вони є тим

потенціалом суспільства, котрий може визначити подальшу його долю [204, с. 25]. Можемо зрозуміти, що якісна підготовка науково-педагогічних кадрів – це вклад у розвиток нашої нації, це ті особи, які зможуть вивести країну, її громадян на новий, більш досконалий рівень. Вони є надією на краще майбутнє, від них залежить подальший інтелектуальний та політико-економічний напрям держави. Як пропонує К. Колін, слід не відставати в еволюції, не залишатись увесь час позаду, а йти наввипередки. Вчений вважає, що на виклики століття мають, в першу чергу, відповідати система освіти, суттєво перетворена з урахуванням нової освітньої парадигми, що відповідає науковим потребам та реаліям, соціальному розвитку взагалі [190, с. 16]. Як слушно наголошує Я. Нейматов, процес підготовки науково-педагогічних кадрів має спрямовуватися на оволодіння фундаментальністю та широтою професійного мислення, духовною культурою як органічною цілісністю, на формування в аспіранта та докторанта інтелекту в справжньому розумінні цього слова, людини з підвищеним почуттям етичної й соціальної відповідальності за результати професійної діяльності [596; 312, с. 66]. Фундаменталізація освіти, як вірно підкреслює Ю. Красильник, є основною вимогою, стратегічним напрямом, головною змістовною лінією її розвитку. Освіта повинна забезпечити і збагатити суспільство новими потенціями – фундаментально підготовленим суб'єктом, якій буде орієнтуватися у найновіших здобутках науки, техніки, технології, здатним до творчого впровадження у суспільну практику. В сучасних умовах вимагається, щоб науково-педагогічний працівник займався самовдосконаленням, причому безперервно. А це неможливо, якщо не висувається завдання оволодіти системою умінь і навичок самовиховання, навчальної та наукової праці, розвитку своїх розумових здібностей [214, с. 120]. Також варто зауважити, що в контексті загальної еволюції цивілізації спостерігається міцна тенденція, яка усе рельєфніше повертається до гуманістичних пріоритетів і людських цінностей. Провідна роль у цьому, як зазначає В. Андрущенко, належить освіті, навчальна, виховна, розвивальна,

культурна функція якої мають розгортатися в парадигмі пріоритету гуманістичних надбань людства і з метою гуманізації людських стосунків [24, с. 12].

Фактично, підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів характеризується як її результативністю (досягненням кінцевого результату з наукової атестації), так і ефективністю (своєчасністю підготовки), основними критеріями яких, як вважає В. Луговий, є кількість та вчасність захищених дисертацій у період навчання в аспірантурі й перебування в докторантурі (звісно, за належної якості). При цьому одним із чинників впливу на ефективність підготовки науково-педагогічних кадрів залишається принципова та вимоглива атестація аспірантів і докторантів з приводу виконання індивідуальних планів роботи, особливо на першому та другому роках підготовки. Недоліком є те, що під час атестації слід звертати більше уваги на володіння іноземною мовою, інформаційно-телекомунікаційними технологіями, рівень ознайомлення з науковими здобутками зарубіжних фахівців [289, с. 97]. Аналіз зарубіжного досвіду теорії та практики може принести дуже плідні наслідки не тільки для дисертаційного дослідження наукового педагога, але й для країни загалом.

Досвід Німеччини дозволяє розглянути класифікацію всіх закладів вищої освіти на три групи: 1) університети (класичні, технічні, загальноосвітні та спеціалізовані заклади університетського рівня – вищі педагогічні, теологічні та медичні школи). Саме їх покликанням є наукові дослідження та підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації; 2) вищі фахові школи зі спеціалізованою фаховою підготовкою (готують відповідно до професії спеціалістів з інженерії, бізнесу, менеджменту тощо); 3) вищі школи (коледжі) мистецтв і музики [552, с. 83]. Досвід США є цікавим для запозичення, адже, як зазначають білоруські вчені Є. Гітман, М. Гітман, Н. Матушкін, В. Столбов, механізм підготовки кандидатів наук полягає у дуальній освітній програмі «магістр – кандидат наук». Перевагою є те, що це дозволяє заощадити до чотирьох років: два роки на магістратуру і

два – на аспірантуру, замість п'яти. Кандидатська дисертація є ніби логічним продовженням та узагальненням магістерської роботи. Заощаджується, в принципі, не тільки час, але й фінансові витрати [350, с. 114]. Потрібно також навести у даному контексті досвід Республіки Білорусь. Особливістю білоруської системи вищої освіти є введення у вузах магістратури, що орієнтована на підготовку до навчання в аспірантурі, і присвоєння магістрам академічного ступеня за аналогією з науковим ступенем кандидата (чи доктора) наук – наприклад, магістр педагогічних наук, магістр технічних наук. Передбачуване за даних обставин складання кандидатських іспитів та заліків із загальноосвітніх дисциплін у період магістерської підготовки повинно вивільнити в аспірантів більше часу на безпосереднє проведення наукових досліджень і підготовку дисертації та підвищити ефективність роботи аспірантури [32, с. 11].

Щодо комплектування науково-педагогічних кадрів, то термін «комплектування» походить від слова «комплектувати», що означає «набирати потрібну кількість кого-, чого-небудь» [64, с. 561]. Отже, комплектування передбачає набір необхідної кількості науково-педагогічних кадрів для проходження ними підготовки в аспірантурі або докторантурі. Комплектування у розумінні законодавця – це державне замовлення на підготовку науково-педагогічних кадрів. Відповідно до п. 1 ст. 1 Закону України "Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» державне замовлення на підготовку науково-педагогічних кадрів – це засіб державного регулювання, який спрямований на: 1) задоволення потреб економіки та суспільства у кваліфікованих кадрах; 2) підвищення освітнього та наукового потенціалу нації; 3) забезпечення конституційного права громадян на здобуття освіти відповідно до їх покликань, інтересів та здібностей [434]. При цьому, згідно з п. 2 цієї ж статті, державним замовником може бути міністерство, інший центральний орган виконавчої влади, Національна академія наук України,

галузеві національні академії наук, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласна, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, інший визначений Кабінетом Міністрів України державний орган – головний розпорядник бюджетних коштів. Щодо замовника, то у п. 3 ст.1 даного Закону зазначено, що виконавцем державного замовлення є вищий, професійно-технічний навчальний заклад, заклад післядипломної освіти, наукова установа державної та комунальної форми власності, які пройшли конкурсний відбір та з якими укладено державний контракт на підготовку науково-педагогічних кадрів.

Сама процедура відбору (набору) науково-педагогічних кадрів встановлюється тим же Положенням про підготовку науково-педагогічних та наукових кадрів [402]. Щодо першої форми – аспірантури, то на основі п. 32 Положення слід зазначити, що за загальним правилом до аспірантури на конкурсній основі приймаються особи, які мають вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра. На клінічні кафедри, у відділи та лабораторії вищих навчальних закладів медичного профілю, а також медичних наукових установ до аспірантури приймаються особи, які на час вступу мають не менше двох років стажу роботи лікарем після закінчення інтернатури, лікарський фах якої відповідає науковій спеціальності аспірантури, або мають кваліфікацію магістра медицини. Термін навчання в аспірантурі з відривом від виробництва не перевищує трьох років, а без відриву від виробництва – чотирьох років. Приймальна комісія під головуванням керівника (заступника керівника) вищого навчального закладу, наукової установи створюється спеціально для проведення прийому до аспірантури. Члени приймальної комісії призначаються керівником вищого навчального закладу, наукової установи з числа керівників кафедр, відділів, лабораторій, а також передбачуваних наукових керівників аспірантів. Рішення про допуск до складання вступних іспитів до аспірантури виноситься приймальною комісією за результатами співбесіди, розгляду реферату та поданих наукових праць з урахуванням письмового висновку передбачуваного наукового

керівника, про що вступник до аспірантури повідомляється у тижневий термін. Виходячи з п. 36, вступники до аспірантури складають вступні іспити із спеціальності (в обсязі навчальної програми для спеціаліста або магістра, яка відповідає обраній ними науковій спеціальності, із філософії та однієї із іноземних мов на вибір (англійської, німецької, іспанської, італійської, французької) в обсязі навчальних програм для вищих навчальних закладів IV рівня акредитації, затверджених Міністерством освіти і науки України. Іспит з іншої іноземної мови складається за рішенням вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи у разі, коли знання цієї мови необхідне для роботи над дисертацією. При цьому, на нашу думку, слід зауважити, що, незважаючи на те, які потужні знання та навички мають здобути науково-педагогічні кадри під час навчання в аспірантурі, ще до вступу вимоги до кандидатів є дуже високими.

Прийом вступних іспитів до аспірантури проводиться предметними комісіями. Здебільшого їх кількість становить від 3 до 5 осіб, які призначаються керівником вищого навчального закладу, наукової установи і до складу яких включаються доктори та кандидати наук, а до складу предметної комісії із наукової спеціальності – і передбачувані наукові керівники. До складу предметної комісії з іноземної мови можуть включатися також доценти та висококваліфіковані викладачі, які не мають наукового ступеня і вченого звання. Далі, як закріплено у п. 39, на підставі результатів вступних іспитів до аспірантури приймальна комісія приймає рішення щодо кожного вступника. Цікавим є положення про те, що порушується, фактично, принцип рівності. Так, у разі одержання однакових оцінок переважне право при зарахуванні до аспірантури мають вступники, рекомендовані до вступу до аспірантури вченою радою вищого навчального закладу (факультету) чи наукової установи, котрі успішно закінчили магістратуру і склали всі або декілька кандидатських іспитів. Зарахування до аспірантури проводиться наказом керівника вищого навчального закладу, наукової установи. Протягом п'яти днів з дня прийняття приймальною

комісією рішення про зарахування особи останню має бути повідомлено. Згідно з п. 40 кожному аспіранту одночасно з його зарахуванням відповідним наказом керівника вищого навчального закладу, наукової установи призначається науковий керівник, як правило, доктор наук або за рішенням вченої ради, як виняток, кандидат наук. Науковий керівник аспіранта здійснює наукове керівництво роботою над дисертацією, контролює виконання затвердженого ним індивідуального плану та несе особисту відповідальність за якісне написання аспірантом дисертації. Кількість аспірантів, прикріплених до наукового керівника – доктора наук, не повинна перевищувати 5 осіб одночасно (разом з докторантами), а для наукового керівника – кандидата наук – 3 осіб, включаючи аспірантів та докторантів, підготовка яких здійснюється поза державним замовленням. На здійснення наукового керівництва відводиться щороку 50 академічних годин на одного аспіранта. Наступним, що необхідно підкреслити, є те, що аспірант, згідно з п. 41 Положення, не менше ніж два рази на рік звітує про виконання індивідуальної програми на засіданні кафедри, відділу, лабораторії і щорічно атестується науковим керівником. За результатами атестації відповідним наказом керівника вищого навчального закладу, наукової установи аспірант переводиться на наступний рік навчання або відраховується з аспірантури. Доцільним при цьому буде згадати, що у проекті Закону України «Про атестацію наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації» дається дефініція атестації як визнання науковою громадськістю та державою в особі уповноважених на це органів рівня кваліфікації вченого [366]. Всього відповідно до Додатку № 3 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік» на державну атестацію науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації було виділено 1822,8 тис. грн. [369]. Наведене дозволяє дійти висновку, що п'ять осіб одночасно є зовеликою кількістю аспірантів на одного керівника. За таких умов знижується якість консультування і керівництво, що є недопустимим, адже втрачається сенс підготовки висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів. Вважаємо, що необхідно

зменшити кількість аспірантів, прикріплених до наукового керівника – доктора наук, до трьох, а для наукового керівника – кандидата наук – до двох. Зокрема, треба відвести більше академічних годин наукового керівництва на одного аспіранта. Ми переконані, що кількість академічних годин на рік потрібно збільшити до 75.

Підготовка аспірантів ведеться за індивідуальним планом, затвердженим вченою радою ВНЗ або НДІ на весь період навчання. За цей час аспірант зобов'язаний:

(а) здати кандидатські іспити зі спеціальності, іноземної мови та філософії;

(б) виконати індивідуальний план, за результатами науково-дослідної роботи написати не менше 5 статей і надрукувати їх у журналах, що входять до переліку видань ВАК України;

(в) оволодіти технікою та методикою проведення наукових досліджень;

(г) підвищувати свій професійний та загальнокультурний рівень [221, с. 57].

Поряд із традиційною формою підготовки наукових та педагогічних кадрів через аспірантуру в останній час застосовується підготовка поза аспірантурою і докторантурою, самостійно як здобувачів.

Щодо другої форми підготовки науково-педагогічних кадрів – докторантури, то, насамперед, треба відсилатися до п. 27 Положення, де зазначено, що до докторантури приймаються особи, які: 1) мають науковий ступінь кандидата наук; 2) наукові здобутки; 3) опубліковані праці з обраної наукової спеціальності; 4) в змозі на високому науковому рівні проводити фундаментальні, пошукові і прикладні наукові дослідження. Загальний термін перебування в докторантурі на загальних умовах не перевищує трьох років. Відповідно до п. 29 Положення кафедра, відділ, лабораторія в місячний термін з часу отримання документів заслуховує наукові доповіді вступників до вступу до докторантури, розглядає розгорнуті плани роботи над дисертацією і шляхом таємного або відкритого голосування визначає

можливість зарахування кожної особи до докторантури. Вчена рада вищого навчального закладу, наукової установи протягом місяця розглядає висновки кафедри, відділу, лабораторії щодо вступника і приймає рішення про його зарахування до докторантури. Саме рішення вченої ради затверджується і оформляється наказом керівника вищого навчального закладу, наукової установи. У п. 31 Положення про підготовку науково-педагогічних та наукових кадрів також сказано, що раз на рік докторанти подають до вченої ради вищого навчального закладу, наукової установи після попереднього обговорення на кафедрі, у відділі, лабораторії звіт про виконання індивідуального плану роботи, за результатами якого проводиться їх атестація і приймається рішення про подальше перебування в докторантурі. Результати атестації затверджуються керівником вищого навчального закладу, наукової установи.

Докторанту в написанні дисертації за місцем його підготовки може призначатися науковий консультант, який несе особисту відповідальність за якісне і своєчасне виконання докторантом дисертації. Він призначається з числа висококваліфікованих науково-педагогічних і наукових кадрів – докторів наук, а також провідних вчених – докторів наук сторонніх організацій. Кількість докторантів, прикріплених до одного наукового консультанта, визначається за його згодою керівником вищого навчального закладу, наукової установи і не повинна перевищувати 3 осіб одночасно, включаючи докторантів, підготовка яких здійснюється поза державним замовленням. На здійснення наукового консультування відводиться щороку 50 академічних годин на одного докторанта. На нашу думку, до наукового консультанта потрібно прикріплювати тільки одного докторанта і на здійснення консультування відводити 80 годин. Це збільшить ефект від досліджень докторанта, надасть можливість більш глибокого аналізу та критичного ставлення з боку наукового консультанта.

Отже, виходячи з вищесказаного, можемо дійти висновку, що підготовка та комплектування науково-педагогічних кадрів є відповідальною

процедурою, що відображає необхідність покращення інтелектуального потенціалу нашої нації. Підходи до організації підготовки науково-педагогічних кадрів слід удосконалювати, враховуючи помилки власного та позитивні моменти міжнародного досвіду. Варто знаходити креативні ідеї та втілювати їх у реальність.

3.4. Сучасний стан організаційного та правового забезпечення науки України в системі інтеграційних процесів

На даному етапі розвитку української нації невід'ємною її рисою стають інтеграційні тенденції, що охоплюють фактично кожен сферу життя. Сучасні умови обумовлюють спрямованість української політики на світовий ринок і потребу формування науки з урахуванням інтеграційних процесів, щоб наблизити Україну до європейських вимог та стандартів.

Проблема організаційного та правового розвитку науки в Україні була й залишається однією з найактуальніших проблем теорії і практики державного управління, юриспруденції та педагогіки. При цьому головне протиріччя розвитку науки в Україні полягає в:

- наявності великого потенціалу людського капіталу, достатньої кількості талановитих і обдарованих дітей, молоді та відсутності освітніх, професійних, соціально-економічних умов їх реалізації в Україні;
- невідповідності проголошених законів, концепцій, програм, спрямованих на розвиток науки, їх реальному виконанню;
- затребуваності України в молодих учених та відсутності системного підходу до їх підготовки.

Питання правового розвитку науки в Україні у системі інтеграційних процесів досліджували у своїх працях такі вчені, як В. Вихрущ, В. Локтев, Л. Охріменко, В. Радченко, Д. Серьогіна, Л. Сущенко, Н. Федорова та ін. Критичний аналіз існуючого стану науки в Україні показує, що теоретичні

уявлення про її розвиток в умовах євроінтеграції є здебільшого частковими, концептуально не скоординованими, нерідко суперечливими. Втім, удосконалення нормативно-правового поля може стати універсальним фактором, який сприятиме розвитку науки в Україні у системі інтеграційних процесів. Отже, враховуючи реалії сьогодення, існує потреба у більш глибокому дослідженні правового розвитку науки в Україні у системі інтеграційних процесів.

Термін «інтеграція» взагалі означає процес упорядкування, узгодження та об'єднання частин у ціле, а під словом «інтеграційний» розуміється «об'єднувальний» [57, с. 508]. Інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів у науці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у Європейський Союз. У кінцевому результаті, інтеграційний процес стимулює підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та інтеграцію до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища [283, с. 5]. Це означає взаємний обмін корисними здобутками та пріоритетне орієнтування нашої науки на європейські стандарти.

Наука нині спричиняє інтеграцію, визначає тенденцію до все більшого її зближення із практикою, а у зв'язку з цим, як зауважує Б. Кедров, – до зближення фундаментальних та прикладних наук. Відбуваються суттєві зміни в науці у системі знання, поглиблюються усе більше процеси диференціації й інтеграції наукового знання [173, с. 94]. Є різні погляди на розвиток науки в Україні в системі інтеграційних процесів, різні вчені висловлюють різні думки з приводу цього. Нприклад, В. Марущак вважає, що в сучасних умовах перед державними інститутами України постало завдання формування ефективної антикризової стратегії, здатної пом'якшити руйнівні впливи глобальної економічної депресії на національні економіки та закласти основи для відновлення економічного зростання. І саме визначальна роль при реалізації цих завдань, на думку вченого, відводиться науці [266, с. 198]. Якщо говорити про стратегію розвитку української науки, то можна

побачити, що даному питанню присвячено немало досліджень та концепцій. Так, у Проекті Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року передбачено такі очікувані результати у напрямі формування суспільства знань: ефективно упроваджувати нові результати наукових досліджень і розробок для інноваційного розвитку всіх галузей економік; забезпечити комплексну реалізацію освітнього й наукового потенціалу провідних національних університетів; забезпечити конкурентоспроможність освіти, науки і технологій [438, с. 29].

В основних завданнях Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки зазначено, що модернізація і розвиток освіти та науки повинні набути випереджального неперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються у світі й Україні. Підвищення їх якісного рівня має бути спрямоване на забезпечення економічного зростання країни і вирішення соціальних проблем суспільства, необхідних для подальшого навчання і розвитку особистості [308, с. 10]. Серед основних стратегічних орієнтирів розвитку науково-виробничого потенціалу в Україні, на думку І. Чичкало-Кондрацької, можна назвати такі: 1) формування в суспільстві загальної інноваційної культури як підґрунтя розвитку науково-виробничого потенціалу країни; 2) створення інститутів, що заохочують суб'єктів фінансової, наукової і промислової діяльності впроваджувати інновації; 3) формування нових засад конкурентоспроможності науково-виробничого потенціалу; 4) реформування системи освіти відповідно до вимог Болонського процесу; 5) удосконалення системи державного управління науково-технологічною та інноваційною сферами; 6) створення ефективної інфраструктури інноваційної економіки для сприяння інноваційному розвитку економіки та просування національної продукції на світовий ринок інтелектуальної власності; 7) приведення національної наукової системи у відповідність до європейських стандартів та входження до єдиного дослідницького простору Європи; 8) прийняття та реалізація у повному обсязі законодавчих актів у сфері науково-технічної та інноваційної

діяльності, функціонування ринку інтелектуальних послуг в Україні; 9) створення умов для випереджаючого розвитку науки, зокрема через збільшення фінансування фундаментальної науки; 10) забезпечення рівного доступу здібної молоді до вищої освіти; 11) виявлення, підтримка і використання у майбутньому на благо країни найталановитішої молоді; 12) сприяння підвищенню рівня інформатизації та комп'ютеризації всіх видів діяльності; 13) сприяння впровадженню у виробництво вже виконаних високоефективних розробок; 14) забезпечення ефективного державного захисту інтелектуальної власності; 15) кардинальні зміни у системі державної підтримки науково-технологічних та інноваційних програм; 16) розвиток регіональних синергетичних інноваційних систем розвитку науково-виробничого потенціалу [573, с. 21]. Науковець Б. Чумаченко наголошує на тому, що важливим інструментом реалізації прискореного інноваційного та науково-технічного прогресу та переходу економіки до ефективної інноваційної політики (стратегії) є сучасна інноваційна система. Заради її побудови наука і освіта, а також фінансові і нефінансові корпорації повинні об'єднатися у стратегічний союз нового типу. А враховуючи реалії домінування в Україні політичних інструментів досягнення стратегічних переваг над економічними, на першому етапі системним ядром цього стратегічного союзу, ініціатором має стати саме держава з подальшим делегуванням даної функції науці нового типу [576, с. 92]. Тобто перспективою подальшого розвитку держави є наука, яка і визначатиме пріоритети економічно-соціального та політичного простору.

Щодо інших поглядів, то, наприклад, науковець Б. Романюк вважає, що сам розвиток науки нині, її використання у практичній діяльності залежать від рівня розвитку суспільно-політичних відносин [459, с. 168]. Як вважає Н. Федорова, до поліпшення якості науки призводить саме соціально-економічний прогрес. І це відбувається завдяки: 1) збільшенню кількості зайнятих у сфері наукових досліджень, що внаслідок науково-технічного прогресу було вивільнено із сфери основного виробництва; 2) покращенню

системи державного фінансування науки внаслідок зростання ВВП та доходів державного бюджету; 3) підвищенню рівня суспільної свідомості, широти поглядів внаслідок соціокультурного прогресу [558, с. 254]. У свою чергу, С. Щерба також дотримується тієї позиції, що розвиток науки значною мірою обумовлений рівнем розвитку економічних факторів та соціально-політичним ладом країни, які впливають на її розвиток, визначають її цілі та напрями. У кінцевому рахунку, від них залежить використання наукових досягнень, матеріалізація теоретичних здобутків тощо [597, с. 391]. Також можна виходити з парламентських слухань, на яких розглядалося одне із головних державних питань – «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів», де було зазначено, що економічний розвиток пов'язують із здобутками науки та активними інноваційними процесами [510]. Так, сьогодні, як зазначив С. Ніколаєнко, нагромадження і застосування знань стало основним фактором економічного розвитку і набуває дедалі більшого значення як головна конкурентна перевага країни у масштабах світової економіки. І головне – слід створити умови, коли такі знання використовуватимуться для формування постіндустріальної економіки, що, зрештою, дасть змогу поліпшити життя людей, а суспільство, у якому вони живуть, більш гармонійно та стабільно розвиватиметься [130, с. 21]. Звичайно, економіка та наука впливають одна на одну, взаємно визначають одна одну і не можуть існувати ізольовано. Наука не потрібна без економіки, а остання, у свою чергу, не може існувати без науки, яка визначає її стратегію, напрями та пріоритети.

У стратегії економічного і соціального розвитку України збереження і розвиток наукового потенціалу було проголошеного провідним фактором економічної політики держави. Вирішення цього завдання визначається, перш за все, фінансуванням наукових досліджень і розробок. Загальний рівень фінансування науки вважається однією з ключових характеристик інноваційності країни, її готовності до побудови суспільства, що базується на знаннях. Саме тому, поставивши перед собою мету побудувати в Європі

конкурентоспроможну економіку і суспільство, що базується на знаннях, у прийнятій на Лісабонському саміті в 2000 році стратегії Європейське співтовариство визнало необхідним довести витрати та наукові дослідження й розробки до 3 % ВВП [114, с. 216]. Аналіз норм нашого законодавства, а саме ст. 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» дає підставу стверджувати, що держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності. Обсяг коштів державного бюджету, що спрямовується на наукову і науково-технічну діяльність, щорічно визначається у Законі про Державний бюджет України як частка валового внутрішнього продукту (у відсотках), не менше 1,7 відсотка. Вважаємо за доцільне внести зміни у національне законодавство і забезпечити бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 2,7 відсотка валового внутрішнього продукту України, підвищивши його на 1 відсоток.

Щодо фінансового аспекту науки загалом, то у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» зазначено, що одним із основних важелів здійснення державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності є бюджетне фінансування. Фінансове забезпечення наукової і науково-технічної діяльності здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України, власних або залучених коштів підприємств, установ та організацій, коштів вітчизняних й іноземних замовників робіт, грантів, інших джерел, не заборонених законом. Бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності здійснюється шляхом фінансування основної діяльності державних наукових установ, наукових досліджень вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, фінансування окремих наукових і науково-технічних програм, проєктів та надання грантів. Базове фінансування надається для забезпечення: фундаментальних наукових досліджень; найважливіших для держави напрямів досліджень, у тому числі в інтересах національної безпеки та оборони; розвитку інфраструктури наукової і науково-технічної діяльності; збереження наукових об'єктів, що становлять національне надбання; підготовки наукових кадрів [416].

Сучасні умови, в яких відбувається формування інтелекту нації, є досить складними. Трансформаційна криза в Україні зумовила руйнацію науково-технологічної та підірвала духовно-моральну складову національного людського капіталу. За роки незалежності величезних втрат продовжує завдавати людському та науково-технічному потенціалу України міграція висококваліфікованих кадрів; витрати на освіту неухильно зростають, водночас за величиною фінансових втрат на душу населення вона поступається більшості країн світу, займаючи, зокрема, в Європі одне з останніх місць, до того ж науковий потенціал України практично не трансформується у виробництво [184, с. 16]. Українська наука потребує негайного й суттєвого втручання держави. Підтримка та урегулювання науко-технічного розвитку покладена на державну науково-технічну політику, яка, на жаль, на даний момент є досить недосконалою. Для підвищення рівня науки, як вважають В. Ващенко та І. Колобердянко, потрібно вживати дієвих заходів, а саме: 1) створення сприятливих організаційно-економічних та правових умов для ефективного використання науково-технічного потенціалу; 2) розвиток пріоритетних напрямів науки і техніки, концентрації ресурсів для їх реалізації; 3) формування та реалізація довготермінових науково-технічних програм; 4) розроблення дієвих механізмів інтеграції науки і виробництва; 5) підготовка наукових кадрів та їх соціально-економічний захист; 6) створення сучасної інфраструктури науки; 7) встановлення ефективного міжнародного співробітництва у сфері науково-технічної діяльності; 8) здійснення інвестиційної діяльності як з боку держави, так і з боку резидентів і нерезидентів країни; 9) надання належного рівня освіти і фінансової підтримки з боку держави незатребуваним професіям [191].

Наведені заходи необхідно проводити систематично, контролюючи кожен етап їх виконання. Також автори зазначають, що одночасно з цим держава має мотивувати підприємницький сектор до самофінансування науково-технічної та інноваційної діяльності, адже наука повинна бути

конкурентоспроможною. Виходячи з цього держава має сконцентрувати увагу на підтримці науки в країні, адже саме наука є базисом науково-технічним потенціалом України та інноваційної діяльності, оскільки стимулює покращення якості освіти, підтримує конкурентоспроможність у міжнародній співпраці з різними країнами. Високий рівень науки в країні є показником освіченості, населення та основою добробуту соціуму загалом [191, с. 183].

Тим не менш, наразі існує безліч проблемних питань у розвитку науки в Україні. Однією з основних причин від'їзду вчених з України є дуже низька заробітна плата, котра не відповідає ні якості праці, ні її суспільній значимості. Також це недооцінка важливості діяльності людей у науковій сфері. Зазвичай, виїжджають молоді, освічені та активні люди, а їхнє неповернення завдає чималої шкоди не тільки демографічному, але й освітньому та трудовому потенціалу України. Через низькі зарплати та неможливість самореалізації молодь не хоче йти в науку, що демонструє середній конкурс до вступу в аспірантуру, який постійно знижується [191; 585, с. 3]. Все ж проблема державного фінансування не є єдиною. Ми погоджуємося з Л. Швайкою, що приклад потрібно брати з розвинутих країн, де діє ринкова модель господарського механізму наукової сфери, яка поєднує у собі інноваційний механізм ринку і регулювання з боку корпорацій та держави. Слід зважати на те, що ринкові механізми розвитку наукової діяльності зумовлюють потребу в політиці сприяння активізації приватного бізнесу, створення однакових правових умов захисту інтелектуальної власності, господарювання й конкуренції [581, с. 5]. Як зазначає А. Переверзева, основоположну роль у процесі глибокого перерозподілу економічних суб'єктів за видами діяльності, галузями господарства, зміни технологічного способу виробництва, глибокої структурної перебудови, появи принципово нових ринків продуктів і послуг в умовах становлення нової економіки відіграє наука. Роль науки у відтворенні людського капіталу полягає, на думку науковця, у тому, що на основі використання принципово

нових наукових принципів, ідей, відкриттів відбувається зміна науково-технічної парадигми розвитку і перехід до нового технологічного укладу. Тим не менш, як вважає вчена, проблемою у сучасному стані в системі євроінтеграції України є те, що немає зв'язків між державою, наукою і бізнесом. А одним із шляхів вирішення бачить у податкових преференціях чи пільгах для бізнесу, який здійснює інвестиції в науку, що могло б врятувати становище і дати поштовх для фінансування досліджень в Україні [343, с. 29]. Доцільно буде навести і думку В. Гриньової, що світовий досвід свідчить про вирішальний внесок у прискорення науково-технічного прогресу саме невеликих фірм, а їх діяльність спирається на сучасну матеріально-технічну базу, висококваліфіковані наукові та технічні кадри. Невеликі підприємства сприяють розвитку конкуренції у науково-технічній сфері, що скорочує тривалість досліджень і розробок та ціну науково-технічної продукції [191; 99, с. 188]. Цього, на превеликий жаль, не вистачає у сучасних умовах в нашій країні. Недоліком є те, що простежується недооцінка розумових можливостей наших фахівців, нехтування підтримкою наукових кадрів, які б могли давати чудові рекомендації, зокрема для розбудови бізнесу, котрий би приносив користь усьому суспільству.

У свою чергу, В. Локтев пропонує звернути увагу на те, що в більшості науково-технічних напрямів, особливо коли йдеться про наукові експерименти фундаментального спрямування або розроблення принципово нових технологій, Україна відстає від розвинутих країн. І для вирішення даної проблеми вчений пропонує звернутися до політики максимальної відкритості у сфері громадянської науки. Також вчений вбачає покращення науки в Україні в системі євроінтеграційних процесів шляхом таких заходів: 1) збільшення державних витрат на фундаментальну науку; 2) структурні реформи в управлінні науковою сферою; 3) створення умов для залучення в науку приватного капіталу [250, с. 10]. Також В. Радченко та Д. Серьогіна наголошують на тому, що фінансування наукових проєктів повинно відбуватися через грантову систему. Ідея ефективності грантової підтримки

науки заснована на тому, що отримання гранту – конкурентний процес, а ефективний конкурентний механізм – гарантія успішної еволюції. І взагалі, автори пропонують, перш за все, змінити ставлення до фінансування розвитку науки. Окрім держави, у нових технологіях і фундаментальних дослідженнях зацікавлені виробники, і в цих умовах першорядним завданням для органів місцевого самоврядування є створення можливостей для залучення інвестицій в науку. Вчені також вважають за доцільне створити правові можливості для венчурного інвестування в прикладні дослідження і технологічні розробки. Основною проблемою української науки сьогодні, на думку науковців, є те, що її досягнення не переносяться в національну економіку, а отже і фінансова ефективність досягнень і відкриттів залишається невисокою, втім, це є й основною проблемою економіки. Ми погоджуємося, зокрема, з тим, що не слід забувати про залежність майбутнього науки від рівня освіти, адже будь-який майбутній вчений проходить навчання в школі і вищому науковому закладі. Одночасно з цим і повноцінна освіта без розвитку національної науки неможлива. Участь в освітньому процесі вчених, зайнятих фундаментальними дослідженнями, створює умови для виховання дійсно висококласних фахівців. Тому ми підтримуємо авторів щодо важливості розвитку в системі інтеграційних процесів науки й освіти як єдиної системи [448, с. 93]. У свою чергу, В. Кремень також поділяє цю позицію і підкреслює важливість принципу єдності навчання і наукових досліджень для розвитку наукового потенціалу країни [105, с. 280].

Вчена О. Басова зазначає, що наука розвивається завдяки знанням та освіті з метою трансформації у розвиток технології та виробництва [38, с. 84]. Джерелом зростання державності є поява сучасної науки як базису розвитку сучасної технології – прорив в еволюційному розвитку науки, який створив потенціал розвитку технології, є в багато разів більшим, ніж той, що існував до того [224, с. 5]. Тому у розвинутих країнах світу постійно збільшуються обсяги фінансування наукових досліджень і розробок: тільки

на розвиток науки виділяється більше ніж півтрильйона доларів щорічно [450, с. 7]. Отже, у сучасну епоху переважає інтенсивний розвиток прикладного знання, який ґрунтується на його технологічному застосуванні. І завданням науки сьогодні, як вважає Л. Сущенко, є передбачення можливих майбутніх змін об'єктів, у тому числі й тих, які відповідатимуть майбутнім типам практики [518, с. 167]. Тим не менш, К. Ясперс переконаний, що прогрес науки повинен базуватися і на моралі, що призводитиме, само собою, до прогресу самої людини як такої [128, с. 89]. Тобто науковець наголошує на тому, що при еволюції науки акцент не повинен забиратися від основних цінностей людини. Автор підкреслює, що наука в подальшому має характеризуватися гуманністю.

Звертаючи увагу на зв'язок науки в інтеграційних процесах з технологічним розвитком, слід зазначити, що головними цілями у сфері науково-технологічного та інноваційного розвитку України у однойменній Концепції визначено: 1) підвищення ролі наукових та технологічних факторів у подоланні кризових явищ у соціально-економічному розвитку України та забезпечення її економічного зростання, утвердження духовності у суспільстві, вдосконалення державотворення; 2) створення ефективних механізмів збереження, ефективного використання та розвитку національного науково-технологічного потенціалу; 3) технологічне переобладнання і структурна перебудова виробництва з метою нарощування випуску товарів, конкурентоспроможних на світовому і внутрішньому ринках; 4) збільшення експортного потенціалу за рахунок наукоємких галузей виробництва, зменшення залежності економіки України від імпорту; 5) органічне включення інноваційних факторів до процесу соціально-економічного розвитку держави, збереження довкілля та ефективне використання природних ресурсів, сприяння створенню в економіці достатньої кількості робочих місць, у тому числі для випускників навчальних закладів, фахівців, які внаслідок економічної кризи втратили свої робочі місця у виробництві, науці, освіті тощо, а також для спеціалістів, які

звільняються із Збройних Сил; 6) відродження творчої діяльності винахідників і раціоналізаторів виробництва; 7) розвиток людини як особистості, збереження і захист її здоров'я та середовища проживання, створення умов для високопродуктивної, творчої та безпечної праці і сучасного побуту [412].

Розвиток науки в Україні потребує системного підходу, який ґрунтується на концептуальних змінах багатьох сфер суспільного буття. Перш за все, це сфера освіти, яка продукує майбутніх науковців. Учений формується не за 3-4 роки навчання в аспірантурі – його виховання і розвиток починається з дошкільного віку, в період, коли найбільш активно розвиваються пізнавальні процеси, закладаються основні риси характеру. Вітчизняна система дошкільної освіти потребує термінового вдосконалення, яке повинно стосуватися не тільки покращення матеріально-побутових умов, а й забезпечення організації сучасного навчально-виховного процесу. Аналіз кадрового забезпечення дошкільних закладів засвідчує невідповідність вихователів їх фаховій підготовці, більшість з них не мають педагогічної дошкільної освіти. Підготовка дітей від 2 до 7 років має свої особливості і потребує використання відповідних методик, які суттєво відрізняються від роботи з дітьми молодшого шкільного віку. Тому навіть вчитель молодших класів не завжди може опанувати методики роботи з дошкільнятами.

Сьогодні педагогічний супровід талановитих і обдарованих дітей в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється хаотично. Як правило, відмінники у навчанні залучаються до олімпіад з різних предметів, без урахування індивідуальних інтересів. Таланти і здібності дітей в селах майже ніхто не розкриває і не розвиває. Шкільні вчителі, які займаються науковою роботою з дітьми, здійснюють це на основі лише професійного ентузіазму та покликання. Сфера позашкільної освіти також перебуває в стані руйнації. А це саме та сфера, де розкриваються таланти і здібності дітей з напрямів, які не охоплює система шкільної освіти.

Існуюча система вищої освіти також має недоліки. На законодавчому

рівні передбачено організацію науково-дослідної роботи зі студентами. Практика засвідчує, що з кожним роком рівень підготовки випускників шкіл знижується. Вища школа отримує першокурсників, які успішно пройшли зовнішнє незалежне оцінювання, але не мають відповідного рівня знань і здібностей для проведення наукової роботи. Тому в аспірантурах починається штучний процес «вирощування» за кілька років науковців. Така практика не виправдовує себе. Отже, вся система освіти (дошкільна, загальноосвітня, позашкільна, вища) має на законодавчому рівні бути орієнтована на створення умов для всебічного розвитку особистості, розкриття здібностей і талантів, виховання моральних і духовно збагачених інтелектуалів – майбутніх учених. Для цього необхідно забезпечити дошкільні заклади фахівцями з відповідною освітою, реанімувати сферу позашкільної освіти, забезпечити системний педагогічний супровід талановитих і обдарованих дітей під час навчання в дошкільних, загальноосвітніх та вищих навчальних закладах, використовуючи сучасні досягнення педагогічної науки.

Оновлення сфери освіти, розвиток економіки знань неможливі без збільшення фінансування. Навчально-виховний процес, орієнтований на виховання інтелектуальної еліти, потребує відкриття спеціалізованих профільних загальноосвітніх закладів, створення в них науково-дослідних лабораторій, забезпечення сучасним приладдям, технікою. Педагогічна праця повинна забезпечувати достойний рівень життєдіяльності вихователів, вчителів, науково-педагогічних працівників. Необхідно на державному рівні закріпити заходи заохочення розвитку науки та стимулювання дослідницької діяльності, зокрема прийняти Закон України «Про заохочення до наукової діяльності та винагородження наукових діячів», де закріпити щойно згадані положення. Таким чином, держава повинна підняти престиж наукової діяльності, що створювало б можливості для талановитої і перспективної молоді. Потрібно вести пропаганду наукової діяльності, здорового способу розвитку мислення, стимулювати націю до розумової діяльності. Це має

стати прерогативою у суспільному житті.

Фінансова підтримка науки і освіти з точки зору економіки та педагогіки є обґрунтованою, адже результатом роботи учених стають наукові відкриття, які забезпечують новий, більш досконалий рівень буття людської цивілізації. Необхідно зазначити, що наукові відкриття є рушійною силою розвитку суспільства, коли вони впроваджені в життя. Тому наступною умовою розвитку науки є її зв'язок з виробництвом, практичним використанням результатів науково-дослідної роботи.

Реалізація даних пропозицій передусім залежить від політичної волі державних службовців, від їх патріотизму і бажання зробити Україну сильною, інтелектуально розвинутою державою.

Тим самим, незважаючи на досягнення вітчизняних науковців за минулі роки, перед українською наукою, у зв'язку з конкуренцією серед світових держав, постає ще більше складних завдань. Нині в умовах інтеграційних процесів на національну науку покладається багато надій [613], адже саме завдяки науково-дослідним роботам і дослідженням вчених можна підвищити економічний та соціально-культурний рівень життя кожного члена суспільства. Україна перебуває лише на початку шляху до цивілізованої інтеграції у світовий та європейський науково-технологічний простір. Основою моделі правового розвитку науки в Україні можна визначити взаємообумовлені зв'язки між її структурними елементами: державної політики (мета – формування соціально-правової демократичної держави), освіти (мета – підготовка майбутніх учених), науки (мета – науковий прогрес), економіки (мета – економічний прогрес).

Висновки до розділу 3

1. Функції державного управління (функції адміністративно-правового управління) науковими установами – це головні напрями діяльності державних органів, що спрямовані на забезпечення реалізації цілей та

завдань державного управління науковими установами і здійснюються шляхом застосування спеціальних методів, способів і форм управління.

2. Функції адміністративно-правового управління національною системою наукових установ поділено на: (1) функції орієнтування та забезпечення адміністративно-правового управління системою наукових установ, які є загальними та включають функції регулювання, планування, прогнозування, організації та контролю; (2) функції стимулювання та розвитку адміністративно-правового управління системою наукових установ, які включають функції аналізу, координації, мотивації; (3) функції суб'єктів адміністративно-правового управління системою наукових установ, а саме функції загальних суб'єктів, до компетенції яких відносяться й інші функції, не пов'язані з науковою сферою, та функції спеціальних суб'єктів, створені виключно для управління у сфері освіти та науки.

3. Запропоновано закріпити термін «науковий ступінь» у чинному законодавстві як офіційно визнану наукову кваліфікацію вченого, котрий відповідно до встановленого законодавством порядку захистив дисертацію (за спеціальністю, що передбачена законодавством) та отримав диплом державного зразка.

4. Оскільки політика України спрямована на євроінтеграцію, то у близькому майбутньому можуть бути внесені нові зміни до порядку присудження наукових ступенів, які не характерні національній культурі науки. Негативним у цьому може бути хіба що втрата національної наукової традиції, специфіки, притаманної тільки нашій країні, позитивним же стане створення єдиного стандарту, вимог і правил до наукових ступенів європейських держав.

5. Комплектування науково-педагогічних кадрів – це набір необхідної кількості науково-педагогічних кадрів для проходження ними підготовки в аспірантурі або докторантурі. Підготовка та комплектування науково-педагогічних кадрів є відповідальною процедурою, що відображає необхідність покращення інтелектуального потенціалу нашої нації. Однак,

зважаючи на сучасні інтеграційні тенденції розвитку науки, підходи до організації підготовки науково-педагогічних кадрів слід змінювати, враховуючи помилки власного та позитивні моменти міжнародного досвіду.

7. Обґрунтовано необхідність: (1) зменшення кількості аспірантів, прикріплених до наукового керівника – доктора наук, до трьох, а для наукового керівника – кандидата наук – до двох, та збільшення кількості академічних годин наукового керівництва на одного аспіранта протягом року до 75; (2) прикріплення до наукового консультанта тільки одного докторанта; відведення на здійснення консультування 80 годин.

8. З метою удосконалення правового регулювання розвитку науки в системі інтеграційних процесів запропоновано:

1) внести зміни у національне законодавство і забезпечити бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 2,7 відсотка валового внутрішнього продукту України, тобто підвищити його на 1 відсоток;

2) на державному рівні закріпити заходи заохочення розвитку науки та стимулювання дослідницької діяльності шляхом прийняття Закону України «Про заохочення до наукової діяльності та винагородження наукових діячів», де закріпити сприятливі умови для підвищення наукового потенціалу нації.

Розділ 4

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ

4.1. Пріоритети реформування організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні

Освіта і наука є визначальними факторами прогресу суспільства і в економічному (приріст матеріального виробництва), і у духовному плані (еволюція культури та людського інтелекту). Пошук напрямів удосконалення організаційного та правового забезпечення науки й освіти є необхідною передумовою подолання існуючих негативних явищ у державі. Дослідження і визначення даних шляхів є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Об'єктивною потребою є створення науково обґрунтованої системи організаційного та правового забезпечення освіти й науки в Україні. Як слушно підкреслює І. Жилияєв, методологічна основа запровадження реформаторських державних рішень має забезпечувати ідентифікацію проблем і викликів, врахування цілісної сукупності майбутніх благ та загроз, потенційних досягнень і втрат. Реформи генерують як позитивні, так і негативні наслідки. Тому ми погоджуємося з автором, що кожне реформаторське рішення треба запроваджувати виключно в межах концепції формування правової соціально орієнтованої ринкової держави, забезпечуючи проведення широких правових, соціальних, економічних та інших експертиз [146, с. 28]. Розглядаючи організаційне та правове забезпечення науки й освіти, ми хочемо акцентувати саме на фінансовому, кадровому, а також правовому забезпеченні.

Від колишньої радянської системи освіти і науки в Україні залишилася

майже зруйнована і застаріла матеріально-технічна база, недостатньо раціонально структурована система навчальних закладів, наукових установ. За роки незалежності справжня послідовна політика щодо зміцнення науково-інноваційної сфери в Україні не проводилася. Близько 70% парку наукового обладнання перебуває в експлуатації понад 10 років, зокрема чверть – понад 20 років. До 75% обладнання, призначеного для виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), фізично спрацьоване більше як на 50%, третина – цілком фізично спрацьована. Майже 80% організацій, що виконують НДДКР, оснащені морально застарілим і фізично спрацьованим обладнанням. Коефіцієнт оновлення обладнання, за експертними оцінками, не перевищує 1-1,5% на рік [165, с. 5]. Відверте нехтування фінансовим забезпеченням освіти та науки в Україні призвело до технологічного відставання від розвинених країн, зниження конкурентноспроможності національної економіки, духовно-культурної кризи. Пошук напрямів удосконалення фінансового забезпечення науки й освіти є необхідною передумовою подолання існуючих негативних явищ у державі. Об'єктивною потребою є створення науково обґрунтованої системи фінансового забезпечення освіти й науки в Україні.

Однією з проблем освітньо-наукової галузі є недосконалість системи фінансування, яка обумовлена наявністю об'єктивних і суб'єктивних чинників, зокрема військовими діями на Сході України, непослідовною політикою, відсутністю продуманих науково обґрунтованих реформ, неузгодженістю дій на рівні державного управління, навчальних закладів, громадськості. Не відновивши економіку після кризи 2008-2009 років, Україна знову опинилася в скрутному економічному становищі. Замість перетворення освітньо-наукової галузі на самостійну, потужну систему з надійним і економічно незалежним джерелом фінансування, реалії життя засвідчують тенденцію скорочення державних витрат на освіту та науку в Україні. Отже, розв'язання проблеми матеріально-фінансового забезпечення освіти та науки в Україні шляхом вдосконалення системи інвестицій може

служувати тим вирішальним фактором, який дозволить вітчизняному освітньо-науковому комплексу підвищити індекс людського розвитку в державі.

Щодо практики фінансування освітянської галузі, то вона хоч і зазнає помітної трансформації, однак усе ж потребує свого вдосконалення. В основі визначення обсягів фінансування часто лежить принцип «від досягнутого рівня», коли на потреби освіти просто виділяється певна сума з бюджету й основною метою є збереження рівня фінансування минулих років [170, с. 143].

За останнє десятиліття в міжнародному освітньому просторі сформувався і міцно закріпився феномен університетських рейтингів. Один із авторитетніших рейтингів – «Таймс» – використовує методологію розрахунків, індикаторами якої, серед інших, є: розмір прибутку від науково-дослідної діяльності в перерахунку на одного наукового співробітника; розмір фондів, додатково залучених для дослідницької діяльності від громадських організацій і реального сектору економіки [629]. В основу Шанхайського рейтингу, який визначає найкращі світові університети, покладено критерій здатності університету проводити сучасні дослідження, бути центром продукування нових знань. Компас – методика, за якою встановлюються рейтинги ВНЗ України, – засвідчує відсутність єдиного підходу до встановлення вартості навчання, ціноутворення платних освітніх послуг [194]. Наприклад, за однією спеціальністю студенти, навчаючись у різних ВНЗ, сплачують різну її вартість, яка інколи може різнитися у кілька разів. Проте диплом отримують всі однаково – державного зразка, який передбачає уніфіковані вимоги до випускника, незважаючи на місце його освіти. Така значуща різниця вартості освітніх послуг є необґрунтованою. Адже підготовка студентів у ВНЗ III-IV рівнів акредитації здійснюється за ідентичними навчальними планами і програмами науково-педагогічними працівниками вищої кваліфікації (кандидатами, докторами наук). Крім того, аналіз купівельної спроможності споживача в Україні та Європі засвідчує

дискримінаційні умови отримання освіти за кошти фізичних осіб в Україні з урахуванням рівня заробітної плати.

Фінансово-економічні критерії оцінки вищих навчальних закладів у світовому освітньому просторі підтверджують виникнення і розвиток нової економіки – економіки знань, яка повинна бути науково обґрунтована з точки зору різних наук: адміністративного права, педагогіки, економіки. В Україні такий міждисциплінарний підхід до вирішення фінансових проблем освіти і науки тільки закладається, українське суспільство переживає зламний історичний момент і має всі шанси стати сучасною європейською державою.

Як зазначає А. Широков, на науку грошей хронічно не вистачає, а у цей час фінансові м'язи «накачують» такі силові відомства, як Генеральна прокуратура, СБУ, МВС, про що свідчить приріст їх фінансування за останні кілька років [592, с. 44]. Тому й виникає питання: хіба не краще збільшити фінансування освіти та науки в Україні, щоб запобігти правопорушенням? Держава, на нашу думку, повинна зосереджувати виділення коштів на розвиток правосвідомості нації, а не на витрати на забезпечення правопорядку. Безумовно, правопорядок у країні – це важливо, проте освітній та науковий прогрес є надзвичайною необхідністю.

Вірно підкреслює І. Ящишина, що для успішного розвитку країни величезне значення має рівень фінансування фундаментальних досліджень, котрий визначається як частка витрат на фундаментальні дослідження у відсотках від ВВП. Цей показник визначає динаміку інноваційних процесів у країні, їх відповідність світовим тенденціям розвитку науки і технологій. Фундаментальна наука у всьому світі розвивається в основному на кошти державного бюджету, і уряди розвинених країн бачать у цьому свій внесок у майбутнє інноваційне зростання країни [170; 614, с. 87]. В результаті деградації галузевої науки під впливом затяжної економічної кризи і зменшення попиту на науково-технічну продукцію склалася нераціональна з точки зору інноваційного розвитку економіки пропорція у фінансуванні НДДКР: 16% – на фундаментальні, 15% – на прикладні дослідження та 69% –

на розробки, що унеможлиблює використання доробку фундаментальної науки для створення базових інвестицій [362, с. 149].

Бюджетне фінансування науково-технічних досліджень здійснюється за трьома напрямками: 1) шляхом базового фінансування у формі підтримки фундаментальних досліджень, що виконують наукові установи і ВНЗ; 2) через цільове фінансування науково-технічних програм та наукових розробок і досліджень з пріоритетних напрямів науки й техніки; 3) через фінансування окремих наукових досліджень і розробок на основі контрактів, що пройшли конкурсний відбір [58, с. 23]. Існують різні доступні джерела залучення додаткових коштів в освітню сферу. Цікавим є підхід Франції, де діє закон про сплату приватними роботодавцями 0,5% фонду зарплати на учнівство і перепідготовку персоналу. Фірма може сама платити ці кошти закладам, які вона обрала. Тим не менш, недоліком даної форми є те, що часто кошти непропорційно витрачаються на спеціалізовані курси, підвищення кваліфікації персоналу самих фірм-платників. Як результат, на ринок вийшли спеціалісти з освоєнням «надвузьких курсів», що здебільшого обмежує їх у можливості реалізуватися за професією. Наступний шлях – це наукові дослідження на замовлення фірм. Даний підхід має проблеми різного ступеня складності (наприклад, як професору оприлюднювати свої набутки, якщо їх власником є фірма-спонсор?), але цей вид фінансової підтримки безупинно розвивається та удосконалюється. Інший шлях – філантропія, її можна стимулювати через закони про благодійницьку і неприбуткову діяльність, а також створення клімату суспільного визнання та оцінки донорів шляхом формування важливої для них позитивної аури. Четвертий напрям – це міжнародна допомога, яку розвинені держави щороку надають бідним країнам Африки й Азії з метою розвитку їх систем освіти. Надання коштів на друкарні, побудову шкіл з ефективними матеріалами є більш доцільним, ніж відрядження ректорів і професури для перенесення досвіду [163, с. 226].

Такі напрями реформування фінансового забезпечення освіти пропонує А. Куліков: 1) перехід до ефективної моделі фінансування освіти, адекватної

ринковій економіці, розвиток нової соціально-економічної структури освітньої сфери; 2) стимулювання переходу на нові педагогічні технології та ефективну систему управління освітою, скорочення непродуктивних витрат, істотне збільшення видатків на розвиток наукових досліджень, зокрема з проблем освіти та педагогіки; підготовку і випуск підручників, посібників та іншої навчально-методичної літератури; 3) поступове збільшення у загальних витратах на освіту коштів державних і приватних підприємств, громадських організацій, різних фондів, благодійних організацій тощо [229, с. 259]. У свою чергу, Т. Шестаковська розглядає такі шляхи реформування фінансового та матеріально-технічного забезпечення освіти: 1) збереження за державою пріоритету у фінансуванні системи освіти та підвищення ролі регіонів у фінансуванні освітніх потреб; 2) звільнення навчально-виховних закладів від податків на прибуток і додану вартість; 3) створення при Міністерстві і науки України централізованих фондів для реалізації загальнодержавних освітніх програм; 4) розширення прав місцевих органів державної влади й органів громадського самоврядування навчально-виховних закладів у визначенні шляхів зміцнення навчально-матеріальної бази, вдосконаленні механізмів їх фінансово-господарської діяльності; 5) запровадження додаткового фінансування навчально-виховних закладів для обдарованих дітей, що мають відповідну ліцензію, зі спеціального фонду Міністерства освіти і науки України [549]; 6) заохочення навчально-виховних закладів, які за наслідками акредитації й атестації визнані такими, що мають позитивний досвід у розробленні та впровадженні нових прогресивних технологій навчання і виховання учнів та студентів, домагаються високих кінцевих результатів; 7) упорядкування системи оплати праці та стипендіального забезпечення відповідно до конкретних результатів діяльності і якості роботи (навчання); 8) створення у системі освіти нових банків, фондів, акціонерних товариств тощо; 9) заснування державного фонду сприяння громадянам у здобутті освіти в зарубіжних країнах; 10) залучення іноземних інвестицій для розвитку інфраструктури навчально-

виховних закладів (будівництво міжнародних освітніх закладів, центрів підготовки спеціалістів); 11) поліпшення технології формування видатків державного та місцевих бюджетів на освіту, удосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування зазначених видатків; запровадження змішаного фінансування інноваційних проектів у галузі освіти, зокрема розроблення та запровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання [549]; 12) удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів; 13) проведення органами управління освітою (державними та місцевими) моніторингу інвестування навчальних закладів; 14) запровадження спільного державного та громадського контролю за формуванням і виконанням бюджетів навчальних закладів [591, с. 283].

В аспекті матеріального забезпечення наукової сфери О. Амоша та С. Гріневська доповнюють такі напрями державної політики: 1) створення моделі соціально орієнтованої економіки з ефективною діючою системою соціального захисту, соціальних гарантій; 2) розробка та впровадження заходів до переходу на інноваційну модель розвитку економіки; 3) фінансове, інституціональне, матеріально-технічне забезпечення наукової сфер, що забезпечить стабільні обсяги фінансування; 4) поступове збільшення частки витрат на науку у ВВП, приблизно на 0,3% кожного року; 5) зростання заробітної плати в галузі наукових досліджень і розробок більш швидкими темпами, за рахунок як збільшення бюджетних видатків, так і оптимізації структури наукових кадрів; 6) створення у фінансово-промисливих групах спеціальних науково-технічних та інноваційних центрів, що координують, фінансують та реалізують інноваційні проекти; 7) освіта на базі фондів, що підтримують інноваційну діяльність, асоціації фондів з розвиненим фінансовим капіталом для допомоги науковим інноваційним проектам; 8) сприяння розвитку інноваційної та науково-технічної діяльності в регіонах України, міжрегіональному, міжнародному трансферу наукових технологій;

9) стимулювання інноваційного розвитку регіонів шляхом розробки регіональних стратегій, програм інноваційного розвитку та забезпечення їх реалізації; 10) створення регіональних комісій з науково-технічної експертизи розробок, які пропонується впроваджувати на підприємствах регіону [21, с. 12].

На думку І. Колобердянка, при матеріальній підтримці науки держава має використовувати в основному непрямі важелі регулювання, а саме: 1) створення сприятливих умов для науково-технічної діяльності підприємствами; 2) правовий захист інтелектуальної власності; 3) введення пільгового режиму при оподаткуванні суб'єктів господарювання, які займаються науково-технічною діяльністю; 4) пропагування і стимулювання наукової діяльності [191, с. 183].

У свою чергу, В. Меньяло відстоює точку зору про необхідність здійснення таких кроків стосовно удосконалення фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні: 1) законодавча база наукової діяльності: внести зміни до Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» [426], в якому чітко визначити напрями, в яких наша країна посідає або може посісти лідерські позиції на світовій арені та напрями, що забезпечать економічну незалежність країни й здоров'я нації; 2) механізм фінансування наукових досліджень: здійснити перехід від базового фінансування до більш широкого застосування програмно-цільових та грантових принципів розподілу коштів на проведення наукових досліджень, які мають важливе значення для вирішення соціально-економічних проблем країни, що дасть змогу більш раціонально використовувати бюджетні кошти за рахунок конкурсного відбору проектів, посилити конкуренцію серед наукових установ, а також забезпечити перехід від фінансування наукових колективів і окремих науковців, що, з однієї сторони, зробить їх менш залежними від адміністрації, а з іншої – більш відповідальними за кінцевий результат. При цьому слід поступово вирівнювати співвідношення між фінансуванням фундаментальних,

прикладних досліджень і науково-технічних розробок, наближуючи його до оптимального, визнаного світовою практикою; 3) організація науки: з метою координації діяльності та вироблення єдності вимог до всіх секторів науки, а відповідно і забезпечення рівних умов для всіх науковців щодо рівня заробітної плати, доступу до участі в конкурсах наукових проєктів, виконання державних наукових, науково-технічних цільових програм, державного замовлення на наукову, науково-технічну продукцію, отримання соціальних пільг тощо [280, с. 139].

За визначенням, прийнятим XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміється процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання. Освіта виконує: 1) навчальну функцію, яка полягає в забезпеченні певного рівня знань, грамотності, компетентності, готовності до виконання різних видів діяльності; 2) розвивальну – розвиток пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, фізичних та інтелектуальних здібностей; 3) виховну – формування громадянина, патріота, морально-етичних цінностей, естетичних ідеалів, світогляду, ставлення до себе, суспільства, природи. Оскільки в Законі України «Про освіту» поняття «освіта» трактується як «цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства і держави» [420], враховуючи новітні педагогічні технології, з метою підготовки всебічно розвинутої особистості, здатної до самовдосконалення впродовж усього життя, ми пропонуємо таке визначення поняття «інвестиції в освіту» – це грошові, майнові, інтелектуальні, морально-етичні цінності, що вкладаються в об'єкти та суб'єкти сфери освіти для її ефективного функціонування та розвитку, підвищення рівня освіченості народу. Таке трактування досліджуваного поняття розширює його розуміння, оскільки визначає його мету – ефективне функціонування, розвиток системи освіти для досягнення соціального ефекту (підвищення рівня освіченості, що є складовою ІЛР). Крім того, ми розширили перелік цінностей, які необхідно вкладати у сферу освіти,

додавши морально-етичні цінності. Саме вони створюють основу для сприйняття освіти як соціально значущого феномену на рівні родини, суспільства, держави, слугують мотиваційним фактором для безперервного вдосконалення особистості, формування політичної волі щодо розвитку системи освіти в державі.

Наступне авторське уточнення поняття «інвестиції в освіту» стосується додавання орієнтирів, на які спрямовані вкладення цінностей. Так, на рівні родини відбуваються грошові інвестиції в освіту дітей (навчання в гуртках, секціях, оплата репетиторства та інших освітніх послуг), на рівні педагогічного персоналу існує потреба в підвищенні кваліфікації, участі в семінарах, конференціях, обміні досвідом. Тому ми пропонуємо орієнтирами освітніх інвестицій вважати не тільки об'єкти сфери освіти, якими є споруди, будинки та інші основні фонди, а й суб'єкти сфери освіти: вихованці, учні, здобувачі вищої освіти, педагоги, адміністративний склад навчальних закладів. Адже саме від них залежить очікуваний соціальний ефект, підвищення рівня освіченості.

У контексті нашого дослідження вдосконалення фінансового забезпечення науки в Україні потребує розгляду одна із центральних дефініцій філософії – «наука», її використання в адміністративному, фінансовому праві. Складність визначення поняття «інвестиції в науку» обумовлюється відсутністю єдиного підходу до його трактування. Запропоноване розуміння поняття «наука» дає підстави для подальшого формулювання дефініції «інвестиції в науку» як грошових, майнових, інтелектуальних, морально-етичних цінностей, що вкладаються в об'єкти та суб'єкти сфери науки для її ефективного функціонування з метою підвищення рівня цивілізаційного розвитку на основі гуманістичних цінностей. В нашому визначенні особливого значення набуває морально-етичний бік наукової діяльності. Постає питання: чи необхідно Людині робити інвестиції (інноваційні, інтелектуальні, капітальні) для можливого відкриття смертельної загрози для людства в цілому, хибного шляху

розвитку суспільства, держав? Відповідаючи на нього, ми визначаємо мету інвестицій в науку – це цивілізаційний розвиток, заснований на культурі, духовності, гуманістичних цінностях, який унеможливить інвестиції у наукові розробки, що можуть призвести до руйнації суспільства, знищення Людини і природи, наприклад вирощування генномодифікованих рослин, тварин, проведення генетичних та інших експериментів над людиною, розробка екологічно безпечного виробництва, зброї. Такий підхід дозволяє обґрунтовано посилити контролюючу функцію держави у сфері наукових досліджень та інвестицій. Під об'єктами сфери науки розуміємо: наукові заклади, установи, підприємства, експериментальне та лабораторне обладнання, інші матеріальні цінності; під суб'єктами – науковців.

Розглядаючи вітчизняний та зарубіжний досвід, можна стверджувати, що інвестиції в освіту та науку мають свої особливості. По-перше, досягнення соціального ефекту, який очікується (підвищення рівня освіченості народу, цивілізаційний розвиток), потребує довготривалого часу. Це пов'язано з віковими особливостями розвитку людини. Оновлення людського капіталу в Україні має приблизно двадцятидвохрічний цикл – стільки часу необхідно для досягнення бакалаврського освітнього рівня, виходу фахівця на ринок праці, отримання дивідендів. Підготовка до наукової діяльності займає ще більше часу. По-друге, гарантії досягнення соціального ефекту здебільшого не прогнозовані, оскільки на освітній та науковий процес впливають чимало факторів. Наприклад, індивідуальність кожної особистості, її здібності, таланти, обдарованість, інтерес та мотивація визначають спроможність займатися тим чи іншим видом діяльності. По-третє, інвестиції в освіту та науку повинні носити системний характер на рівні держави, суспільства та самої людини. Залучення грошових та майнових цінностей у сферу освіти і науки має відбуватися не тільки за рахунок бюджетних коштів, держави, а й інших суб'єктів (приватних підприємств, меценатів, батьків та ін.). Проте різноманітність джерел фінансування не повинна знімати відповідальність з держави за створення умов для розвитку освіти та науки. Нині конституційні

гарантії щодо безоплатної освіти системно не виконуються. Тягар щодо збереження інфраструктури дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх навчальних закладів покладено на батьків та педагогічні колективи. Учені вже давно ведуть наукову роботу за рахунок сімейного бюджету. Від сучасної влади спостерігаються хибні дії, які можуть призвести до неповторних втрат у майбутньому. До таких ми відносимо прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 01.04.2015 № 2212. Метою даного документа було скорочення витрат на оплату праці науково-педагогічних працівників, результатом чого стала втрата кадрів найвищої кваліфікації, провідних учених, членів спеціалізованих рад. Ученим-пенсіонерам стало не вигідно продовжувати науково-педагогічну діяльність, і це могло негативно позначитися як на якості навчального процесу, так і на наукових здобутках. Такий нищівний удар по вищій школі міг призвести до її остаточної руйнації. Зазначений нормативний акт надалі був скасований, проте повернення ветеранів-науковців до трудової діяльності залишається спірним. Політика сучасної влади спрямована на економію, навіть за рахунок стратегічних сфер, якими є наука і освіта.

Аналіз статистичних даних щодо видатків зведеного бюджету на вищу освіту України з 2000 по 01.10.2014 рік дозволяє оцінити фінансово-економічний стан галузі в різні періоди (рис. 1). Так, у 2000 році на вищу освіту передбачалося 7085,5 млн. грн., що складало 14,7% загальних видатків і становило 4,2% до ВВП. З 2005 р. по 2013 р. видатки на вищу освіту збільшувалися: в 2005 р. – на 19716 млн. грн., що становило 18,1% загальних видатків бюджету та 6,1% у співвідношенні до ВВП; у 2010 р. для сфери вищої освіти було виділено 79826 млн. грн., що на 53025 млн. грн. більше порівняно з попередньою п'ятирічкою. Цей показник становив 21,1% загальних видатків та 7,4% у співвідношенні до ВВП. Станом на 01.10.2014 показник витрат на вищу освіту (19,7% загальних видатків бюджету та 6,4% до ВВП) знизився майже до рівня 2005 року [332, с. 3].

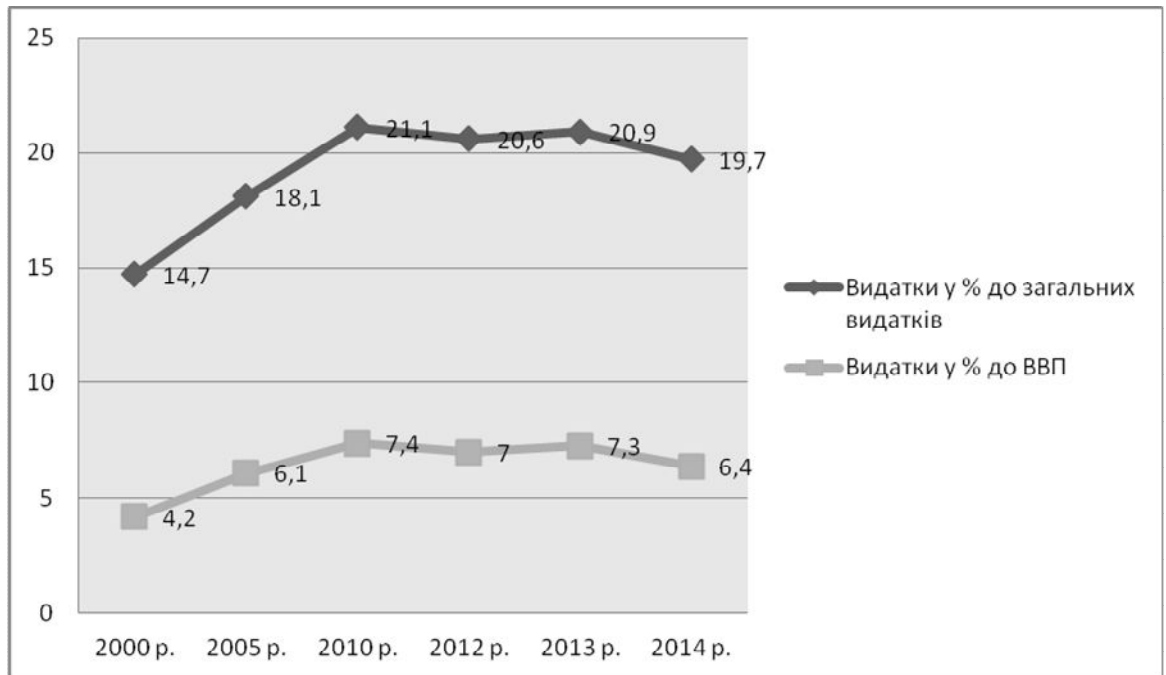

Рис. 1 Видатки зведеного бюджету на вищу освіту в 2000 – 2014 роках

Аналіз чисельності студентів ВНЗ за джерелами фінансування їх навчання дозволяє визначити ефективність реалізації конституційного права на освіту в Україні, оскільки демонструє рівень спроможності і зацікавленості держави, місцевого самоврядування, юридичних осіб та батьків в освіті молоді (рис. 2) [332, с. 10].

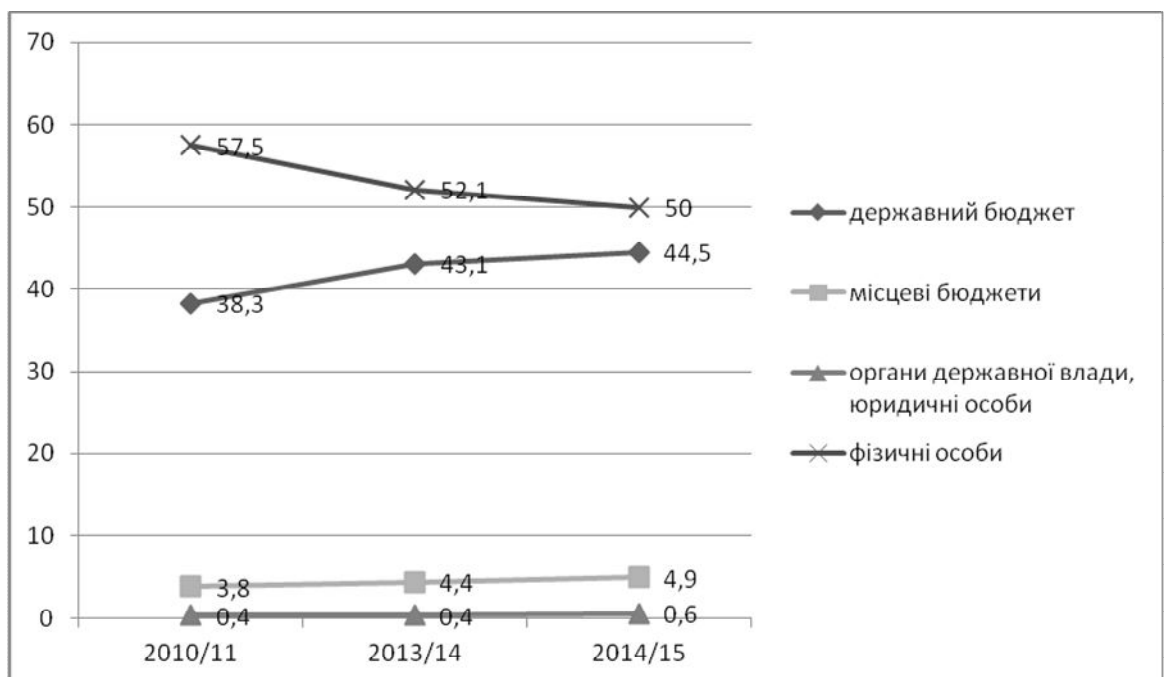

Рис. 2 Питома вага студентів (%) ВНЗ за джерелами фінансування

В 2010-2011 н. р. у ВНЗ I-IV рівнів акредитації всього навчалось 2 418 111 осіб. З них за рахунок державного бюджету отримували освітню послугу 926 396 студентів (38,3%), за рахунок місцевих бюджетів – 91 006 (3,8%), органів державної влади та юридичних осіб – 8 624 (0,4%), фізичних осіб – 1 392 085 (57,5%) студентів. Отже, здобуття молоддю вищої освіти найбільше фінансували батьки, рідні студентів. Це засвідчує, що в українських родинах освіта визнається культурною цінністю. В 2013-2014 н.р. порівняно з 2010-2011 н.р. фактична чисельність студентів зменшилася на 425 229 і становила 1 992 882 особи. Їх навчання у 2013-2014 н. р. було профінансовано державою на 43,1% (858 253 осіб), місцевим самоврядуванням – на 4,4% (87 075 осіб), органами державної влади та юридичними особами – на 0,4 % (8 140 осіб), фізичними особами – на 52,1% (1 039 414 особи). В 2014-2015 н. р. контингент здобувачів вищої освіти продовжив зменшуватися порівняно з 2013-2014 н.р. – на 23 656 студентів. Їх навчання профінансовано державою на 44,5% (751 123 особи), місцевим самоврядуванням – на 4,9% (82 118 осіб), органами державної влади та юридичними особами – на 0,6% (10 370 осіб), фізичними особами – на 50% (845 615 осіб). Порівняння та аналіз зазначених кількісних показників дозволяють дійти таких висновків: 1) з 2010 по 2015 роки кількість здобувачів вищої освіти в Україні знизилася на 728 885 осіб. Ця негативна тенденція пов'язана з демографічною кризою 1990-х років; 2) фінансовий тягар оплати за навчання молоді покладено на батьків (57,5%), що засвідчує недалекоглядність влади, оскільки саме держава в першу чергу повинна бути зацікавлена в освіченості свого народу. В умовах економічної кризи, коли оплата навчання є важким фінансовим тягарем для родин, а освіта не виконує роль соціального ліфту, може відбутися скорочення інвестицій в освіту саме з боку фізичних осіб, і це призведе до деградації суспільства; 3) в період з 2010 по 2015 роки можемо констатувати незначну позитивну тенденцію щодо збільшення інвестицій у вищу освіту з боку держави (на 6,2%) та місцевого самоврядування (на 1,1%), в цілому збалансування витрат на

навчання з боку фізичних осіб (батьків, самих студентів, їх рідних) та інших джерел фінансування у співвідношенні 50% на 50%. Враховуючи, що освіта – це стратегічна галузь, гарант національної безпеки, роль основного замовника й інвестора повинна тут виконувати держава. Фінансовий тягар оплати навчання студентів необхідно перекласти з родин на державний та місцевий бюджети, юридичних осіб (роботодавців), фізичних осіб (меценатів). Проте Законом України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25.12.2015 № 928-VIII, наприклад, були значно скорочені витрати на освіту та науку порівняно з минулими роками [370]. Наслідки таких рішень суспільство відчує через певний час у вигляді процвітання безкультур'я, безграмотності та аморальності.

Отже, в аспекті фінансового забезпечення освіти й науки України пріоритетними напрямками ми вважаємо: 1) залучення позабюджетних коштів (зокрема, шляхом надання додаткових освітніх платних послуг); 2) матеріальну підтримку фундаментальних досліджень, що виконують наукові установи і вищі навчальні заклади; 3) своєчасне та повне фінансування науково-технічних програм та наукових розробок і досліджень з пріоритетних напрямів науки й техніки; 4) сприяння науковим дослідженням на замовлення фірм; 5) сприяння переходу на нові педагогічні технології й їх застосування з метою підвищення ефективності системи управління освітою; 6) збільшення видатків на освіту та науку коштів державних і приватних підприємств, різних фондів; 7) запровадження додаткового фінансування навчально-виховних закладів для обдарованих дітей, що мають відповідну ліцензію, зі спеціального фонду Міністерства освіти і науки України; 8) матеріальне заохочення та стимулювання учнів, студентів навчальних закладів, а також працівників наукових установ за здобутки у сфері освіти й науки (в тому числі, надання грантів на безкоштовне навчання чи стажування в освітніх та наукових закладах зарубіжжя); 9) підвищення оплати праці педагогічних та наукових працівників; 10) залучення іноземних інвестицій для розвитку

інфраструктури навчально-виховних закладів (побудова міжнародних освітніх закладів); 11) запровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання; 12) зниження ціни за навчання у державних вищих навчальних закладах з метою підвищення рівня доступності; 13) удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів, а також наукових установ; 14) проведення органами управління освітою (державними та місцевими) моніторингу інвестування навчальних закладів і встановлення як державного, так і громадського контролю за формуванням і виконанням бюджетів навчальних закладів, а також наукових установ [549]; 15) стабільне збільшення частки витрат на науку у ВВП, не менш ніж на 5 % кожного року; 16) стимулювання розвитку інноваційної й науково-технічної діяльності в регіонах України та міжрегіональному і міжнародному трансферу наукових технологій; 17) сприяння упровадженню нової техніки і технологій у виробництво; 18) підвищення безпеки та охорони інтелектуальної власності в освітніх й наукових закладах; 19) звільнення від оподаткування суб'єктів господарювання, які займаються науково-технічною діяльністю; 20) пропагування освітянського способу життя та наукової діяльності.

Щодо сучасної кадрової політики в освіті, то вона, як наголошує С. Крисюк, будується за двома альтернативними стратегічними напрямками. Перший із них пов'язаний із стратегією виживання, зорієнтований на зберігання існуючого рівня освіти, діючих науково-педагогічних шкіл та кадрів, напрацьованих методик і професійних зв'язків. Другий напрям пов'язаний зі стратегією розвитку, яка передбачає введення інноваційних форм і методик навчання педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів освіти, пошук оптимального співвідношення підготовки кадрів за новими спеціальностями [219, с. 199].

Реформування кадрового забезпечення у сфері освіти є одним із основних пріоритетів державної кадрової політики України.

Існують різні підходи щодо визначення шляхів удосконалення

кадрового забезпечення вітчизняної освіти й науки. Наприклад, Ю. Молчанова серед напрямків реформування системи кадрового забезпечення освіти України виділяє питання підготовки вчителів, зокрема для сільської місцевості; підготовки кадрів для системи професійно-технічної освіти, науково-педагогічних працівників для вищої школи, керівних кадрів освіти та ін [291, с. 148]. Щодо підготовки вчителів для системи дошкільної та загальної середньої освіти, то вчена зазначає, що вона є важливою умовою забезпечення ефективного функціонування всієї системи освіти, оскільки саме дошкільна та загальна середня освіта являються ланками системи освіти, які зорієнтовані на найбільшу кількість учасників навчально-виховного процесу, у найдовший за часом період. Стосовно підготовки кадрів для системи професійно-технічної освіти, то вона обумовлена потребою реформування цієї галузі. Головною метою діяльності закладів системи професійно-технічної освіти є підготовка конкурентоспроможних кваліфікованих працівників. Це, в свою чергу, вимагає системної роботи в напрямку наближення професійно-технічної освіти до виробництва, перегляду низки освітніх стандартів, відповідної підготовки кадрів для системи професійно-технічної освіти. Особливу увагу, зокрема, автор приділяє системі кадрового забезпечення вищих навчальних закладів [307, с. 93]. Удосконалення потребує і якісний склад науково-педагогічних та керівних кадрів систем вищої освіти. Нагальним є й перегляд навчальних програм підвищення кваліфікації для працівників ВНЗ. Також вчена зазначає, що актуальним є питання професіоналізму керівних кадрів освіти. Нині в Україні сформовано мережу закладів післядипломної педагогічної освіти, що реалізують програми підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Не визначеними залишаються питання професійної управлінської підготовки керівних кадрів регіонального і місцевого рівнів управління освітою, що передбачає розробку нових оригінальних навчальних програм і курсів [291, с. 149].

До шляхів удосконалення кадрового забезпечення позашкільної освіти

Р. Науменко відносить: 1) упровадження практики взаємодії місцевих органів управління освітою з ректорами вищих навчальних закладів з питань працевлаштування випускників педуніверситетів за спеціалізацією «Позашкільна освіта»; 2) розробку міжгалузевої програми підготовки фахівців для роботи в позашкільних навчальних закладах; 3) створення цілісної системи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів цих навчальних закладів; 4) розробку нормативно-правової бази, яка передбачає підвищення статусу та соціальної захищеності педагога позашкільного навчального закладу [303, с. 5].

Щодо забезпечення зміцнення кадрового потенціалу освіти і науки в Україні, то В. Шестак вважає за доцільне звернути увагу на необхідність вжиття таких організаційно-правових та соціально-економічних заходів: виправлення демографічної ситуації в країні в усіх її аспектах; більш широке запровадження в освітню та наукову діяльність сучасних інноваційних технологій; акцентування уваги на підготовці кадрів, здатних до опанування та реалізації сучасних інноваційних технологій; опрацювання механізмів контролю за якістю та ефективністю здійснення освітньої та наукової діяльності; посилення взаємодії та взаємозв'язку сферою освіти і науки як взаємозалежними видами діяльності; приділення уваги вжиттю заходів щодо посилення рівня привабливості та соціальної захищеності освітніх та наукових спеціальностей, престижу професії вчителя та науковця; опрацювання відповідних механізмів стимулювання більш продуктивної праці представників освітньої та наукової галузей з акцентуванням на використанні отриманих результатів у суміжних галузях; формування високоефективного кадрового резерву освіти та науки, а також забезпечення соціально-економічного супроводження включених до його складу осіб, особливо з урахуванням тих результатів, отримання яких указані особи забезпечують [590, с. 200].

Більшою мірою підтримуємо напрями реформування освіти й науки, зазначені В. Шестаком. Особливо актуальним вважаємо здійснення заходів

стосовно запровадження новітніх технологій в освітній та науковій сфері, а також забезпечення механізму контролю за якістю та ефективністю здійснення освітньої та наукової діяльності.

Стосовно забезпечення доступності до освіти І. Вакарчук зазначив, що потрібно: 1) будувати нові, відновлювати закриті у попередні роки дитячі садки; 2) створювати комплекси дитячих садків з початковими школами; 3) готувати до школи дітей п'ятирічного віку, які не відвідують дошкільні навчальні заклади (навчання вчителями дітей удома, створення підготовчих груп при школах); 4) забезпечувати доступ до якісних освітніх послуг дітям з особливими потребами; 5) сформувати гнучку мережу навчальних закладів з урахуванням демографічної ситуації та потреб суспільства й економіки (найважливіше – забезпечення стовідсоткового охоплення дітей загальною середньою освітою); 6) впроваджувати новітні інформаційні технології у навчальний процес, створити систему дистанційного навчання; 7) підключити всі навчальні заклади до мережі Інтернет; 8) осучаснити навчальні програми [69, с. 7].

У свою чергу, Л. Федулова у сфері кадрового забезпечення науки і технологій акцентує на необхідності таких заходів: 1) технологізація початкової, середньої і вищої професійної технічної освіти на основі навчання, спрямованого на освоєння передових технологій, навіть якщо вони поки не застосовуються в Україні; 2) залучення більшої кількості людей на науковий та інженерний шлях за рахунок підвищення зацікавленості й поінформованості про науку в молодіжному середовищі, поліпшення підготовки педагогів і освітніх програм; 3) збільшення фінансування, особливо для студентів у докторантурі і дослідників, що одержали докторський ступінь, адже вони часто можуть знайти більш високо оплачувану роботу поза сферою наукових досліджень; 4) сприяння мобільності молодих дослідників, поліпшення перспектив кар'єри дослідників у державному секторі, надання більш якісної інформації учням щодо можливості працевлаштування [559, с. 19]. Погоджуємося із вченою,

що кар'єра дослідника у нашій країні має небагато перспектив. Дана проблема потребує нагального втручання і вирішення. Вважаємо за доцільне встановлення зв'язків між фірмами, організаціями та науковими установами, фінансування проектів дослідників тощо.

Отже, на основі вищесказаного до пріоритетних напрямів кадрового забезпечення освіти й науки ми відносимо такі: 1) підвищення професіоналізму – здійснення заходів щодо належної підготовки педагогічних та науково-педагогічних кадрів (зокрема, приділення уваги реформуванню навчальних програм підвищення кваліфікації зазначених кадрів); 2) матеріальне заохочення педагогічних та наукових кадрів шляхом підвищення заробітної плати вдвічі і надання низки соціальних пільг (житлових, побутових, громадських тощо); 3) розроблення програми підготовки фахівців для роботи в позашкільних навчальних закладах; 4) розроблення нормативно-правової бази, що передбачає підвищення статусу педагогічних і наукових кадрів, посилення рівня привабливості та соціальної захищеності освітніх та наукових спеціальностей, престижу професії вчителя та науковця; 5) інтенсивне запровадження в освітню та наукову сферу сучасних інноваційних технологій; 6) забезпечення доступу до якісних освітніх послуг дітям з особливими потребами; 7) технологізація всіх рівнів освіти на основі навчання, спрямованого на освоєння передових технологій; 8) поліпшення перспектив кар'єри дослідників у державному секторі, забезпечення зв'язку освіти із вимогами ринку, сприяння працевлаштуванню студентів.

Слід наголосити і на правовому забезпеченні розвитку освіти й науки в Україні. Отже, в аспекті організаційно-правового забезпечення освіти в Україні вважаємо досі актуальними заходи, визначені в указі Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» [411]. В даному указі з метою забезпечення поліпшення функціонування та інноваційного розвитку освіти в Україні, підвищення її якості та доступності, інтеграції до європейського освітнього простору із

збереженням національних досягнень і традицій Кабінету Міністрів України було постановлено здійснити комплекс заходів із забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні, в тому числі: 1) розробити та затвердити в установленому порядку державні цільові програми, спрямовані на розвиток дошкільної та професійно-технічної освіти, впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій, поліпшення роботи з обдарованою молоддю, підвищення якості природничо-математичної освіти, забезпечення навчальних закладів сучасними технічними засобами навчання, підтримку входження провідних університетів України до числа вищих навчальних закладів, визнаних у світі; 2) забезпечувати вчасне та в повному обсязі фінансування державних цільових програм у галузі освіти, заходів з видання підручників, навчальних посібників і методичної літератури; залучення громадськості до підготовки та реалізації основних заходів з реформування системи освіти, врахування пропозицій громадських організацій із цих питань; 3) здійснити заходи щодо вдосконалення порядку забезпечення навчальною літературою студентів вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів і вихованців дошкільних навчальних закладів, розроблення та реалізації пілотних проектів із запровадження підручників на електронних носіях; 4) опрацювати питання щодо підвищення авторитету робітничих професій в суспільстві, забезпечити вирішення проблемних питань у системі професійно-технічної освіти, зокрема модернізації матеріальних і кадрових ресурсів, кардинального оновлення змісту освіти відповідно до європейських стандартів і перспективних потреб ринку праці; 5) підготувати та внести в установленому порядку пропозиції щодо вдосконалення механізму працевлаштування випускників професійно-технічних і вищих навчальних закладів; 6) опрацювати питання щодо: удосконалення структури освіти; надання провідним вищим навчальним закладам реальної автономії як засобу поліпшення якості вищої освіти, запровадження їх змагальності та

відповідальності за результати роботи; оптимізації мережі вищих навчальних закладів та їх підпорядкування, створення укрупнених регіональних університетів; посилення інтеграції освіти, науки, виробництва, наукової та інноваційної складових у діяльності вищих навчальних закладів; 7) забезпечити створення ефективної системи післядипломної освіти, яка передбачатиме мотивацію громадян до безперервного фахового та особистісного вдосконалення; 8) забезпечити активізацію роботи із запровадження інклюзивного навчання в дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах дітей з особливими потребами; 9) вжити заходів щодо поліпшення роботи з патріотичного, правового, екологічного виховання дітей, учнівської та студентської молоді, формування у них моральних цінностей, соціальної активності та громадянської відповідальності, утвердження здорового способу життя; 10) вжити невідкладних заходів щодо запровадження ефективного механізму забезпечення педагогічних та науково-педагогічних працівників житлом.

Якщо ж говорити про забезпечення розвитку наукової сфери в Україні, то у цьому зв'язку вважаємо визначальним указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку наукової сфери» [374]. В ньому зазначається, що з метою створення умов для подальшого розвитку науки в Україні, підвищення її ролі в соціально-економічних процесах Кабінету Міністрів України постановлено: 1) вжити невідкладних заходів щодо розвитку гуманітарних наук в Україні, вдосконалення системи фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності, в тому числі за рахунок її грантової підтримки, опрацювати разом із Національною академією наук України питання щодо створення Національного наукового фонду та Українського гуманітарного наукового фонду; 2) запровадити дієві механізми формування та реалізації пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки на основі постійно діючої системи прогностно-аналітичних досліджень, виконання державних цільових наукових та науково-технічних програм, а також залучення недержавних коштів у сферу фундаментальних

та прикладних наукових досліджень; 3) вжити заходів щодо розвитку загальнодержавної системи науково-технічної та патентної інформації, розширення з цією метою можливостей надання інформаційних послуг у зазначеній сфері; 4) сприяти розвитку науково-видавничої справи в Україні, створити належні умови для розповсюдження наукової та науково-популярної літератури, забезпечення наукових бібліотек, інформаційних центрів вітчизняними та зарубіжними науковими виданнями, в тому числі розміщеними на електронних носіях, передбачивши для цього відповідне фінансування; 5) удосконалити механізми стимулювання винахідницької діяльності; 6) вжити заходів щодо фінансового забезпечення легалізації програмного забезпечення, що використовується в органах виконавчої влади; 7) вжити разом із Національною академією наук України, галузевими академіями наук заходів щодо посилення координації та контролю за розробленням напрямів наукових досліджень та їх реалізацією.

Не можна не приділити увагу ст. 45 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», де сказано, що держава забезпечує: соціально-економічні, правові умови для формування та ефективного використання наукового і науково-технічного потенціалу, включаючи державну підтримку суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності; створення сучасної інфраструктури і системи інформаційного забезпечення наукової і науково-технічної діяльності, інтеграцію освіти, науки та виробництва; підготовку кадрів у сфері наукової і науково-технічної діяльності ВНЗ, закладами післядипломної освіти, науковими установами, а також спеціалізованими загальноосвітніми навчальними закладами, які взаємодіють між собою та з науковими установами; підвищення престижності наукової і науково-технічної діяльності, підтримку та заохочення молодих вчених; стимулювання наукової та науково-технічної діяльності, винахідництва; пропагування наукових та науково-технічних досягнень, винаходів, нових сучасних технологій, внеску України у розвиток світової науки і техніки; встановлення взаємовигідних зв'язків з іншими державами для інтеграції

вітчизняної та світової науки, входження вітчизняної науки і світовий науковий та європейський простір [416].

Окрім цього важливими, на нашу думку, для сучасного стану розвитку науки і освіти є положення, що закріплені в указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» [419]. В ньому йдеться, що з метою дальшого розвитку освіти в Україні, її інтеграції в європейський освітній простір, а також створення умов для забезпечення доступу громадян до якісної освіти, утвердження високого статусу педагогічних працівників у суспільстві Кабінету Міністрів України постановлено: 1) опрацювати і забезпечити реалізацію заходів щодо: докорінного поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівською та студентською молоддю на основі традицій і звичаїв українського народу, вивчення його історичної та культурної спадщини, формування у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, поваги до державних символів України; зміцнення демократичних засад в освіті, у тому числі шляхом розвитку учнівського і студентського самоврядування, залучення в установленому порядку дітей та молоді до участі у вирішенні питань місцевого значення; здійснення переходу протягом 2005-2006 років до проведення вступних випробувань до вищих навчальних закладів шляхом зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, передбачити відповідне фінансування цих заходів; створення умов для реалізації громадянами України, які тимчасово або постійно проживають за кордоном, права на повну загальну середню освіту, зокрема шляхом використання технологій дистанційного навчання; удосконалення наукового супроводження розвитку освіти, збільшення обсягів фінансування наукових досліджень у цій сфері, видання Академією педагогічних наук України навчальної, наукової та методичної літератури; створення національної системи моніторингу якості освіти на основі критеріїв держав – членів

Європейського Союзу та забезпечення участі загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародних обстеженнях якості освіти; 2) вжити в установленому порядку заходів щодо викоренення хабарництва та інших негативних явищ у сфері освіти, активізувати дії, спрямовані на їх профілактику та запобігання; 3) забезпечувати дотримання вищими педагогічними навчальними закладами квот прийому на навчання сільської молоді; 4) удосконалити систему видання навчальної літератури, здійснити заходи щодо підвищення її якості, забезпечення такою літературою навчальних закладів, ефективно використовувати виділені для цього бюджетні кошти; 5) удосконалити умови оплати праці педагогічних працівників, зокрема щодо встановлення підвищених посадових окладів залежно від кваліфікаційної категорії і педагогічного звання, збільшення розмірів доплат за окремі види педагогічної діяльності.

Звичайно, це не весь перелік організаційно-правових заходів для підвищення рівня освіти й науки в Україні, проте зазначені, на нашу думку, залишаються необхідними для реалізації і нині, оскільки дотепер не були належно втілені в реальність.

Також ми переконані у необхідності розробки Програми пріоритетних напрямів організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні, серед яких: 1) вдвічі підвищити заробітну плату педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів освіти порівняно із теперішньою; 2) забезпечити усі заклади освіти й науки комп'ютерами та доступом до мережі Інтернет; 3) виділити кошти з Державного бюджету на забезпечення безкоштовною навчальною та науковою літературою заклади освіти й науки; 4) забезпечити навчальні заклади сучасними технічними засобами навчання, підтримку підвищення провідних університетів України, визнаних у світовому рейтингу; 5) забезпечити вчасне та повноцінне фінансування державних цільових програм у галузі освіти та науки; 6) забезпечити інтенсивне оновлення змісту освіти й науки відповідно до європейських стандартів, а також перспективних потреб ринку праці; 7) вдосконалити

механізм працевлаштування випускників професійно-технічних і вищих навчальних закладів; 8) посилити інтеграцію освіти, науки, виробництва, наукової та інноваційної складових у діяльності вищих навчальних закладів; 9) забезпечити підвищення ефективності післядипломної освіти, що мотивуватиме громадян до безперервного вдосконалення – як особистісного, так і фахового; 10) вжити заходів стосовно формування у підростаючого покоління високих моральних цінностей, розвитку патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, соціальної активності, утвердження здорового способу життя; 11) вжити невідкладних заходів щодо реального забезпечення житлом педагогічних та науково-педагогічних працівників; 12) вдосконалити механізми стимулювання винахідницької діяльності шляхом підвищення винагороди та способів захисту прав інтелектуальної власності; 13) забезпечити підвищення престижу освітянської та наукової праці; 14) забезпечити заходи щодо організації підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних кадрів у державних наукових установах і навчальних закладах; 15) забезпечити пошук та відбір талановитої молоді і сприяти її стажуванню як в Україні, так і за кордоном; 16) сприяти визнанню дипломів про вищу освіту, наукових ступенів і вчених звань на міждержавному рівні; 17) підвищити в освітніх програмах обов'язковий мінімум наукових знань для кожного рівня освіти; 18) вжити заходів щодо викорінення хабарництва й інших негативних явищ у сфері освіти й науки.

За допомогою зазначених пріоритетних напрямів удосконалення системи освіти й науки наше суспільство й держава зможе стати на новий рівень розвитку. Сучасне організаційне та правове забезпечення науки й освіти в Україні передбачає розробку нових рекомендацій, методів поєднання теорії та практики, використання новітніх технологій і неординарних підходів.

В умовах євроінтеграційних процесів, формування економіки знань державне фінансування України не може повністю забезпечити потреби

освіти та науки. Це вимагає розробки нової фінансово-економічної моделі забезпечення цих стратегічних сфер з урахуванням таких концептуальних положень, як: визнання на політичному, економічному, адміністративно-управлінському, громадському рівнях необхідності зменшення наукового відставання від розвинених країн; будівництва економічного прогресу України на цілеспрямованому розвитку високих технологій; створення фінансово-економічних умов для рівного доступу молоді до вищої освіти, гармонізація цінової політики ВНЗ з рівнем середньої заробітної плати; у фінансовому забезпеченні освіти і науки має превалювати частка бюджетних коштів, передбачатися прозора система звітування, державний і громадський контроль.

4.2. Напрями вдосконалення змісту організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу у закладах освіти в Україні

Зважаючи на соціальні потреби та умови ринкової економіки, на даному етапі розвитку України одним із пріоритетних напрямів державної політики стає вдосконалення навчально-виховного процесу у всіх освітніх закладах. Особливої ваги набуває проблема організаційно-педагогічного забезпечення, оскільки рівень невдоволення серед громадян щодо професійної кваліфікації педагогів та якості освіти як у загальноосвітніх, так і вищих навчальних закладах постійно зростає. Несправедливо буде заперечувати той факт, що саме від вдалої, якісної організації навчально-виховного процесу у закладах освіти і майстерності педагогічних кадрів прямо залежить рівень інтелекту осіб, які навчаються.

Реформування системи кадрового забезпечення освіти України, на думку Ю. Молчанової, є нагальною потребою часу. Стратегічною метою державної кадрової політики у сфері освіти повинна стати не тільки підготовка та висока кваліфікація управлінських, педагогічних і науково-

педагогічних кадрів освіти, забезпечення і зберігання балансу процесів кількісного й якісного складу освітянських кадрів згідно з потребами суспільства, системи освіти і вимогами чинного законодавства, стану економіки країни, але й посилення соціального захисту працівників освіти і відновлення у суспільстві соціального престижу, статусу педагогічної та науково-педагогічної діяльності [291, с. 150]. Також слід підкреслити, що в освітньо-виховному процесі сучасної загальноосвітньої і вищої школи відбуваються різноманітні зміни, зумовлені актуальними для розвитку людської цивілізації соціально-економічними реаліями, насамперед глобалізацією [509, с. 83-84].

В наш час заклади освіти повинні проводити моніторинг і прогнозування тенденцій розвитку ринку праці, налагодження механізмів соціального партнерства; вирішувати завдання матеріально-технічного і навчально-методичного забезпечення навчально-виховного процесу, якісної загальноосвітньої та професійної підготовки, виховання й соціальної адаптації молоді, побудови ступеневої системи навчання, яка б забезпечувала можливість постійного освітньо-професійного зростання учнів тощо. Для ефективного вирішення завдань значущими методами покращення є визначення нових підходів до концептуальних, змістовно-структурних, методологічних засад управлінської діяльності, впровадження сучасних механізмів управління професійно-технічним навчальним закладом. Модернізація всієї галузі освіти не може здійснюватися без нових підходів щодо роботи керівника. Система управління має перетворитись чи реорганізуватися в новий стан, який забезпечить надання освітніх послуг залежно від потреб людини, суспільства, ринку праці.

Актуальність дослідження напрямів вдосконалення змісту організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу у закладах освіти визначається тим, що, за Конституцією України, кожна людина має право на освіту, яка має бути якісною і відповідати міжнародним стандартам якості. У Державному стандарті початкової загальної освіти

визначено головну мету – формування особистості учня-творця, учня, який після закінчення навчання буде здатний у своїй подальшій життєдіяльності створювати матеріальні й духовні цінності, позитивно змінювати на краще навколишній світ і себе, аналізувати й оцінювати наслідки цих змін, доводити цінність власних думок іншим людям. Це все буде забезпечено у тому випадку, якщо послуги освіти будуть якісними. Високим рівень якості освітніх послуг буде в тому випадку, якщо Міністерство освіти України дотримуватиметься вимог державного стандарту розвитку освіти в Україні, а також застосовуватиме інноваційні методи навчання і викладання у навчальних закладах.

Що стосується поняття організаційно-педагогічного забезпечення, то його дефініція не зустрічається в науковому вимірі. Тим не менш, зробивши аналіз термінів «забезпечення виконання зобов'язань», «забезпечення доказів», «забезпечення позову», що містяться в юридичній енциклопедії [601, с. 444], ми дійшли такого висновку. Зважаючи на конструкції «передбачені законом чи договором спеціальні заходи, спрямовані на...», «вжиття ... заходів щодо ...», «застосування ... заходів стосовно ...», можна чітко зрозуміти, що забезпечення як таке являється вжиттям (застосуванням) специфічних заходів у конкретно взятій сфері. В нашому випадку розглядаємо забезпечення в аспекті саме організаційно-педагогічного забезпечення. Так, М. Кудінова наголошує, що організація як поняття в сьгоднішніх умовах є багатозначним, з чим ми, звісно, погоджуємося. Це пов'язано з тим, що воно застосовується як у практичній діяльності повсякденно, так і в різних науках. Зазвичай, його трактують як: 1) сукупність дій чи процесів, які покликані забезпечувати досягнення цілей системи; 2) внутрішню упорядкованість, узгодженість взаємозалежних елементів цілого, тобто певної системи; 3) об'єднання осіб (людей), сумісна діяльність котрих направлена на втілення програм, виходячи з певних правил та процедур [240, с. 2].

На базі ж юридичної енциклопедії слово «організація» розглядається в

шести значеннях: 1) як властивість будь-якого матеріального об'єкта, що виявляється у впорядкованості структури, внутрішньої будови (є випадки, коли вчені використовують його поряд із поняттям «управління»); 2) як соціальна функція суспільства, за допомогою якої створюються виробничо-економічні та інші системи, встановлюється динамічна рівновага між їх елементами, забезпечується сталість і водночас розвиток різних суспільних структур; 3) як одна із універсальних функцій соціального (враховуючи державне) управління; 4) як вид соціального утворення, сукупність людей, їх груп, формально або неформально об'єднаних для спільної діяльності, реалізації в рамках певної структури відповідної програми чи цілей, розв'язання завдань на базі спільності інтересів і законодавчо або ж іншим чином встановлених правил і процедур (релігійна організація, громадянська, комерційна, благодійна тощо); 5) як установа, котра призначена виконувати функції, розв'язувати конкретне коло завдань у межах відповідної структури (школа, банк, університет і т. п.); 6) тимчасове чи постійне об'єднання, союз держав (країн) для реалізації сумісних цілей, інтересів, завдань (приміром, Організація Об'єднаних Націй) [603, с. 294].

Звідси, зважаючи на контекст, в якому ми досліджуємо дане поняття, під організацією розуміємо внутрішню будову, упорядкованість, узгодженість взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів (складових) конкретної системи.

Щодо поняття «педагог», то взагалі це вчитель, вихователь, особа, яка веде викладацьку й виховну роботу чи займається розробленням проблем педагогіки. Тим не менш, тут слід відштовхуватися від поняття «педагогіка», що уособлює науку про виховання, освіту та навчання, а «педагогічний» – стосується терміна «педагогіка», є прикметником до поняття «педагог» [64, с. 896]. Юридична енциклопедія визначає педагогічного працівника як особу, котра має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки та здійснює педагогічну діяльність [603, с. 467]. Отже, говорячи про слово «педагогічне», під ним ми розглядатимемо в нашому питанні

якісний підбір педагогічних кадрів для покращення навчального-виховного процесу.

Навчально-виховний процес, як це зазначено у Положенні про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, а саме в п. 1.2, – це система організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності, визначеної навчальними, науковими, виховними планами. Під виховними, науковими та навчальними планами розуміються уроки, лекції, лабораторні заняття, час відпочинку між заняттями, навчальна практика, заняття з трудового, професійного навчання і професійної орієнтації, виробнича практика, робота у трудових об'єднаннях, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, походи, екскурсії, спортивні змагання, перевезення чи переходи до місця проведення заходів [400]. Звісно, даний перелік не є вичерпний. Тому, на основі вищесказаного, можемо дати визначення організаційно-педагогічному забезпеченню навчально-виховного процесу, а саме це застосування (вжиття) специфічних заходів щодо внутрішньої будови, упорядкованості, узгодженості взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів (складових) системи організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності, визначеної навчальними, науковими, виховними планами, а також щодо якісного підбору педагогічних кадрів для покращення навчально-виховного процесу.

Для того, щоб сформуванню власну систему напрямів вдосконалення організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти в Україні, потрібно дослідити вже існуючі. На підставі цього розглянемо думки вчених стосовно даної проблематики.

Так, Н. Кудикіна наголошує на вдосконаленні патріотичного виховання школярів. Вчена зазначає, що якість патріотичного виховання дітей у позаурочному навчально-виховному процесі прямо залежить від готовності педагогів до такої діяльності. Воно здійснюється шляхом підвищення кваліфікації залучених до позаурочного навчально-виховного процесу

педагогічних працівників; авторських курсів; підвищення кваліфікації за авторськими індивідуальними програмами; поширення перспективного педагогічного досвіду патріотичного виховання в позаурочному навчально-виховному процесі; тематично спрямованої діяльності методичних об'єднань заступників директорів з виховної роботи, вихователів груп подовженого дня і керівників дитячих творчих об'єднань, педагогів-організаторів; систематичного проведення семінарів-практикумів, цільових семінарів, проблемних семінарів, круглих столів, педагогічних діалогів, творчих майстерень, створення інноваційно-пошукових лабораторій, забезпечення позаурочного навчально-виховного процесу науково-методичною продукцією тощо через діяльність науково-методичних центрів управління освітою. Зокрема, автор наголошує, що для поліпшення патріотичного виховання дітей у навчально-виховному процесі велике значення має залучення до керівництва творчими дитячими об'єднаннями висококваліфікованих працівників, талановитих народних умільців, старших учнів – членів органів учнівського самоврядування, батьків, представників широкої громадськості [223, с. 263]. Також науковець підкреслює, що важливою умовою вдосконалення позаурочного навчально-виховного процесу є навчання активу учнів, залучених до організації роботи з молодшими школярами [222]. Досвід підтверджує, що залучення учнів основної і старшої школи до різних форм позаурочної роботи сприяє підвищенню результативності патріотичного виховання молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі. Ми погоджуємося із поглядами вченої і вважаємо, що патріотичне виховання, насамперед, ніколи не може втратити своєї актуальності й повинне здійснюватися ефективно до всіх осіб, які навчаються.

Вчені О. Ільків, М. Пазичук та А. Соловей наголошують на підвищенні рівня рухової активності учнів, вважаючи, що воно є одним з найактуальніших завдань, які тепер гостро стоять перед українським суспільством. Аналіз показників тижневої рухової активності та середні

добові показники рухової активності дітей показав, що рівень цих показників є нижчим за гігієнічні вимоги і не відповідає нормам рухової активності. Зазначені автори шляхом вдосконалення змісту організаційно-педагогічного забезпечення вважають введення в навчально-виховний процес методики застосування рухливих ігор в режимі навчального дня, що дозволить збільшити обсяг тижневої рухової активності до 13 годин 30 хвилин [164, с. 73]. Ми підтримуємо позицію вчених, адже відсутність достатньої фізичної завантаженості на організм осіб, котрі навчаються, призведе до негативних наслідків щодо їх здоров'я.

У свою чергу, В. Кирнос приділяє увагу такому методу в навчально-виховному процесі, як інтерактивність, тобто здатність до взаємодії, навчання у режимі бесіди, діалогу, дії. На уроках інтерактивні методи реалізуються за допомогою таких форм роботи: робота в малих групах (ролі в групах: голова, посередник, секретар, доповідач); коло ідей (залучення всіх до обговорення проблеми, проблема поділяється на частини, малі групи); мозковий штурм (колективний пошук рішень); «броунівський рух» (активна участь у навчанні та передача своїх знань іншим людям); мікрофон (швидке висловлення думки чи відповіді на питання); розігрування ситуації в ролях тощо. Використання інтерактивних методів навчання в системі навчально-виховного процесу дає вчителю ряд переваг, основними з яких є: 1) аналіз навчальної інформації, можливість творчого підходу до засвоєння навчального матеріалу, можливість зробити його більш доступним; 2) навички формулювати власну думку, правильно її висловлювати, доводити власну точку зору, аргументувати й дискутувати; 3) навички слухати іншу людину, поважати альтернативну думку; 4) моделювання різних соціальних ситуацій, збагачення власного соціального досвіду через включення в різні життєві ситуації й переживання їх; 5) можливість вчитися будувати конструктивні відносини в групі, визначати своє місце в ній, уникати конфліктів, розв'язувати їх, шукати компроміси, прагнути діалогу; 6) навички знаходити спільне розв'язання проблеми; 7) здатність розвивати навички проектної діяльності, самостійної

роботи, виконання творчих робіт [166; 179, с. 69]. Цілком погоджуємося з автором, що використання інтерактивних методів дасть змогу інтенсифікувати навчально-виховний процес, зробити його більш цікавим та доступним. У суспільстві існує нагальна потреба в особах, які будуть наділені аналітичним мисленням і не розгубляться в різних ситуаціях в житті та роботі, будь це працівник на підприємстві, його керівник, державний службовець чи спортсмен.

Слушну позицію висловлює В. Кравченко щодо того, що в сучасний період соціально-економічного розвитку нашої країни інтенсифікація навчально-виховного процесу набуває все більшої актуальності як проблема професійної підготовки студентів. Її розв'язання направлене на задоволення потреб суспільства в активних і творчих спеціалістах, котрі мали б ґрунтовну теоретичну і практичну підготовку з обраного фаху, могли б самостійно приймати рішення, які мають зв'язок із професійною діяльністю, щоб цілеспрямовано створювати інтелектуальні та матеріальні цінності у майбутньому. На думку автора, молодий спеціаліст повинен ясно усвідомлювати, що з отриманням диплома процес набуття його професійної зрілості не закінчується і триватиме безперервно [211, с. 250]. Безсумнівно, вірно зазначає І. Зязун, що сучасний педагог повинен бути не тільки досвідченим фахівцем, але й умілим організатором, який цінує колективний досвід, враховує думку товаришів, критично оцінює досягнуте, рішуче обстоює власні погляди [156, с. 129].

Серед основних чинників, що здійснюють вплив на ефективність інтенсифікації професійної підготовки фахівців, Т. Жижко відзначає такі: модернізація освіти і використання інноваційних педагогічних технологій (проблемних, комп'ютерних, ігрових), що спрямовані на достеменну перебудову навчально-виховного процесу, організаційно-методичне забезпечення більш високого інтелектуального розвитку студентів, рівня їхньої самоосвіти [145, с. 38]. Як зазначає Л. Колток, інтенсифікація навчально-виховного процесу призведе до підвищення продуктивності праці

як педагога, так і студента чи школяра [195, с. 77]. У свою чергу, О. Ажиппо стверджує, що інтенсифікувати навчально-виховний процес вдасться тільки у тому разі, коли комплексно використовуватимуться резервні творчі здібності студентів і нові форми й методи навчання, зокрема, проблемне навчання. В основу проблемного навчання, на думку автора, закладено створення у процесі вивчення певного предмета визначених заданих проблемних ситуацій і рішення їх у процесі спільної діяльності викладачів та студентів за умови максимальної самостійності студентів під егідою викладачів. Стосовно самих студентів, то від них вимагається вміння вести науковий пошук, користатися раніше набутими знаннями, різноманітними літературними джерелами чи довідниками. Тому проблемне навчання О. Ажиппо розглядає як найважливіший засіб і умову інтеграції всіх форм навчальних занять в органічно єдину систему задля освоєння циклу: мета (виступає в ролі теоретичної або прикладної проблеми) – практична реалізація мети (в системі занять, які розроблені спеціально для цього) [12, с. 226]. На підставі зазначеного можемо виділити ще один напрям вдосконалення змісту організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти України – інтенсифікація навчально-виховного процесу, тобто впровадження інтенсивних технологій, які є науково обґрунтованими, а також забезпечення оптимальних умов для педагогів.

На думку О. Кононко, при організаційно-педагогічному забезпеченні навчально-виховного процесу в особистості (учня чи студента) педагог має забезпечувати виховання почуття власної гідності. Науковець зазначає, що така особистість (з розвиненим почуттям власної гідності): оптимістично ставиться до власних можливостей, довіряє собі, за умов відсутності поряд дорослого покладається на власні сили; володіє адекватними засобами допомоги та підтримки себе у складних ситуаціях, конструктивно діє у нових умовах; як правило, поводить себе та інших чесно і правдиво; цікавиться собою: спостерігає, аналізує свої дії, досягнення, вчинки; придивляється до зовнішності, запитує про внутрішнє життя; схвалює себе за

певні здобутки; покладається не лише на оцінки авторитетних людей, але й на реальні кількісно-якісні показники результату своєї діяльності, довіряє власній самооцінці; здатна поводитися совісно за відсутності контролю дорослого та його стимулюючих впливів [198, с. 147].

У свою чергу, К. Чорна покращення змісту організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу вбачає у підвищенні рівня гуманізації навчально-виховного процесу, за таких умов: педагоги усвідомлюють, що виховання – єдина зброя (засіб), яка може захистити дитину від алкоголізму, наркоманії, порнографії, проституції, жорстокості, криміналу, молодіжного фашизму, хамства, дратівливості, лайки, страху, безкультур'я, цинізму, національної і релігійної нетерпимості, зневаги до власної гідності; педагоги будуть культивувати в собі дієве терпіння, мудрість, вірити в позитивний потенціал кожної дитини; створення гуманного виховного простору, що передбачає не лише комфортне зовнішнє середовище, а й духовний простір вихованця і педагога, в якому представлена вся гама цінностей культури й здійснюються соціальні, індивідуальні вибори й самореалізація особистості; забезпечення особистісного розвитку школярів, підтримка їх індивідуальності і самобутності, реалізація їх сутнісних сил, повага гідності; забезпечення широкого контексту духовної культури; пріоритет позитивного стимулювання дитини; процес взаємодії педагогів і вихованців має форму співпраці і співдружності, забезпечує право дитини на вільний вибір, на помилку, на власну точку зору; виховування ціннісного ставлення до Батьківщини, нації, до світу, до іншої людини, до самого себе; вихованці беруть активну участь у відродженні національних цінностей України в діяльності, спрямованій на гуманізацію суспільства; йде орієнтація на добро, свободу, відповідальність та совість як базові категорії моралі громадянського суспільства [574, с. 351]. Тобто це характеризується організацією навчально-виховного процесу таким чином, щоб кожна людина ставала особистістю, розуміла значення своєї сутності, свою соціальну

функцію тощо.

Слід означене доповнити тим, що О. Невмержицький і А. Свириденко вдосконалення навчально-виховного процесу сучасного вищого навчального закладу вбачають у проведенні таких демократичних процесів: 1) формування вільного громадянина, здатного свідомо брати участь у політичному житті, зміцнювати й розвивати демократію; 2) надання студентам широких можливостей вибору навчальних курсів (у тому числі в інших вищих навчальних закладах) та викладачів за чіткого розуміння ними кінцевої мети свого навчання; 3) навчання студентів самостійності, надання максимальної свободи в поєднанні з вихованням почуття відповідальності за свої дії, рівень і напрям підготовки, а також напрям змін у тому оточенні, в якому вони навчаються; 4) зведення ролі викладача до рівня помічника в одержанні знань; 5) наявність демократичної системи оцінювання знань, яка стимулює студентів до постійної праці з оволодіння ними і найбільш адекватно відображає індивідуальний розвиток і здібності; 6) контроль за якістю освіти незалежними організаціями; 7) забезпечення рівних умов вступу до вищого навчального закладу і навчання в ньому; 8) орієнтація вищої освіти на кінцеві результати – працевлаштування випускників, з однієї сторони, і задоволення вимог споживачів – роботодавців з іншого [310, с. 147]. Як зазначають автори, сутність такої демократизації вищої освіти полягає в динамічному процесі співтворчості студентів і викладачів, під час якого формуються базис фахових знань, свідомість і мораль студентів, а викладачі постійно доводять власну відповідність рівню вільних та гідних громадян вітчизни.

Як підкреслює О. Шевчук, на даний момент в аспекті організаційно-педагогічного забезпечення існує потреба вдосконалення навчально-виховного процесу шляхом створення більш ефективних та якісних умов для навчання дітей у першому класі. Автор виходить зі змісту Всеукраїнської акції «Дай руку, першокласнику!», оголошеної Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, зокрема акцентуючи на тому, що, незважаючи на

проведену належну роботу із школярами підготовчої групи та їхніми батьками, все ж не вирішеними проблемами понині є: облаштування кімнат для денного відпочинку (тобто сну) в групах продовженого дня; облаштування приміщення, призначеного для організації рухливих ігор з спеціальним обладнанням [584]. Організація нормального навчально-виховного процесу неможлива, якщо не забезпечено, перш за все, побутові умови. На нашу думку, це неприпустимо і потребує вирішення в якнайближчий час шляхом внесення окремої графи в Державному бюджеті про виділення окремих коштів на фінансування умов для навчання дітей у молодших школах.

Кожний новий навчальний рік повинен починатися з новою удосконаленою системою навчання. Мають вводитися нові підходи до виховання учнів та всебічного їх розвитку. Також важливо, що педагоги повинні теж проходити відповідні курси удосконалення своїх освітніх знань та навичок викладання. Викладачі мають застосовувати такий метод, як оптимізація процесу навчання, який полягає у виборі найкращих його варіантів для конкретних умов з метою отримання найкращих результатів без перевантаження вчителів і учнів (як приклад – стереотипний, коли надається перевага певному варіантові навчання) [259].

Удосконалення навчально-виховного процесу пов'язане з необхідністю модернізації внутрішньої науково-методичної роботи, її вдосконалення на інноваційній основі [127]. Існує безліч проблем та суперечностей у освіті, але їх можна вправляти шляхом удосконалення навчальних закладів, системи навчання та виховання у них, високим рівнем підготовки педагогів та якісним управлінням самим навчальним закладом.

Важливим напрямом удосконалення змісту організаційно-правового забезпечення навчально-виховного процесу у закладах освіти є управління навчально-виховним процесом як невід'ємна складова управління навчальним закладом. Саме від керівника залежить зацікавленість всіх учасників навчально-виховної діяльності в реалізації місії закладу, тобто

мотивація усіх виконавців програми розвитку освітньої установи. Так, Є.М. Хрикова зазначає, що особливостями управління навчальним закладом, які пов'язані зі специфікою педагогічної діяльності, є «не диктат і владні повноваження, а навчання педагогів за допомогою різноманітних форм методичної роботи» [619, 43]. На думку В.С. Лазаревої, «суть внутрішньошкільного управління можна визначити як діяльність управлінської підсистеми, спрямованої на створення прогностичних, педагогічних, психологічних, кадрових, організаційних, правових, матеріально-фінансових, санітарно-гігієнічних, медичних умов, потрібних для нормального функціонування і розвитку навчально-виховного процесу та реалізації мети школи» [134; 556, с. 13].

Важливість управління навчальним закладом виявляється в тому, що особа, яка очолює заклад, повинна мати певні пріоритети та принципи у виконанні своєї роботи. Потрібно не використовувати диктатуру та ієрархію працівників. На нашу думку, особа, яка здійснює управління закладом, має виконувати свою роботу так, щоб основним гаслом закладу було, наприклад: «отримання якісної освіти – крок до кращого майбутнього». Працівники закладу повинні не відчувати жодного тиску з боку управлінської верхівки.

Не менш важливим напрямком удосконалення навчально-виховного процесу є професійне спілкування педагогів з учнями чи студентами. Важливість полягає в тому, що більшу частину дня учні проводять у навчальному закладі, а отже, весь час повинні чути професійну мову та професійні терміни. Це допоможе кращому засвоєнню у свідомості особи нормативної лексики. Педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладачів з усіма учасниками навчально-виховного процесу, яке застосовується для здійснення мети та завдань навчального закладу. Для того, щоб педагогічне спілкування було на вищому рівні і удосконалювалось, потрібно ознайомлюватися з психолого-педагогічною літературою, виконувати різноманітні вправи, постійно спілкуватися з людьми, які володіють педагогічною лексикою, розвивати педагогічні та ораторські

здібності.

З вищевказаних умов випливає важливість такого напрямку вдосконалення організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного закладу, як освітньо-кваліфікаційний рівень педагогів. На нашу думку, педагог (особливо початкових класів) є своєрідним фундаментом учня, який з перших днів навчання прививає дитині свої навички мовлення і свої знання. Освітньо-кваліфікаційний рівень педагогів є важливим елементом начально-виховного процесу у навчальних закладах, оскільки викладач повинен донести до учнів чи студентів інформацію так, щоб він зрозумів та запам'ятав її. Для сучасного педагога вже недостатньо просто добре орієнтуватися у своїй предметній сфері, він має володіти знаннями про новітні педагогічні технології та вміти доцільно використовувати їх у навчально-виховному процесі. Необхідно раціонально використовувати нові методики, прийоми і форми навчання. Виховання учнів та студентів потребує модернізації підходів до організації методичної роботи, певних змін щодо методичного супроводу навчально-виховного процесу [29].

З метою покращення фахової підготовленості педагогів проводяться різноманітні конкурси, які сприяють покращенню педагогічної діяльності, педагогічного досвіду, підвищенню майстерності педагогів. Одним з нових та ефективних, на нашу думку, процесів вдосконалення освіти є розвиток методичної майстерності, ініціативи і творчості вчителів. Керівники методичних органів, навчальних закладів повинні створювати необхідні умови для росту педагогічної майстерності вчителів, більш сміливо заохочувати передовиків і новаторів, високо цінити педагогічний талант. Весь час потрібно поліпшувати якість методичної літератури для вчителів, створювати методичну літературу з усіх предметів, забезпечувати викладачів методикою психолого-педагогічного вивчення учнів [259]. Кожний викладач повинен придумувати й удосконалювати нові підходи до навчального процесу, розвивати методичне винахідництво вчителів. Все це забезпечить Україні її ефективний розвиток у сфері освіти.

Погоджуємося з Т. Сущенко, котра визначила умови модернізації й перебудови системи підвищення кваліфікації та розвитку професіоналізму викладачів вищої школи. Такими умовами є: 1) створення регіональних Центрів підвищення кваліфікації викладачів вищої школи, визначення, упорядкування та розроблення державою цілеспрямованого замовлення, цілісного центрального науково-методичного забезпечення неперервності процесів підготовки викладачів вищої школи й підвищення кваліфікації; 2) психолого-педагогічний супровід особистісного й професійного самозростання й саморозвитку, формування у викладачів вищої школи стійкої мотивації до підвищення рівня професіоналізму та його самовдосконалення; 3) впровадження новітніх технологій у професійну підготовку майбутніх спеціалістів, використання банків зарубіжних освітніх технологій, перспективного педагогічного досвіду, широкого застосування в навчальному процесі з викладачами методів сучасного самонавчання з використанням інтерактивних баз даних, доступних через комп'ютерні комунікації [519, с. 386]. Підтримуємо позицію вченої, вважаючи кожен з умов надзвичайно актуальною. Від себе хочемо додати, що велике значення, на нашу думку, відіграє той факт, що у січні 2013 року було прийнято Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. На особливу увагу заслуговує п. 1.2, де відзначено мету навчання педагогічних працівників – вдосконалення професійної підготовки особи шляхом поглиблення і розширення її професійних знань, умінь і навичок, набуття особою досвіду виконання додаткових завдань та обов'язків у межах спеціальності [401]. Тим не менш, недоліком є те, що досі не прийнято такого положення, яке б стосувалося підвищення кваліфікації і стажування педагогічних працівників закладів загальної й професійно-технічної освіти. Тому, з метою ліквідування цієї прогалини вважаємо за доцільне розроблення такого Положення і прийняття його у якнайближчий час. На нашу думку, приклад потрібно брати з системи підвищення кваліфікації

адвокатів, закріпленої у Порядку підвищення кваліфікації адвокатами України. У загальному Положенні про підвищення кваліфікації і стажування треба встановити обов'язок кожного педагога набрати 60 залікових балів протягом року і передбачити відповідальність за їх ненабрання. У випадку їх набрання щороку повинна призначатися додаткова щомісячна надбавка у вигляді 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Видами підвищення педагогами своєї професійної кваліфікації повинні бути:

- 1) організація та участь у всеукраїнських, регіональних, місцевих конференціях, семінарах, семінарах-нарадах, семінарах-практикумах, круглих столах, тренінгах, вебінарах тощо, проведенню яких сприяє конкретний навчальний заклад, органи місцевого самоврядування, певні організації, Міністерство освіти і науки України тощо;
- 2) навчання у спеціальних центрах підвищення кваліфікації;
- 3) публікації статей у професійних педагогічних виданнях;
- 4) розроблення навчально-виховних планів, які б покращили систему освітнього процесу;
- 5) написання та підготовка посібників, підручників, монографій тощо;
- 6) самоосвіта, котра включає в себе здійснення ряду заходів із поглиблення і розширення своїх професійних знань, набуття нового професійного досвіду у межах спеціальності.

У наш час сучасний етап інформатизації суспільства дуже важко уявити без застосування комп'ютерних технологій. Оскільки наша країна прагне стати членом Європейського Союзу, то відповідно і всі удосконалення мають відбуватися у порівнянні з досвідом зарубіжних країн-членів ЄС. Система освіти не може залишатися весь час на одному місці. Вона потребує змін та корегування. Україна перебуває у безперервному пошуку національних систем освіти, які повинні відповідати сучасному суспільству та його потребам. Різноманітні за характером здійснюваних заходів процеси перебудови спрямовані на пошук систем організації, управління й фінансування освітньої діяльності, що забезпечуватимуть якість освітніх послуг, а отже, вищий рівень професійної компетентності та

самосвідомості громадян. Сучасний етап інформатизації освіти характеризується використанням потужних персональних комп'ютерів, нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, а також філософським осмисленням процесу інформатизації, що відбувається, і його соціальних наслідків [74]. Зокрема, першочерговою в умовах сьогодення є необхідність переходу від адаптаційної освітньої моделі до інноваційної, мета якої, як вважає Е. Тоффлер, полягає у розвитку здібностей людини швидко й раціонально адаптуватися до мінливих умов [171, с. 24].

Так, у п. 3 Указу Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» передбачено вказівку Кабінету Міністрів здійснити певний комплекс заходів стосовно розвитку освіти, в числі яких є положення, що стосується запровадження у загальноосвітніх навчальних закладах інформаційно-комунікаційних технологій [411]. Тим не менш, ми переконані, що така увага лише до загальноосвітніх навчальних закладів є невиправданою. Вважаємо, що дану норму необхідно змінити на таку: «До 2018 року потрібно забезпечити кожен навчальний заклад України інформаційно-комунікаційними технологіями». У зв'язку з безупинним технічним прогресом слід, зокрема, закріпити норму, яка б передбачала обов'язок держави забезпечити в усіх навчальних закладах України комп'ютерний клас з можливістю виходу в Інтернет.

Зокрема, М. Байло акцентує на тому, що суттєвим резервом підвищення доступності освіти є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Погоджуємося з науковцем, що це стосується не тільки навчально-виховного процесу, але й системи підвищення педагогічних кадрів, управління освітою загалом. Більше того, застосування інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі помітно підвищує рівень знань і навичок студентів, істотно покращує рівень засвоєння матеріалу, рівень пізнавальних інтересів студентів [36, с. 236]. У свою чергу, Н. Волкова підкреслює, що використання новітніх технологій призведе до віртуального навчально-виховного процесу. Це само по собі забезпечить можливість:

диференціювати й індивідуалізувати навчальний процес; контролювати студента з діагностикою помилок та зворотнім зв'язком; забезпечувати самоконтроль навчально-пізнавальної діяльності зі сторони того, хто навчається; моделювати й імітувати процеси і явища; проводити експерименти, лабораторні роботи і досліди в умовах віртуальної реальності, що підвищить інтерес до навчально-виховного процесу [83, с. 263]. Тим не менш, окрім того, що ми визначаємо запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес одним із напрямків удосконалення змісту організаційно-педагогічного забезпечення освіти в Україні, воно уже закріплено у чинному законодавстві.

Так, у 2010 році розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року» національним пріоритетом передбачено інтенсивне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітню сферу. Також там звернено увагу на те, що в освітній світовій практиці під інформаційно-комунікаційними технологіями прийнято розуміти якісно нові засоби акумулювання знань і їх поширення. Однак актуальною нині є проблема їх раціонального використання у навчально-виховному процесі (в тому числі самоосвіті), підвищення кваліфікаційної підготовки педагогів, управлінської діяльності [430]. На підтримання цієї програми в 2011 р. було прийнято однойменну постанову Кабінету Міністрів України [381]. В ній уже визначено оптимальні варіанти розв'язання проблематики, зокрема: 1) перший (обмежений), що передбачає вирішення питань на рівні місцевих органів управління освітою, виключаючи підтримку держави; 2) другий (оптимальний), який пов'язаний із розробленням та затвердженням державної цільової програми з відповідною ресурсною і фінансовою підтримкою, виконання котрої здатне забезпечити наступність, системність та послідовність у вирішенні питань впровадження у навчально-виховний

процес загальноосвітніх навчальних закладів нових технологій навчання. Ми переконані у необхідності їх раціонального поєднання.

Тим не менш, вважаємо за доцільне прийняття Концепції Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес усіх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» до 2018 року, адже обмежуватись лише загальноосвітніми навчальними закладами, на нашу думку, є нерозумним і несправедливим, зважаючи на теперішній постійний науково-технічний прогрес.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки серед ключових напрямів державної освітньої політики є й такі, що стосуються напряму організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу, зокрема: 1) модернізація структури, змісту і безпосередньо організації освіти на засадах компетентнісного підходу, переорієнтації змісту освіти на цілі сталого розвитку; 2) створення та забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, навчальних закладів різних типів і форм власності, різноманітних форм та засобів отримання освіти [308, с. 3]. Ми погоджуємося з тим, що сьогодні, у період динамічних змін, у всіх сферах держави треба особливу увагу звертати на аспект оновлення всієї системи освіти, пошук нових раціональних підходів до її розвитку, створення широких можливостей для забезпечення різноманітного процесу освіти, включаючи неординарні методи виховання, які б призводили до більш інтелектуально сформованого громадянина у нашому суспільстві в подальшому.

Підтримуємо, зокрема, те, що у даній стратегії акцентовано на необхідності наділення освіти випереджальним безперервним характером, гнучким реагуванням на будь-які процеси, котрі відбуваються в Україні й загалом у світі. Також повністю погоджуємося з тим, що підвищення якісного рівня освіти має бути направлене на забезпечення економічного зростання країни і вирішення соціальних проблем суспільства, які потрібні для майбутнього навчання та розвитку індивіда [308, с. 10]. Так, вважаємо

реальним існування невідповідності освіти нагальним економічним і соціальним потребам країни. Адже саме через відірваність освіти від реальних вимог на практиці породжуються проблеми безробіття, які тягнуть за собою й ряд інших.

Слід також зазначити, що в цій стратегії йдеться і про обов'язок органів управління освітою на всіх рівнях, методичних служб, покладаючись на підтримку усього суспільства і держави, зосереджуватись на втіленні пріоритетних напрямів розвитку освіти, вирішенні перспективних завдань, серед яких є такі пов'язані із організаційно-педагогічним забезпеченням, як: 1) розроблення нової, удосконалення чинної законодавчої та нормативно-правової бази; 2) забезпечення економічних і соціальних гарантій педагогічним і науково-педагогічним, бібліотечним та іншим працівникам системи освіти; 3) оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентнісного підходу та особистісної орієнтації, урахування світового досвіду та принципів сталого розвитку; 4) підвищення їх соціального статусу та престижу педагогічної професії, умов для професійного вдосконалення та творчості; 5) перехід від процесної до результатної, компетентнісної парадигми освіти [308, с. 11].

Ми переконані, що слід зайнятися на законодавчому рівні розробленням Концепції педагогічних кадрів у закладах освіти України, яка б стосувалася реформування таких питань: 1) встановлення подвійних вимог до педагогічного працівника – така тенденція реалізовувалася б шляхом скорочення вдвічі кількості педагогічних працівників за наявності вдвічі більших здібностей у тих, хто залишився. Таким чином, з'являється необхідність висувати додаткові вимоги до педагогів. На практиці, наприклад, це повинно виглядати так: для вчителя, який займається викладанням англійської мови, обов'язковим є володіння і, як результат, викладання іншої іноземної мови; для викладача у сфері фізичного виховання – обов'язок викладати такі дисципліни: біологію, анатомію чи хімію; для викладача історії – паралельне викладання правознавства тощо;

2) підвищення у два рази заробітної плати педагога – внаслідок скорочення кадрів звільнені кошти підуть на фінансування діяльності тих педагогів, які залишилися; 3) безперервне підвищення кваліфікації – слід на законодавчому рівні висунути вимоги з постійного підвищення кваліфікації всіх педагогів (і загальної, і професійно-технічної освіти), а не тільки щодо педагогічних кадрів і працівників вищих навчальних закладів; 4) пріоритетність освіти і престижність – внаслідок попередніх трьох напрямів у сфері освіти з`явиться конкуренція, що призведе до складності досягнення професії педагога, його більшої цінності у суспільстві, збільшення рівня професіоналізму викладацького і виховного складу тощо.

Відповідно до цього вважаємо за потрібне утворити Раду з контролю педагогічних кадрів при Міністерстві освіти і науки України внаслідок прийняття Положення про Раду з контролю педагогічних кадрів в Україні. Треба, у зв`язку з цим, затвердити процедуру набуття особою права становлення педагогом, встановити чіткі високі вимоги до отримання такого права, поступові кроки до отримання сертифіката педагога, який би надавав право займатися навчально-виховною діяльністю на конкретному рівні освіти (початкова, загальна, професійно-технічна, вища тощо), критерії до такої особи (прийняти етикет педагога, офіційно прийняти присягу педагога України, встановити дисциплінарну відповідальність тощо). Метою діяльності такої Ради буде контроль за якістю педагогічних кадрів у всіх навчальних закладах, координування їх діяльності, психологічний супровід, забезпечення належної та вчасної видачі заробітних плат, а також підтримка у реалізації своїх прав у соціальному забезпеченні, що позитивно відобразатиметься на рівні розвитку освіти в Україні.

Отже, основними напрямками вдосконалення змісту організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти України є: 1) встановлення продуктивної системи оцінювання знань; 2) підвищення контролю за якістю освіти та професійною кваліфікаційною підготовкою педагогічних кадрів; 3) орієнтування навчання на практичний

результат – працевлаштування; 4) акцентування під час педагогічної діяльності фахівців на патріотичне виховання осіб, котрі навчаються, підвищення рівня їх рухової активності, а також гуманізація навчального процесу, забезпечення суб'єктності вихованця; 5) інтенсифікація навчально-виховного процесу; 6) стовідсоткове запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всіх навчальних закладах; 7) подвійне скорочення педагогічних кадрів, встановлення подвійних вимог до професійної підготовки і майстерності педагога, перехід внаслідок цього в режим виплати подвійних заробітних плат; 8) розроблення й прийняття відповідних нормативно-правових актів – Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників усіх навчальних закладів, Положення про професійну етику педагога України, Концепції педагогічних кадрів у закладах освіти, Положення про Раду з контролю педагогічних кадрів України, Концепції Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес усіх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» до 2018 року, Постанови про соціальне забезпечення педагогів України тощо.

Підсумовуючи вищенаведене, слід підкреслити, що на сучасному етапі все помітнішим стає те, що сучасні навчальні заклади не встигають за темпами накопичення умінь та навичок учнів та студентів. Подолання кризи можливо за умов інтенсивного реформування галузі освіти на принципах нового підходу до важливості знань і процесів навчання та виховання дітей в умовах сучасного суспільства [359]. У свою чергу, пріоритетною у нашій країні сьогодні є докорінна перебудова організації освітянських процесів, їх технологізація, гуманізація, інтенсифікація тощо. Встановлення вищих вимог призведе до престижності професії педагога, його соціального статусу, виправданості соціального забезпечення та подвійності зарплат, а також, відповідно, до відчутних позитивних змін у навчально-виховному процесі, що відобразатиметься на більш інтелектуально розвиненому суспільстві. Оновлення нормативно-правової бази на основі напрямків вдосконалення

змісту організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу закладів освіти, які ми розробили, дозволить покращити освіту, зробити її більш результативною, дасть змогу особам, котрі беруть участь у навчальному процесі, отримувати саме необхідні знання, відповідні вимогам ринкової економіки, та ставати особистостями, яких потребує громадянське суспільство і правова держава. Реформування освіти має неабияку важливість для майбутнього держави. Потреба значної перебудови освіти є об'єктивною необхідністю, що виникає у зв'язку з процесами трансформації нашого суспільства і, перш за все, відходом від тоталітаризму і входженням у стан громадянського устрою. Головними умовами реформування є навчання дітей думати [613]. Також важливими умовами реформування є можливість поставити мету перед людиною – щоб людина бачила свою перспективу, вдосконалювала власні здібності. Освіта вимагає глибинних змін у всій системі освіти, і це важливо тому, що, по-перше, освіта повинна бути доступною для всіх і забезпечувати особі спроможність до самодостатнього життя; по-друге, освіта повинна вирішувати проблемні питання і держави, і громадськості, а не бути частиною громадської структури. Новизна освіти має полягати в саморозвитку дитини. На початкових етапах слід звертати увагу на уподобання дитини та її професійні задатки, і застосовувати всі можливі заходи для того, щоб визначити її схильність до чого-небудь. Таким чином, кожний напрям покращення організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу в Україні є кроком до удосконалення та модернізації освіти. Сукупність усіх вищезазначених методів та напрямів для покращення організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу і є тим визначним етапом, який допоможе країні перейти від радянської моделі освіти до сучасної європейської. Метою цих змін є якісне надання знань у навчальних закладах, високий рівень освіченості керівного складу та педагогів у навчальних закладах, а також виховання особи у патріотичному дусі та її усвідомлення того, що знання – це світле майбутнє як людини, так і держави.

4.3. Удосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення у сфері освіти та науки в Україні

Актуальність дослідження проблеми вдосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення у сфері освіти та науки України зумовлена необхідністю підвищення якості вітчизняної освіти. Слід зазначити, що, обравши євроінтеграційний шлях, суспільство вимагає удосконалення не тільки механізму управління державою й усіх гілок влади, а й оновлення «облич», залучення високоморальних і професійних особистостей. Україні необхідно здійснити багато реформ, перш за все у сфері освіти та науки. Саме ці галузі формують людський капітал. Отже, оновлення суспільства необхідно розпочинати з модернізації освіти. За роки незалежності накопичилося багато протиріч та недоліків, які нині гальмують розвиток України. Однією з причин зниження якості вітчизняної освіти є відсутність чіткої системи науково-методичного забезпечення освіти та науки на різних рівнях її організації (всеукраїнському, міжрегіональному, регіональному, обласному, міському, районному, на рівні навчального закладу). Завдання науково-методичного забезпечення освіти та науки полягає у розв'язанні нагальних проблем практичної освітньої діяльності на рівні вищої, професійно-технічної, загальної середньої, дошкільної освіти.

Потреба вдосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення обумовлена унікальністю мети науково-методичного забезпечення як вихідного положення, на фундаменті якого будується освітній процес, забезпечується якість освіти, впровадження наукових досягнень в педагогічну практику. Без якісного науково-методичного забезпечення освіти й науки неможливо підготувати конкурентоспроможних фахівців у душі, високої моральності та культури. Основний зміст науково-методичної роботи становить: розробка навчальних планів, методик навчальних дисциплін; планування освітнього процесу

згідно з вимогами освітніх (наукових) програм, державних стандартів; розробка методики проведення самостійної, індивідуальної роботи; вивчення передового педагогічного досвіду, розробка освітянської літератури (підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій), організація заходів з підвищення педагогічної майстерності. Науково-методична робота є невід'ємною складовою діяльності будь-якого навчального закладу. Від її якості залежить ефективність навчально-виховного процесу, а це можливе лише у випадку постійного професійного зростання педагогів.

Окремі аспекти правових засад науково-методичного забезпечення у сфері освіти та науки розглядалися у наукових працях багатьох вчених, серед яких Ю.В. Андріяко, Я.Я. Болюбаш, І.С. Вітенко, Г.Є. Гребенюк, О.А. Дубасенюк, С.О. Кустова, І.П. Лащик, В.М. Лізінський, І.В. Мельник, Б.В. Мельник, Я.М. Рудик, В.Є. Скульська, Т.І. Сущенко, Г.О. Шемелюк та ін. Незважаючи на дослідження вчених, питання удосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення освітньої й наукової сфери й досі залишаються дискусійними і чітко не визначеними у правовому аспекті.

Визначення напрямів удосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення у сфері освіти та науки перш за все потребує уточнення самого поняття «науково-методичне забезпечення у сфері освіти та науки». В науковій літературі зустрічаємо трактування таких дефініцій, як «методична робота», «методичне об'єднання», «методичний кабінет». Основним смисловим значенням перелічених понять є зростання рівня педагогічної майстерності педагога та творчого потенціалу педагогічного колективу навчального закладу. Проте сучасний темп розвитку науки, необхідність впровадження новацій в педагогічний процес вимагає максимальної інтеграції науки та освіти. Тому поняття «методична робота» в XXI столітті повинно трансформуватися в поняття «науково-методичне забезпечення у сфері освіти та науки». На нормативно-правовому рівні акцент на науковій складовій зустрічаємо в ст. 28 Закону України «Про вищу

освіту» [367]. В ній навчальні заклади (університет, академія, інститут) розглядаються як провідні наукові і методичні центри. А п. 6 ст. 13 цього ж Закону [367] зобов'язує центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки утворити Науково-методичну раду. Її повноваження полягають у розробці методології, методичних рекомендацій щодо стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти. Методична робота потребує наукових засад не тільки на рівні вищих, а й на рівні загальноосвітніх, позашкільних та дошкільних навчальних закладів. Будь-яка педагогічна методика, технологія повинна бути спочатку науково обґрунтована, експериментально перевірена, а потім впроваджена в педагогічний процес. Суперечливі адміністративні рішення у сфері освіти в Україні, які приймалися останніми роками, наприклад впровадження, а потім скасування 12-річної системи загальної середньої освіти, впровадження, а потім скасування кредитно-модульної системи, стрімке збільшення кількості вищих навчальних закладів, а нині їх скорочення, характеризувалися суб'єктивним баченням з боку кожного міністра, браком єдиної політичної волі, загальнонаціональної стратегії розвитку української освіти та науки. По суті, це були масштабні педагогічні експерименти, проведені без ґрунтового аналізу їх наслідків, які призвели до зниження якості вітчизняної освіти. Разом з цим необхідно розуміти, що педагогічна діяльність – це творча діяльність, кожний педагог повинен бути винахідником.

Отже, аналіз нормативно-правової бази, наукових праць та практичний досвід дає можливість сформулювати авторське визначення поняття «науково-методичне забезпечення у сфері освіти та науки», під яким ми розуміємо оперативну реакуючу на наукові зміни систему продукування та надання закладам освіти, органам їх управління різноманітних науково-методичних послуг у сфері освітнього процесу.

За статтею 19 Закону України «Про освіту», яка присвячена питанню науково-методичного забезпечення освіти, наукове і методичне забезпечення освіти здійснюють: 1) центральні органи – центральний орган виконавчої

влади, що реалізує державну політику у сфері освіти (забезпечує випуск підручників, посібників, методичної літератури; здійснює навчально-методичне керівництво, контроль за дотриманням вимог стандартів вищої освіти); центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади; орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти; 2) національні академії – Національна Академія наук України разом із Національною академією педагогічних наук; 3) інші заклади – вищі навчальні заклади, академічні, галузеві науково-дослідні інститути, заклади післядипломної освіти, інші науково-методичні і методичні установи у взаємодії з відповідними підприємствами, творчими спілками, асоціаціями, товариствами, громадськими науковими організаціями [420].

Щодо організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення науки і освіти, то в Указі Президента України «Питання Міністерства освіти і науки України» передбачено такі повноваження цього Міністерства: 1) організувати розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення дошкільних, загальноосвітніх, спеціальних та інших навчальних закладів системи загальної середньої, а також позашкільної освіти; 2) здійснювати нормативно-правове та навчально-методичне забезпечення функціонування навчальних закладів; 3) забезпечувати організацію й проведення експертизи навчальних програм, підручників і навчальних посібників для навчальних закладів, у тому числі стосовно відповідності принципу їх забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; 4) забезпечувати підготовку і видання підручників, посібників, методичної літератури для навчальних закладів, у тому числі схвалювати їх видання для загальноосвітніх навчальних закладів; 5) розробляти та затверджувати порядок підтвердження відповідності навчальних видань, засобів навчання і обладнання державним освітнім стандартам, психолого-педагогічним вимогам і визначати доцільність їх впровадження у навчально-виховний процес навчальних закладів України; 6) здійснювати організаційно-методичне забезпечення державної атестації

наукових установ; 7) забезпечувати розвиток загальнодержавної системи науково-технічної інформації, національної інноваційної системи, системи наукової і науково-технічної експертизи проектів державних, міжнародних та регіональних програм [347].

Далі розглянемо чинні норми, які стосуються науково-методичного забезпечення різних форм освіти. Перш за все, почнемо зі ст. 9 Закону «Про вищу освіту», в якій зазначається, що однією зі складових поняття «стандарт освітньої діяльності» є навчально-методичне забезпечення освітнього процесу. Статтею 13 цього ж Закону передбачено, що центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки утворює Науково-методичну раду, яка за участю Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти розробляє методологію, методичні рекомендації щодо розроблення стандартів освітньої діяльності та стандартів вищої освіти, а також науково-методичні комісії, що розробляють стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти. Також важливе значення для науково-методичного забезпечення освіти і науки має ст. 66, де сказано, що інтеграція наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності ВНЗ і наукових установ Національної академії наук, національних галузевих академій наук здійснюється з метою розроблення та виконання пріоритетних наукових програм, проведення наукових досліджень, експериментальних розробок тощо на засадах поєднання кадрових, фінансових, технічних та організаційних ресурсів. Основними напрямками такої інтеграції є: участь у розробленні та виконанні державних цільових програм економічного і соціального розвитку; проведення спільних наукових досліджень, експериментальних та інноваційних розробок тощо; участь у створенні науково-навчальних, науково-дослідних об'єднань, інноваційних структур та інших форм кооперації; провадження спільної видавничої та інформаційно-ресурсної діяльності; залучення ВНЗ наукових працівників з наукових установ і організацій Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та науковими установами і організаціями академій

науково-педагогічних працівників ВНЗ на основі трудового договору для провадження освітньої і наукової діяльності, зокрема підготовки аспірантів і докторантів, підготовки та експертизи підручників, навчальних посібників, освітніх програм та стандартів вищої освіти для забезпечення навчального процесу у вищій школі; організація на базі наукових установ і організацій Національної академії наук України, національних галузевих академій наук систематичної виробничої практики студентів ВНЗ із забезпеченням їх безпосередньої участі у проведенні наукових досліджень [367].

У ст. 29-1 Закону України «Про професійно-технічну освіту» зазначено, що науково-методичне забезпечення професійно-технічних навчальних закладів здійснюється такими органами: центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, Національною академією наук України, національними галузевими академіями наук, науково-методичними й навчально-методичними установами, вищими навчальними закладами і закладами післядипломної освіти [427]. Що стосується загальної середньої освіти, то у ст. 41 Закону України «Про загальну середню освіту» чітко визначено завдання науково-методичного забезпечення всієї системи загальної середньої освіти, серед них є такі: координація діяльності інститутів післядипломної педагогічної освіти, методичних кабінетів і об'єднань педагогічних працівників; розроблення та видання навчальних програм, навчально-методичних і навчально-наочних посібників; організація підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації педагогічних працівників, включаючи керівні кадри, системи загальної середньої освіти; вивчення рівня знань, умінь, навичок учнів загальноосвітніх навчальних закладів, а також вироблення відповідних рекомендацій; організація співпраці з вищими навчальними закладами всіх рівнів акредитації з метою підвищення ефективності навчально-методичного забезпечення; висвітлення у засобах масової інформації досягнень педагогічної науки і педагогічного досвіду. Наступна ст. 42 пов'язана із

визначенням органів, котрі здійснюють науково-методичне забезпечення всієї системи загальної середньої освіти. Ними є: центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері освіти, підпорядковані йому науково-методичні установи, вищі навчальні заклади, а також Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Національної академії педагогічних наук України, Кримський республіканський, обласні, Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти, районні (міські) методичні кабінети, науково-дослідні установи Академії педагогічних наук України та Національної академії наук України [376].

Якщо ж у даному аспекті розглядати систему дошкільної освіти, то у ній науково-методичне забезпечення згідно зі ст. 25 Закону України «Про дошкільну освіту» здійснюють: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, підпорядковані йому науково-методичні установи й вищі педагогічні навчальні заклади. Крім того, це ще науково-дослідні установи Національної академії педагогічних наук України та Національної академії наук України, Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Національної академії педагогічних наук України; Кримський республіканський інститут післядипломної освіти, обласні, Київський і Севастопольський міські інститути післядипломної педагогічної освіти; методичні кабінети й інші науково-методичні установи, підпорядковані місцевим органам управління освітою. Цікавим є те, що у ст. 26 цього Закону виділено завдання науково-методичного забезпечення. Ними є: розроблення і впровадження програмно-методичної бази дошкільної освіти; створення навчально-методичних і навчально-наочних посібників, навчально-виховних програм; поширення узагальненого передового педагогічного досвіду; організація співробітництва з іншими навчальними закладами з метою підвищення ефективності програмно-методичного забезпечення; аналіз реального стану освітньої роботи і рівня розвитку дитини згідно з завданнями дошкільної освіти, Базового компонента

дошкільної освіти; підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації педагогічних працівників системи дошкільної освіти; пропаганда просвітницької діяльності у засобах масової інформації [375]. На основі вищезазначеного одразу можемо помітити недоліки, які вказують на необхідність вдосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення освіти. Так, слід доповнити по одній статті закони України «Про вищу освіту» та «Про професійно-технічну освіту», які були б присвячені завданням науково-методичного забезпечення, як це встановлено в законах «Про загальну середню освіту» та «Про освіту».

У ст. 15 Закону України «Про освіту» йдеться про те, що державні стандарти освіти встановлюють вимоги до змісту, обсягу і рівня освітньої та фахової підготовки в Україні (являються основою оцінки освітнього й освітньо-кваліфікаційного рівня громадян, незважаючи на форми одержання освіти). Вони розробляються незалежно від кожного освітнього й освітньо-кваліфікаційного рівня і затверджуються Кабінетом Міністрів України. Як мінімум, раз на 10 років державні стандарти освіти мають бути переглянуті і заново затверджені. Що стосується відповідності освітніх послуг державним стандартам, то такі вимоги визначаються засновником навчального закладу. Також у цьому задіяні центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти, центральними органами виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, місцевими органами управління освітою шляхом ліцензування, інспектування, атестації й акредитації навчальних закладів у порядку, який встановлений Кабінетом Міністрів України [420].

Стосовно навчальної програми, то у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти сказано, що нею є нормативний документ, що конкретизує для кожного класу визначені цим Державним стандартом результати навчання відповідно до освітньої галузі або її складової, деталізує навчальний зміст, у результаті засвоєння якого такі результати досягаються, а

також містить рекомендації щодо виявлення та оцінювання результатів навчання [379]. У Положенні про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах МВС України передбачено, що робочою навчальною програмою є основний методичний документ, який визначає зміст і технологію навчання з навчальної дисципліни за певною формою навчання. Вона складається на базі відповідної навчальної програми і робочого навчального плану певної форми навчання [399]. В Законі України «Про професійно-технічну освіту» зазначається, що навчальна програма з навчального предмета – це документ, що визначає зміст знань й умінь [427].

Колектив авторів І. Вітенко, І. Мельник та Б. Мельник підкреслюють, що при розробці програм з навчальних дисциплін потрібно враховувати всі аспекти їх подальшої практичної діяльності в реальних умовах сьогодення [76, с. 12]. І ми повністю погоджуємося з цією позицією, визначаючи її такою, якій необхідне вдосконалення. Адже на даний момент великою проблемою є невідповідність програм із навчальних дисциплін (часто навіть побудови взагалі освіти) вимогам реальних ринкових умов.

Вибіркові навчальні дисципліни встановлюються вищим навчальним закладом і вводяться з метою задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб особи, ефективного використання можливостей і традицій конкретного навчального закладу, регіональних потреб тощо. Їх значення, мета, загальний зміст і вимоги до знань та умінь визначаються навчальною програмою дисципліни [108]. Важливим для науково-методичного забезпечення освіти є те, що вищим навчальним закладом складається робоча навчальна програма дисципліни, яка є нормативним документом вищого навчального закладу, для кожної навчальної дисципліни, яка входить до освітньо-професійної програми підготовки, на підставі навчальної програми дисципліни і навчального плану. Структурні складові робочої навчальної програми дисципліни є такими: 1) тематичний план; 2) засоби для проведення поточного та підсумкового контролю; 3) перелік навчально-методичної літератури. Тут слід наголосити, що навчання студента здійснюється за

індивідуальним навчальним планом. Проте одразу хочемо зауважити, що, незважаючи на позитивні риси індивідуального навчального плану, доцільно запровадити паралельно з ним і груповий навчальний план, який би забезпечив у системі освіти більшу конкуренцію, що, як результат, призвело б до зростання престижу окремих спеціальностей, професій та фахівців.

У навчальному процесі ми використовуємо методичні вказівки до лабораторних, практичних, семінарських робіт, що містять: вступ (окреслено значення і особливості модульно-рейтингового викладання дисципліни, способи нарахування рейтингових балів, умови отримання заліку або екзаменаційної оцінки); план лабораторних, семінарських, практичних робіт із зазначенням форм і термінів контролю; вказівки до виконання до практичної, семінарської, лабораторної роботи: тема, мета, заняття, питання для підготовки, теоретичні відомості, експериментальна частина, задачі й вправи із прикладами розв'язання, рекомендована література з зазначенням сторінок опрацювання даної теми; зразки завдань модульних контрольних робіт; перелік питань до екзамену (заліку); довідкові матеріали; список рекомендованої літератури [104, с. 9]. Структура, запропонована О. Гулай, є ширшою, ніж законодавча, і заслуговує на увагу.

Говорячи про науково-методичне забезпечення в аспекті науки, то у п. 6 Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації сказано, що науковою та науково-технічною діяльністю (включаючи виконання наукових і науково-технічних робіт) у вищих навчальних закладах займаються працівники, що здійснюють організацію та координацію досліджень і розробок, підготовку фахівців вищої кваліфікації; штатні наукові та науково-педагогічні працівники, науково-технічні працівники; докторанти, аспіранти, студенти; стажисти-дослідники; керівний склад навчального закладу. Взагалі, до виконання наукових, науково-технічних робіт у вищих навчальних закладах залучають фахівців наукових установ, підприємств й організацій Національної та галузевих академій наук, а також й інших фахівців, у котрих

є відповідна кваліфікація. Наукові і науково-педагогічні працівники виконують дослідження та розробки відповідно до національних, державних, галузевих та інших програм і проектів тематичних й координаційних планів, договорів, завдань (технічних завдань), індивідуальних планів, несуть відповідальність за якість і своєчасність їх виконання, наукову та практичну цінність, суспільну та економічну корисність наукових і науково-практичних результатів. Тим не менш, складовою науково-технічного потенціалу ВНЗ є саме науковий доробок студентів, який відповідно до чинного законодавства передбачає: науково-дослідну роботу, що включена в графік навчального процесу (курсів, дипломні роботи, практичні лабораторні заняття, виробнича практика з елементами дослідницького характеру), та роботу, що індивідуально виконується поза графіком навчального процесу [599].

Цікавим у даному Положенні є, зокрема, те, що міжнародне наукове й науково-технічне співробітництво спрямоване на забезпечення проходження науковими, науково-педагогічними працівниками, докторантами, аспірантами та обдарованими студентами наукового стажування за кордоном, ознайомлення з передовими світовими досягненнями техніки і технологій, приладами та науковим обладнанням; публікацію за кордоном у провідних наукових та науково-технічних виданнях наукових результатів, які не є конфіденційною інформацією; організацію та участь у міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, семінарах, симпозіумах.

Недоліком як у теорії, так і в чинному законодавстві є відсутність складу науково-методичного забезпечення наукового процесу, на відміну від складу науково-методичного забезпечення навчального процесу, який ми розглядали вище. Таким чином, проводячи аналіз чинного законодавства і наукової літератури, вважаємо за необхідне з метою удосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення науки прийняти Положення про організацію наукового й науково-технічного процесу, де визначити такі елементи науково-методичного забезпечення наукового процесу: державні стандарти науки (наукової та технічної

діяльності); плани наукових досліджень; науково-технічні програми, проекти й розробки; дисертації здобувачів і аспірантів, а також їх наукових керівників; програми стажування у відповідних державних, наукових установах, організаціях і за кордоном; науковий звіт, наукова доповідь, наукова праця, наукове повідомлення про науково-дослідну роботу, монографічне дослідження, наукове відкриття; методичні матеріали щодо питань самостійного опрацювання наукової літератури, написання наукових праць, монографічних досліджень, дисертаційних робіт.

Акцентуючи увагу на вдосконаленні організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення освіти й науки України, треба, насамперед, розглянути існуючі позиції вчених. Інтерес викликає точка зору О. Жегус. Науковець пропонує інноваційну концепцію сучасного науково-методичного забезпечення, суть якої полягає в оптимізації педагогічної структури науково-методичної розробки, яка передбачає наповнення її структурними елементами (зазвичай, вони є носіями додаткової інформації, що може виходити за межі тематики матеріалу). Крім цього, автор наголошує на тому, що сучасний підручник повинен розроблятися, спираючись на останні наукові досягнення у тій або іншій галузі знань, а теоретичний матеріал розумно доповнювати практичними фактами, прикладами з діяльності підприємств, супроводжувати ілюстраціями. Інноваційний шлях удосконалення науково-методичного забезпечення передбачає інтеграцію навчально-освітнього та науково-пізнавального процесів, що забезпечить надання студентам сучасних наукових знань, позитивно впливатиме на оволодіння ними методології їх отримання і використання впродовж навчання й усього життя [143, с. 9].

У плані організації науково-дослідної роботи студентів цікавою є Концепція розвитку науково-дослідної та інноваційної діяльності в Одеській національній академії харчових технологій на період до 2020 р., яка передбачає: 1) організацію участі студентів у наукових конференціях, форумах, семінарах, що проводяться як в Україні, так і за кордоном;

2) організацію конференцій, семінарів, конкурсів наукових робіт і розробок студентів та магістрантів і підтримка публікації їх робіт у фахових наукових виданнях; 3) налагодження співробітництва з науковими, студентськими, громадськими організаціями інших вузів; 4) збір і розповсюдження інформації про фонди, що здійснюють грантову підтримку наукових досліджень студентів та магістрів; 5) при виборі кандидатів до магістратури необхідно обов'язково розглядати інформацію стосовно кількості виступів студента на конференціях, наявності публікацій і патентів, участі в роботах наукових гуртків, на олімпіадах, в конкурсах наукових робіт; 6) проведення навчання магістранта за регламентованим індивідуальним планом роботи, в якому вже на початковому етапі повинна бути викладена пояснювальна записка, яка характеризує вибір теми його науково-дослідницької роботи, а на перспективу – і дисертації; 7) активізація участі студентів у наукових дослідженнях, виконуваних науковими співробітниками університету, із зарахуванням такої роботи студенту як виробничої практики; 8) посилення активної ролі наукових гуртків Академії внаслідок запровадження індивідуального плану роботи студента, магістранта (там відображається поточний стан його роботи з науковим керівником, досягнення і наукові розробки – виступи на конференціях, патенти і т. п.); 9) активне матеріальне й моральне стимулювання молоді до наукової діяльності в Академії, присвоєння іменних стипендій, преміювання, відзначення нагородами тощо [202, с. 7]. Норми даної Концепції необхідно розповсюдити, зокрема, на всі вищі навчальні заклади у зв'язку з актуальністю її норм у контексті організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення освіти.

Зважаючи на Болонські ініціативи, Н. Писаренко звертає увагу на необхідність забезпечення здобуття знань згідно з вимогами постіндустріального інформаційного суспільства. Це має базуватися на навчально-методичному проектуванні ситуацій самовизначення, самоорганізації та самоосвіти студентів [346]. Так, погоджуємося з точкою зору автора. Нинішні умови (технологізація навчального та наукового

процесу) надають унікальні можливості для самоорганізації здобуття необхідних знань, навичок і вмінь, тому надзвичайно важливою передумовою тут є внутрішнє прагнення особи, її заохочення ззовні, сприяння держави.

Олена та Ольга Жорнові схиляються до думки, що з метою розширення доступу до ресурсів потрібно рекомендувати викладачам мати в електронному варіанті не лише власні підручники, посібники, певні методичні рекомендації, але й переклад (або навіть мовою оригіналу) зарубіжних наукових і навчальних робіт. Вчені, зокрема, переконані, що для користування студенту мають бути доступні: навчально-методичні, навчальні посібники і підручники зі списку основної літератури із навчальної робочої програми дисципліни (при цьому звернено увагу на те, що чудово було б, якби авторами являлися викладачі того ж вищого навчального закладу); курси лекцій; плани семінарських, практичних і лекційних занять, а також методичні рекомендації щодо підготовки, вказівки до виконання конкретних видів робіт (курскових, дипломних) тощо [147, с. 30]. Перевагою електронних посібників є можливість розміщення інформації в усіх відомих нам форматах: текст, музика, фотозображення, анімація і комбіновані інтерактивні складники віртуальної реальності. Тому ми погоджуємося з позицією І. Голуб та Н. Тверезовської, що електронні підручники та посібники значно покращують рівень знань з подальшим заохоченням до удосконалення особистих умінь і навичок, заощаджують аудиторний час [92, с. 209]. Як абсолютно правдиво зазначають вчені, теперішні технічні умови вимагають від нас мобілізації, швидких дій, дають змогу мати легкий доступ до інформаційних ресурсів.

У свою чергу, такі головні риси і функції сучасного підручника підкреслює І. Богданов: мотиваційна (може забезпечуватися інтегративним характером навчально-наукової інформації), багатокomпонентна структура (забезпечує адаптивний принцип навчання залежно від особистісних і професійно-значущих потреб тих, хто навчається); забезпечення високого

наукового рівня, за умови урахування принципу доступності навчального матеріалу; політехнічна спрямованість; системний підхід до відбору навчально-наукового матеріалу, забезпечення його проблемної структури; гуманістична спрямованість навчально-наукового матеріалу; забезпечення національно-патріотично виховання тих, хто навчається; урахування екологічного підходу до конструювання навчального матеріалу; наявність можливостей для самостійної роботи студентів; забезпечення тих, хто навчається, додатковою інформацією, включаючи історичну, довідкову, науково-популярну тощо; наявність електронних версій підручника і мультимедійних засобів навчання [45, с. 179]. Тако О. Пономарьов відстоює позицію, що зміст і характер викладення матеріалу в навчально-методичній літературі можна визначити як перетин множин, що характеризують: 1) освітні потреби та інтереси студентів; 2) пізнавальні можливості й готовність студентів успішно оволодіти цим матеріалом; 3) інформаційне поле відповідної наукової дисципліни і його обсяг, необхідний для конкретної спеціальності, за якою навчаються студенти; 4) кращі досягнення методики викладання цієї дисципліни.

Що стосується розробників методичних матеріалів, то їхніми завданнями є пошук можливостей максимального розширення області перетину вказаних множин, перш за все, за рахунок її збільшення в напрямі інтересів і потреб студентів та їх пізнавальних можливостей [458, с. 152]. Так, О. Горovenko відзначає такі головні завдання науково-методичної роботи: надання дієвої допомоги педагогам у вдосконаленні їх професійної підготовки; доведення до педагогів інформації про результати наукових досліджень і перспективних педагогічних дослідів у галузі педагогіки, психології, теорії викладання предмета; ознайомлення учителів із сучасними освітніми технологіями й інноваційними методами навчально-виховної роботи; створення умов для самовираження і саморозкриття вчителя. Також автор підкреслює, що система науково-методичної роботи потребує використання організаційних форм методичної роботи: індивідуальних і

колективних (групових та масових), котрі перебувають в органічній єдності, взаємодіють, доповнюють одна одну й надають кожному вчителю можливість самопрезентуватися. Остання полягає у тому, щоб завдяки ефективним методам, шляхам і засобам вплинути на аудиторію, донести до оточення потрібну інформацію, аргументовано і науково обґрунтовано викласти свою позицію [97, с. 246].

Ми підтримуємо С. Кустову та Я. Рудик, що науково-методичне забезпечення освіти і науки, яке ми маємо сьогодні, передбачає створення принципово нових навчальних посібників, методичних рекомендацій, використання активних методів навчання і поєднання теорії й практики. Сюди також науковці відносять розроблення проблемних завдань, підготовлення спеціальних підручників, застосування спеціальних наочних посібників, використання інформаційних технологій навчання [234, с. 54]. Підтримуємо І. Лащика стосовно того, що вірно організоване науково-методичне забезпечення освіти й науки дозволяє підвищити інформаційну ємність навчального і наукового матеріалу, забезпечує притаманну йому наочність, розширює можливості для самостійної пізнавальної діяльності студентів й активізує їх мислення (те ж стосується педагогів, науковців, фахівців тощо), сприяє впровадженню наукової організації праці як педагога, так і самого студента. Тим не менш, автор правильно зауважує, що науково-методичне забезпечення освіти та науки стане дієвим тоді, коли буде реалізовано системний підхід, котрий зробить можливим глибоке вивчення організації фахової підготовки, проектування й створення принципово нової організації навчального і наукового процесів [238, с. 52].

У Національній доктрині розвитку освіти серед пріоритетних напрямів державної політики стосовно розвитку освіти є створення ринку освітніх послуг і його науково-методичного забезпечення. Реалізація мовної стратегії здійснюється шляхом комплексного і послідовного впровадження просвітницьких, нормативно-правових, науково-методичних, роз'яснювальних заходів. Державна політика в галузі освіти спрямовується на

посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації у навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг. Держава, виходячи з можливостей бюджету і реальної економічної ситуації, встановлює педагогічним працівникам фіксовані доплати для придбання навчальної та науково-методичної літератури [418].

Незважаючи на не зовсім новий стан Державної національної програми «Освіта (Україна XXI століття)», її деякі положення, котрі стосуються організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення, є досі дуже актуальними в напрямку вдосконалення та реформування. Ними є: 1) серед загальних головних шляхів реформування освіти – забезпечення розвитку освіти на основі нових прогресивних концепцій, запровадження у навчально-виховний процес сучасних педагогічних технологій та науково-методичних досягнень; 2) серед основних шляхів реформування виховання – реформування змісту виховання, наповнення його культурно-історичними надбаннями українського народу; впровадження нових підходів, виховних систем, форм і методів виховання, котрі відповідали б потребам розвитку особистості, сприяли розкриттю її талантів, різних здібностей (духовно-емоційних, розумових і фізичних); розроблення теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання із урахуванням не лише вітчизняного, а й зарубіжного досвіду; 3) серед основних шляхів реформування дошкільного виховання – створення оптимальних науково-методичних, організаційно-педагогічних, санітарно-гігієнічних, матеріально-технічних, естетичних умов функціонування дошкільних виховних закладів різних типів і профілів; розроблення державних і авторських програм дошкільного виховання, вироблення критеріїв їх експертизи і оцінки на основі психофізичних, соціально-психологічних, педагогічних, гігієнічних вимог; 4) серед стратегічних завдань реформування загальної середньої

освіти: створення оптимальних організаційно-педагогічних, науково-методичних, умов функціонування загальноосвітніх навчально-виховних закладів; 5) серед пріоритетних напрямів реформування загальної середньої освіти – реформування змісту загальної середньої освіти, встановлення раціонального співвідношення між його гуманітарними та природничо-математичними складовими, відповідне науково-педагогічне, методичне та інформаційне забезпечення; широке впровадження нових технологій навчання; наукове та методичне забезпечення загальної середньої освіти, підготовки і впровадження нових навчальних планів і програм, підручників, посібників; 6) серед шляхів реформування позашкільного навчання й виховання – науково-методичне забезпечення діяльності позашкільних навчально-виховних закладів; 7) серед шляхів реформування професійної освіти – розроблення організаційно-педагогічних та науково-методичних вимог до нових типів професійних навчально-виховних закладів; розроблення відповідних кваліфікаційних характеристик та професіограм для різних груп професій на рівні досягнень науково-технічного прогресу; розроблення і видання навчальних планів, програм, нового покоління національних підручників, навчальних і методичних посібників, дидактичних матеріалів для професійного навчання робітників відповідно до оновленого державного переліку професій і спеціальностей та державних вимог щодо якості й обсягу професійної освіти; 8) серед шляхів реформування післядипломної освіти – розширення практики направлення на стажування аспірантів, спеціалістів України у провідні зарубіжні навчальні заклади для вдосконалення їхньої наукової та фахової підготовки, ефективного включення в міжнародні науково-технічні й культурно-освітні програми; оптимізація термінів та періодичності навчання в системі післядипломної освіти, оновлення її змісту, підготовка і видання навчальних програм, підручників, методичних посібників; 9) серед пріоритетних напрямів реформування наукової діяльності у системі освіти – інтеграція академічної, вузівської та галузевої науки; спрямування педагогічної науки на вироблення

стратегії розвитку освіти, перспектив відродження і розбудов національної школи, нових педагогічних технологій; розроблення та запровадження нової системи атестації педагогів вищих навчальних закладів, котра передбачала б неможливість їхньої позитивної атестації без належного науково-творчого доробку; розроблення й впровадження державної антимонопольної системи конкурсного відбору і фінансування програм, проектів з фундаментальної та прикладної науки; забезпечення рівних умов фінансування наукових досліджень у академічній, галузевій та вузівській науці; запровадження системи грантів у поєднанні з іншими допоміжними формами фінансування наукових програм; створення та подальший розвиток системи інноваційних фондів із залученням позабюджетних коштів і кредитів; створення механізмів економічного стимулювання і пільгового оподаткування науково-дослідної роботи [371].

У зв'язку з технологізацією освіти і науки слід вдосконалити науково-методичне забезпечення шляхом формування Єдиної державної бази електронних джерел, де можна було б на будь-якій відстані завдяки доступу до мережі Інтернет кожному студенту чи науковцю скористатися необхідною їм статтею, посібником, підручником, енциклопедією тощо. Це призвело б до заощадження часу та усунення обмежень щодо пересування особи, оптимізувало б процес самостійної підготовки, пошуку необхідної інформації, інтенсифікувало б навчально-виховний та науково-пізнавальний процес, зробило б освіту й науку в цілому більш доступними. Виходячи з цього, слід прийняти на законодавчому рівні Постанову про Єдину державну базу електронних джерел. Метою утворення бази є об'єднання усіх існуючих матеріальних джерел інформації (журналів, книг тощо) в електронному вигляді для можливості швидкого доступу. Це позитивно вплине на формування кожного як особистості, а не лише як фахівця чи студента. Важливо буде забезпечити при такій системі й співпрацю з бібліотеками та науковими установами зарубіжних країн, суть якої полягатиме в обміні інформаційними ресурсами (навчальною й науковою літературою) як мовою

оригіналу, так і перекладу.

Зокрема, з метою вдосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення освіти і науки варто закріпити на міжнародному рівні (принаймні країн, що входять до Союзу Незалежних Держав або ж Європейського Союзу) Єдиних правил щодо організації наукового і методичного забезпечення науки й освіти, де закріпити як передовий принцип тісної співпраці та взаємодопомоги. Звідси існує потреба у створенні Центральної бази інформаційних ресурсів, куди повинні надсилатися з кожного навчального закладу, наукової установи, бібліотеки тощо в електронних варіантах зразки навчальних програм з кожної дисципліни, навчальні плани, посібники й підручники, монографії тощо. Переклад може уже здійснюватися окремо на національному рівні, зважаючи на об'ємність всіх матеріалів.

На основі вищесказаного ми дійшли висновку щодо необхідності утворення при Міністерстві освіти і науки України спеціальної Комісії з питань наукового і методичного забезпечення науки і освіти в Україні. Метою діяльності такої Комісії має стати координація процесу науково-методичного забезпечення освіти й науки, контроль за станом наукового і методичного забезпечення освітніх закладів та наукових установ, проведення його моніторингу, виявлення порушень та подання до відповідних органів заяв про стягнення штрафу (внаслідок цього передбачити в Кодексі про адміністративні правопорушення відповідальність за неякісне і неналежне науково-методичне забезпечення навчальних закладів й установ науки). Комісія має складатися з трьох підрозділів, діяльність яких спрямована на тісну співпрацю в аспекті даного питання окремо з: 1) центральними органами – центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері освіти; центральними органами виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади; органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти; 2) національними академіями – Національною Академією наук України разом із Національною академією

педагогічних наук; 3) іншими закладами – вищими навчальними закладами, академічними, галузевими науково-дослідними інститутами, закладами післядипломної освіти, іншими науково-методичними і методичними установами у взаємодії із відповідними підприємствами, творчими спілками, асоціаціями, товариствами, громадськими науковими організаціями. Фактично, Комісія з питань наукового і методичного забезпечення науки і освіти в Україні має бути покликана відповідати за реалізацію правових норм, що стосуються наукового і методичного забезпечення освіти й науки. Тому є потреба прийняти Положення про Комісію з питань наукового і методичного забезпечення науки і освіти в Україні, яке б передувало її започаткуванню.

Доречно також було б удосконалити систему управління у сфері освіти, створивши не Національне агенство із забезпечення якості вищої освіти, а взагалі «освіти», розширивши його повноваження на рівень професійно-технічної, загальної середньої, дошкільної освіти.

Підсумовуючи, слід підкреслити, що збалансована організація науково-методичного забезпечення являється визначальним стрижнем у становленні потужної системи освіти й науки. Завдяки розробленій системі науково-методичного забезпечення, правовим засадам її впровадження можливо розвинути потенціал педагогічних і наукових кадрів, науково обгрунтовано організувати освітній процес, досягнути нових інтелектуальних висот, яких вимагає безперервний науково-технічний прогрес. У свою чергу, сучасний стан науково-методичного забезпечення в українських навчальних закладах потребує вдосконалення, створення нових підходів до написання підручників, посібників, дисертаційних і монографічних досліджень, наукових, навчальних матеріалів, розроблення навчальних програм, встановлення тісного зв'язку між теорією і вимогами практичної діяльності.

Консолідуючи функцію, роль комунікатора між Національною академією педагогічних наук України, спеціалізованими вченими радами вищих навчальних закладів, кафедрами, методичними (педагогічними) радами,

навчально-методичними центрами (відділами, кабінетами), бібліотеками з питань наукового і методичного забезпечення науки і освіти в Україні могли б виконати Національне агенство із забезпечення якості освіти, Комісія з питань наукового і методичного забезпечення науки і освіти в Україні.

4.4. Зарубіжний досвід організаційного та правового забезпечення освіти і науки, шляхи його запозичення для України

Динамічний характер розвитку економічних, політичних, соціально-культурних відносин зумовлює нові, більш високі вимоги до організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні. Враховуючи існуючі протиріччя теорії та практики організаційного і правового забезпечення освіти та науки в Україні, постає необхідність винайдення оптимальних напрямів їх розв'язання. В цьому аспекті особливої актуальності набуває дослідження зарубіжного досвіду організаційного і правового забезпечення науки та освіти – правового регулювання відносин у сфері освіти та науки, організації освітнього процесу, фінансування, створення матеріально-технічних умов, підготовки професійних педагогічних та наукових кадрів.

Сучасні цивілізаційні виклики активізували процес модернізації національних освітніх систем розвинених країн світу, створення єдиного світового освітнього простору. ЮНЕСКО проголосило XXI століття століттям освіти, прийняло ряд документів «Globalization and the World in Higher Education: Quality, Accreditation and Qualifications», «Globalization-Private Linkages, Public Trust», які на перший план висувають якість освіти, здатність людини навчатися впродовж життя, людський капітал. Входження української системи освіти в міжнародний простір передбачає виконання вимог, висунутих європейською спільнотою до України, вдосконалення управління системою освіти, поліпшення якості освіти, розвиток науки та міжнародного співробітництва. Запропоновані ініціативи вже знайшли своє

відображення у новому Законі України «Про вищу освіту». Проте комплексного оновлення адміністративно-правового забезпечення освіти та науки в Україні наразі не відбулось.

Як свідчить двадцятирічний період реформування вітчизняної системи освіти та науки, спроби точного копіювання зарубіжного досвіду або шкодять, або приносять надто малі результати. Цінним, на наш погляд, є використання перспективних підходів до здійснення організаційного та правового забезпечення освіти і науки зарубіжних країн, врахування позитивних інновацій національних освітніх систем розвинених країн світу, відмова від прорахунків і помилок, допущених при модернізації освітньо-наукових комплексів. При цьому слід зауважити, що освітні системи обумовлюються не тільки існуючим державним ладом, а й мають глибинні зв'язки з культурою та історією народу. Тому вдалий досвід інших країн повинен бути трансформований крізь призму історичних, суспільно-політичних, культурних особливостей України, національної педагогічної спадщини.

Сутність і значущість вказаної проблеми були розглянуті дослідниками з різних сторін і отримали численні варіанти їх розв'язання.

Роботи Л. Ареф'єва, Н. Борецької, С. Гали, І. Животовської, Н. Пазюри висвітлюють реформу освітньої галузі Китайської Народної Республіки, досвід впровадження Проектів «211», «985», перетворення КНР на одного з лідерів міжнародної освіти. Питання фінансування вищої освіти Китаю, підготовки висококваліфікованих кадрів розглянули дослідники Ван Ляньцень, Ху Мін, Ф. Сун, Сюй Цзе, Шу Чжан.

Наукові розвідки у сфері якості освіти та науки Німеччини знайшли своє відображення у працях К. Арнольда, Х. Бамбаха, С. Бойтеля, Р. Брокмейєра, Ф. Вінтера, Дж. Гут, В. Захера, К. Інкенкампа, Х. Кландта, К. Тилльманна, К. Фолькмана, А. Юргенса та ін.

Цікаві думки стосовно політики модернізації системи підготовки кадрів, результатів освітніх реформ, що проводилися в Мексиці, висловили в

своїх роботах Ш. Андерсон, В. Вріс, А. Кербера.

Значний внесок у розробку питання побудови національної системи забезпечення якості вищої освіти Республіки Казахстан зробили В. Бишимбаєва, Ш. Каланова.

Найбільш вагомі вітчизняні дослідження у сфері адміністративно-правового забезпечення науки й освіти проведено такими науковцями, як Н. Абашкіна, М. Аніщенко, Ю. Аранович, Я. Бельмаз, Н. Бондарчук, В. Глухова, Г. Жаворонкова, І. Жерноклеєв, Є. Ісмаїлов, М. Курко, Т. Кошманова, К. Марков, В. Маслова, Н. Махиня, Н. Мачинська, О. Озерська, А. Турчин, О. Шапочкіна та ін.

Наукові розвідки у сфері адаптації зарубіжного досвіду реформування системи освіти в Україні знайшли своє відображення у працях Н.М. Бідюк, А.М. Лунькіна, Н.Г. Ничкало, М.І. Пальчук та ін.

Критичний аналіз наукових праць показує, що теоретичні уявлення про використання зарубіжного досвіду організаційного і правового забезпечення освіти та науки в Україні є здебільшого частковими, концептуально не скоординованими, нерідко суперечливими. Втім, вивчення успішних реформ, проведених в Австрії, Великій Британії, Казахстані, Канаді, Китайській Народній Республіці, Німеччині, Сполучених Штатах Америки, Швеції, Японії, може стати універсальним фактором, який допоможе Україні стати рівноправним партнером на світовому ринку освітніх послуг.

Більшість найкращих вишів світу, за рейтингами «Таймс», «Шанхайський», є приватними і характеризуються високим рівнем автономії. Автономія (від гр. *autos* – сам і *nomos* – закон) – право установи, підприємства, організації самостійно вирішувати певні питання [497, с. 13]. Реалізація права на автономію у світовій практиці визнана необхідною умовою діяльності вищих навчальних закладів, одним з найдієвіших факторів розвитку системи освіти. За результатами досліджень, проведених Європейською асоціацією університетів, право закладів вищої освіти на автономію має кілька вимірів – академічний, організаційний, кадровий,

фінансовий [618]. Формування автономного статусу навчальних закладів відбувається перш за все на правовому рівні. Наприклад, в Австрії в 2002 р. Актом про університети була проголошена повна автономія університетів [617]. Необхідно відзначити позитивний вплив європейського досвіду у сфері освіти на вітчизняне законодавство. В новому Законі України «Про вищу освіту» ст. 32 [367] передбачається широкий спектр фінансових, кадрових, організаційних питань, які виші мають право вирішувати самостійно. Проте реальний рівень автономізації українських ВНЗ є значно нижчим за європейські. Таке відставання, на наш погляд, обумовлено історичним спадком авторитарного управління системою освіти та науки за часів СРСР, наслідками суперечливих освітянських реформ у період незалежності України, довготривалим викоріненням культури університетської автономії. Враховуючи суспільно-політичні особливості, в яких розвивалася система освіти та науки України впродовж останнього століття, процес автономізації вітчизняних вишів відбувається уповільнено.

Особливе місце займає позиція провідних українських педагогів стосовно того, що якість освіти в умовах інноваційного розвитку суспільства виступає головним критерієм ефективності роботи навчального закладу. Безперечним досягненням вітчизняного законодавства є розділ V «Забезпечення якості вищої освіти» Закону України «Про вищу освіту» [367]. Статтею 16 зазначеного розділу передбачається створення системи забезпечення якості вищої освіти, до якої входять: 1) система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, 2) система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності ВНЗ та якості вищої освіти, 3) система забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти.

Враховуючи, що система освіти, в широкому розумінні, – це і дошкільна, і початкова, і загальносередня, і вища освіта, то й процес забезпечення якості вищої освіти слід було б розпочинати з підвищення

якості дошкільної, початкової, загальносередньої освіти. Такий підхід забезпечив би поступовість і узгодженість процесу реформування всієї системи освіти, а не окремої її складової – вищої освіти. Отже, вітчизняна система освіти потребує забезпечення якості на всіх рівнях.

Разом із розбудовою Європейського Союзу зростає роль Німеччини як його політичного, культурного та економічного лідера. Звернемося до досвіду розбудови цілісної освітньої системи об'єднаної Німеччини, яка змогла подолати негативний спадок тоталітарного управління середньою і вищою освітою на землях НДР.

Серед характерних ознак системи освіти Німеччини є зростання охоплення дітей дошкільною підготовкою, глибока диференціація середньої освіти і масовість дуальної професійно-ремісничої підготовки.

Значну увагу керівництво держави приділяє якості освіти. Контроль та оцінювання діяльності шкіл передбачено як на федеративному рівні – законодавстві всіх земель Німеччини, так і на загальнодержавному рівні законом про загальну середню освіту [623]. Аналіз освітянського законодавства Німеччини та практика правозастосування дозволяє виокремити такі позитивні підходи до здійснення контролю за діяльністю навчальних закладів: 1) важливість участі учнів та їхніх батьків у процесі оцінювання шкіл; 2) публікація одержаних результатів оцінювання шкіл; 3) метою перевірки та оцінювання є виявлення як недоліків, так і досягнень навчальних закладів; 4) процедура оцінювання шкіл передбачає пріоритетність контролю за навчальним процесом.

В Німеччині встановлено трирівневу систему оцінювання якості загальної середньої освіти. Перший рівень – внутрішнє оцінювання, яке проводить робоча група кожні три роки. До її складу входять вчителі, представники адміністрації, учні та батьки. Робоча група вивчає звіти, проводить анкетування вчителів та учнів, готує підсумковий аналітичний звіт (запроваджений з 1993 р. за рекомендацією Конференції міністрів освіти земель). Другий рівень контролю – зовнішнє оцінювання – проводиться

щоп'ять років спеціальною комісією, до складу якої входять зовнішні експерти (представники шкільного інспекторату) та представники педагогічного колективу, учні, батьки, можливе також залучення представників Інституту якості освіти, міністерства федеральних земель. Зовнішнє оцінювання проходить у два етапи. На першому – вивчаються результати внутрішнього оцінювання, навчальна документація. На другому – здійснюється педагогічне спостереження, анкетування учнів, батьків та вчителів. Зовнішнє оцінювання спрямовано на підвищення якості педагогічного процесу, тому звіт обов'язково містить рекомендації. Підсумки перевірки оголошуються педагогічному колективу, який має право роз'яснити певні позиції та внести корективи щодо помилкових зауважень.

Використання інформації, з якою працювали експерти, з іншою метою неприпустимо. Слід зазначити, що зовнішнє оцінювання є об'єктивним, неупередженим. Для цього створено правові умови, адже у підсумковому звіті не вказуються прізвища експертів, що унеможлиблює будь-які корупційні прояви.

Третій рівень оцінювання якості загальної середньої освіти в Німеччині має найбільшу цінність через свою практичну спрямованість. Він передбачає усунення недоліків, виявлених під час перевірки. Про це укладається спільна угода між педагогічним персоналом та керівництвом навчального закладу. Отже, перевірки шкіл у Німеччині сприяють розвитку навчальних закладів, впровадженню педагогічних інновацій, поліпшенню матеріально-технічної бази, є об'єктивними, справедливими та прозорими.

У Німеччині мережа закладів з вищої освіти включає університети (Universitäten), технічні університети і вищі школи (Technische Hochschulen/Universitäten), теологічні вищі школи (Theologische Hochschulen), педагогічні вищі школи (Pädagogische Hochschulen), вищі школи мистецтв (Kunsthochschulen), вищі фахові школи чи школи прикладних наук (Fachhochschulen), фахові академії (Berufsakademie). Однією з відмінностей у доступі до вищої освіти є відсутність зовнішнього

оцінювання учнів. Академічні досягнення випускників гімназій беруться до уваги при зарахуванні до ВНЗ. У разі конкурсу на спеціальність – проводиться вступний іспит, але враховується й відсоток середньої шкільної оцінки [212].

Для Німеччини характерною є еволюційна стратегія розвитку освіти, нарощування наукового потенціалу. Керівництво країни обирає ефективні і цивілізовані шляхи реформувань – наприклад, фінансування додаткових 250-300 тис. місць для студентів класичних і технічних університетів протягом 2011-2015 років [621].

Для забезпечення якісної вищої освіти в Європі спочатку було впроваджено державну систему акредитації вишів. Але з прийняттям документа «Європейські стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості освіти» [625] та появою організацій Європейська мережа агенцій з вищої освіти (European Network for Quality Assurance in Higher – ENQA) та Європейський реєстр акредитаційних агенцій (European Quality Assurance Register for Higher Education – EQAR) почався процес створення неурядових некомерційних акредитаційних агенцій, незалежних від міністерств освіти і вишів. Варто зазначити, що Україна в питанні забезпечення якості освіти пішла шляхом, який Європа вже пройшла. Так, 15 квітня 2015 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову № 244 «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» [433]. Набрав чинності зазначений документ з 1 вересня 2015 року. Нині Міністерством освіти і науки України здійснюються заходи, пов'язані з утворенням Національного агентства.

Отже, в Україні тільки розпочалися серйозні інституційні перетворення, спрямовані на впровадження незалежної оцінки якості вищої освіти. Орієнтирами реформування вітчизняного освітньо-наукового комплексу можуть стати принципи, які сформулювало керівництво ЄС за участю представників Німеччини: 1) швидке підвищення якості середньої та вищої освіти; 2) ліквідація несправедливості у доступі до вищої освіти

представників різних суспільних верств і перетворення вищої школи на головний шлях виходу молоді на ринок праці; 3) відкритість систем освіти для оточення і світу, зміцнення їх зв'язку з виробничим комплексом.

Привертає увагу досвід Республіки Казахстан у побудові національної системи забезпечення якості вищої освіти, який характеризується як прорахунками, так і досягненнями. В 1999 р. до Закону «Про освіту» Республіки Казахстан внесено поправку щодо введення процедури оцінювання якості освітньої діяльності казахстанських вишів у формі державної акредитації. Вже в 2001 році за результатами роботи трьох засідань Ради з акредитації поспіхом пройшли акредитацію 59 вишів. Після цього державна акредитація зазнала жорстокої суспільної критики і була припинена. Позитивні зміни відбулися через 10 років завдяки розробці Стратегічного плану розвитку Республіки Казахстан до 2020 року, Державної програми розвитку освіти на 2011-2020 роки та внесенню змін до Закону про освіту [465]. Зазначені документи створили правову основу для створення незалежних акредитаційних агенцій. В 2011 році був підписаний наказ Міністерства освіти і науки Республіки Казахстан про порядок і вимоги щодо ведення Національних реєстрів акредитаційних органів. Позитивні зміни стали можливими завдяки передачі державою частини своїх повноважень некомерційним неурядовим організаціям. При цьому держава залишила за собою право регулювати постачальників акредитаційних послуг шляхом їх включення до Національного реєстру акредитаційних органів. Передбачається створення балансу між розвитком самоврядування закладів освіти та ефективним оцінюванням якості, перехід від зовнішньої системи державного контролю до самокерованої системи освіти.

Безперечним успіхом реформування системи освіти відзначається Китайська Народна Республіка, яка здійснила перебудову радянської моделі освіти на сучасну диверсифіковану модель, ставши одним з лідерів міжнародної освіти. Реформу було розпочато в 1993 р. Її основними напрямками стали: створення дворічних коледжів і професійних шкіл у галузі

неуніверситетської вищої освіти; широка диверсифікація навчальних закладів для розмежування функцій центрального уряду і місцевих органів влади на рівні провінцій, районів, муніципалітетів; надання навчальним закладам широкої автономії; перехід на багатоджерельне фінансування освіти; збереження провідної ролі державного бюджету; скасування розподілу випускників ВНЗ (виняток – випускники педагогічних спеціальностей), перехід до вільного працевлаштування; створення недержавних ВНЗ; розвиток міжнародного співробітництва з метою наукових досліджень, проведення заходів для повернення студентів, які навчалися за кордоном, на батьківщину; демократизація методів управління в системі освіти. Заслуговує на увагу порядок створення вищих навчальних закладів, згідно з яким нові виші засновує Державна комісія з освіти після експертизи Національного комітету з оцінювання вищих навчальних закладів. Крім того, в КНР запроваджено загальнодержавне планування контингенту студентів, змінено концепцію освіти, оновлено навчальні плани та програми відповідно до сучасних досягнень науки. Проект «211» (1995 р.) активізував міжнародне співробітництво в навчальній та науково-дослідницькій діяльності, зацікавив підприємців вкладати кошти в освіту КНР. Проект «985» забезпечив створення в КНР університетів світового рівня. В рамках його проведення було відібрано 10 елітних ВНЗ. Кожний з них одержав на розвиток додаткові гранти (до 1,25 млрд дол. на рік). Заслуговує на увагу структура управління вищою освітою КНР, в якій запроваджено дворівневу систему відповідальності: центральний уряд відповідає за розроблення концепцій і загальне планування, курирує виші національного значення; на провінційному рівні формують плани розвитку освіти, забезпечують безпосереднє фінансування ВНЗ, зміни, спрямовані на поліпшення управління й фінансування (заплановано збільшити державні витрати на освіту до 4% ВВП країни; згідно з проектами «211», «985» надано право ВНЗ пошуку позабюджетних джерел фінансування). В КНР спостерігається посилення зв'язків ВНЗ з науковими центрами та

виробництвом, урахування запитів конкретних роботодавців, практикується професійне стажування, виявлення і підтримки талановитих дітей та молоді, підвищення соціального статусу вчителів. Проте можна відзначити й негативні явища в системі освіти КНР: це надмірна ідеологізованість освітнього процесу, географічний дисбаланс в розташуванні навчальних закладів, низький рівень доступу до вищої освіти сільської молоді.

Нині у світі загострюється проблема безробіття. Науковий прогрес висуває нові вимоги до вищої освіти. Тому постає питання про узгодженість потреб ринку праці з переліком спеціальностей та кількістю підготовки здобувачів вищої освіти.

Розглянемо повчальний досвід Мексики з періорієнтації переліку спеціальностей на майбутні потреби ринку праці. Орієнтуючись на формування інформаційного «знаннєвого» суспільства, поширення надвисоких технологій, вищі Мексики почали готувати фахівців з нанотехнологій, екологічного інжинірингу [630]. Внаслідок цього підвищився рівень освітньої еміграції та безробіття серед молоді, значна кількість мексиканців з дипломами нанотехнолога змушені працювати не за фахом. Досвід Мексики показав, що при здійсненні адміністративно-правового забезпечення освіти і науки необхідно враховувати суспільно-політичні, економічні умови розвитку суспільства, реальну динаміку наукового прогресу, науково обгрунтовані потреби ринку праці в майбутньому, найбільш імовірні зміни світової вищої освіти.

Досвід Канади, на наш погляд, буде дуже цінним для розв'язання проблем інтернаціоналізації, децентралізації, фінансування вітчизняної системи освіти. Розвиток системи освіти в Канаді нерозривно пов'язаний з процесом державотворення. Канада має федеративний державно-територіальний устрій. Кожна провінція, яка приєднувалася до федерації, мала свою систему освіти. Тому децентралізація в управлінні освітою є особливістю канадської конституційної системи. Неоднорідність населення за релігійними, культурними та національними ознаками сприяла

виникненню паралельної шкільної системи. Державою фінансуються як світські, так і релігійні навчальні заклади. Єдиною відмінністю є те, що в релігійних школах у програму введено релігійні предмети, здійснюється відповідне виховання. Навчальний рік триває 180-200 днів, залежно від провінції починається з кінця серпня або початку вересня й закінчується наприкінці червня. В Канаді дві мови мають офіційний статус: англійська, якою розмовляє приблизно 71% населення, і французька, яка широко розповсюджена лише в Квебеку. Відповідно до конституції 1982 р. мешканцям Канади гарантовано право на здобуття шкільної освіти мовою меншостей. Федеральний уряд фінансує організацію навчання національних меншостей їхніми мовами та вивчення другої державної мови. Широке поширення в Канаді одержали школи так званого занурення в мову, де в початковій школі 100%, а в середній від 50% до 25% предметів вивчають французькою мовою. Багатонаціональне канадське суспільство сприяло конституційному закріпленню ідеї рівності та поваги до національно-культурного самовираження громадян. Ця ідея пронизує освітні програми канадських провінцій, а навчальний процес орієнтований на виховання національної, релігійної та расової толерантності. Проте в державі час від часу загострюється проблема навчання корінних народів (індіанців, метисів), їх самоврядування, питання виходу Квебеку з федерації. Одним із шляхів вирішення зазначених проблем стало створення навчальних закладів нового типу. Такими школами керують корінні громади, програми навчання спрямовані на поглиблене вивчення корінних культур і мов, здійснюється підготовка вчителів з представників корінних національностей. Федеральний уряд надає широку фінансову підтримку даному проекту [212; 490].

Система освіти в Канаді складається з трьох рівнів: початкового, середнього й вищого. Вища школа поєднує 206 громадських коледжів і 76 університетів. За кількістю населення з вищою освітою Канада поступається лише США. Поступово Канада перейшла від британської ієрархічної системи

вищої освіти до елітарної американської моделі. Так само, як в Австрії та США, частка гуманітарної сфери у вищій освіті Канади є набагато більшою, ніж у Швеції, Німеччини або Японії. Однак, за даними щорічного звіту канадських університетів, вища школа рухається «повільно, але безпомилково в бік більш практичних програм» [626, с. 78]. Підготовка студентів здійснюється за трьома науковими ступенями – бакалавра, магістра, доктора. Для канадських університетів характерним є високий рівень автономії та демократії. Наприклад, виші самі визначають вимоги для вступу до ВНЗ [490].

Значна увага в Канаді приділяється фінансовому забезпеченню сфери освіти. Висока субсидованість вищої освіти знизила її вартість порівняно з університетами США чи Європи. Відповідно до федеральної та провінційної програм студенти одержують фінансову позику на оплату за навчання та особисті потреби. Висока репутація канадських університетів залучає на навчання велику кількість іноземних студентів. Управління системою освіти має свої особливості. В канадських провінціях керівництво школами здійснюють автономні ради освіти. Нині освітня політика спрямована на їх скорочення. Провінція Нью-Брансуїк першою перейшла на пряме управління навчальними закладами через міністерство освіти [175].

Цікавим та позитивним є досвід Швеції, в якій завершується успішний перехід від постіндустріального до інформаційного суспільства. Такий прогрес став можливим завдяки успішним освітнім реформам. Значною мірою підготовка до взаємодії з найсучаснішою технікою обумовлюється раннім входженням підростаючого покоління у глобалізований світ техніки, що й визначає зміст підготовки вчителів технології та професійного навчання у вищих школах Королівства Швеція [161, с. 16]. Тобто в них відбуваються актуальні процеси технологізації, робиться наголос на забезпеченні наукової діяльності сучасною технікою, інноваціями. Підтримуємо І.В. Жерноклеєва, котрий, виходячи з аналізу системи освіти Королівства Швеція, визначив такі основні заходи щодо удосконалення підготовки майбутніх учителів

технології та професійного навчання в Україні: 1) формування освітньої парадигми підготовки майбутніх учителів технології та професійного навчання, яка б відповідала сучасним світовим вимогам; 2) оновлення системи підготовки студентів в педагогічних університетах; 3) посилення соціальної спрямованості у підготовці майбутнього вчителя технології; 4) забезпечення професійної підготовки майбутніх учителів технології та професійного навчання до формування творчих якостей в учнів і оцінки їх індивідуальних якостей [144, с. 49].

Необхідно окремо звернути увагу на особливості адміністративно-правового забезпечення освіти та науки в США. Одним з чинників економічного зростання країни є патентна система, що визначає її конкурентоспроможність в світі і пояснює все зростаючу значущість наукових досліджень та інтелектуальної власності для технологічного розвитку США, завдяки інноваційному менеджменту. До 1990-х рр. лише невелика частина результатів наукових досліджень і розробок університету потрапляла в промисловість. Дослідження і контакти вчених носили замкнутий характер, перетворюючи наукові досягнення на «чисту науку», а розвинені зв'язки з промисловістю практично були відсутні. В таких умовах передача промисловим фірмам технологій, розроблених університетами, могла мати тільки випадковий характер [175]. Тим не менш, таке положення істотно змінилося, коли конкурентоспроможність промислових фірм в умовах жорсткої міжнародної конкуренції все більшою мірою стала визначатися наукоємною продукцією, яку випускали ці фірми. Саме тому вони, не обмежуючись власними дослідженнями або не маючи можливості проводити їх самостійно, у все зростаючих масштабах стали звертатися до комерціалізації університетських розробок [175].

Більшість університетів, що мали значні науково-дослідні програми, прийняли спеціальні документи про патентну політику (так звана Patent Policy), створили чи значно розширили спеціальні відділи, що забезпечують діяльність у сфері інтелектуальної власності, які істотно активізували

патентування і ліцензування винаходів, права на котрі відтепер належали університетам [144, с. 36]. Під комерціалізацією наукових досліджень у США, зазвичай, розуміють не виконання університетом (або будь-якою іншою науковою організацією) наукових розробок за замовленнями Федеральних агентств або бізнес-компаній, а такі можливі варіанти: 1) створення на базі наукових відкриттів і за наявності правової, фінансової та організаційної підтримки університетів спін-офф компаній і подальше отримання часткової прибутку від їх діяльності (дохід від акцій компанії), або отримання доходу від продажу компанії; 2) робота з патентування та патентної підтримки перспективних наукових відкриттів і подальше отримання прибутку від продажу ліцензій на ці патенти; 3) організація для дослідників навчальних програм і семінарів з правової та комерційної діяльності, а особливо їх тренінг для правильного спілкування з потенційними венчурними інвесторами [264, с. 4]. Важливо буде визначити, що в Україні слід приділити увагу тому, щоб комерціалізувати наукові та науково-технічні дослідження, створити належну патентну систему, яка б перетворила «чисту науку» на економічно корисні, практичні результати.

Нині у Великій Британії склалася така система освіти: за формою власності навчальні заклади є приватними або державними; за рівнями надається початкова освіта (Elementary school), середня освіта (Secondary school), подальша освіта (Further education), вища освіта (Higher education); за адміністративно-територіальним устроєм сформувалися освітні підсистеми Англії та Уельсу, Північної Ірландії, Шотландії. Відповідно до Закону про освіту (1944) центральними органами управління в регіонах є Міністерство освіти, Департамент освіти та науки, Національні збори Уельсу, Департамент освіти Шотландії, Департамент освіти Північної Ірландії.

В дошкільному секторі британської освіти в школах-яслах і дошкільних класах (Nursery schools and classes) виховується близько 50% три-, чотирирічних дітей. Початкова і загальна середня освіта є обов'язковою. Перший ступінь початкової освіти у дворічних школах (pre-

preparatory school) охоплює п'яти-семирічних дітей, другий ступінь у початкових школах (primary, elementary school) – семи-одинадцятирічних. Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» [375] вітчизняна практика передбачає виховання дітей в яслах від двох років та дитячих садках дітей молодшого дошкільного віку (четвертий рік життя), середнього дошкільного віку (п'ятий рік життя) та старшого дошкільного віку (шостий рік життя). Підготовка до початкової освіти здійснюється в дошкільних закладах. Отже, в Україні малюки охоплюються дошкільною освітою раніше – не з трьох, а з двох років, а початковою – пізніше, з шести, а не з п'яти, як у британській системі освіти. Такий підхід, з одного боку, дозволяє збільшити трудові ресурси, адже українські жінки мають можливість працювати. З точки зору дошкільної педагогіки і психології варто було б створити умови, за яких малюки на третьому році життя все ж таки виховувалися вдома, при цьому відвідували дитячий дошкільний заклад тільки з метою участі в розвивальних заняттях.

Загальна середня освіта в Британії надається підліткам від одинадцяти до чотирнадцяти років (III ступінь) та від чотирнадцяти до 16 років (IV ступінь). Мережу навчальних закладів загальної середньої освіти складають державні та приватні школи, технічні, граматичні, об'єднані середні школи. Вони відрізняються матеріально-технічною базою, кваліфікацією педагогів, тривалістю навчального процесу, навчальними планами і програмами. Характерною особливістю освіти є її орієнтованість на професіоналізацію особистості, яка здійснюється у формі учнівства на виробництві та в 11-річній школі (два останніх роки). Випускникам, які навчалися за професійно орієнтованими програмами, видається свідоцтво про підготовку за професією низької або середньої кваліфікації. Молодь, яка навчалася за програмою загальної освіти та програмами академічного характеру, має можливість отримати університетську освіту [617]. Отримання загальної середньої освіти в Британії підтверджується результатами екзамену на сертифікат (General Certificate of Secondary Education). Він дає право розпочати трудову

діяльність. Отже, після одинадцяти років навчання молодь має право розпочати трудову діяльність або продовжити навчання в закладах подальшої освіти.

Значна увага в Британії приділяється розширенню можливостей життєвого самовизначення молоді, розробці науково-практичних проблем профорієнтації. Якщо розглядати питання в історичному аспекті, то на початку минулого століття загострилася проблема безробіття. У зв'язку з цим за рішенням уряду були створені бюро із працевлаштування підлітків у межах державних бірж праці, а на базі бірж праці – служби профорієнтації для загальноосвітніх шкіл. Наступний етап вдосконалення профорієнтаційної роботи в Британії можна співставити з рішенням уряду щодо об'єднання шкільної служби профорієнтації із системою забезпечення зайнятості дорослих та прийняття закону про служби профорієнтації для учнів (1973 р.). Цей закон розширив межі профорієнтаційної роботи, встановив обов'язок щодо її проведення як у школах, так і у вищих навчальних закладах, чим забезпечив постійний педагогічний супровід професійного становлення особистості на різних вікових етапах розвитку. Закон також активізував розробку і впровадження нового психолого-педагогічного підходу, який розглядав профорієнтацію як розвивальний процес. У школах створювалися умови для випробування учнів у різних спеціальностях, вводилися програми з комбінованими варіантами профорієнтаційних заходів і професійною підготовкою, до змісту навчання включалися курси із розширення уявлення про професії та працю, орієнтування на освіту і трудову діяльність не розмежовувалося.

За рішенням уряду в 1986 р. на базі кожної школи створено міні-підприємства. Учні самостійно організують виробництво, здійснюють управління, продаж, вчать виявляти ініціативу та нести відповідальність. Такий підхід дозволяє підготувати випускників шкіл до трудової діяльності, набути соціальної зрілості. Нині діяльність профконсультпунктів орієнтується на проведення діалогових консультацій, психологічних

тренінгів, профорієнтаційних занять, екскурсій, надання допомоги у прийнятті самостійного свідомого рішення у виборі професії. Особливістю британської системи профорієнтації є поєднання профорієнтаційних послуг і допомоги в працевлаштуванні.

Система профорієнтації в Україні потребує вдосконалення. Відсутність у випускників шкіл відомостей про професіограми, поверхневість мотивів, низький рівень самопізнання зумовлює помилковий вибір професії. Невідповідність особистісних якостей, здібностей студентів вимогам професії призводить до їх відрахування зі старших курсів. Невирішений конфлікт між особистістю й обраною професією спричиняє високий рівень плинності кадрів, низьку продуктивність праці, незадоволеність людини професійною самореалізацією, необхідність перекваліфікації, що потребує додаткових витрат з боку як людини, так і держави. Вирішення цих проблем допоможе розв'язати низку протиріч між:

- використанням на практиці здебільшого колективних форм і методів профорієнтаційної роботи і необхідністю індивідуального вибору випускниками шкіл майбутньої професії;
- постійним виникненням нових професій на ринку праці й ознайомленням учнів тільки з найпоширенішими професіями і, як правило, тільки з їх перевагами;
- відсутністю узгодженості в роботі дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх закладів з проблем профорієнтації та необхідністю створення умов для всебічного розвитку особистості, її інтересів і здібностей.

Практика засвідчує, що основними видами профорієнтаційної роботи залишається вербальна популяризація професії серед учнів загальноосвітніх закладів випускних класів, до якої залучаються викладачі ВНЗ, рекламна інформація через засоби масової інформації, проведення Днів відкритих дверей, участь у регіональних профорієнтаційних виставках. Такий підхід носить ситуативний і поверховий характер, не дає ґрунтового уявлення про майбутню професію й необхідні професійні якості. Проблеми професійної

орієнтації та відбору є складними й тому повинні вирішуватися комплексно: на нормативно-правовому, організаційно-управлінському, науково-методичному, економічному та інших рівнях.

Загальний контекст удосконалення існуючої системи професійної орієнтації в Україні закладено в Концепції державної системи професійної орієнтації населення, яка спрямована на досягнення мети щодо забезпечення розвитку державної системи професійної орієнтації населення згідно з пріоритетами державної економічної та соціальної політики і світовим досвідом та конкурентоспроможності національного ринку праці [435]. В ній подається нове тлумачення поняття «професійна орієнтація», під яким розуміється «науково обґрунтована система взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір професії або на зміну виду трудової діяльності» [435]. Виділені в Концепції структурні елементи – професійна інформація, консультація, відбір та адаптація – на наш погляд, не забезпечать повною мірою досягнення основної мети професійної орієнтації. Професійне самовизначення вимагає створення системи професійної апробації, під якою ми розуміємо поступове «занурення» особистості в професію відповідно до її вікових особливостей.

В Україні повну загальну середню освіту учні здобувають впродовж одинадцяти років, закінчуючи навчання в 17 років. Дискусії щодо терміну здобуття вітчизняної повної загальної середньої освіти тривають вже понад десять років, внаслідок чого перехід на дванадцятирічний термін підготовки то оголошується, то призупиняється. Така непослідовна політика реформування повної загальної середньої освіти призводить до невиправданих матеріальних та інтелектуальних витрат: готуються нові підручники, розробляються програми, дидактичні матеріали, які в решті не знаходять практичного використання. З огляду на те, що досвід розвинених

країн найефективнішими інвестиціями визнає інвестиції в людський капітал, враховуючи психолого-педагогічні закономірності розвитку особистості, культурні та національні особливості українського народу, вважаємо доцільним одинадцятирічний термін здобуття в Україні повної загальної середньої освіти. Звичайно, це не вирішує проблему якості освіти в цілому і не позбавляє актуальності питання змісту, форм, технологій навчання. Цей оптимальний, на наш погляд, термін навчання дозволяє максимально врахувати вікові особливості, соціальні прагнення, індивідуальні здібності учнів, здійснити диференціацію професійної освіти з огляду на інтереси особистості та рівень навчальних досягнень, своєчасно надати можливість здобувати професійну освіту, забезпечуючи вітчизняний ринок праці трудовими ресурсами.

Не однозначно в українському освітянському законодавстві визначається «вага» атестату про повну загальну середню освіту щодо вступу до ВНЗ, співвідношення процедур складання державної підсумкової атестації випускників та зовнішнього незалежного оцінювання якості знань. На наш погляд, таке нагромадження контрольних процедур щодо перевірки знань випускників є недоцільним, оскільки виявляє недовіру до самого інституту загальної середньої освіти, атестату та шкільних вчителів, підвищує психоемоційне напруження випускників, яким доводиться проходити подвійну перевірку. Вважаємо за доцільне взяти за орієнтир відповідний досвід Великої Британії, в якій учні складають екзамен на сертифікат, отримують відповідний документ і переходять до наступної ланки освіти.

У Великій Британії поштовхом для розвитку професійної освіти стала запропонована урядом у 1962 р. концепція створення в окремих галузях економіки управлінь з навчання, на які покладалося завдання налагодження співробітництва промисловців, уряду та системи освіти. Деталізував механізм цієї взаємодії та контролю за підготовкою кваліфікованої робочої сили Закон про виробниче навчання 1964 р. У 1988 р. у Великій Британії було прийнято Акт про реформу освіти. В результаті проведеної реформи

професійна освіта стала недержавною. Фінансування недержавних закладів середньої та вищої професійної освіти формально є багатоканальним, але в основному (на 60-80%) відбувається на конкурсній основі за рахунок держбюджету відповідно до держзамовлення.

Систему подальшої освіти складають державні центри професійної підготовки, політехнічні інститути, коледжі та інститути вищої освіти, коледжі подальшої освіти. Вступити до вищого навчального закладу британська молодь має право у разі отримання сертифікату про освіту підвищеного рівня (General Certificate of Education Advanced Level) і складання п'яти GCE екзаменів рівня «А». Британська система подальшої освіти диверсифікована, вона пропонує навчання як у традиційних навчальних закладах, так і у закладах нового типу. Наприклад, відкриті університети. В них здійснюється підготовка вже працевлаштованих осіб у формі заочного чи дистанційного навчання. Крім цього, функціонують коледжі, центри дистанційного навчання, курс із короткотривалою підготовкою. В коледжах навчання організовується за загальноосвітніми і професійними програмами, з відривом і без відриву від виробництва. Коледж може бути самостійним навчальним закладом або входити до складу університету. Так, Кембриджський університет налічує 23 коледжі.

В умовах українських правових реалій система професійно-технічної освіти перебуває в стані невизначеності та протиріч. Відповідно до ст. 28 нового Закону України «Про вищу освіту» лише коледжі мають статус вищого навчального закладу і провадять освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступенів молодшого бакалавра та/або бакалавра [367]. Використання в тексті закону лише поняття «коледж» спричиняє невизначеність функціонування інших типів навчальних закладів, які мають I-II рівень акредитації (вищих професійних училищ, технікумів). Крім того, ст. 1 даного Закону [367] закріплює поняття вищої освіти як сукупність знань, умінь, навичок, способів мислення, якостей, цінностей, інших компетентностей, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної

середньої освіти. Виходячи із даного трактування, стає зрозумілим, що законодавець не передбачає функціонування освітньо-кваліфікаційного рівня «кваліфікований робітник», а вищі професійні училища, технікуми повинні або припинити свою діяльність, або трансформуватися у коледжі. Отже, необхідно шукати інші шляхи врегулювання суспільних відносин у сфері професійної освіти, узгодити між собою закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Про професійно-технічну освіту».

В Японії створено багаторівневу й багатоваріантну систему підготовки педагогічних кадрів, підвищення їх професійної майстерності, що включає профорієнтацію, перший тур відбору абітурієнтів до вищих навчальних закладів, потім другий тур вступних іспитів у педагогічні вищі навчальні заклади та навчання в них для отримання звичайних вчительських сертифікатів різних типів; складання у педагогічних вищих навчальних закладах чи у прикріплених до них школах учительського кваліфікаційного іспиту з метою отримання надзвичайного сертифіката; складання іспиту на працевлаштування у префектурних відділах освіти і здійснення Програми входження у професію вчителів [322, с. 11]. Отже, як бачимо, така система формування педагогічних кадрів є більш ефективною, і ми вважаємо за потрібне вжити заходів в Україні щодо створення спеціальних іспитів на працевлаштування, які реально гарантуватимуть право на здійснення педагогічної діяльності і здобуття статусу педагога. Вірним шляхом удосконалення педагогічного забезпечення в Україні буде й прийняття Програми входження у професію вчителів і викладачів, котра висуватиме вимоги до таких осіб.

Ефективною, на наш погляд, є система педагогічної освіти в Ізраїлі, яка включає три ступені: перший (бакалавр), другий (магістр) і третій (доктор). Підготовка за бакалаврським рівнем триває три роки в університеті або чотири роки в коледжі. Організація діяльності вищих навчальних закладів педагогічного профілю здійснюється за чотирма моделями: основною, додатковою, паралельною та індивідуальною. Основна модель є провідною в

Ізраїлі.

Для студентів перших курсів природничих, гуманітарних, суспільних наук і сільського господарства, які виявили здібності, університети пропонують спеціальну програму під назвою “Амірим”. Вона створена для 15–20 кращих студентів університетів з метою надання можливості більш повно використовувати свої здібності. Студенти, які готуються стати вчителями і займаються за програмою “Амірим”, уже навчаються безкоштовно [133, с. 276]. Тому вважаємо, що з досвіду Ізраїлю доцільно було б запозичити створення спеціальної програми в Україні, яка би забезпечувала окрему підготовку професійних педагогічних кадрів з числа найбільш успішних у навчальному процесі студентів.

Цікавим з досвіду Республіки Молдова є те, що там узагалі прийнято цільний Кодекс про науку та інновації [189], який складається з таких глав: «Сфера регламентування і правова база»; «Поняття й визначення»; «Державна політика у сфері науки та інновацій»; «Функції й повноваження державної влади у сфері науки та інновацій»; «Академія наук – публічна установа у сфері науки й інновацій»; «Установа центрального публічного управління у сфері акредитації і атестації»; «Охорона інтелектуальної власності й інформаційне забезпечення у сфері науки та інновацій»; «Матеріально-технічне та фінансове забезпечення сфери науки й інновацій»; «Правовий статус організацій у сфері науки та інновацій»; «Правовий статус наукового дослідника»; «Міжнародні відносини у сфері науки й інновацій тощо». Тому одразу підкреслимо, що варто брати приклад з Республіки Молдова в аспекті правового забезпечення науки (тобто корисно було б розробити єдиний, всеохоплюючий кодекс, який би урегулював всі питання у сфері науки й інновацій). Також, на нашу думку, цікавими для запозичення є певні норми даного нормативно-правового акта, зокрема ч. 4 і 5 ст. 125. В них сказано, що держава забезпечує стабільне і дедалі більше (постійно зростаюче) фінансування діяльності в галузі науки та інновацій, довівши його обсяг до одного відсотка від внутрішнього валового продукту.

Передбачені в державному бюджеті кошти для науки та інновацій використовуються на: а) виконання наукових досліджень, пошукових робіт та технологічний розвиток; б) утримання і розвиток науково-технічної бази та інфраструктури; в) організаційне забезпечення діяльності Академії наук, в тому числі зміст центральної наукової бібліотеки, архіву та інформаційної системи; г) організацію конкурсів та фінансування проектів в галузі науки та інновацій; д) організацію конференцій, семінарів та інших заходів; е) видання наукових та науково-методичних робіт, а також наукових журналів; з) підтримку і розвиток наукового співробітництва з міжнародними організаціями; ж) підготовку наукових кадрів вищої кваліфікації через докторантуру та постдокторантуру як у країні, так і за кордоном; з) забезпечення діяльності спеціалізованих вчених рад [189].

Стосовно матеріально-технічного забезпечення науки у Киргизькій Республіці, то у ст. 32 Закону Киргизької Республіки «Про науку і основи науково-технічної діяльності» сказано, що при вирішенні питань фінансування з державного бюджету наукових досліджень одночасно розглядається питання про виділення коштів на матеріально-технічне забезпечення та розвиток. Матеріально-технічне забезпечення здійснюється науковими установами на договірній основі. У ст. 36 цього ж Закону зазначено, що бюджетне фінансування науково-технічних робіт здійснюється шляхом: 1) базового фінансування як засобу підтримки фундаментальних досліджень, які проводяться в наукових установах та вищих навчальних закладах; 2) цільового фінансування наукових досліджень і розробок за пріоритетними напрямками, науково-технічних програм; 3) контрактного фінансування окремих досліджень і розробок за системою грантів. Загальний порядок реалізації базової, цільової та контрактної форм бюджетного фінансування наукової і науково-технічної діяльності визначається Урядом Киргизької Республіки або уповноваженим Урядом державним органом на основі висновків незалежних експертних рад [152].

Щодо вартості навчання, то, наприклад, у Німеччині вища освіта є

безкоштовною, натомість процедура вступу до університету – складною: треба добре володіти німецькою мовою, скласти відповідні іспити й довести, що протягом навчання джерела власного фінансування залишатимуться стабільними. У Франції за навчання потрібно сплатити близько 700 євро за навчальний рік. У Великій Британії вища освіта для громадян Європейського Союзу спонсорується на 75%, однак для вступу до університету слід скласти серйозні іспити [90, с. 128-129]. Незважаючи на це, ми все ж переконані, що повне державне фінансове забезпечення стане більше перешкодою, ніж підтримкою у здобутті особою освіти, оскільки платність зобов'язує особу навчатися, стимулює досягати більше результатів, відпрацьовувати витрачені кошти.

За кордоном нині популярності набуває неформальна система освіти (освіта протягом життя, неперервна або ж перманентна освіта). За незначної різниці у відтінках обидва терміни означають освіту як процес, що вбудований у повсякденне життя людини, а не обмежений спеціальною навчальною діяльністю в класних кімнатах [620, с. 30]. Таким чином, освіта впродовж життя містить всі типи навчання: формальне, неформальне й інформальне навчання в усі вікові періоди – для дітей дошкільного, шкільного віку, підлітків, дорослих, людей похилого віку. Неформальне навчання – система освіти поза формальною її системою, тобто без надання документа (сертифіката) про навчання у результаті [95; 270, с. 7]. Наприклад, у Національній програмі розвитку освіти в Чеській Республіці, затвердженій у 2002 році, визначено три головних сектори освіти: 1) дошкільний, початковий, середній, який включає навчання осіб від 3 до 15 років; 2) навчальні заклади терціарного рівня (професійні та вищі навчальні заклади) – поширюється на систему освіти осіб, котрі вже одержали атестат зрілості і проходять післяшкільне спеціальне навчання та інші короткострокові форми освіти; 3) освіта дорослих осіб. У документі сказано, що на сьогодні найменш сформованим сектором є освіта дорослих [50]. Неформальна освіта у Швеції забезпечується 9 навчальними асоціаціями, що

були створені різними громадськими організаціями і рухами, та 148 народними вищими школами. Кожна навчальна асоціація складається із численних підрозділів місцевих департаментів і місцевих офісів (всього близько 500 одиниць), які забезпечують організацію навчання у навчальних гуртках, проводять різні культурні заходи та іншу діяльність у сфері неформальної освіти дорослих [112]. Неформальна освіта Швеції пройшла тривалий шлях розвитку від просвітницьких і читацьких гуртків, публічних бібліотек до народних вищих шкіл та навчальних асоціацій, основою яких є навчальні гуртки для молоді [112]. Навчальний гурток там вважається найбільш поширеною формою діяльності навчальних асоціацій Швеції. Шведи називали таке навчання народним, тобто добровільним і незалежним від державних освітніх установ. Таким чином, уже у перших навчальних гуртках увага приділяється не лише навчанню елементарним навичкам читання чи письма, але й вихованню особистості. Дана провідна ідея вирішення соціальних проблем через навчання стала одним з основних принципів освіти дорослих у Швеції [579, с. 124].

В даному контексті проведені А. Гончарук дослідження на основі позитивного педагогічного досвіду Великобританії та Німеччини, інших країн Європейського Союзу дозволили розробити рекомендації щодо впровадження європейського досвіду у сфері неформальної освіти дорослих в Україні, зокрема: 1) визнання неформальної освіти дорослих обов'язковою інтегральною складовою системи неперервної освіти та розробка відповідної нормативно-правової підтримки; 2) сприяння подальшій варіативності освітніх можливостей для саморозвитку. Також перспективною, на погляд вченої, є ідея створення «відкритих університетів», які не мають нічого спільного з вищою освітою, будучи лише різноманітними освітніми курсами і програмами для дорослих поза академічного сектору; 3) урахування освітніх потреб усіх вікових категорій громадян [95]. Крім цього, науковець акцентує, що створення найрізноманітнішої та всеохоплюючої системи освіти дорослих громадян України має будуватися на трьох основних європейських

засадах: ініціативності та активності громадських організацій; організаційно-розпорядчої і фінансової активності органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування; індивідуальної ініціативи безпосередньо дорослих громадян України [95, с. 35]. Ідея безперервної освіти, освіти заради здобуття більших знань, на наш погляд, у майбутньому стане домінуючою. Відтак, підтримуємо думки вчених щодо введення в дію неформальної освіти в Україні.

Якщо говорити про думки науковців в аспекті питання адміністративно-правового забезпечення освіти й науки, то слід розглянути такі погляди. Так, В. Припотень, наприклад, проаналізувавши досвід організації профорієнтаційної роботи в різних розвинених країнах світу, вважає, що: 1) загальне керівництво профорієнтаційною роботою у цих країнах здійснюється на державному рівні; 2) в деяких країнах диференціація профорієнтаційних послуг призвела до виникнення двох державних служб профорієнтаційного профілю, які мають різну відомчу підпорядкованість: одна, підпорядкована органам освіти, проводить профорієнтаційну роботу з молоддю, що навчається; друга, підпорядкована органам з праці, проводить профорієнтаційну роботу з працюючою молоддю та дорослим населенням; 3) для профорієнтаційного обслуговування населення створюються центри профорієнтації як у регіонах, так і в школах та коледжах; 4) складовою профорієнтації є уроки з ознайомлення учнів із професіями, уроки праці та робота школярів під час літніх канікул; 5) як результат профорієнтаційної роботи у деяких країнах на кожного випускника середньої школи складається персональне дос'є, на основі якого готуються рекомендації, що містять перелік професій чи спеціальностей, найбільш прийнятних для окремого індивіда відповідно до його нахилів і здібностей; 6) консультації у процесі профорієнтації спираються, з одного боку, на здібності та нахили людини, а з іншого – на стан ринку робочої сили та потреби різних галузей економіки у нових кадрах. Тому автор доходить висновку, що використання позитивного зарубіжного досвіду сприятиме вирішенню багатьох проблем на

вітчизняному ринку праці та формуванню трудового потенціалу національної економіки. Також цікавою позицією вченого є те, що з метою ефективного забезпечення діяльності державного управління в сфері професійної освіти згідно з Конвенцією Міжнародної організації праці № 150 «Про адміністрацію праці: роль, функції та організація» на регіональному і місцевому рівнях мають діяти органи адміністрації праці, функції яких повинні виконувати Головні управління праці і зайнятості обласних, місцевих і районних адміністрацій, що повинні проводити моніторинг у сфері професійної освіти та забезпечувати професійну орієнтацію молоді, зважаючи на потреби ринку праці та національної економіки для забезпечення її конкурентоспроможного розвитку та подолання негативного впливу світової економічної кризи [363]. Підтримуємо вченого, оскільки Україна, ратифікувавши Конвенцію, має виконувати міжнародні обов'язки в галузі освіти.

Ми повністю погоджуємося з Ю. Аранович, що вищі навчальні заклади, які ведуть наукові дослідження, створюють винаходи і хочуть реалізувати їх, повинні сформулювати власну інноваційну політику і регламентувати її відповідним нормативним документом. Його формулювання повинні бути досить широкими, щоб охоплювати всі можливі ситуації, і в той же час досить конкретними, щоб можна було забезпечити адміністративне управління. Університетський документ може включати описи управлінських структур (інноваційний відділ, патентно-ліцензійний відділ, комітет з патентів) і процедур (правила патентно-ліцензійної діяльності), які повинні бути зрозумілі працівникам і студентам університету [28, с. 27].

Акцентуючи на фінансовому забезпеченні науки, І. Панченко дійшов таких висновків, зважаючи на досвід зарубіжних країн. У більшості розвинених країн найбільш оптимальним є таке співвідношення між обсягами фінансування складових наукового потенціалу: 15% – на фундаментальну науку, 25% – на прикладну і 60% – на розробки. В Україні,

на жаль, ця пропорція порушена. В результаті деградації галузевої науки під впливом затяжної економічної кризи та зменшення попиту на науково-технічну продукцію склалася нераціональна з точки зору інноваційного розвитку економіки пропорція у фінансуванні: 16% – на фундаментальні, 15% – на прикладні дослідження та 69% – на розробки, що унеможливило використання доробку фундаментальної науки для створення базових інновацій. Вчений також говорить про те, що є потреба зберігати правильну побудову системи фінансових відносин за цією схемою: публічні кошти – фінансування – фундаментальні наукові розробки – фінансування (і державне, і приватне) – прикладні розробки – фінансування з приватних джерел – інновації. Ефективна його робота вимагає розвиненості джерел публічного фінансування, ефективної системи регулювання цих відносин, наявності фінансових можливостей та бажання бізнесу вкладати кошти у прикладні розробки та реалізацію нових технологій на ринку. Крім цього, підтримуємо погляд науковця з такої точки зору: 1) необхідним елементом розвитку співпраці вищих навчальних закладів і академічних установ могли б бути гранти для фінансування спільних наукових досліджень, якими було б передбачено паритетне (50% на 50%) або переважне (60% на 40%) фінансування науки в університетах, оновлення матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів; 2) на досвіді США слід заохочувати утворення малих підприємств в університетах, котрі безпосередньо працюватимуть на навчальний процес або на наукові дослідження [338, с. 48]. Ми підтримуємо таку позицію і вважаємо за потрібне також заохочувати створення малих підприємств в університетах, які б працювали на вдосконалення навчального процесу і розвиток наукових досліджень.

Як цілком слушно зауважує М. Аніщенко, основними принципами, які потрібно враховувати в оновлених нормативно-правових актах, що врегульовують питання фінансування діяльності закладів освіти з метою впровадження зарубіжного досвіду в Україні, повинні стати такі: 1) достатній рівень матеріального забезпечення працівників навчальних закладів, що

включає заробітну плату та забезпечення житлом; 2) достатній рівень забезпечення студентів, що включає достатню стипендію (одяг, харчування, література, інші потреби) та забезпечення житлом; 3) оновлення матеріально-технічної бази навчальних закладів; 4) розширення та розвиток мережі закладів дошкільної та позашкільної освіти; 5) розробка цільових програм підготовки фахівців, які мають особливе державне значення; 6) введення значних податкових пільг для осіб, що фінансово підтримують навчальні заклади; 7) удосконалення законодавства у сфері надання навчальними закладами платних послуг; 8) удосконалення законодавства у сфері стимулювання наукової та науково-технічної діяльності студентів та молодих учених, усебічна підтримка їх з боку держави [27, с. 58].

Комісія європейських експертів розробила стандарти якості педагогічної освіти. У цей перелік входять такі аспекти: кваліфікаційна характеристика професорсько-викладацького складу; складові навчального плану; наявність інтеграції наукової діяльності у процес навчання; зв'язок зі школою; ступінь інтернаціоналізації (врахування європейських масштабів, співпраця з іншими навчальними закладами).

Для сучасної загальноєвропейської педагогічної освіти характерними є такі ознаки: прагнення відповідати запитам сучасного суспільства, беручи до уваги інтеграційні процеси в Європі; урахування ринку робочої сили; наявність принципу автономізації; спадкоємність між фазами та закладами з підготовки педагогів; розвиток методологічної бази педагогічної освіти задля пошуку перспектив розвитку [272, с. 38-40]. Тобто, беручи звідси позитивні моменти для запозичення, слід приділити увагу інтеграції наукової діяльності в навчальний процес, співпраці з іншими навчальними закладами, відповідності науки й освіти вимогам сучасного суспільства.

Тому, підсумовуючи вищезазначене, вважаємо за потрібне запозичити в Україну такі позитивні моменти адміністративно-правового забезпечення науки й освіти в зарубіжних країнах: 1) орієнтувати навчальні програми на те, щоб учні пройшли повний шлях у створенні власного проекту – від

візуалізації до матеріалізації – що суттєво збільшить розуміння ними предмета і процесів; 2) комерціалізувати результати науково-дослідницької діяльності; 3) розвинути джерела публічного фінансування, ефективної системи регулювання цих відносин, наявності фінансових можливостей та бажання бізнесу вкладати кошти у прикладні розробки та реалізацію нових технологій на ринку; 4) запровадити ринкові механізми в освітню сферу; 5) заохочувати утворення малих підприємств в університетах, котрі безпосередньо працюватимуть на навчальний процес та на наукові дослідження; 6) перейняти тенденцію підвищення соціального статусу педагогів, формування їх як центральної фігури в системі освіти, зростання престижності і підвищення оплачуваності спеціалізації; 7) запровадити спеціальні іспити на працевлаштування, які реально гарантуватимуть право на здійснення педагогічної діяльності і здобуття статусу педагога; 8) забезпечити варіативні освітні можливості – визнати неформальну освіту дорослих обов'язковою інтегральною складовою системи неперервної освіти та розробити відповідні нормативно-правові акти; 9) забезпечити інтеграцію наукової діяльності в навчальний процес, співпрацю з іншими навчальними закладами, відповідність науки й освіти вимогам сучасного суспільства; 10) створити Академію вдосконалення освіти України й Академію вдосконалення науки України, метою діяльності яких було б здійснення різноманітних заходів з покращення відповідної сфери; 11) урізноманітнити форми навчання, акцентуючи на мікрвикладанні, мінікурсах, рефлексивному викладанні, протокольних матеріалах, симуляції; провести поділ лекцій на інформаційні, проблемні, оглядові, лекції-діалоги; 12) запровадити фонди підтримки наукової та науково-технічної діяльності.

Отже, можемо дійти висновку, що адміністративно-правове забезпечення освіти й науки у зарубіжних країнах не є однаковим, характеризується власною специфікою, наділене як позитивними моментами, які можна запозичити й у вітчизняну систему управління наукою та освітою, так і такими, котрі немає необхідності впроваджувати в Україні. Беручи до

уваги досвід передових країн в контексті досліджуваного питання, національна система може пройти кризь нові реформи, які вдосконалять освіту й науку, збільшать інтелектуальний рівень суспільства, підвищать науковий і науково-технічний потенціал.

Запорукою успішного реформування і прогресивного розвитку освітньо-наукових комплексів Австрії, Канади, Китайської Народної Республіки, Німеччини, Сполучених Штатів Америки, Швеції стала розробка такого адміністративно-правового забезпечення сфери освіти та науки, яке ґрунтувалося на принципах поєднання сучасних педагогічних інновацій з найкращими здобутками педагогічної спадщини, інтернаціоналізації навчання і збереження самобутності національних меншин, активізації міжнародних зв'язків ВНЗ і створення належних умов для талановитої молоді та учених на батьківщині, надання високої суспільної значущості й поваги педагогам та ученим, забезпечення високої якості освіти на всіх її рівнях, доступності для широких верств населення вищої освіти, демократизація методів управління в системі освіти, висока автономізація навчальних закладів, перехід від зовнішньої системи контролю до самокерованої системи освіти, посилення зв'язків наукових центрів з виробництвом, урахування запитів конкретних роботодавців, перехід на багатоджерельне фінансування. Зазначені принципи можуть слугувати орієнтирами для вдосконалення адміністративно-правового забезпечення освіти та науки в Україні, яке слід здійснювати з урахуванням політичної, культурної й економічної сфер суспільства.

Вивчення зарубіжного досвіду у сфері освіти дає змогу визначити позитивні підходи, які доречно було б врахувати при модернізації організаційного та правового забезпечення освіти в Україні, зокрема:

1) внести зміни до законів України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», доповнивши їх розділом «Забезпечення якості освіти». Дана пропозиція обумовлена тим, що освіта – це системне явище, і не можна приділяти увагу якості лише однієї її

складової (вищій освіті), лишаючи осторонь дошкільну, загальну середню та професійно-технічну освіту. Підвищення якості усіх рівнів освіти дозволить реально дотримуватися європейського принципу субсидіарності;

2) на рівні дошкільної освіти – відтермінувати відвідування малюками дошкільного навчального закладу на повний день до трьох років, забезпечити при цьому проведення з ними розвивальних занять, а батькам надати належні соціальні гарантії для виконання батьківських обов'язків;

3) на рівні початкової освіти – ввести ступеневість: I ступінь – від 5 до 7 років, II – від 7 до 11 років. Підготовку дітей від 5 до 7 років здійснювати на базі дошкільних навчальних закладів, оскільки життєдіяльність дітей даного віку потребує створення відповідних побутових умов для організації прийому їжі, прогулянок, ігор, сну. На даний час умови в загальноосвітніх закладах передбачають організацію навчання для дітей більш старшої вікової категорії;

4) на рівні загальної середньої освіти – залишити одинадцятирічний термін підготовки, активізувати професійну орієнтацію, використовуючи досвід англійської дуальної форми професійної освіти; при видачі атестату про загальну середню освіту враховувати результати зовнішнього незалежного оцінювання якості знань, а процедуру державної атестації випускників скасувати;

5) на рівні професійно-технічної освіти – привести Закон України «Про професійно-технічну освіту» у відповідність до Закону України «Про вищу освіту», внести відповідні зміни до Закону України «Про освіту»; розмежувати в нормативно-правових актах поняття «професійна освіта», «вища освіта» та «професійно-технічна освіта»; диверсифікувати професійну освіту, забезпечуючи молодь та доросле населення можливістю отримувати освіту в різноманітних формах та на різних рівнях впродовж життя, використовуючи найкращий досвід британської подальшої освіти. Запровадити новий тип навчальних закладів для працевлаштованої молоді – відкриті університети. З метою підвищення якості професійної освіти та

зниження рівня безробіття серед молоді створити незалежні агенції співробітництва промисловців, уряду, системи освіти;

б) нині реалізація здобутків педагогічної науки спирається на сумління і професійне покликання вчителів, педагогів, вихователів. Втілення в практику навчальних закладів педагогічних інновацій повинно відбуватися через їх закріплення в нормативно-правових актах. Узгодженість педагогічних і юридичних законів дозволить своєчасно усувати суперечності між вимогами людини, суспільства, держави, євроінтеграційними процесами та необхідністю розвитку національної педагогічної спадщини, якістю вітчизняної освіти і рівнем наукових досягнень людства. Отже, адміністративно-правове забезпечення освіти повинно здійснюватися з урахуванням найновіших здобутків наук про людину, суспільство і право, гуманістичного, культурологічного, аксіологічного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного, синергетичного підходів;

7) модернізацію організаційного та правового забезпечення освіти в Україні необхідно здійснювати послідовно, з урахуванням особливостей освітньої системи, педагогічних закономірностей, узгоджуючи один нормативно-правовий акт з іншим. Особливість освіти як системи полягає в тому, що її елементи (дошкільна, повна загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, вища, післядипломна освіта, самоосвіта) закономірно пов'язані один з одним, є цілісним утворенням, єдністю, спрямованою на всебічний розвиток особистості в умовах її навчання і виховання. Орієнтація системи освіти на особистість зумовлює врахування концепцій і методологічних положень щодо розуміння змісту психолого-педагогічних категорій і понять. Основне з них – поняття «особистість», яке відповідно до концепції «людинознавства» Б.Г. Ананьєва, естетико-філософської концепції М. Бахтіна, концепції інтегрального дослідження індивідуальності В. Мерліна, «Я-концепції» Е. Еріксона, Р. Бернса, К. Роджерса характеризується багатогранністю, поєднанням внутрішніх суперечностей і потреб, індивідуального і загальнолюдського. Від розуміння основних

психолого-педагогічних категорій, вибору педагогічних концепцій, технологій, форм і методів залежить траєкторія будування всієї системи освіти. Важливо, щоб процес реалізації конституційного права на освіту відбувався за таким алгоритмом: норма права, відображаючись і закріплюючись у нормі нормативно-правового акта у сфері освіти, реалізовується з урахуванням психолого-педагогічних законів (закономірностей), під якими ми розуміємо науково обґрунтовані концепції, теорії, технології, принципи, методики.

За такою логікою, модернізація адміністративно-правового забезпечення освіти в Україні має відбуватися у такій послідовності:

- на макрорівні – формування світового освітнього простору зумовлює пошук механізмів адаптації європейського досвіду реформування освітньо-наукових комплексів до вітчизняних умов, розробку нової системи освіти в Україні;

- на мезорівні – задеклароване в Конституції України визнання людини, її життя, честі, гідності й здоров'я найвищою цінністю детермінує оновлення: 1) Закону України «Про освіту» як базового документа; 2) законів «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту»; 3) Закону України «Про вищу освіту»; 4) на основі Закону України «Про освіту», з урахуванням концепції навчання впродовж усього життя, розробка Законів «Про профорієнтацію», «Про професійно-технічну освіту», «Про післядипломну освіту», «Про самоосвіту»;

- на мікрорівні – підвищення якості практичного втілення принципів демократизації, фундаменталізації, гуманізації, інтернаціоналізації освіти на рівні кожного навчального закладу та органів управління.

Висновки до розділу 4

1. Пріоритетними напрямками реформування фінансового забезпечення освіти й науки України є: 1) залучення позабюджетних коштів (зокрема, шляхом надання додаткових освітніх платних послуг); 2) матеріальна підтримка фундаментальних досліджень, що виконують наукові установи і вищі навчальні заклади; 3) своєчасне та повне фінансування науково-технічних програм та наукових розробок і досліджень з пріоритетних напрямів науки й техніки; 4) сприяння науковим дослідженням на замовлення фірм; 5) сприяння переходу на нові педагогічні технології та їх застосування з метою підвищення ефективності системи управління освітою; 6) збільшення видатків на освіту та науку за рахунок коштів державних і приватних підприємств, різних фондів; 7) запровадження додаткового фінансування навчально-виховних закладів для обдарованих дітей, що мають відповідну ліцензію, зі спеціального фонду Міністерства освіти і науки України; 8) матеріальне заохочення та стимулювання учнів, студентів навчальних закладів, а також працівників наукових установ за здобутки у сфері освіти й науки (в тому числі надання грантів на безкоштовне навчання чи стажування в освітніх та наукових закладах зарубіжжя); 9) підвищення оплати праці педагогічних та наукових працівників; 10) залучення іноземних інвестицій для розвитку інфраструктури навчально-виховних закладів (побудова міжнародних освітніх закладів); 11) запровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання; 12) зниження ціни за навчання у державних вищих навчальних закладах з метою підвищення рівня доступності; 13) удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів, а також наукових установ; 14) проведення органами управління освітою (державними та місцевими) моніторингу інвестування навчальних закладів і встановлення як державного, так і

громадського контролю за формуванням і виконанням бюджетів навчальних закладів, а також наукових установ [306]; 15) стабільне збільшення частки витрат на науку у ВВП, не менш ніж на 5% кожного року; 16) стимулювання розвитку інноваційної й науково-технічної діяльності в регіонах України та міжрегіональному і міжнародному трансферу наукових технологій; 17) сприяння упровадженню нової техніки і технологій у виробництво; 18) підвищення безпеки та охорони інтелектуальної власності в освітніх й наукових закладах; 19) звільнення від оподаткування суб'єктів господарювання, які займаються науково-технічною діяльністю; 20) пропагування освіти як соціально значущої цінності та наукової діяльності.

2. Пріоритетні напрями реформування кадрового забезпечення освіти й науки є такими: 1) підвищення професіоналізму – здійснення заходів щодо належної підготовки педагогічних та науково-педагогічних кадрів (зокрема, приділення уваги реформуванню навчальних програм підвищення кваліфікації зазначених кадрів); 2) матеріальне заохочення педагогічних та наукових кадрів шляхом підвищення заробітної плати вдвічі і надання ряду соціальних пільг (житлових, побутових, громадських тощо); 3) розроблення програми підготовки фахівців для роботи в позашкільних навчальних закладах; 4) розроблення нормативно-правової бази, що передбачає підвищення статусу педагогічних і наукових кадрів, посилення рівня привабливості та соціальної захищеності освітніх і наукових спеціальностей, престижу професії вчителя та науковця; 5) інтенсивне запровадження в освітню та наукову сферу сучасних інноваційних технологій; 6) забезпечення доступу до якісних освітніх послуг дітям з особливими потребами; 7) технологізація всіх рівнів освіти на основі навчання, спрямованого на освоєння передових технологій; 8) поліпшення кар'єрних перспектив дослідників у державному секторі, забезпечення зв'язку освіти із вимогами ринку, сприяння працевлаштуванню студентів.

3. Обґрунтовано необхідність розроблення Програми пріоритетних

напрямів організаційно-правового забезпечення освіти і науки в Україні, в якій слід визначити такі напрями організаційно-правового забезпечення освіти і науки: 1) вдвічі підвищити заробітну плату педагогічних, науково-педагогічних і керівних кадрів освіти порівняно із сьогоднішньою; 2) забезпечити усі заклади освіти й науки комп'ютерами та доступом до мережі Інтернет; 3) виділити кошти з Державного бюджету на забезпечення безкоштовною навчальною та науковою літературою закладів освіти й науки; 4) забезпечити навчальні заклади сучасними технічними засобами навчання, підтримку підвищення провідних університетів України, визнаних у світовому рейтингу; 5) забезпечити вчасне та повноцінне фінансування державних цільових програм у галузі освіти і науки; 6) забезпечити інтенсивне оновлення змісту освіти й науки відповідно до європейських стандартів, а також перспективних потреб ринку праці; 7) вдосконалити механізм працевлаштування випускників професійно-технічних і вищих навчальних закладів; 8) посилити інтеграцію освіти, науки, виробництва, наукової та інноваційної складових у діяльності вищих навчальних закладів [411]; 9) забезпечити підвищення ефективності післядипломної освіти, що мотивуватиме громадян до безперервного вдосконалення – як особистісного, так і фахового; 10) вжити заходів стосовно формування у підростаючого покоління високих моральних цінностей, розвитку патріотичної свідомості, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, соціальної активності, утвердження здорового способу життя; 11) вжити невідкладних заходів щодо реального забезпечення житлом педагогічних та науково-педагогічних працівників; 12) вдосконалити механізми стимулювання винахідницької діяльності шляхом підвищення винагороди та способів захисту прав інтелектуальної власності; 13) забезпечити підвищення престижу освітянської та наукової праці; 14) забезпечити заходи щодо організації підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних кадрів у державних наукових установах і навчальних закладах; 15) забезпечити пошук та відбір талановитої молоді і сприяти їй

стажуванню як в Україні, так і за кордоном; 16) сприяти визнанню дипломів про вищу освіту, наукових ступенів і вчених звань на міждержавному рівні; 17) підвищити в освітніх програмах обов'язковий мінімум наукових знань для кожного рівня освіти; 18) вжити заходів щодо викоренення хабарництва й інших негативних явищ у сфері освіти й науки [411].

4. Організаційно-педагогічне забезпечення навчально-виховного процесу – це застосування (вжиття) специфічних заходів щодо внутрішньої будови, упорядкованості, узгодженості взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів (складових) системи організації навчально-виховної, навчально-виробничої діяльності, визначеної навчальними, науковими, виховними планами, а також щодо якісного підбору педагогічних кадрів для покращення навчально-виховного процесу.

5. Основними напрямками вдосконалення змісту організаційно-педагогічного забезпечення навчально-виховного процесу в закладах освіти України є: 1) встановлення продуктивної системи оцінювання знань; 2) підвищення контролю за якістю освіти та професійною кваліфікаційною підготовкою педагогічних кадрів; 3) орієнтування навчання на практичний результат – працевлаштування; 4) акцентування у ході педагогічної діяльності фахівців на патріотичному вихованні осіб, котрі навчаються, підвищенні рівня їх рухової активності, а також гуманізації навчального процесу, забезпеченні суб'єктності вихованця; 5) інтенсифікація навчально-виховного процесу; 6) стовідсоткове запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всіх навчальних закладах; 7) подвійне скорочення педагогічних кадрів, встановлення подвійних вимог до професійної підготовки і майстерності педагога, перехід внаслідок цього в режим виплати подвійних заробітних плат; 8) розроблення і прийняття відповідних нормативно-правових актів – Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників усіх навчальних закладів, Положення про професійну етику педагога України, Концепції педагогічних кадрів у закладах освіти, Положення про

Раду з контролю педагогічних кадрів України, Концепції Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес усіх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» до 2018 року, Постанови про соціальне забезпечення педагогів України тощо.

6. Обґрунтовано необхідність утворення при Міністерстві освіти і науки України спеціальної Комісії з питань наукового і методичного забезпечення науки і освіти в Україні. Метою діяльності такої Комісії має бути координація процесу науково-методичного забезпечення освіти й науки, контроль за станом наукового і методичного забезпечення освітніх закладів та наукових установ, проведення його моніторингу, виявлення порушень та подання до відповідних органів заяв про стягнення штрафу (внаслідок цього слід передбачити в Кодексі про адміністративні правопорушення відповідальність за неякісне і неналежне науково-методичне забезпечення навчальних закладів й установ науки).

7. Із зарубіжного досвіду адміністративно-правового забезпечення науки й освіти потрібно запозичити в Україні такі позитивні моменти: 1) орієнтувати навчальні програми на те, щоб учні пройшли повний шлях у створенні власного проекту – від візуалізації до матеріалізації, що суттєво збільшить розуміння ними предмета і процесів; 2) комерціалізувати результати науково-дослідницької діяльності; 3) розвинути джерела публічного фінансування, ефективної системи регулювання цих відносин, наявності фінансових можливостей та бажання бізнесу вкладати кошти у прикладні розробки та реалізацію нових технологій на ринку [338]; 4) запровадити ринкові механізми в освітню сферу; 5) заохочувати утворення малих підприємств в університетах, котрі безпосередньо працюватимуть на навчальний процес та на наукові дослідження; 6) перейняти тенденцію підвищення соціального статусу педагогів, формування їх як центральної фігури в системі освіти, зростання престижності і підвищення оплачуваності спеціалізації; 7) запровадити спеціальні іспити на працевлаштування, які реально гарантуватимуть право на здійснення педагогічної діяльності і

здобуття статусу педагога; 8) забезпечити варіативні освітні можливості – визнати неформальну освіту дорослих обов'язковою інтегральною складовою системи неперервної освіти та розробити відповідні нормативно-правові акти; 9) забезпечити інтеграцію наукової діяльності в навчальний процес, співпрацю з іншими навчальними закладами, відповідність науки й освіти вимогам сучасного суспільства; 10) створити Академію вдосконалення освіти України й Академію вдосконалення науки України, метою діяльності яких було б здійснення різноманітних заходів з покращення відповідної сфери; 11) створити Національне агентство із забезпечення якості освіти, враховуючи, що система освіти, в широкому розумінні, – це і дошкільна, і початкова, і загальносередня, і вища освіта загалом, відтак, і процес забезпечення якості вищої освіти слід розпочинати з підвищення якості дошкільної, початкової, загальносередньої освіти. Такий підхід забезпечить поступовість і узгодженість процесу реформування всієї системи освіти, а не окремої її складової – вищої освіти. Отже, вітчизняна система освіти потребує забезпечення якості на всіх рівнях; 12) урізноманітнити форми навчання, акцентуючи на мікрвикладанні, мінікурсах, рефлексивному викладанні, протокольних матеріалах, симуляції; провести розподіл лекцій на інформаційні, проблемні, оглядові, лекції-діалоги; 12) запровадити фонди підтримки наукової та науково-технічної діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в теоретичному обґрунтуванні, розробці ефективного організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні, з'ясуванні особливостей його сучасного стану, що об'єктивує врахування сучасних державотворчих і правотворчих процесів в Україні, у розробленні на основі аналізу чинного законодавства України, а також дослідження вітчизняних та зарубіжних теорій змісту організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення змісту організаційного і правового забезпечення освіти та науки в Україні. Основними з них є такі:

1. З'ясовано сутність сучасного розуміння освіти та науки в Україні як об'єктів організаційного та правового забезпечення. Аналіз різних підходів до тлумачення поняття «освіта», визначення його значення дає можливість сформулювати нове трактування даного поняття в контексті розбудови соціальної правової держави: освіта – процес і результат зовнішнього і внутрішнього впливу на особистість з метою її вдосконалення, оволодіння культурним надбанням людської цивілізації, орієнтації на подальший соціальний прогрес. Одним із факторів зовнішнього впливу на особистість є система освіти і створене в ній педагогічне середовище зростання людини, яке визначається цілями навчально-виховного процесу, задачами, використаними педагогічними технологіями, методами, формами. Незважаючи на те, що педагогічна діяльність є різновидом творчої діяльності, основні рамки, орієнтири і напрями такої діяльності чітко регламентуються нормативно-правовими актами. В них задається мета, задачі, форми навчання, від яких вчитель, вихователь, педагог відступити не

може. Освіта XXI ст. ґрунтується на новій концептуальній ідеї організації педагогічного процесу на суб'єкт-суб'єктній основі. А це означає, що взаємовідносини між учнями, студентами і педагогами будуються з урахуванням принципів взаємоповаги, партнерства, гуманності. Використання особистісно орієнтованої гуманної педагогіки безумовно сприяє активізації внутрішніх резервів особистості, її рефлексії. Отже, сучасне трактування поняття «освіта» в умовах соціальної правової держави передбачає орієнтацію людини, її діяльності на соціально значущі цінності, усвідомлення, що найвищою цінністю на Землі є людина, її життя і здоров'я.

Встановлено, що поняття «система знань», «сфера дослідницької діяльності», «духовна культура», «форма суспільної свідомості», «спосіб встановлення та усвідомлення об'єктивної істини» не є синонімічними, проте використовуються у визначенні одного поняття – «наука». Різноманітність підходів до трактування дефініції «наука» засвідчує складність, неоднозначність і остаточну невизначеність її розуміння. Наука – це система законів, на яких побудований всесвіт, вони вже існують, а людина спрямовує свої інтелектуальні зусилля для їх відкриття, накопичуючи при цьому систему перевірених знань. Таке трактування дозволяє розмежувати наукові знання (істину) від містицизму, усвідомити роль людини в науці, різноманітність шляхів і темпи розвитку цивілізації, пояснити галузевість наукових знань та їх єдність у філософському розумінні, зв'язок з культурою та релігією. Зазначено, що основою науки є система знань, які вона використовує для пізнання закономірності об'єктивного світу, видів суспільного розподілу праці, а також проведення досліджень державно-правових проблем і вироблення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання суспільних відносин.

2. Основними функціями освіти та науки є: а) аксіологічна, яка спрямована на збереження і розвиток морально-етичних, духовних цінностей людства; б) наступності – забезпечує засвоєння новим поколінням накопичених знань, поведінкових орієнтацій, моральних норм, соціальних

ролей; в) перетворювальна – полягає у вихованні і розвитку людини, її самопізнанні, самовдосконаленні, рефлексії; г) синергетична – об'єднання різних галузей знань зумовлює стрімкий розвиток наукового прогресу і перехід людства на наступний цивілізаційний рівень. Основні завдання у сфері освіти та науки – це набуття громадянами знань, вмінь, розуміння світу, людських цінностей, постійний безперервний розвиток; відтворення інтелектуального потенціалу суспільства.

3. Висвітлено сутність та зміст державної політики у галузі освіти і науки. Обґрунтовано, що державна політика у сфері освіти та науки визначена як врегульована законодавством комплексна цільова діяльність державних інституцій щодо функціонування, постійного розвитку та удосконалення системи освіти та науки в Україні з метою задоволення актуальних та перспективних потреб суспільства у збереженні та примноженні інтелектуального та культурного багатства, у формуванні, примноженні та ефективному використанні наукового та науково-технічного потенціалу. Державна політика у сфері освіти та науки охарактеризована як така, що: а) здійснюється державним апаратом, органами державної влади – її розробляють зацікавлені групи, які мають владу; б) державна політика у сфері освіти та науки є найважливішою складовою внутрішньої і зовнішньої політики держави; в) політика держави у сфері освіти та науки ґрунтується на певних цінностях, пріоритетах, засадах; г) політика держави у сфері освіти та науки передбачає не тільки розроблення документів, стратегій, планів, програм, але насамперед діяльність державного апарату з високим рівнем стратегічного мислення; д) політика держави охоплює багато аспектів у сфері освіти та науки, тому повинна враховувати різні грані політичного, економічного, соціального, культурного розвитку суспільства.

Метою державної політики у сфері науки є забезпечення формування та примноження вітчизняного наукового та науково-технічного потенціалу, його ефективного використання, впровадження сучасних досягнень науки і техніки для примноження національного багатства, підвищення рівня життя і

забезпечення фізичного, духовного та інтелектуального розвитку кожного громадянина, зміцнення національної безпеки. Мета державної політики у сфері освіти – це створення умов для підвищення добробуту суспільства, зміцнення держави і забезпечення національної безпеки, збільшення наукового та науково-технічного потенціалу, розбудова громадянського суспільства, збереження і примноження національної культури шляхом забезпечення повноцінного розвитку та творчої реалізації кожного громадянина України за допомогою ефективної і доступної освіти.

4. Визначено періодизацію становлення організаційного та правового забезпечення освіти і науки в Україні: 1) перший період – від початку заснування українських племен до падіння Київської Русі у XIII столітті; 2) другий період – від початку XIII століття до першої половини XVII століття; 3) третій період – від другої половини XVII століття до першої половини XIX століття; 4) четвертий період – від другої половини XIX століття до першої половини XX століття; 5) п'ятий період – від першої половини XX століття до здобуття незалежності Україною у 1991 році; 6) шостий період – від початку існування незалежної України до сьогодні. Ця класифікація має досить умовний характер, однак чітко та послідовно розкриває історичний зміст становлення і розвитку адміністративно-правового забезпечення освіти та науки в Україні.

5. Визначено шляхи запозичення зарубіжного досвіду щодо адміністративно-правового забезпечення науки й освіти, зокрема: 1) орієнтація навчальних програм на те, щоб учні пройшли повний шлях у створенні власного проекту – від візуалізації до матеріалізації, що суттєво збільшить розуміння ними предмета і процесів; 2) комерціалізація результатів науково-дослідницької діяльності; 3) розвиток джерел публічного фінансування, ефективної системи регулювання цих відносин, стимулювання за наявності фінансових можливостей бажання бізнесу вкладати кошти у прикладні розробки та реалізацію нових технологій на ринку; 4) запровадження ринкових механізмів в освітню сферу; 5) заохочення

утворення малих підприємств в університетах, котрі безпосередньо працюватимуть на навчальний процес та наукові дослідження; 6) підвищення соціального статусу педагогів, формування їх як центральної фігури в системі освіти, зростання престижності і підвищення сплачуваності спеціалізації; 7) запровадження спеціальних іспитів на працевлаштування, які реально гарантуватимуть право на здійснення педагогічної діяльності і здобуття статусу педагога; 8) забезпечення варіативних освітніх можливостей – визнання неформальної освіти дорослих обов'язковою інтегральною складовою системи неперервної освіти та розробка відповідних нормативно-правових актів; 9) забезпечення інтеграції наукової діяльності в навчальний процес, співпраці з іншими навчальними закладами, відповідності науки й освіти вимогам сучасного суспільства; 10) урізноманітнення форм навчання, акцентування уваги на мікрвикладанні, мінікурсах, рефлексивному викладанні, симуляції; поділ лекцій на інформаційні, проблемні, оглядові, лекції-діалоги; 11) запровадження фондів підтримки наукової та науково-технічної діяльності.

6. Визначено основні ознаки нормативно-правового акта в освітньому праві: формальна визначеність – документ, який має юридичну офіційну форму, носить державний характер і приймається уповноваженими органами держави; чітко та послідовно формулює основні юридичні права та обов'язки у сфері освіти та науки; педагогічність – нормативно-правовий акт розробляється з урахуванням законів і принципів педагогіки, є одним із факторів соціального розвитку людини, формування певної моделі особистості; випереджальний характер – нормативно-правовий акт повинен бути орієнтований на врегулювання суспільних відносин не тільки сьогодення, а й майбутнього, враховувати темпи наукового прогресу, розвитку світового освітнього простору. За функціональним призначенням запропоновано нормативно-правові акти у галузі освіти та науки України поділяти на ті, що: а) визначають права й обов'язки відносин у сфері освіти

та науки; б) забезпечують організаційне забезпечення освіти та науки; в) регулюють відносини матеріального забезпечення освіти та науки в Україні; г) регулюють відносини з міжнародними закладами освіти та науки (тобто відносини на міжнародному рівні).

7. Висвітлено принципи, форми освіти на сучасному етапі державотворення. Принципи освіти – це вихідні ідеї та базові положення, в яких відображено зміст та спрямованість правового регулювання освітнього процесу, що можуть виступати як у формі прямої норми, визначеної в законодавстві, так і бути виведеними із загального змісту правової норми, що існує поза правовою системою. Оновлення дошкільної, загальної середньої, професійної, вищої та післядипломної освіти на сучасному етапі розвитку України має відбуватися за принципами: гуманізації, безперервності, диференціації, багатоваріативності, індивідуалізації, інформатизації, інклюзії, забезпечення якості освіти, багатоступеневості, громадськості. Кожен принцип освітнього процесу ґрунтується на доповненні попереднього, тобто всі вони існують ефективно лише у взаємодії, абсолютній цілісності.

Форми освіти – це зовнішня сторона організації навчального процесу, яка відображає характер взаємодії, взаємозв'язків його учасників і позначається кількома термінами: форма навчання, форма організації навчання, організаційна форма навчання. До форм освітнього процесу віднесено: очну, заочну, вечірню, екстернат, педагогічний патронаж, а також дистанційне навчання. Залежно від організації навчання визначено: індивідуальну та колективну (групову), класно-урочну, дальтон-планівську, мангеймську, белл-ланкастерську, бригадно-лабораторну, «план Трампа» форми освітнього процесу. З'ясовано, що педагогічне розмаїття форм навчання обумовлене часовим, зовнішнім критерієм, місцем проведення занять, кількістю та індивідуальними (віковими, соціальними) особливостями учнів, стилем взаємодії педагога і учня, розвитком технічного прогресу, станом розвитку громадянського суспільства та ін. Історія педагогіки засвідчує, що на різних етапах розвитку людства

використовувалися ті чи інші форми навчання: індивідуально-групова (в школах середньовіччя), взаємне навчання (белл-ланкастерська система в Англії), диференційоване навчання за здібностями учнів (мангеймська система), бригадне навчання (1920-і роки в радянській школі), американський «план Трампа», класно-урочна. І це не остаточний їх перелік, адже продовжують розвиватися і вдосконалюватися дидактичні системи світу. Тому правовий аспект організації навчання має акумулювати педагогічні закономірності, спрямовані на актуалізацію освітніх потреб інформаційного суспільства. Встановлено, що найбільш ефективними формами освіти є індивідуальна, дистанційна, дальтон-план.

8. Обґрунтовано, що організаційно-правовий механізм адміністрування галуззю освіти – це система взаємодії органів державної влади, керівників навчальних закладів та громадськості, яка регламентується нормативно-правовими актами і спрямована на досягнення пріоритетних цілей функціонування та розвитку освіти. До ознак організаційно-правового механізму адміністрування галуззю освіти відносимо: 1) правове регулювання –впорядкування відносин освітніх процесів (навчання, виховання, професійної, наукової та загальнокультурної підготовки їх учасників) на основі норм права; 2) колективність – проявляється через колективну діяльність державних службовців, керівників навчальних закладів та педагогів; 3) постійність – постійне координування та регулювання діяльності навчальних закладів; 4) імперативність – має вплив на взаємовідносини у сфері освіти, підпорядковує волю учасників, формуючи її; 5) педагогічність – механізм управління орієнтований на творчо-інноваційний розвиток освіти, її гуманізацію та демократизацію.

Адміністрування галузі освіти здійснюється через: 1) визначений центральний орган виконавчої влади (Міністерство освіти і науки України), який здійснює ліцензування та акредитацію навчальних закладів; формує та забезпечує функціонування системи атестації педагогічних кадрів; 2) створені органи, які є публічною адміністрацією для здійснення

контрольної діяльності у сфері освіти; 3) передбачений законодавством обов'язок органів виконавчої влади реагувати на звернення громадян з метою правової охорони і захисту їхніх прав; 4) вжиття спеціалізованого судового захисту в порядку адміністративного судочинства; 5) притягнення посадових осіб державних органів, застосування заходів адміністративної відповідальності до органів, посадових осіб та/або громадян, які своїми протиправними діями порушують встановлений порядок управління.

9. Розкрито сутність науково-методичного забезпечення освіти:

1) науково-методична діяльність педагога – одна з інтегрованих складових педагогічної діяльності, яка орієнтована на вдосконалення навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних досягнень дидактики та галузі знань, що викладається, розробку науково-методичного забезпечення діяльності у сфері освіти; 2) забезпечувальний аспект науково-методичного забезпечення виявляється в тому, що має місце підтримання всіх учасників взаємовідносин освітнього процесу; 3) предметом науково-методичного забезпечення є система цілеспрямованих впливів на навчальний процес, на конкретні відносини, що складаються між їх учасниками – учнями або студентами, які за суттю є суб'єктами правовідносин із навчальним закладом; 4) державою визнані органи, відповідальні за науково-методичне забезпечення навчального процесу, що свідчить про централізоване регулювання науково-методичного забезпечення; 5) за окремими видами забезпечення допускається самостійність суб'єктів у виборі форм та варіантів здійснення покладених на них обов'язків: програми, плани, форми навчання; 6) держава і визначені органи є зобов'язаними суб'єктами правовідносин із надання науково-методичного забезпечення; цей обов'язок не є добровільним – у суспільних відносинах навколо науково-методичного забезпечення існує підлеглисть, субординація учасників цих відносин; 7) науково-методичне забезпечення визнає основні вимоги щодо його формально-юридичної регламентації, проте не містить правових норм, але містить індивідуальні приписи щодо або конкретних осіб, або конкретних

дій; 8) науково-методичне забезпечення спрямоване на процес досягнення та підвищення якості освітнього процесу, на створення умов для успішної освітньої діяльності, що відповідає державним стандартам освіти.

Відносини із науково-методичного забезпечення галузі освіти піддаються регулюючому впливу з боку держави на усіх її рівнях і підсистемах незалежно від форми власності та рівня навчальних закладів. Таким чином, науково-методичне забезпечення є складовим елементом ресурсного забезпечення системи освіти, входить у сферу суспільних відносин, які складають предмет державного регулювання галузі освіти.

10. З'ясовано, що організаційне та правове забезпечення освіти і науки – це діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та керівників навчальних закладів, наукових установ із впорядкування суспільних відносин у сфері освіти і науки, побудови раціонального адміністрування системи освіти і науки як сукупності управлінських елементів, що перебувають у відносинах та зв'язках між собою й утворюють органічну єдність, відповідно до правових норм.

Встановлено, що в сучасних умовах державотворення удосконалення потребують адміністративні процедури присудження наукових ступенів в університетах; підготовка та комплектування науково-педагогічних кадрів. У зв'язку з цим автором обґрунтовано необхідність утворення при Міністерстві освіти і науки України спеціальної Комісії з питань наукового і методичного забезпечення науки і освіти в Україні. Метою діяльності такої Комісії має бути координація процесу науково-методичного забезпечення освіти й науки, контроль за станом наукового і методичного забезпечення освітніх закладів та наукових установ, проведення його моніторингу, виявлення порушень та подання до відповідних органів заяв про стягнення штрафу (внаслідок цього слід передбачити в Кодексі про адміністративні правопорушення відповідальність за неякісне і неналежне науково-методичне забезпечення навчальних закладів і установ науки).

11. Пріоритетними напрямками реформування організаційно-правового

забезпечення освіти та науки в Україні є: 1) фінансовий; 2) кадровий; 3) організаційно-педагогічний.

З'ясовано, що в період з 2010 по 2015 роки спостерігається незначна позитивна тенденція щодо збільшення інвестицій у вищу освіту з боку держави (на 6,2 %) та місцевого самоврядування (на 1,1 %), в цілому співвідношення витрат на навчання з боку фізичних осіб (батьків, самих студентів, їх рідних) та інших джерел фінансування перебуває 50 % на 50 %. Враховуючи, що освіта – це стратегічна галузь, гарант національної безпеки, роль основного замовника і інвестора повинна виконувати держава.

До напрямку кадрового забезпечення освіти й науки віднесено: 1) підвищення професіоналізму; 2) матеріальне заохочення педагогічних та наукових кадрів шляхом підвищення заробітної плати вдвічі і надання ряду соціальних пільг (житлових, побутових, громадських тощо); 3) розроблення програми підготовки фахівців для роботи в позашкільних навчальних закладах; 4) розроблення нормативно-правової бази, що передбачає підвищення статусу педагогічних і наукових кадрів, посилення рівня привабливості та соціальної захищеності освітніх та наукових спеціальностей, престижу професії вчителя та науковця; 5) інтенсивне запровадження в освітню та наукову сферу сучасних інноваційних технологій; 6) забезпечення доступу до якісних освітніх послуг дітям з особливими потребами; 7) технологізація всіх рівнів освіти на основі навчання, спрямованого на освоєння передових технологій; 8) поліпшення перспектив кар'єри дослідників у державному секторі, забезпечення зв'язку освіти із вимогами ринку, сприяння працевлаштуванню студентів.

До напрямку організаційно-педагогічного забезпечення освіти й науки віднесено: 1) здійснення заходів інтеграції вітчизняної системи освіти у світовий освітній простір; 2) збереження найкращих вітчизняних педагогічних традицій; 3) використання педагогічних технологій, які спрямовані на розкриття здібностей, розвитку талантів людини на всіх вікових рівнях; 4) вдосконалення структури системи освіти, її управління,

взаємодії усіх учасників освітнього процесу.

Аргументовано, що пріоритетним у нашій країні сьогодні є докорінна перебудова організації освітнього і наукових процесів, їх технологізація, гуманізація, інтенсифікація тощо. Наразі слід вживати дієвих заходів щодо підвищення престижності професії педагога, його соціального статусу, необхідно на державному рівні закріпити заходи заохочення розвитку науки та стимулювання дослідницької діяльності.

12. Сформульовано ряд конкретних пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення нормативно-правового забезпечення освіти та науки в Україні:

- запропоновано прийняти закон України, яким затвердити Програми пріоритетних напрямків розвитку освіти та науки в Україні на 2016-2020 рр.;

- обґрунтовано необхідність прийняття Кодексу законів про освіту України та Кодексу законів про науку України;

- розглянуто доцільність внесення змін у національне законодавство і забезпечення бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 2,7 % валового внутрішнього продукту України, тобто підвищення його на 1 %;

- на державному рівні закріпити заходи заохочення розвитку науки та стимулювання дослідницької діяльності шляхом прийняття програми «Про заохочення до наукової діяльності та винагородження наукових діячів», де були б закріплені сприятливі умови для підвищення наукового потенціалу нації;

- обґрунтовано необхідність законодавчо: 1) зменшити кількість аспірантів, прикріплених до наукового керівника – доктора наук, до трьох, а для наукового керівника – кандидата наук – до двох; збільшити кількість академічних годин наукового керівництва на одного аспіранта протягом року до 75; 2) до наукового консультанта прикріплювати тільки одного докторанта і на здійснення консультування відводити 80 годин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Реформування українського адміністративного права: ґрунтовний привід для теоретичної дискусії / В. Б. Авер'янов // Право України. – 2003. – № 5. – С. 117-122.
2. Абашкіна Н. В. Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині : монографія / Н. В. Абашкіна. – К. : Вища школа, 1988. – 205 с.
3. Агацци Е. Моральное измерение науки и техники / Е. Агацци. – М., 1988.
4. Адміністративне право : підручник / Ю. П. Битяк (кер. авт. кол.), В. М. Гарашук, В. В. Богуцький та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гарашука, В. В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с.
5. Административное право : учебник / под ред. Ю. М. Козлова, Л. Л. Попова. – М. : Юрист, 1999.
6. Административное право Украины : учебник / Аверьянов В. Б., Додин Е. В., Пахомов И. Н и др. ; под общ. ред. С. В. Кивалова. – Харьков : Одиссей, 2005 – 880 с.
7. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. Т. О. Коломoeць. – К. : Істина, 2008. – 457 с.
8. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. С. В. Кивалова. – Одеса : Юрид. літ., 2003. – 896 с.
9. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гарашук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
10. Адміністративне право України : посібник [для підготовки до іспитів] / Г. Г. Забарний, Р. А. Калюжний, О. В. Терещук, В. К. Шкарупа. – К. : Вид-во Паливода А.В., 2001. – 194 с.
11. Адміністративне судочинство України : підручник / за заг. ред. Т. О. Коломoeць. – К. : Істина, 2008. – 216 с.

12. Ажиппо О. Ю. Інтенсифікація пізнавальної діяльності студентів педагогічних ВНЗ за сприяння інноваційних підходів в організації навчання // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. праць. – 2012. – № 1 (6). – С. 223–226.
13. Актуальні теоретичні, організаційні та правові питання діяльності органів внутрішніх справ України : навч. посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. І. Іншина, д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор НАПрН України В. І. Олефіра. – Харків : Ніка Нова, 2011. – 680 с.
14. Алейник А. З. Наука в системе общественного воспроизводства. Вопросы методологии / А. З. Алейник. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1991. – 184 с.
15. Александров Н. Г. Право и законность в период развернутого строительства коммунизма / Н. Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1961. – 271 с.
16. Александрова З. Е. Словарь синонимов русского языка : ок. 9000 синонимических рядов / З. Е. Александрова ; под ред. Л. А. Чешко. – [Изд. 5-е, стереотип.]. – М. : Рус. язык, 1986. – 600 с.
17. Алексеев С. С. Общая теория права : учебник / С. С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2009. – 576 с.
18. Алексеев С. С. Проблемы теории права : курс лекций : в 2-х т. / С. С. Алексеев. – Свердловск : Свердловский юрид. ин-т, 1972. – Т. 1. – 312 с.
19. Алексеев С. С. Теория права / С.С. Алексеев. – М. : Изд-во БЕК, 1994. – 224 с.
20. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти в Україні. Історія. Теорія : підручник / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
21. Амоша О. І. Перспективні напрями державної політики щодо капіталізації науки в сучасних умовах розвитку / О. І. Амоша, С. М. Гріневська // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. науч. трудов. – Ч. 1. – 2012. – С. 9–14.

22. Андрійко О. Ф. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / О. Ф. Андрійко. – К. : Оріяни, 1998. – 222 с.
23. Андріїв В. М. Юридичний механізм забезпечення трудових прав працівників : монографія / В. М. Андріїв. – Чернігів : Чернігівський держ. ін-т права, соціальних технологій та праці, 2011. – 305 с.
24. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11–17.
25. Аніщенко О. В. Розвиток професійної освіти жінок в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України / Аніщенко Олена Валеріївна. – К., 2000. – 279 с.
26. Аніщенко О. Дистанційна форма навчання у контексті порівняльно-педагогічних досліджень / О. Аніщенко // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : зб. наукових праць. – 2010. – Вип. 4. – С. 233-239.
27. Аніщенко М. А. Зарубіжний досвід фінансування закладів освіти та перспективи його впровадження в Україні / А. М. Аніщенко // Держава та регіони. Серія: Право. – 2012. – № 2. – С. 53-59.
28. Аранович Ю. В. Зарубіжний досвід інноваційного процесу вищих навчальних закладів / Ю. В. Аранович // Інноваційна економіка : Всеукр. наук.-виробничий журнал. – 2011. – Вип. 7 (26). – С. 24–28.
29. Артеменко О. А. Науково-методичне та програмне забезпечення навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах / О. А. Артеменко // Наша школа. – 2012. – № 4. – С. 57-59.
30. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.
31. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г. В. Атаманчук. – 2-е изд., доп. – М. : Омега-Л, 2004. – 584 с.
32. Афанасьев А. А. Особенности подготовки научных работников

высшей квалификации в условиях инновационного развития экономики / А. А. Афанасьев, Н. А. Манак // Подготовка научных кадров высшей квалификации в условиях инновационного развития экономики. Региональные, межрегиональные и международные аспекты : материалы междунар. науч.-практ. конф. / под ред. И. В. Войтова. – Минск : ГУ «БелИСА», 2007. – С. 10–17.

33. Афанасьев В. Т. Системность и общество / В. Т. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1980. – 368 с.

34. Бабинский Ю. К. Методы стимулирования учебной деятельности школьников / Ю. К. Бабинский // Советская педагогика. – 1980. – № 3. – С. 99–106.

35. Байденко В. И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования / В. И. Байденко // Высшее образование сегодня. – 2007. – № 1. – С. 8–10.

36. Байло М. Ю. Використання освітньо-наукового порталу для організації навчально-виховного процесу ВНЗ / М. Ю. Байло // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. праць. – 2012. – № 1 (6). – С. 236–240.

37. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / О. М. Бандурка. – Х. : Основа. – 398 с.

38. Басова О. С. Науково-технологічна складова щодо розвитку підприємства / О. С. Басова // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2009. – № 24. – С. 81-84.

39. Бахрах Д. Н. Основные понятия теории социального управления : учебное пособие по спецкурсу / Д. Н. Бахрах. – Пермь : Пермский ун-т, 1978. – 102 с.

40. Бельмаз Я. М. Професійна підготовка викладачів вищої школи у

- Великій Британії та США : монограф. / Я. М. Бельмаз ; Горлівський держ. пед. ін-т іноземних мов. – Горлівка : Вид-во ГДППМ, 2010. – 304 с.
41. Бернал Дж. Наука в истории общества / Дж. Бернал. – М. : Издательство иностранной литературы, 1956. – С. 18–19.
42. Бехтерев В. М. Вопросы общественного воспитания / В. М. Бехтерев. – М. : Тип. Т-ва Кушнерев и К, 1990. – 541 с.
43. Бібліотека українських підручників // UKRLIB [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/sochm/printout.php?id=781>.
44. Богачов С. В. Теоретико-правові засади правової освіти населення в Україні : монографія / С. В. Богачов. – К. : МП «Леся», 2011. – 216 с.
45. Богданов І. Т. Теоретичні засади організаційно-змістового наповнення підручника з електротехніки / І. Т. Богданов // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка. – 2008. – № 14. – С. 178–181.
46. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. / Н. Б. Болотіна. – К. : Знання, 2005. – 615 с.
47. Большая советская энциклопедия. – М. : Сов. энцикл., 1974. – 631 с.
48. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти / Я. Я. Болюбаш. – К. : ВВП «Компас», 1997. – 18 с.
49. Бондаревская Е. В. Концепция общепедагогической подготовки учителя в условиях многоуровневого образования в педагогическом вузе : науч.-метод. разработка / Е. В. Бондаревская. – Ростов н/ Дону : РГПИ, 1992. – 20 с.
50. Бондарчук Н. О. Державна освітня політика Чехії періоду суспільних змін: стан, тенденції, проблеми / Н. О. Бондарчук // Електрон. наук. фахов. журн. “Державне управління: теорія і практика”. – 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej5/txts/07bnostp.htm>.

51. Британ В. Т. Історія України з давнини до початку ХХІ століття : навч посібник / В. Т. Британ, О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : НМетАУ, 2007. – 21 с.
52. Брокгауз Ф. А. Энциклопедический словарь : в 86-ти т. / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон ; ред. : И. Е. Андреевский, К. К. Арсеньев, Ф. Ф. Петрушевский. – М. : ТЕРРА, 1992. – Т. 40, 40 а. – 954 с.
53. Букина В. С. Принципы советского гражданского процессуального права (теоретические вопросы понятия и системы) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. С. Букина. – Л., 1975. – 20 с.
54. Бунда В. В. Студент і викладач як суб'єкти Болонського процесу / Бунда В. В., Бунда С. О. // Вітчизняний та зарубіжний досвід упровадження Болонської системи: успіхи і проблеми : міжнар. наук. вісник. – Ужгород-Мішкольц, 2009. – 434 с.
55. Бурдые П. Система образования и система мышления / Пьер Бурдые // Высшее образование в России. – 1997. – № 2. – С. 119-126.
56. Бурдые П. Университетская доска и творчество: против схоластических делений / П. Бурдые // Socio-Logos96. – М., 1996. – С. 8-31.
57. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К. – Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
58. Бучковська Я. Г. Проблеми фінансування освіти в Україні / Я. Г. Бучковська // Наука й економіка. – 2010. – № 2. – С. 20–24.
59. Валеев Р. Г. Освітнє право України : навч. посібник / Р. Г. Валеев. – Луганськ, 2011. – 287 с.
60. Василенко О. В. Організація самостійної роботи студентів заочної форми навчання вищих навчальних закладів юридичного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. В. Василенко ; АПН України. Ін-т пед. освіти і освіти доросл. – К., 2008. – 20 с.
61. Василишина О. О. Управління науково-методичною роботою в загальноосвітніх навчальних закладах нового типу в умовах модернізації системи освіти / О. О. Василишина // ТМЕУМО [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : http://tme.umo.edu.ua/docs/Dod/2_2010/vasilish.pdf.

62. Велика Волинь: історія освіти і культури : монографія / за ред. проф. М. В. Лемківського. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 500 с.
63. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
64. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів та словосполучень : (з дод., допов. та CD) / [автор проекту та голов. ред. В. Т. Бусел ; ред.-лексикографи : В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас, О. В. Дмитрієв та ін.]. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. – VIII, 1728 с.
65. Великий тлумачний словник сучасної української мови : понад 170 000 слів / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
66. Венгерова А. Б. Теория государства и права / А. Б. Венгерова. – Ч. 2 : Теория права. – М. : Гардарика, 2005.
67. Венедиктов В. С. Трудовое право Украины: Общая часть : учеб. пособ. / Венедиктов В. С. – Симферополь : ДОЛЯ, 2004. – 164 с.
68. Вернадский В. И. Задачи науки в связи с государственной политикой России / В. И. Вернадский // Начало и вечность жизни. – М., 1989. – С. 234-239.
69. Виступ Міністра освіти і науки України Івана Вакарчука на нараді за участю Президента України з питань забезпечення функціонування та розвитку освіти / Вакарчук Іван Олександрович // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис / Мін. освіти і науки Укр. ; АПНУ, Ін-т вищ. освіти АПНУ. – К., 2008. – № 2 (29). – С. 5–9.
70. Виступ Президента України Віктора Януковича із щорічним посланням до Верховної Ради України / Президент України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.president.gov.ua/news/19736.html.
71. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб / О. Вишневський. – К. : Знання, 2008. – 566 с.

72. Вишнякова С. М. Профессиональное образование : словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. – М. : НМЦ СПО, 1999. – 538 с.
73. Відділ рукописів ЦНБ АН України. – Ф. Х. – Од. зб. 10850. – Арк. 1. – Од. зб. 10851. – Арк. 1.
74. Відкрита освіта / пер. з англ. ; за ред. Тору Іїйосі та М. С. Віджая Кумара. – К. : Наука, 2009. – 256 с.
75. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : методичний посібник / С.С. Вітвицька. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
76. Вітенко І. С. Удосконалення програм з навчальних дисциплін – шлях до поліпшення організації практичної підготовки лікарів / І. С. Вітенко // Медична освіта. – 2012. – № 3. – С. 10-12.
77. Владимирский-Буданов М. Ф. Государство и народное образование в России с XIII в. до учреждения министерств / М. Ф. Владимирский-Буданов // Журнал Министерства нар. просвещения. – 1873. – № 10.
78. Вовкогон В. Науково-методична робота в школі / В. Вовкогон // Директор школи. – 2009. – № 33 (561). – С. 19–26.
79. Войтович А.П. Наука и общество на рубеже тысячелетий / А. П. Войнович. – М. : Право и экономика, 2001. – 72 с.
80. Войтович Р. В. Логіка, методологія і методика наукових досліджень : навч. посіб. / Р. В. Войнович. – К. : ЦНЛ, 2005. – 116 с.
81. Волик Н. О. Состав и структура методического обеспечения информационно-средового подхода к модернизации профессионального образования / Н. О. Волик // Образовательные технологии и общество. – 2012. – Выпуск 4. – Том 15.
82. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. / К. Г. Волинка. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.
83. Волкова Н. В. Формування інформаційної культури майбутніх

учителів у процесі навчання в умовах вищої школи / Н. В. Волкова // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології : зб. наук. праць. – 2012. – № 1 (6). – С. 261–264.

84. Волкова Н. П. Педагогіка : посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н. П. Волкова. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 576 с.

85. Воробьова Р. Н. Зміст громадянської освіти і виховання: історія, реалії, перспективи / Р. Н. Воробьова // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (14–15 вересня 2006 р.). – Херсон : РІПО, 2006. – 180 с.

86. Габриэльян Г. Г. Наука и ее роль в обществе / Г. Г. Габриэльян. – Армгиз Ереван, 1956. – 345 с.

87. Галус О. М. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. / Галус О. М., Шапошнікова Л. М. – К. : Вища шк., 2006. – 215 с.

88. Гальперіна В. О. Освітня політика в трансформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз : автореферат дис. ... канд. філософських наук за спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / В. О. Гальперіна. – К., 2003. – 17 с.

89. Гессен С. И. Основы педагогики: введение в прикладную философию / С. И. Гессен. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 448 с.

90. Глухова В. І. Фінансування системи вищої освіти як основа розвитку людського капіталу / В. І. Глухова, Н. І. Довгань // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – 2008. – Вип. 1 (48). – Ч. 1. – С. 127–130.

91. Голосніченко І. П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття) : посібник / І. П. Голосніченко. – Ірпінь : [б. в.], 1998. – 108 с.

92. Голуб І. Л. Електронний навчальний посібник: стан і перспективи розвитку / І. Л. Голуб, Н. Т. Тверезовська // Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 155. – Ч. 2. – С. 205–210.

93. Голубинский Е. История русской церкви / Е. Голубинский. – 2-е издание. – М., 1901. – Т. 1. – 564 с.
94. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
95. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / Альона Гончарук // Педагогічні науки. – 2012. – № 54. – С. 31–36.
96. Гончарук С. Т. Адміністративне право України : навчальний посібник / С. Т. Гончарук – К. : [б. в.], 2000. – 156 с.
97. Горovenko O. A. Науково-методичне забезпечення процесу формування особистісно-професійного іміджу вчителя / O. A. Горovenko // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2012. – Вип. 23. – С. 244–250.
98. Государственное управление: основы теории и организации : учебник / под ред. В. А. Козбаненко. – М. : Статут, 2000. – 912 с.
99. Гриньова В. М. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / В. М. Гриньова. – Харків : Видавничий Дім «ИНЖЕК», 2004. – 471 с.
100. Грица Т. Г. Організація професійної освіти в системі МВС України (управлінський та адміністративно-правовий аспекти) : монографія / Т. Г. Грица. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 342 с.
101. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К. : Т-во «Знання» КОО, 2001. – 254 с.
102. Грушевський М. Історія України-Русі / М. Грушевський. – Київ – Львів, 1907. – Т. 6. – 656 с.
103. Гуз А. М. Становлення та розвиток шкільної правової освіти України (1991–2007 роки) : монографія / А. М. Гуз. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 431 с.
104. Гулай О. І. Структура навчально-методичного забезпечення підготовки фахівців у вищій школі // Вісник СевНТУ. Серія Педагогіка: збірник наукових праць. – Севастополь : СевНТУ, 2012. – Вип. 127. – С. 6-11.

105. Гуманітарна політика Української держави в новітній період : монографія / за ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2006. – 403 с.
106. Гурне Б. Державне управління / Б. Гурне ; пер. з франц. – К. : Основи, 1993. – 165 с.
107. Гусарєв С. Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності) : навч. посібник / Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. – К. : Знання, 2005. – 655 с.
108. Гусарєв С. Д. Юридична деонтологія / С. Д. Гусарєв, О. Д. Тихомиров. – К. : ВІРА-Р, 2002. – 506 с.
109. Гусов К. Н. Право социального забезпечення : учебник / под ред. К. Н. Гусова. – М. : ПБОЮЛ Грачев С. М., 2001. – 328 с.
110. Гусов К. Я. Трудовое право России : учебник / Гусов К. Я., Толкунова В. – 2-е изд. – М. : Юристъ, 1997.
111. Гьосле В. Практична філософія у сучасному світі / Гьосле Вікторіо ; пер. з нім., примітки та післямова А. Єрмоленка. – К. : Лібра, 2003. – 248 с.
112. Давидова В. Д. Використання американського досвіду навчальних гуртків у неформальній освіті дорослих Швеції / В. Д. Давидова // Педагогіка. – 2008. – С. 41–48.
113. Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка / В. Даль. – М. : Рус.яз., 1980. – 555 с.
114. Даниленко С. М. Аналіз сучасного стану та ефективності фінансового забезпечення наукових досліджень та інновацій в Україні / С. М. Даниленко // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – Вип. 17. – 2010. – С. 215–224.
115. Данилишина Т. Особливості організації навчального процесу в університетах США / Т. Данилишина // Вісник Львів. нац. ун-ту імені І. Франка. – 2009. – Вип. 25. – Ч. 3. – С. 283–288.
116. Демиденко В. О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина в діяльності міліції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.02 / В. О. Демиденко ;

Київськ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 16 с.

117. Державна науково-технічна та інноваційна політика, її сутність, цілі й принципи [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/72/5273.html>.

118. Державна національна програма «Освіта». Україна ХХІ століття / відп. за випуск С. С. Павловський. – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.

119. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні : навч. посібник / кол. авт. ; за заг ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 232 с.

120. Державне управління : словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 196 с.

121. Державне управління : словник-довідник / укл. : В. Д. Бакуменко, Д. О. Безносенко, І. М. Варзар та ін. ; за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.

122. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / В. Б. Авер'янов (заг. ред.) ; НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : Факт, 2003. – 384 с.

123. Деякі питання експертних рад з питань проведення експертизи дисертаційних робіт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України : положення МОН України від 14 вересня 2011 року № 1058 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 78. – С. 234. – Ст. 2894.

124. Деятельность: теория, методология, проблемы. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 136 с .

125. Директор школи, ліцею, гімназії : науково-практичний журнал для керівників закладів освіти. – Київ, 1999-2010. – № 1. – 112 с.

126. До концепції реформування наукової сфери України // ANVSU [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Drobnokhod1.htm>.

127. Догару Г. Г. Проект моделювання науково-методичної роботи закладу відповідно до науково-методичної проблеми / Г. Г. Догару. – Одеса :

Одеський обласний інститут удосконалення вчителів, 2010. – 25 с.

128. Долгов К. М. От Кьеркегора до Камю: очерки европейской философско-эстетической мысли XX века / К. М. Долгов. – М. : Искусство, 1990. – 268 с.

129. Домніч В. І. Болонський процес : український погляд / В. І. Домніч // Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: моніторинг якості освіти : тематичний випуск / Ін-т вищої освіти АПН України. – Київ, 2007. – Т. 1 (5). – С. 60–66.

130. Доповідь міністра освіти і науки України С. М. Ніколаєнка: «Розвиток науки в університетах – ключовий фактор побудови в Україні суспільства, заснованого на знаннях» // Вісник НАН України. – 2007. – № 11. – С. 21–25.

131. Дорогань С. О. Формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами української літератури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук за спец. 09.00.03 / С. О. Дорогань. – К., 2005. – 20 с.

132. Дорохова Г. А. Законодательство о народном образовании. Теоретические проблемы совершенствования / Г. А. Дорохова. – М. : Наука, 1985. – 246 с.

133. Дреерман М. Г. Подготовка педагогических кадров в системе высшего образования Израиля / М. Г. Дреерман // Проблемы сучасної педагогічної освіти. – 2006. – № 12. – С. 275–285.

134. Духневич О. В. Управління навчально-виховним процесом в умовах збереження конкурентоспроможності загальноосвітнього навчального закладу та забезпечення якості освіти підростаючого покоління / О. В. Духневич // UCHNI. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/16_.pdf.

135. Дьюї Дж. Демократія і освіта / Джон Дьюї. – Львів : Літопис, 2003. – 294 с.

136. Дьяченко Ю. В. Функции образования и их роль в современном обществе / Ю. В. Дьяченко // KMRU. – 2008 [Электронный ресурс]. – Режим

доступа : <http://www.km.ru/referats/5ec03d057cd24af18a0177acd727b023>.

137. Емельянов В. С. О науке и цивилизации: воспоминания, мысли и размышления ученого / В. С. Емельянов. – М. : Мысль, 1986. – 239 с.

138. Енциклопедичний словник з державного управління / укл. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.

139. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

140. Європейський простір вищої освіти : огляд / Національний Темпус-офіс в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tempus.org.ua/uk/vyshha-osvita-ta-bolonskyj-proces/ogljad.html>.

141. Єгоршин А. П. Менеджмент, маркетинг и экономика образования / под ред. А. П. Егоршина. – 2-е изд. – Н. Новгород : НИМБ, 2008. – 687 с.

142. Жаворонкова Г. В. Система знань як складова інтелектуального капіталу інноваційних підприємств / Г. В. Жаворонкова // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Економ. науки. – 2005. – Ч. 2. – Т. 3. – № 6. – С. 34–39.

143. Жегус В. О. Інноваційна концепція сучасного науково-методичного забезпечення навчального процесу / В. О. Жегус // Матеріали VI Всеукр. наук.-метод. конф. (Харків, 24 жовтня 2008 р.). – Харків, 2008. – С. 9–11.

144. Жерноклеєв І. В. Сучасний стан і реформа системи підготовки майбутніх учителів технології та професійного навчання у Швеції / І. В. Жерноклеєв // Проблеми трудової і професійної підготовки. – 2011. – Вип. 16. – С. 43–50.

145. Жижко Т. А. Ефективність навчального процесу на засадах інтенсифікації / Т. А. Жижко // Наукові записки. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – Вип. 49. – Ч. 2. – С. 37–41.

146. Жилияєв І. Особливості сучасного правового забезпечення модернізації освіти України / І. Жилияєв // Віче : теоретичний і громадсько-політичний журнал. – 2009. – № 3 (240). – С. 26–28.

147. Жорнова О. Науково-методичне забезпечення навчального процесу у вищій школі : усталені нормативи та сучасні вимоги / Олена Жорнова, Ольга Жорнова // Вісник Книжкової палати. – 2012. – № 2. – С. 1–4.

148. Журавський В. С. Вища освіта як чинник державотворення і культури в Україні / В. С. Журавський. – К. : Вид. дім «Ін Юре», 2003. – 416 с.

149. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року // Юридичний вісник України. – 2005. – № 48.

150. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / за ред. М. В. Цвіна, В.Д. Ткаченко, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 418 с.

151. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік [та ін.]; ред. М. В. Цвік; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2009. – 583 с.

152. Закон Кыргызской Республики о науке и об основах государственной научно-технической политике [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nauka.kg/index.php?id=12>.

153. Звечаровский И. Э. Посткриминальное поведение: понятие, ответственность, стимулирование : монография / И. Э. Звечаровский. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1993. – 128 с.

154. Зеленов Л. А. История и философия науки : учеб. пособие / Л. А. Зеленов, А. А. Владимиров, В. А. Щуров. – М. : Флинта, 2008. – 472 с.

155. Зельманов А. В. Актуальные проблемы образования на современном этапе развития общества / А. В. Зельманов // Философские науки. – 1987. – № 5. – С. 37-40.

156. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 1997. – 217 с.

157. Иванова Р. И. Предмет и метод советского права социального обеспечения / Р. И. Иванова, В. А. Тарасова. – М. : Моск. гос. ун-т, 1983. –

168 с.

158. Игнатъев А. А. Наука как объект управления / А. А. Игнатъев // Вопросы философии. – 1971. – № 11 – С. 20-23.

159. Ильин В. В. Теория познания: Введение. Общие проблемы / В. В. Ильин. – Изд. 2-е, испр. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 168 с.

160. Интеграция науки и образования – ключевой фактор построения общества, основанного на знаниях : материалы междунар. симпоз. (Киев, 25-27 октября 2007 г.). – К. : Фенікс, 2008. – 476 с.

161. Исмаилов Э. Э. Национальное обязательное образование Швеции / Э. Э. Исмаилов. – Калининград : БГА РФ, 2004. – 25 с.

162. Іванюк І. В. Освітня політика : навч. посібник / І. В. Іванюк. – К. : Таксон, 2006. – 226 с.

163. Ілляшенко Т. О. Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи / Т. О. Ілляшенко, І. О. Радіонова // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 223–228.

164. Ільків О. Оптимізація навчально-виховного процесу дітей молодшого шкільного віку засобами рухливих ігор у режимі навчального дня / О. Ільків, А. Соловей, М. Пазичук // Молода спортивна наука України. – 2011. – Т. 2. – С. 70-74.

165. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації. Аналітична доповідь Центру Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2004. – № 7. – С. 2-25.

166. Інтерактивні технології навчання у початкових класах / авт.-упоряд. І. І. Дівакова. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 180 с.

167. Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудової діяльності державних службовців як особливої категорії зайнятого населення України : навчальний посібник / М. І. Іншин. – Харків : Вид-во «ФІНН», 2010. – 672 с.

168. Історія України з давнини до початку ХХІ століття : навч. посібник / В. Т. Британ, О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : НМетАУ,

2007. – 170 с.

169. Каган М. С. Системный поход и гуманитарное знание : избр. ст. / М. С. Каган. – Л. : Изд-во Ленинград. ин-та, 1991. – 384 с.

170. Каленюк І. С. Економіка освіти : навч. посіб. / І. С. Каленюк. – К. : Знання України, 2005. – 316 с.

171. Калінічева Г. І. Модернізація системи вищої освіти України в контексті національних пріоритетів ХХІ століття / Г. І. Калінічева // Вісник Черкаського ун-ту : наук. журнал. – 2009. – Вип. 154. – С. 23–29.

172. Карпенко Д. А. Гарантии трудовых прав / Д. А. Карпенко. – К. : Изд-во полит. лит. Украины, 1987.

173. Кедров Б. М. О современной классификации наук: основные тенденции в её эволюции / Б. М. Кедров // Вопросы философии. – 1990. – № 10. – С. 85–103.

174. Кей Т. Открытые университеты: сравнительный анализ / Кей Тони, Ромбл Гревилл // Перспективы. – 1992. – № 3. – С. 44-58.

175. Келли Дж. Образование в Канаде: современное состояние и тенденции развития / Дж. Келли, Р. Данко, Е. Корзинский // PORTALUS – 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.portalus.ru/modules/shkola/rus_readme.php?archive&id=1191426600&start_from&subaction=showfull&ucat.

176. Кельман М. С. Теорія держави і права : навч. посібник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. В. Сухицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 477 с.

177. Кенкман П. О. Роль системы образования в жизненном самоопределении молодежи в условиях развитого социализма : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра филос. наук : 09.00.02 / П. О. Кенкман. – М., 1985. – 50 с.

178. Киричук И. Б. Организация и деятельность органов внутренних дел как предмет правового регулирования: вопросы теории : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.01 / И. Б. Киричук. – М.,

1991. – 19 с.

179. Кирнос В. Забезпечення ефективності навчально-виховного процесу через упровадження інтерактивних методів навчання на прикладі викладання інформатики / В. Кирнос // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2010. – № 5. – С. 69-78.

180. Ківалов С. В. Основи правознавства України : навч. посібник / С. В. Ківалов, П. П. Музиченко. – Харків : Одиссей, 2005. – 384 с.

181. Клепко С. В. Філософія освіти в європейському контексті / С. В. Клепко. – Полтава : ПОІППО, 2006. – 328 с.

182. Климова Г. П. Образование в контексте цивилизационного развития : монографія / Г. П. Климова. – Харьков : Издатель Вапнярчук Н.Н., 2007. – 248 с.

183. Кобець А. С. Роль держави у функціонуванні ринку освітніх послуг / А. С. Кобець // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2011. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_8_4.

184. Коваленко О. М. Інтелектуальний капітал: формування та розвиток в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.01 / О. М. Коваленко. – К., 2008. – 19 с.

185. Коваленко С. М. Неформальна освіта дорослих: досвід організації та перспективи реалізації в Україні / С. М. Коваленко // Педагогічні науки. – 2008. – С. 30-38.

186. Коваль Л. В. Адміністративне право : курс лекцій [для студентів юрид. вузів та факультетів]. – 3-тє вид. – К. : Вентурі, 1998. – 208 с.

187. Ковальський В. С. Правотворчість: теоретичні та логічні засади / В. С. Ковальський, І. П. Козінцева. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 192 с.

188. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – Дод. № 50. – Ст. 375.

189. Кодекс Республіки Молдова про науку та інновації // СНАА. – 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.cnaa.acad.md/ru/normative-acts/normative-acts-parlament/science-innovation-code>.

190. Колин К. Информатизация образования: новые приоритеты / К. Колин // *Alma mater : вестник высшей школы*. – 2002. – № 22. – С. 16–23.

191. Колобердянко І. І. Проблеми державної підтримки науки в Україні / Колобердянко І. І., Ващенко В. С., Маллакурбанова О. А. // *Вісник Запорізького нац. ун-ту : економічні науки*. – 2011. – № 3 (11). – С. 176–184.

192. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Колодій Анатолій Миколайович. – К., 1998. – 382 с.

193. Колодько Т. М. Культура як соціальне явище: ціннісний і комунікативний виміри / Т. М. Колодько // *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. – Чернігів, 2011. – Вип. 78. – С. 116-118.

194. Компас: рейтинг українських вищих навчальних закладів / BEST UNIVERSITIES. – 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://bestuniversities.com.ua/ru/o-proekte>.

195. Колток Л. Б. Проблема інтенсифікації навчання як складова модернізації освіти / Л. Б. Колток // *Вища освіта України*. – 2007. – № 1. – С. 75–81.

196. Комаров С. А. Общая теория государства и права : учебник / С. А. Комаров. – М. : Юрайт, 1998. – 416 с.

197. Комарова О. А. Формування освітнього потенціалу суспільства: методологія, методика, практика / О. А. Комарова / Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС. – Кіровоград : Центральне українське видавництво, 2011. – 584 с.

198. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / Олена Леонтіївна Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 256 с.

199. Конституційне право України / за ред. д-ра юрид. наук, проф. В.Ф. Погорілка. – 3-тє вид. – К. : Наук. думка, 2002. – 566 с.

200. Конституційний Суд України : рішення у справі про доступність і безоплатність освіти від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004 // *Голос України*. – 2004. – № 59.
201. Конституція України : Закон України / Верховна Рада України // *ВВР*. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
202. Концепція розвитку науково-дослідної та інноваційної діяльності в Одеській національній академії харчових технологій на період до 2020 р. // *ONAFТ* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.onaft.edu.ua/download/konserciju.pdf.
203. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Кремень В. Г. *Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати*. – К. : Грамота, 1995. – С. 170–180.
204. Корецька А. І. Підготовка науково-педагогічних кадрів : історичний і сучасний контекст / А. І. Корецька // *Проблеми освіти : наук. зб. / Мін. освіти і науки України; Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти*. – К., 2008. – Вип. 54 (Спецвип. 2). – С. 24–28.
205. Корнеев А. П. *Административное право России : учебник : в 3-х ч. / А. П. Корнеев*. – М. : МЮИ МВД России, Изд-во «Щит-М», 1999. – Ч. I. – 280 с.
206. Корнетов Г. Б. *Педагогические парадигмы базовых моделей образования / Г. Б. Корнетов*. – М. : УРАО, 2001. – 246 с.
207. Коротич О. Б. Класифікація та зміст механізмів управління державою / О. Б. Коротич // *Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ*. – Одеса, 2006. – Вип. 2 (26). – С. 122–128.
208. Кохановский В. П. *Философия и методология науки : учеб. для высш. учеб. заведений / В. П. Кохановский*. – Ростов н/Д. : Феникс, 1999. – 576 с.
209. Кошманова Т. С. *Розвиток педагогічної освіти у США (1960–2000 рр.) / Т. С. Кошманова ; АПН України. Ін-т педагогіки і психології проф. освіти*. – Л. : Світ, 1999. – 487 с.

210. Кравцова Т. М. Дослідження видів функцій державного управління та їх значення у процесі державно-управлінської діяльності / Т. М. Кравцова, Г. В. Калініченко // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 522–527.

211. Кравченко В. М. Інтенсифікація педагогічного процесу у вищому навчальному закладі як фактор удосконалення професійної підготовки студентів / В. М. Кравченко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2010. – Вип. 8. – С. 250–254.

212. Кравченко К. Особливості історичного розвитку вищої педагогічної професійної освіти в Німеччині / Катерина Кравченко // UDPU. – 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2010/2010_2_40.pdf.

213. Кравченко Ю. Ми маємо унікальну можливість сформувати сучасну відомчу систему / Ю. Кравченко // Іменем Закону. – 2000. – № 4. – С. 6–7.

214. Красильник Ю. С. Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх магістрів педагогіки вищої школи / Ю. С. Красильник // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут" : зб. наук. праць. – 2009. – С. 119–123.

215. Красняков Є. Державна освітня політика: сутність, поняття, системність, історико-політичні аспекти / Є. Красняков // Віче. – 2005. – № 20 (305). – С. 21–23.

216. Краткий этимологический словарь русского языка : пособие для учителя / под ред. С. Г. Бархударова. – М. : Просвещение, 1971. – 542 с.

217. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти, стратегія, реалізація, результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.

218. Крижко В. В. Теорія та практика менеджменту в освіті : навч. посібник / В. В. Крижко. – 2-ге вид., допрацьоване. – Київ : Освіта України, 2005. – 255 с.

219. Крисюк С. Державне управління освітою : навч. посіб. /

С. Крисюк. – К. : НАДУ, 2009. – 220 с.

220. Круглов М. И. Стратегическое управление компанией / М. И. Круглов. – М. : Русская деловая литература, 1998. – 356 с.

221. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2006. – 206 с.

222. Кудикіна Н. В. Позаурочний навчально-виховний процес в контексті проблеми формування організаторських умінь старшокласників / Н. В. Кудикіна // Науковий вісник Чернівецького ун-ту : зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 523. – С. 80–90.

223. Кудикіна Н. В. Організаційно-педагогічне забезпечення патріотичного виховання учнів молодшого шкільного віку в позаурочному навчально-виховному процесі // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2012. – Вип. 23. – С. 258-265.

224. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышлений : нобелевская лекция / С. Кузнец // Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России / под ред. Ю. В. Яковца. – СПб. : Гуманистика, 2003. – 354 с.

225. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1987. – 183 с.

226. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. – К. : Знання-Прес, 2003. – 418 с.

227. Кузьмінський Л. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / Л. І. Кузьмінський. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2011. – 486 с.

228. Куклин В. Ж. Системные аспекты образовательной политики и управления образованием / В. Ж. Куклин, С. А. Беляев // Университетское управление. – 2010. – № 326. – С. 10–23.

229. Куліков А. І. Актуальні проблеми фінансування видатків на освіту та науку в Україні / А. І. Куліков // Держава та регіони. – 2012. – № 5. –

С. 256–260.

230. Кунченко-Харченко В. І. Правознавство / В. І. Кунченко-Харченко, В. Г. Печерський, Ю. Ю. Трубін ; Мін-во освіти і науки України, Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : ЧДТУ, 2008. – 395 с.

231. Куріченко А. Ю. Генезис та сутність менеджменту в сфері освіти / А.Ю. Куріченко // Педагогіка. – 2006. – № 46. – С. 21-24.

232. Курко М. Н. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.07 / М. Н. Курко ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2010. – 40 с.

233. Курко М. Н. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні : монографія / М. Н. Курко. – Х. : Вид-во Харківського національного університету внутрішніх справ, 2010. – 376 с.

234. Кустова С. О. Наукове та методичне забезпечення професійної освіти в умовах інтенсифікації процесу навчання / С. О. Кустова, Я. М. Рудик // Науковий вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. – 2010. – Вип. 155. – Ч. 2. – С. 49–54.

235. Лазарев В. С. Управление образованием на пороге новой эпохи / В.С. Лазарев // Педагогика. – 1995. – № 5. – С. 12-18.

236. Лазаренко В. Е. Наука в переходных хозяйственных системах: функционирование, динамика, эффективность / В. Е. Лазаренко. – Харьков : Бизнес-Информ, 1999. – 264 с.

237. Лаптева М. Ю. Образование и права личности / М. Ю. Лаптева // Глобальные и региональные проблемы и перспективы : препринты и тезисы докладов и сообщений Международного конгресса (Ханты-Мансийск, 22–24 августа 2000 г.) / отв. ред. Р. А. Бурханов. – Нижневартовск : Изд-во Нижневарт. пед. ин-та, 2000. – Ч. 1. – 183 с.

238. Лащик І. П. Науково-методичне забезпечення навчального процесу при ступеневій підготовці спеціалістів / Лащик І. П. // Збірник матеріалів науково-практичної конференції. – К., 1998. – С. 52–55.

239. Левченко Т. Концепція неперервної освіти у світовому контексті /

Тетяна Левченко // Неперерв. проф. освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 3. – С. 7–12.

240. Лекційний матеріал з навчальної дисципліни «Теорія організацій» / розроб. : доц., канд. екон. наук Кудінова М. М. – Харків, 2012. – 148 с.

241. Леушин В. И. Динамичность советского права и восполнение пробелов в законодательстве : автореферат дис. на соискание ученой степ. канд. юрид. наук / В. И. Леушин. – Свердловск, 1971.

242. Лившиц Р. З. Теория права : учебник / Р. З. Лившиц. – М. : Изд-во БЕК, 1994. – 224 с.

243. Лизинский В. М. О методической работе в школе / В. М. Лизинский. – М. : Центр „Педагогический поиск”, 2004. – 160 с.

244. Литвинова С. Г. Аналіз форм навчання вчителів-предметників інформаційно-комунікаційним технологіям / С. Г. Литвинова // NBUV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/ITZN/em2/content/07lsgtci.html>.

245. Лихачев Б. Т. Педагогика : курс лекций / Б. Т. Лихачев. – М. : Юрайт, 1999. – 523 с.

246. Лобанова Л. Архітектура наукових ступенів: міжнародна практика і вітчизняні традиції / Л. Лобанова // Вісник Національної академії наук України : загальнонауковий та громадсько-політичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 42–55.

247. Лобанова Л. С. Сучасний досвід організації підготовки й атестації наукових і науково-педагогічних кадрів в розвинутих країнах світу / Л. С. Лобанова; наук. кер. Б. А. Малицький. – К. : ГП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – 56 с.

248. Лобанова Л. С. Системы подготовки научных кадров в европейских странах и Украине: сравнительный анализ в контексте формирования Единого европейского образовательного и научного пространства / Л. С. Лобанова. – К. : ДП «Информационно-аналитическое агентство», 2012. – 100 с.

249. Локтєв В. Без науки у держави немає майбутнього / В. Локтєв // Зеркало недели. – 2010. – № 11. – С. 111.
250. Локтєв В. М. Збереження та відновлення науки – запорука розвитку України як передової держави / В. М. Локтєв // Вісник НАН України. – 2012. – № 1. – С. 9–19.
251. Луговий В. І. Десять років становлення (досвід досліджень, розробок і впроваджень у сфері державного управління) / В. І. Луговий. – К. : НАДУ, 2005. – 356 с.
252. Луговий В. І. Управління освітою / В. І. Луговий // Освітологія: хрестоматія : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / укл. : Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. – К. : ВП «Едельвейс», 2013.– 728 с.
253. Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : навч. посібник / П. Г. Лузан, О. В. Васюк. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : НАККіМ, 2012. – 296 с.
254. Лук'яненко Д. Г. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації / Лук'яненко Д. Г. // ECOLIB [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecolib.com.ua/article.php?book=20&article=2317>.
255. Льовіна В. Заохочення та порядок їхнього застосування / В. Льовіна // Юридичний журнал. – 2009. – № 1. – С. 102–104.
256. Любар О. О. Історія педагогічної думки і освіти в Україні / О. О. Любар, Д. Т. Федоренко. – Ч. II : Княжа доба. – К. : Милосердя, 1994. – 256 с.
257. Макаренко О. В. Нормативно-правове регулювання діяльності державних комітетів / О. В. Макаренко // Держава і право : зб. наук. праць. – 2001. – Вип. 11.
258. Маковецький А. М. Наука і наукова діяльність як цінність : монографія / А. М. Маковецький, В. А. Маковецька. – Чернівці : Рута, 2002. – 158 с.
259. Максимюк С. П. Педагогіка : навчальний посібник / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2009. – 670 с.
260. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. /

В. Я. Малиновський. – Вид. 2-ге, доп. та перероб. – К. : Атіка, 2003. – 575 с.

261. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління / В. Я. Малиновський. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. – 254 с.

262. Малько А. В. Стимулы и ограничения в праве / А. В. Малько. – М., 2005. – 256 с.

263. Малько А. В. Юридические поощрения как разновидность социальных санкций / А. В. Малько // Общественные науки. – 1998. – № 4. – С. 77.

264. Марков К. А. Законодательство, организации и программы поддержки коммерциализации научных разработок в США / К. А. Марков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eureca.unn.ru/pages/razrabotki/1/05.pdf>.

265. Маркс К. Сочинения / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. – Т. XVII. – М. : Издательство политической литературы, 1974 г. – 764 с.

266. Марущак В. Особливості новітніх тенденцій науково-технологічного розвитку в системі антикризових заходів України / В. Марущак // Дослідження міжнародної економіки : зб. наук. праць. – 2011. – № 1 (66). – С. 197–209.

267. Марцин В. С., Міщенко Н. Г., Даниленко О. А. Основи наукових досліджень : наук. посібник. / В. С. Марцин, Н. Г. Міщенко, О. А. Даниленко. – Львів : Ромус-Поліграф, 2002. – 128 с.

268. Марченко М. Н. Истоки права / М. Н. Марченко. – М. : ТК Велби, Проспект, 2005. – 664 с.

269. Марченко М. Н. Теория государства и права : учеб. / М. Н. Марченко. – М. : Юрид. лит., 1996. – 740 с.

270. Маслова В. В. Основы андрагогики : терминологический словарь-справочник [для студ. соц.-гуманитарн. спец.] / сост. В. В. Маслова. – Мариуполь, 2004. – 19 с.

271. Матузова Н. И. Теория государства и права : курс лекций /

Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М. : Юрист, 2001. – 776 с.

272. Махиня Н. В. Педагогічна освіта у Німеччині: історія та сучасність : метод. посібник / Н. В. Махиня. – Черкаси : вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 64 с.

273. Мачинська Н. І. Педагогічна освіта майбутніх магістрів у Німеччині та Великобританії / Н. І. Мачинська // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2012. – Вип. 1–2. – С. 123–127.

274. Мачулін В. Ф. ВАК у контексті Болонського процесу / В. Ф. Мачулін, Р. В. Бойко, Л. Є. Шкляр // Бюл. ВАК України. – 2005. – № 3. – С. 2–6.

275. Медведєв І. А. Державне управління розвитком університету: теоретичні та прикладні аспекти : монографія / І. А. Медведєв. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. – 220 с.

276. Медведчук В. Питання ефективності чинного законодавства / В. Медведчук // Право України. – 1998. – № 6. – С. 69–72.

277. Меліхова О. Ю. Організаційно-правові засади управління у сфері юридичної науки в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07 / О. Ю. Меліхова. – К., 2010. – 20 с.

278. Мельниченко Н. О. Співвідношення принципу світськості освіти та права на отримання релігійної освіти у конституційному законодавстві країн-членів Європейського Союзу / Н. О. Мельниченко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – Одеса : Фенікс, 2011. – Вип. 43. – С. 92–98.

279. Менеджмент персоналу : навч. посібник / В. М. Данюк, В. М. Петюх, С. О. Цимбалюк та ін. ; за заг. ред. В. М. Данюка, В. М. Петюха. – К. : КНЕУ, 2004. – 398 с.

280. Меняйло В. І. Ефективність бюджетного фінансування науки як дієвий інструмент державної політики у сфері наукової, науково-технічної діяльності / В. І. Меняйло // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2012. – № 1. – С. 135–140.

281. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Худоури / пер. с англ. – М. : Дело, 1997. – 704 с.
282. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. / О. П. Кириленко, В. В. Письменний, Н. М. Ткачук та ін. ; за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль : Поліграф. центр ТНЕУ «Економічна думка», 2012. – 196 с.
283. Методичні матеріали на тему: «Модернізація вищої освіти України і Болонський процес» / Львівська державна фінансова академія. – Львів, 2004. – 80 с.
284. Методологические проблемы системного изучения деревни / отв. ред. Т. И. Заславская, Р. В. Рывкина. – М., 1979. – 246 с.
285. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посібник / В. П. Бобілев, І. І. Іванов, Ю. С. Пройдак. – Дніпропетровськ : Системні технології, 2008. – 265 с.
286. Методолого-теоретические проблемы развития профессионального образования / под ред. Х. Беднарчика. – СПб. : Радам, 1995. – 294 с.
287. Механізм регулювання системи освіти: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. / ред. В. В. Сиченко. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 400 с.
288. Мирна Н. В. Опрацювання комплексного механізму державної регіональної політики / Н. В. Мирна // Державне будівництво. – 2010. – № 1.
289. Модернізація підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів в аспірантурі та докторантурі наукових установ АПН України в контексті Болонського процесу : досвід, проблеми, перспективи / В. І. Луговий, В. А. Семиченко, О. Л. Кононко та ін. // Педагогіка і психологія : вісник АПН України : наук.-теорет. та інформ. журнал. – 2008. – № 1. – С. 94–102.
290. Молчанова А.О. Ефективні шляхи комунікації ПТНЗ в освітньому середовищі : конспект лекції з курсу підвищення кваліфікації керівників професійних навчальних закладів. – К. : ПВТП «LAT&K», 2009. – 80 с.

291. Молчанова Ю. О. Стан і проблеми кадрового забезпечення системи освіти України / Молчанова Ю. О. // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2012. – Вип. 1. – С. 146–150.
292. Мотьвилавка Е. Я. Теория регулятивного и охранительного права / Е. Я. Мотьвилавка. – Воронеж, 1990. – 142 с.
293. Муніципальне право України : підручник / В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький, М. О. Баймуратов та ін. ; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 592 с.
294. Мусієнко І. І. Інноваційний розвиток освітньої системи як основа гарантування національної безпеки України: засади, механізми управління, напрями забезпечення : монографія / І. І. Мусієнко. – Харків : ТОВ «Оберіг», 2011. – 368 с.
295. Назарова Т. С. Педагогические технологии: новый этап эволюции / Т. С. Назарова // Педагогика. – 1997. – № 3. – С. 20–27.
296. Найдьонова А. В. Зміст економічної освіти та основні принципи її розвитку в Україні / А. В. Найдьонова // Педагогічний альманах : зб. наукових праць. – Херсон, 2012. – Вип. 14. – С. 185-190.
297. Налетова И. В. Образовательная политика в области образования / И. В. Наметова // TSUTMB [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.tsu.tmb.ru>.
298. Наука и образование в интересах устойчивого развития / под ред. Т. И. Костиной. – М. : Моск. гос. акад. делового администрирования, 2006. – 564 с.
299. Наука и общество на рубеже веков : реф. сб. / РАН ИНИОН Центр научн. инф. исслед. по науке, образованию и технологиям, отд. науковедения ; отв. ред. и сост. Авдулов А. Н., Али-заде А. А. – М., 2000. – 188 с.
300. Наука как логическая и общественная система / И. Йорданов. – К. : Наукова думка, 1979. – 350 с.
301. Наука. Влада. Політика / Ін-т і етнонац дослідж. І.Ф. Кураса НАН

- України ; рекол М. І. Михальченко та ін. – К. : Знання України, 2008. – 240 с.
302. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття / авт. кол. : В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К. : Навч. книга, 2003. – 608 с.
303. Науменко Р. А. Кадрове забезпечення позашкільної освіти в Україні: проблеми та шляхи удосконалення / Р. А. Науменко // NBUV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuiv.gov.ua/e-journals/dutp/2010_1/txts/10nrazpo.pdf.
304. Научные кадры в условиях инновационного развития Республики Беларусь / М. И. Артюхин (и др.); под общ. ред. М. И. Артюхина ; Ин-т социологии, Нац. акад. наук Беларуси. – Минск : Беларус.наукa, 2009. – 323 с.
305. Національна доктрина розвитку освіти // Книга методиста : довідково-методичне видання / упоряд. Г. М. Литвиненко, О. М. Вернидуб. – Харків : Торсінг плюс, 2006. – 672 с.
306. Національна доктрина розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – Ст. 860. – С. 11.
307. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, М. І. Бурда та ін. ; ред. кол. : В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), В. М. Мадзігон (заст. голови) та ін.; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Пед. думка, 2011. – 304 с.
308. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – К., 2012. – 37 с.
309. Національний Темпус-офіс в Україні, огляд / Європейський простір вищої освіти // TEMPUS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tempus.org.ua/uk/vyshha-osvita-ta-bolonskyj-proces/ogljad.html>.
310. Невмержицький О. Поняття демократизації навчально-виховного процесу в сучасному вищому навчальному закладі / О. Невмержицький, А. Свириденко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький

державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : наук.-теор. зб. «Педагогіка. Психологія. Філософія». – 2008. – № 16. – С. 146–147.

311. Недбайло П. Е. Применение советских правовых норм / П.Е. Недбайло. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – 508 с.

312. Нейматов Я. М. Образование в XXI веке: тенденции и прогнозы / Я. М. Нейматов. – М. : Алгоритм, 2002. – 480 с.

313. Нижник Н. Р. Системний підхід в організації державного управління : навч. посібн. / Н. Р. Нижник, О. А. Машков ; за заг. ред. Н. Р. Нижник. – К. : УАДУ, 1998. – 160 с.

314. Новая философская энциклопедия : в 4 тт. / под ред. В. С. Стёпина. – М. : Мысль, 2001.

315. О науке и государственной научно-технической политике : Федеральный закон Российской Федерации [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://elementy.ru/Library9/fz127.htm>.

316. О порядке присуждения ученых степеней : Положение Высшей Аттестационной Комиссии от 30 января 2002 г. № 74 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vak.ed.gov.ru/ru>.

317. Об образовании : Федеральный закон РФ от 10 июля 1992 г. № 3266-1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zakonrf.info/zakon-ob-obrazovanii/2/>.

318. Оболенський О. Ю. Державна служба : навч посіб. / О. Ю. Оболенський. – К. : КНЕУ, 2003. – 344 с.

319. Оболенський О. Ю. Державне управління та державна служба. Сучасні напрямки розвитку / О. Ю. Оболенський. – К. : АО БАХВА, 2003. – 320 с.

320. Огнев'юк В. О. Університетська освіта України в контексті перспектив європейської інтеграції / Огнев'юк В. О. // Віче. – 2010. – № 20.

321. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1953. – 746 с.

322. Озерська О. Ю. Професійна підготовка вчителів у вищих

навчальних закладах Японії : автореф. дис. ... канд. пед. наук / О. Ю. Озерська; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2006. – 22 с.

323. Олійник А. Ю. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарєв, О. Л. Слюсаренко. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 176 с.

324. Онопрієнко В. І. Історія української науки ХІХ – ХХ століть : навч. посібник / В. І. Онопрієнко. – К. : Либідь, 1998. – 304 с.

325. Опришко В. Ф. Загальнотеоретичні та практичні проблеми систематизації законодавства України / В. Ф. Опришко // Право України. – 1999. – № 12. – С. 25–30.

326. Організаційно-правові форми забезпечення державних інтересів / Калюжний Р. А. // Бюлетень Мін-ва юстиції України. – 2009. – № 4-5. – С. 99-106.

327. Організація науково-методичної роботи у професійно-технічному навчальному закладі : метод. рекомендації / упор. Л. М. Павлова. – К. : ПТІЗО МОН України, 2009. – 50 с.

328. Освянко Д. М. Административное право : учеб. пособ. / Д. М. Освянко ; под ред. Г. А. Гуманова. – М. : Юрист, 1999. – 448 с.

329. Основи менеджмента: учебное пособие для вузов / науч. ред. А. А. Радугин. – М. : Центр, 1998. – 446 с.

330. Основний закон про національну освіту Туреччини від 14 червня 1973 року № 1739 // KENTLI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kentli.org/yasa/1739.htm>.

331. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій // HEALTHGOV. – 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.health.gov.ua/www.nsf/0/80bc4c6c67af511ec2256b950040?OpenDocument>.

332. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року. Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 165 с.

333. Основы менеджмента : учеб. пособие для вузов / науч. редактор А. А. Радугин. – М. : Центр, 1998.
334. Основы научных исследований : пособие для студентов технических специальностей / Г. М. Кузёмкина. – Гомель : УО «БелГУТ», 2005. – 82 с.
335. Офіційний Інтернет-портал Верховної Ради України : законодавча база [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/>.
336. Павлов И. М. Регламенты международных арбитражных судов : сборник / сост. : Павлов И. М. ; сост. и вступ. ст. : Орлов Л.Н. – М. : Юристь, 2001. – 558 с.
337. Панова Н. Н. Теория управления: курс лекций / Н. Н. Панова. – Оренбург : Оренбургский государственный институт менеджмента, 2011. – 273 с.
338. Панченко І. А. Фінансування наукової діяльності як необхідна умова інноваційного розвитку держави / І. А. Панченко // Сталий розвиток економіки : Всеукр. наук.-виробничий журнал. – 2011. – № 7. – С. 45–50.
339. Педагогика / [О. А. Абдуллина, В. С. Аранский, Ю. К. Бабанский и др.]; редкол. Г. Нойер, Ю. К. Бабанский и др. – М. : Просвещение, 1978. – 512 с.
340. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд та ін.; ред. З. Н. Курлянд. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
341. Педагогіка : навч. посіб. / ред. : З. Н. Курлянд; упоряд. : І. М. Богданова; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – О., 2001. – 356 с.
342. Пекарский П. Представители Киевской учености в половине XVII ст. / П. Пекарский // Отечественные записки. – СПб., 1862. – Кн. 4.
343. Переверзева А. В. Науковий потенціал як передумова розвитку людського капіталу / А. В. Переверзева // Економіка та управління національним господарством. – 2012. – № 4. – С. 27–32.

344. Пилипенко С.М. Сучасні концептуальні підходи щодо визначення особливостей методу права соціального забезпечення / С. М. Прилипко // Право і Безпека. – 2008. – Т. 7, № 1. – С. 13-22.

345. Пилипчук О. Я. Історія науки та освіти в Україні: найдавніші часи – перша третина ХХ ст. : навч. посібник з українознавства / О. Я. Пилипчук, О. Ф. Кановець, Л. П. Яресько. – К. : ТОВ «Міжнар. Фін. Агенція», 1998. – 80 с.

346. Писаренко Н. Н. Удосконалення якості навчання студентів в світлі Болонських ініціатив / Н. Н. Писаренко // Водний транспорт : зб. наук. праць КДАВТ. – К. : КДАВТ, 2009.

347. Питання Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України : Указ Президента України від 25 квітня 2013 р. № 240/2013 / Президент України // Офіційний вісник Президента України. – 2013. – № 12. – С. 23. – Ст. 407.

348. Підласий І. П. Як підготувати ефективний урок / І. П. Підласий. – К. : Рад. шк., 1989.

349. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-17 / Верховна Рада України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

350. Подготовка научных кадров высшей квалификации в Республике Беларусь: состояние и тенденции / И. В. Войтов, А. М. Самусенко, С. В. Никонович, М. И. Артюхин // Подготовка научных кадров высшей квалификации в условиях инновационного развития экономики. Региональные, межрегиональные и международные аспекты : материалы междунар. науч.-практ. конф. / под ред. И. В. Войтова. – Минск : ГУ «БелИСА», 2007. – С. 112–119.

351. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : в 2-х кн. / И. П. Подласый. – М. : ВЛАДОС, 2000. – Кн. 1 : Общественные основы. Процедуры обучения. – 576 с.

352. Позінкевич Р. О. Освіта в системі культури : моногр. /

Р. О. Позінкевич. – Луцьк : Ред. вид. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 348 с.

353. Покась В. П. Інтернатні заклади освіти: філософія, історія, стратегія розвитку : монографія / В. П. Покась / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 277 с.

354. Положення про державну атестацію науково-дослідних (науково-технічних) установ : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 7 квітня 1998 року № 469 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 14. – С. 143. – Ст. 545.

355. Положення про експертну комісію для проведення атестації бюджетних наукових установ : Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 3 серпня 2012 року № 897 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>.

356. Положення про експертну комісію та порядок проведення ліцензійної експертизи : Положення Міністерства освіти і науки України від 24 грудня 2003 р. № 847 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 3. – С. 309. – Ст. 154.

357. Положення про Міністерство освіти і науки України : Указ Президента України від 25 квітня 2013 року № 240/2013 // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 82.

358. Полонский В. М. Словарь понятий и терминов по законодательству Российской Федерации / В. М. Полонский. – М. : Московский ин-т развития образовательных систем, 1995. – 58 с.

359. Полякова Г. М. Програма з дисципліни «Сучасні педагогічні технології» / Г. М. Полякова // DLSKSU. – 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dls.ksu.kherson.ua/dls/Library/LibdocView.aspx?id=7849c0b2-92a-b468ba96fd43>.

360. Понікаров В. Д. Адміністративне право : конспект лекцій /

В. Д. Понікаров, Л. К. Вертельник. – Харків : ХДЕУ, 2004. – 100 с.

361. Пономарьов О. С. Філософія спілкування в контексті культури соціального управління / О. С. Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2011. – № 1. – С. 23-30.

362. Попович О. С. Науково-технологічна та інноваційна політика: основні механізми формування та реалізації / О. С. Попович ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Б. А. Маліцького. – К. : Фенікс, 2005.

363. Припотень В. Національні проблеми та зарубіжний досвід професійної освіти та профорієнтації молоді / В. Припотень // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 5. – С. 120–127.

364. Пріма Д. А. Правові засади управлінської діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу : питання – відповіді / Д. А. Пріма. – Луцьк : Волинь-поліграф, 2012. – 134 с.

365. Про адміністративні правопорушення : Кодекс України № 8073-Х від 7 грудня 1984 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – Дод. до № 51. – Ст. 112.

366. Про атестацію наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації : проект закону від 22 жовтня 2009 року // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.

367. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – С. 2716. – Ст. 2004.

368. Про внесення змін до Вимог щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу : наказ Міністерства юстиції України від 19 листопада 2015 року № 2310 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 93. – С. 366. – Ст. 3190.

369. Про Державний бюджет України на 2013 рік : Закон України від 6 грудня 2012 року № 5515-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 5-6. – С. 198. – Ст. 60.

370. Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25 грудня 2015 року № 928-VIII // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/928-19>.

371. Про Державну національну програму "Освіта" ("Україна XXI століття") : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 року № 896 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – 1993 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.

372. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31. – Ст. 263.

373. Про державну службу : Закон України від 16 грудня 1993 року № 3723-XII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.

374. Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку наукової сфери : Указ Президента України від 16 травня 2008 року № 444/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 35. – С. 9. – Ст. 1168.

375. Про дошкільну освіту : Закон України від 11 липня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 49. – Ст. 259.

376. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV // Відомості Верховної Ради. – 1999. – № 28. – Ст. 230.

377. Про засади державної мовної політики : Закон України від 3 липня 2012 р. № 5029-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 61. – Ст. 2471.

378. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI // Голос України – 2011. – № 107.

379. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 11. – С. 51. – Ст. 400.

380. Про затвердження Державної програми розвитку діяльності Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського на 2005–2010 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1085 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 34. – С. 29. – Ст. 2253.

381. Про затвердження Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 квітня 2011 року № 494 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 35. – С. 81. – Ст. 1462.

382. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим : Закон України від 23 грудня 1998 року № 350-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 5. – Ст. 43.

383. Про затвердження Методики оптимізації (атестації) бюджетних наукових установ, які повністю або частково фінансуються за рахунок коштів державного бюджету, та плану оптимізації (атестації) бюджетних наукових установ, які повністю або частково фінансуються за рахунок коштів державного бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 року № 1176 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 89. – С. 86. – Ст. 3241.

384. Про затвердження Норм оплати праці офіційних опонентів : наказ ВАК України від 29 жовтня 2010 року № 696/345 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 88. – С. 183. – Ст. 3138.

385. Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : наказ Міністерства освіти і науки України від 7 серпня 2002 року № 450 // Вища школа. – № 1. – 2003. – С. 114-122.

386. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей : наказ Мін-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 р. № 1057 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 78. – С. 215. – Ст. 2893.

387. Про затвердження переліку посад наукових (науково-педагогічних) працівників підприємств, установ, організацій, вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, перебування на яких дає право на призначення пенсії та виплату грошової допомоги у разі виходу на пенсію відповідно до статті 24 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" : затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2004 р. за № 257 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 49.

388. Про затвердження Переліку типів дошкільних навчальних закладів та Положення про дошкільний навчальний заклад : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 травня 2001 року № 433 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 20. – С. 97. – Ст. 847.

389. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 року № 978 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 32. – С. 233. – Ст. 1491.

390. Про затвердження Положення про вечірню (змінну) школу : Наказ Міністерства освіти і науки України від 4 липня 2005 року № 397 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 29. – Ст. 1730.

391. Про затвердження Положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України : Указ Президента України від 8 квітня 2011 р. № 437/2011 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 29. – С. 188. – Ст. 1245.

392. Про затвердження Положення про державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2001 року № 380 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 17. – С. 140. – Ст. 751.

393. Про затвердження Положення про експертну комісію для проведення атестації бюджетних наукових установ : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 3 серпня 2012 року № 897 //

Офіційний вісник України. – 2012. – № 66. – С. 27.

394. Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 778 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 65. – С. 133. – Ст. 2291.

395. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Указ Президента України 6 квітня 2011 року № 383/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 9. – Ст. 536.

396. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630 // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 225.

397. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 р. № 395/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 9. – Ст. 548.

398. Про затвердження Положення про організацію екстернату у вищих навчальних закладах України : Наказ Міністерства освіти від 8 грудня 1995 р. № 340 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – 1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0001-96>.

399. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах : наказ Міністерства освіти України від 2 червня 1993 р. № 161 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – 1993. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0173-93>.

400. Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах : наказ Міністерства освіти і науки від 1 серпня 2001 року № 563 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 47. – С. 286. – Ст. 2123.

401. Про затвердження Положення про підвищення кваліфікації та стажування педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту

України від 24 січня 2013 року № 48 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 28. – С. 328. – Ст. 984.

402. Про затвердження Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 1999 року № 309 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 9. – С. 71.

403. Про затвердження Положення про районний (міський) методичний кабінет (центр) : наказ Міністерства освіти і науки України від 8 грудня 2008 року № 1119 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 1. – С. 106. – Ст. 23.

404. Про затвердження Положення щодо галузево-функціонального підпорядкування наукових установ : наказ Міністерства промислової політики України від 1 грудня 2003 року № 491 // ЛІГАЗАКОН. – 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN7344.html.

405. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 року № 423 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 18. – С. 96. – Ст. 731.

406. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-п>.

407. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1111 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 86. – С. 247. – Ст. 3514.

408. Про затвердження складових галузевих стандартів вищої освіти з напрямку 0504 "Туризм" : наказ Міністерства освіти і науки України від 14 червня 2004 року № 476 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 28. – Т. 2. – С. 552. – Ст. 1922.

409. Про затвердження Статуту Національної академії педагогічних

наук України : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 1999 року № 2222 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 49. – С. 88.

410. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Правове забезпечення реформи освіти в Україні : Постанова Верховної Ради України від 16 березня 2016 року № 1031-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 15.

411. Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні : Указ Президента України № 926 від 30 вересня 2010 р. // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 185.

412. Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку : Постанова Верховної Ради України від 13 липня 1999 року № 916-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 37. – Ст. 336.

413. Про ліцензування діяльності з надання освітніх послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 року № 1019 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 60. – С. 22. – Ст. 2379.

414. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.

415. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25 червня 1993 р. № 3322-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 33. – Ст. 345.

416. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 грудня 1991 року № 1977-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.

417. Про науку : Закон Республіки Казахстан від 18 лютого 2011 року № 407-IV // PAVLODAR. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pavlodar.com/zakon/?dok=04925&all=all>.

418. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 16. – Ст. 860.

419. Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні : Указ Президента України від 4 липня 2005 року № 1013/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 27. – С. 30. – Ст. 1542.

420. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 року № 1060-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.

421. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу : Закон від 07.02.2002 № 3065-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. – С. 205.

422. Про позашкільну освіту : Закон України від 22 червня 2000 р. № 1841-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 46. – Ст. 393.

423. Про Положення про Міністерство культури України : Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 388/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 9. – Ст. 541.

424. Про Положення про Міністерство охорони здоров'я України : Указ Президента України від 13 квітня 2011 року № 467/2011 // Офіційний вісник Президента України. – 2011. – № 12. – Ст. 633.

425. Про порядок створення, реорганізації і ліквідації навчально-виховних закладів : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 1994 року № 228 // Офіційний веб-портал ВРУ. – 1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/228-94-%D0%BF>.

426. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України від 11 липня 2001 року № 2623-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 48. – Ст. 253.

427. Про професійно-технічну освіту : Закон України від 10 лютого 1998 р. № 103/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 32. – Ст. 215.

428. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 382.

429. Про спеціалізовану вчену раду : положення Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 вересня 2011 року № 1059 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 78. – С. 242. – Ст. 2895.

430. Про схвалення Концепції Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 1722-р // Офіційний вісник України. – 2010. – № 67. – С. 98. – Ст. 2424.

431. Про схвалення нової редакції Базового компонента дошкільної освіти : рішення Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 4 травня 2012 року № 5/2-2 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2012. – № 13. – С. 38.

432. Про Типові правила внутрішнього трудового розпорядку для працівників навчально-виховних закладів системи Міністерства освіти України : наказ Міносвіти від 20 грудня 1993 № 455 // ЛІГАЗАКОН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG330.html.

433. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 року № 244 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 108.

434. Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів : Закон України від 20 листопада 2012 року № 5499-VI // Офіційний вісник України. – 2013. – № 1. – С. 20. – Ст. 3.

435. Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 року № 842 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 20. – С. 72. –

Ст. 53.

436. Проблемы общей теории права и государства : учебник для вузов / под общ. ред. проф. В. С. Нерсесянца. – М. : Норма, 2006. – 832 с.

437. Проблемы теории государства и права / под ред. С. С. Алексеева. – М., 1987. – 246 с.

438. Проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р. // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – С. 11–30.

439. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. // ROZDILNA-OSVITA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rozdilna-osvita.com.ua/index.php/zovnishnie-nezalezhne-otsiniuvannia-vypusknikiv-systemy-zahalnoi-osvity/222-proekt-natsionalnoji-strategiji-rozvitku-osviti-v-ukrajini-na-2012-2021-roki>.

440. Прокопенко А. І. Наукові основи управління в системі освіти : монографія / А. І. Прокопенко; Харк. нац. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2005. – 304 с.

441. Прокопенко І. Ф. Інформаційне суспільство і освіта / І. Ф. Прокопенко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2003. – № 1. – С. 17.

442. Прокопенко Л. Л. Генеза та розвиток державної освітньої політики в Україні (IX – початок XX століття) : монографія / Л. Л. Прокопенко. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2008. – 488 с.

443. Протасов В. Н Теория права и государства, проблемы теории права и государства : вопросы и ответы / В. Н. Протасов. – М. : Новый Юрист, 1999. – 468 с.

444. Протокол про затвердження Положення про Міждержавну науково-технічну раду від 15 травня 1992 року // Офіційний веб-портал ВРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/997_624.

445. Пустовіт Ж. М. Основні соціальні права і свободи людини і громадянина в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ж. М. Пустовіт ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького

НАН України. – К., 2001. – 17 с.

446. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навч. посібник / П. М. Рабінович. – [3-є вид., зі змін. і доповн.]. – К. : ІСДО, 1995. – 186 с.

447. Рабінович П. М. Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект) / П. М. Рабінович // Український часопис прав людини. – 1995. – № 2. – С. 16–28.

448. Радченко В. Б. Трансформація розвитку науки і технологій найбільших міст України: організаційні та еволюційні аспекти / В. Б. Радченко, Д. О. Серьогіна // Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства : тематичний випуск [Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» : зб. наук. праць]. – 2011. – № 14. – С. 86–94.

449. Ракша Н. С. Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту : монографія / Н. С. Ракша. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – 210 с.

450. Результативність наукової діяльності: стан, тенденції та проблеми оцінювання / [Т. В. Шокун, А. П. Гончаренко, А. В. Ямчук та ін.]. – К. : УкрІНТЕІ, 2009. – 216 с.

451. Рейзенкінд Т. Й. Класифікація принципів дидактики у професійній освіті / Тетяна Райзенкінд // Наукові праці Миколаївського держ. пед. ун-ту : Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Миколаїв, 2002. – Т. 24, вип. 11. – С. 132–139.

452. Ресурси інновацій: организационный, финансовый, административный : учеб. пособие для вузов / под ред. И. П. Николаевой. – М. : ЮНИТИДАНА, 2003. – 352 с.

453. Рибалкін А. О. Проблеми систематизації нормативних актів органів внутрішніх справ / А. О. Рибалкін // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – 2001. – № 14. – С. 128–133.

454. Ринажевський Б. М. Поняття та сутність функцій державного

управління // Наше право. – 2010. – № 3. – С. 31-35.

455. Різник В. Теоретичні основи науково-методичного забезпечення професійної підготовки студентів економічних спеціальностей в умовах входження України у світовий освітній простір / В. Різник // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2008. – № 16. – С. 193-195.

456. Розвиток науки в університетах – ключовий фактор побудови в Україні суспільства, заснованого на знаннях : доповідь міністра освіти і науки України С. М. Ніколаєнка / С. М. Ніколаєнко // Вісник НАН України. – 2007. – № 11. – С. 21–25.

457. Романенко М. І. Філософія освіти. Посткласична філософсько-освітня парадигма: теорія, напрями, концептуалізація : наук. монографія / М. І. Романенко. – Дніпропетровськ : Вид-во «Промінь», 2001. – 180 с.

458. Романовський О. Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності : монографія / О. Г. Романовський. – Х. : Основа, 2001. – 312 с.

459. Романюк Б. В. Філософія слідчої діяльності / Б. В. Романюк // Науковий вісник Нац. академії внутр. справ. – 2012. – № 5. – С. 166–172.

460. Российская педагогическая энциклопедия : в 2 т. / предс. науч.-ред. совета А. М. Прохоров, гл. ред. А. П. Горкин. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1999. – Т. II : М-Я. – 860 с.

461. Россіхіна Г. В. Основи реалізації фінансово-правових норм / Г. В. Россіхіна // Держава та регіони : наук.-виробничий журнал. Серія: Право та державне управління. – 2012. – № 1. – С. 91–95.

462. Рябченко О. П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин : монографія / О. П. Рябченко. – Харків : Вид-во ун-ту внутр. справ, 2010. – 299 с.

463. Савельєв В. Проблемне поле освітньої політики в Україні / В. Савельєв // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 78–94.

464. Савенко М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина / М. Савенко // Вісник Конституційного Суду України. – 2000. – № 1.

465. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года : Указ Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 г. № 922 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://www.google.com.ua/search?client=opera&q=https://www.ru.government.kz/%2B/%2Bdocs/%2B/%2Bu%2010000922_20100201&sourceid=opera&ie=utf-8&oe=utf-8&channel=suggest&gws_rd=ssl.

466. Савіщенко В. М. Використання досвіду Великої Британії при модернізації адміністративно-правового забезпечення освіти в Україні // Науково-практичний журнал «Соціологія права» / В. М. Савіщенко / редкол. В. В. Костицький (голов. ред.) та ін. – Київ, 2015. – № 3-4 (14-15). – С. 178-185.

467. Савіщенко В. М. Генезис та становлення адміністративно-правового управління освіти та науки в Україні / В. М. Савіщенко // Национальный юридический журнал: теория и практика (Jurnalul juridic national: TEORIE ŞI PRACTICĂ (Научно-практическое правовое издание Республики Молдова) / редкол. Л. Л. Арсене (глав. ред.). – 2014. – Вип. 5/9. – С. 72-77.

468. Савіщенко В. М. Зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення освіти та науки / В. М. Савіщенко // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 4. – С. 277-281.

469. Савіщенко В. М. Інвестиції в освіту та науку України: проблеми теорії та практики / В. М. Савіщенко // Национальный юридический журнал: теория и практика (Jurnalul juridic national: TEORIE ŞI PRACTICĂ (Научно-практическое правовое издание Республики Молдова) / редкол. Л. Л. Арсене (глав. ред.). – 2016. Вип. 1/2 (17). – С. 62-67.

470. Савіщенко В. Н. Направления совершенствования организационно-педагогического обеспечения учебно-воспитательного

процесса в учебных учреждениях Украины / В. Н. Савищенко // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и Жизнь» (Legea si Viata) : сб. науч. тр. / редкол. Л. Л. Арсене (глав. ред.). – Молдова, 2015. – Вип. 1/3 (277). – С. 92-95.

471. Савищенко В. М. Оновлення змісту науково-методичної діяльності педагогів / В. М. Савищенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць / редкол. С. М. Алфьоров (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 4 (68). – С. 52-61.

472. Савищенко В. М. Особливості підготовки та комплектації науково-педагогічних кадрів / В. М. Савищенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць / редкол. С. М. Алфьоров (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 2. – С. 121-129.

473. Савищенко В. М. Педагогічно-правовий аспект вдосконалення форм організації навчання / В. М. Савищенко // Журнал східноєвропейського права. – 2015. – № 12. – С. 61-68.

474. Савищенко В. М. Поняття нормативно-правового регулювання освіти та науки в Україні в сучасних умовах становлення правової державності в Україні / В. М. Савищенко // Науковий вісник Запорізького державного інституту : зб. наук. праць / редкол. С. М. Алфьоров (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2012. – Вип. 3. С. 34-41.

475. Савищенко В. М. Поняття та мета політики держави у сфері освіти та науки в Україні / В. М. Савищенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць / редкол. С. М. Алфьоров (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 3 (62). – С. 55-61.

476. Савищенко В. М. Поняття та мета систематизації нормативно-правових актів у сфері освіти та науки / В. М. Савищенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук.

праць / редкол. С. М. Алфьоров (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 3 (67). – С. 192-199.

477. Савіщенко В. М. Порядок присудження наукових ступенів в умовах європейської інтеграції / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць / редкол. С. М. Алфьоров (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ, 2014. – Вип. 1. – С. 178-186.

478. Савіщенко В. М. Порядок утворення вищих навчальних закладів України / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць / редкол. С. М. Алфьоров (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 2 (66). – С. 267-276.

479. Савіщенко В. Н. Правовое развитие науки в Украине в системе интеграционных процессов / В. Н. Савищенко // Научно-практическое правовое издание «Национальный юридический журнал: теория и практика» : сб. науч. тр. / редкол. Л. Л. Арсене (глав. ред.) / Молдова. – 2014. – Вип. 6 (10). – С. 38-41.

480. Савіщенко В. М. Принципи освіти в Україні на сучасному етапі державотворення / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету «Право» : зб. наук. праць / редкол. Ю.М. Бисага (голов. ред.) та ін. – Ужгород, 2013. – Вип. 23. – С. 60-65.

481. Савіщенко В. Н. Приоритетные направления реформирования финансового обеспечения образования и науки в Украине / В. Н. Савищенко // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и Жизнь» (Legea si Viata) : сб. науч. тр. / редкол. Л.Л. Арсене (глав. ред.). – Молдова. – 2014. – Вып. 9/2 (273). – С. 151-155.

482. Савіщенко В. М. Роль освіти в умовах утвердження соціальної та правової держави / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць / редкол. С. М. Алфьоров (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 4 (63). –

С. 87-96.

483. Савіщенко В. М. Сутність та значення організації відомчої освіти для підготовки персоналу ОВС України / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць / редкол. С. М. Алфьоров (голов. ред.) та ін. – Дніпропетровськ, 2012. – Вип. 2 (61). – С. 62-69.

484. Савіщенко В. М. Удосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення у сфері освіти та наук / В. М. Савіщенко // Європейський політико-правовий дискурс : міжнарод. ж-л / редкол. Б. Бабин та ін. – Чехія. – 2015. Вип. 1. – С. 279-284.

485. Савіщенко В. М. Функції адміністративно-правового управління національною системою наукових установ та їх характеристика / В. М. Савіщенко // Науково-практичний юридичний журнал «Публічне право» : зб. наук. праць / редкол. М. І. Іншин (голов. ред.) та ін. – Ужгород, 2014. – Вип. 2 (14). – С. 59-66.

486. Савіщенко В. Н. Понятие и классификация функций административно-правового управления национальной системой научных учреждений / В. Н. Савищенко // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и Жизнь» (Leges et Viata) : сб. науч. тр. / редкол. Л. Л. Арсене (глав. ред.). – Молдова. – 2014. – Вып. 10/2 (274). – С. 159-162.

487. Садовець О. В. Принципи діяльності Асоціації Американських Освітян / О. В. Садовець // Вісник Черкаського університету : науковий журнал. – Серія «Педагогічні науки». – 2008. – № 121. – С. 119–122.

488. Саух П. Американська система вищої освіти: порівняльний аналіз / П. Саух // Інформаційний вісник. – 2008. – № 3. – С. 55–62.

489. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка : навч. посібник / А. А. Сбруєва. – 2-ге вид., стер. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 320 с.

490. Свиридюк О. В. Особливості полікультурного виховання в сучасній шкільній освіті Канади / О. В. Свиридюк // DSPACE. – 2009

[Електронний ресурс]. – Режим доступу :
[http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/1399/1/
polikulturene_vyhovannya.pdf](http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/1399/1/polikulturene_vyhovannya.pdf).

491. Свічкарьова Я. В. Становлення освітнього права в Україні / Я. В. Свічкарьова // Програма та матеріали наук.-практ. семінару (Харків, 4 жовтня 2012 р.) / редкол. В. І. Астахова та ін. – Харків : Вид-во НУА, 2012. – 124 с.

492. Сидоренко Г. Б. Розвиток мотиваційних механізмів державного управління освітою в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Г. Б. Сидоренко ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2011. – 20 с.

493. Симонов В. П. Педагогический менеджмент / В. П. Симонов. – М., 1999. – 430 с.

494. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с.

495. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. – Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

496. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Харків : Консул, 2009. – 746 с.

497. Словарь иностранных слов. – 16-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1988. – 642 с.

498. Словарь русского языка : в 4-х т. – М. : ГИИС, 1957. – Т. II [К-О]. – 1958. – 1013 с.

499. Сманцер А. П. Принципы гуманизации учебно-воспитательного процесса в современной школе / А. П. Сманцер, Л. В. Кондрашова // Гуманизация педагогического процесса в современной школе: История и современность : учеб.-метод. пособие для студентов. – Мн. : Бестпринт, 2001. – С. 143-151.

500. Современная украинская энциклопедия / Ю. А. Черницкий. – Харьков : Издательский дом «Рипол-Классик», 2007. – 416 с.

501. Советский энциклопедический словарь / глав. ред. А. М.

Прохоров. – 4-е изд., испр. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 1630 с.

502. Современная рыночная экономика. Государственное регулирование экономических процессов : энциклопедический словарь / общ. ред. : д.э.н., проф. Кушлин В.И., д.э.н., проф., член-корр. РАН Чичканов В.П. – М. : Изд-во РАГС, 2004. – 744 с.

503. Современное управление : энциклопедический справочник / под ред. Д. Н. Карпухина, Б. З. Мильнера. – М. : Издатцентр, 1997. – Т. 1. – 746 с.

504. Современный словарь иностранных слов. – М. : Рус. яз., 1992. – 740 с.

505. Солощенко В. М. Особливості присудження наукових ступенів у Європі: ретроспективний аналіз / В. М. Солощенко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2009. – № 2. – С. 106–116.

506. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет, метод, процесс (макроуровень) / В. Д. Сорокин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 242 с.

507. Социологический энциклопедический словарь : на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / под ред. акад. Российской академии наук Г. В. Осипова. – М. : Издат. группа ИНФРА–М, 1998. – 488 с.

508. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

509. Соціологічна енциклопедія / уклад. В. Г. Городяненко. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.

510. Стан наукової сфери. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів // Матеріали Парламентських слухань у Верховній Раді України 17 червня 2009 року. – С. 155–162.

511. Стариков Ю. Н. Курс общего административного права : в 2-х т. / Ю. Н. Стариков. – Т. 1. – М. : Норма, 2002. – 728 с.

512. Статистичний бюлетень // Державна служба статистики України : офіційний веб-сайт. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
513. Шашків Б. І. Теорія прав соціального забезпечення : навч. посіб. / Б. І. Шашків. – К. : Знання, 2005. – 405 с.
514. Степаненко К. В. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Степаненко Кирило Володимирович. – Дніпропетровськ, 2009. – 229 с.
515. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посібник / С. Г. Стеценко. – К. : Атіка, 2008. – 624 с.
516. Сучасний зміст освіти: вітчизняна та всесвітня історія : посібник для самостійної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації / укл. : А. О. Данильєв, Л. І. Калініна, В. Е. Терещенко. – Луганськ, 2003. – 128 с.
517. Сучасний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
518. Сущенко Л. О. Теорія розвитку й тенденції сучасної науки в Україні / Л. О. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості. – 2011. – Вип. 21. – С. 165–172.
519. Сущенко Т. І. До проблеми модернізації системи підвищення кваліфікації викладачів вищої школи / Т. І. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 18 (71). – С. 380–387.
520. Сущенко Т. І. Концепція розвитку післядипломної педагогічної освіти / Т. І. Сущенко // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. - № 1 – С. 23–27.
521. Таланова Ж. В. Трансформація підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні в процесі реформ упродовж 1987-2008 років: досвід для сьогодення / Ж. В. Таланова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2009. –

№ 1. – С. 420–429.

522. Тамм А. Є. Державна політика в галузі освіти : курс лекцій / А. Є. Тамм, О. В. Радченко. – Харків : Вид-во Хар РІНАДУ «Магістр», 2006. – 116 с.

523. Тамм А. Є. Державна політика і управління в освіті : підручник, термінологічний словник / А. Є. Тамм, О. В. Радченко, О. В. Поступна. – Харків : Вид-во Асоціації докторів наук держ. управління, 2011. – 272 с.

524. Тверезовська Н. Т. Методологія педагогічного дослідження : навч. посібник / Н. Т. Тверезовська, В. К. Сидоренко. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 440 с.

525. Теория государства и права / под ред. В. М. Корельського и В. Д. Перевалова. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 570 с.

526. Теория государства и права / под ред. С. С. Алексеева. – М. : Изд-во НОРМА–ИНФРА-М, 2000. – 595 с.

527. Теория государства и права / под ред. С. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1985. – 480 с.

528. Теория государства и права / под ред. В. М. Корельського и В. Д. Перевалова. – М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1998. – 570 с.

529. Теория государства и права : курс лекций / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Юристь, 1996.

530. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристь, 2001. – 776 с.

531. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – М. : Юристь, 1997. – 672 с.

532. Теория государства и права : учебник / под ред. М. Н. Марченко. – М. : Зерцало, 2004. – 800 с.

533. Теория государства и права : учебник / под ред. В. В. Лазарева. – М. : Право и Закон, 2001. – 576 с.

534. Теория государства и права : учебник / под ред. В. М.

Корельского, В. Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : НОРМА–ИНФРА-М, 2002. – 616 с.

535. Теория государства и права : учебник [для вузов] / А. М. Айзенберг, А. М. Васильев, Г. С. Котляревский и др. ; под ред. А. М. Васильева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1983. – 486 с.

536. Теория права и государства : учебник / под ред. В. В. Лазарева. – М. : Право и Закон, 2001. – 576 с.

537. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.

538. Теорія управління органами внутрішніх справ : підручник / за ред. канд. юрид. наук Ю. Ф. Кравченка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 702 с.

539. Тиндик Н. П. Адміністративно-правовий механізм регулювання міграції в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Тиндик Надія Петрівна. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – 526 с.

540. Тихомиров Ю. А. Курс административного права и процесса / Ю. А. Тихомиров. – М., 1998. – 644 с.

541. Тихомиров Ю. А. Механизмы управления в развитом социалистическом обществе / Ю. А. Тихомиров. – М. : Наука, 1978. – 236 с.

542. Тищук В. І. Системний підхід у науково-методичному забезпеченні навчального процесу в професійній школі / В. І. Тищук // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 11-14 травня 1994 р. – Ч. 1. – К., 1994. – С. 101-103.

543. Тлумачний словник української мови / за ред. д-ра філол. наук, проф. В. С. Калашника. – 2-ге вид., випр. і доп. – Харків : Прапор, 2005. – 992 с.

544. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права / укладачі: Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. – К. : Хай-Тек Пресс, 2013. – 408 с.

545. Тодыка Ю. Н. Конституция Украины – Основной Закон

государства и общества : учебное пособие / Ю. Н. Тодыка. – Харьков : Факт, 2001. – 382 с.

546. Толкачев К. Б. Органы внутренних дел в механизме обеспечения личных конституционных прав и свобод граждан : монография / К. Б. Толкачев, А. Г. Хабибулин. – Уфа : Уфимская ВШ МВД СССР, 1991. – 168 с.

547. Толстопятенко Г. П. Европейское налоговое право: сравнительно-правовое исследование / Г. П. Толстопятенко. – М. : НОРМА, 2001. – 336 с.

548. Тощенко Ж. Т. Социология. Общий курс / Ж. Т. Тощенко. – М. : Прометей Юрай, 2001. – 511 с.

549. Троцик Т. І. Видатки на освіту та науку в Україні: проблеми та основні шляхи вдосконалення / Т. І. Троцик // NBUV. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2011_17.

550. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / Т. І. Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

551. Турчин А. І. Підготовка вчителів для закладів професійної освіти у Німеччині : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Турчин Андрій Іванович. – Тернопіль, 2003. – 284 с.

552. Турчин А. Підготовка вчителів для закладів професійної освіти у Німеччині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / А. І. Турчин. – Тернопіль, 2003. – 20 с.

553. Угода про співробітництво в галузі підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів і нострифікацію документів про їхню кваліфікацію в рамках Співдружності Незалежних Держав : Міжнародний документ від 13 березня 1992 року // Офіційний веб-портал ВРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_107.

554. Українська радянська енциклопедія [Т. 5, Кантата-Кулики]. – Вид. друге / Головна редакція Української радянської енциклопедії. – Київ, 1980. –

864 с.

555. Універсальний словник української мови. – Тернопіль : Навчальна книга, 2007. – 848 с.

556. Управління навчальним закладом: навчально-метод. посібник, у 2-х ч. – Ч. 2. Ключ до професійного успіху / О. І. Мармаза, О. М. Касьянова, В. В. Григораш та ін. – Харків : Ранок, 2003. – 160 с.

557. Ушинский К. Д. О преподавании русского языка // К. Д. Ушинский. Сочинения. – Т. 5. – М., АПН РСФСР, 1949. – С. 355.

558. Федорова Н. Є. Фактори розвитку науки під впливом еволюції суспільства / Н. Є. Федорова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – Вип. 6 (3). – С. 249–255.

559. Федулова Л. Кадрове забезпечення сфери науки і технологій – стратегічне завдання економічної політики України в посткризовий період / Л. Федулова // Економіст : літопис подій, особистості, ідеї, аналітика й дослідження / Науково-дослідний центр інновацій та конкурентоспроможності. – К., 2010. – № 2 (280). – С. 16–20.

560. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1980. – 444 с.

561. Философский словарь / под ред. М. М. Розенталя. – 3-е изд. – М. : Политиздат, 1975. – 496 с.

562. Философско-психологические проблемы развития образования / под ред. В. В. Давыдова. – М., 1981.

563. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посібник / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., випр., доп. – К. : Академвидав, 2005. – 560 с.

564. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Р. О. Халфина. – М., 1974.

565. Хропанюк В. Н. Теория государства и права / В. Н. Хропанюк ; под ред. В. Г. Стрекоза. – М. : Юрист, 2011. – 776 с.

566. Хропанюк В. Н. Теория государства и права / В. Н. Хропанюк ; под ред. В. Г. Стрекоза. – М. : Юрист, 2000. – 366 с.

567. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособие [для высш. учеб. завед.] / В. Н. Хропанюк. – М. : Дабахов, Ткачев, Димов, 1995. – 384 с.

568. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Богачова Л. Л., Петришин О. В., Олейников С. М. ; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків : Право, 2002. – 432 с.

569. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посібник / Г. С. Цехмістрова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2003. – 240 с.

570. Чапля С. Освіта та я / Сергій Чапля // OSVITATA. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitata.com/osvita-ta-suspilstvo/osvita-ta-ya/pdf.html>.

571. Чеканова Т. Д. Взаємодія адміністративних та політичних механізмів у системі управління охороною здоров'я: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Т. Д. Чеканова ; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – О., 2008. – 20 с.

572. Черданцев А. Ф. Государственная власть и ее обоснование / А. Ф. Черданцев // Правоведение. – 1992. – № 2. – С. 5.

573. Чичкало-Кондрацька І. Стратегічні орієнтири розвитку науково-виробничого потенціалу регіонів в умовах глобалізації та міжнародної інтеграції України / І. Чичкало-Кондрацька // Вісник КНТЕУ: Держава та економіка. – 2009. – № 2. – С. 19–26.

574. Чорна К. І. Гуманізація навчально-виховного процесу як механізм становлення культури гідності зростаючої особистості / К. І. Чорна // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Вип. 16. – Кн. 1. – С. 344–353.

575. Чуйко З. Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України / З. Д. Чуйко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 8. – С. 89.

576. Чумаченко Б. Стратегическое управление научно-

технологическим развитием: опыт США / Б. Чумаченко, К. Лавров // Управление инновационной и инвестиционной деятельностью. – 2000. – № 2. – С. 89–93.

577. Шандрук С. І. Проблема професійної підготовки вчителів у США в порівняльній педагогіці / С. І. Шандрук // Неперервна професійна освіта: Теорія і практика. – 2011. – Вип. 2. – С. 80–84.

578. Шаповал Р. В. Освітня діяльність в Україні: адміністративно-правове дослідження : монографія / Р. В. Шаповал. – Харків : Золота Миля, 2011. – 347 с.

579. Шапочкіна О. В. Неформальна освіта: зарубіжний досвід організації / О. В. Шапочкіна // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2011. – Вип. 1. – С. 122–126.

580. Швайка Л. А. Государственное регулирование экономики : учебное пособие / Л. А. Швайка. – К. : Знание, 2006. – 435 с.

581. Швайка Л. А. Державне регулювання економіки : підр. / Л. А. Швайка. – К. : Знання, 2008. – 429 с.

582. Шевченко В. Б. Стан української освіти в Україні / В. Б. Шевченко // UALOGOS [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=626>.

583. Шевченко С. О. Державно-громадське управління якістю вищої освіти в Україні: теоретико-методолгічні засади та механізми практичної реалізації : монографія / С. О. Шевченко. – Д. : Нац. гірничий ун-т, 2011. – 263 с.

584. Шевчук О. Організаційно-педагогічні аспекти забезпечення якісної освіти в умовах нового Державного стандарту початкової освіти / О. Шевчук // GALSLOVO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.galslovo.if.ua/index_old.php?st=2696.

585. Шевчук Ю. Здобуття і відкриття еліти вітчизняної науки / Ю. Шевчук // Голос України. – 2011. – № 74 (5074). – С. 1-3.

586. Шегда А. В. Менеджмент : навч. посібник для студентів вузів /

А. В. Шегда. – К. : Знання, 2002. – 583 с.

587. Шейко В. М. Організація та методики науково-дослідницької діяльності : підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 295 с.

588. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. – 5-те видання стер. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – К.: Знання, 2006. – 307 с.

589. Шемелюк Г. О. Особливості науково-методичного забезпечення навчального процесу у технічному коледжі в умовах ступеневої освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Г. О. Шемелюк. – К., 2003. – 20 с.

590. Шестак В. Сучасний стан кадрового потенціалу освіти і науки в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення // Право і Безпека : науковий журнал. – 2011. – № 4 (41). – С. 198-203.

591. Шестаковська Т. Л. Проблеми фінансування закладів середньої освіти та можливі шляхи їх вирішення / Т. Л. Шестаковська // Фінанси. Банківська справа. – 2011. – № 4 (12). – С. 279–285.

592. Широков А. І. Щодо фінансування науки в Україні / А. І. Широков // Вісн. НАН України. – 2012. – № 5. – С. 43–45.

593. Шкатулла В. И. Образовательное право : учебник / В. И. Шкатулла. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 688 с.

594. Шмельова Г. Г. Юридичний механізм забезпечення прав людини (загальнотеоретична характеристика) / Г. Г. Шмельова // Право України. – 1994. – № 10. – С. 49–51.

595. Шпекторєнко І. В. Безперервна освіта та самоосвіта державних службовців в Україні: актуальні питання розвитку : практ. посібник / І. В. Шпекторєнко. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2008. – 56 с.

596. Шубин В.И. Культура. Техника. Образование : учебное пособие / В. И. Шубин, Ф. Е. Пашков. – Днепропетровск : Полиграфист, 1999. – 98 с.

597. Щєрба С. П. Філософія : підручник / С. П. Щєрба, О. А. Загледа, І. П. Хобта. – К. : Кондор, 2007. – 448 с.

598. Щодо офіційного друкованого видання Міністерства : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14 лютого 2012 року № 164 // ЛІГАЗАКОН. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS17637.html.

599. Щодо Положення про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації : Наказ Міністерства освіти і науки України від 1 червня 2006 року № 422 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 46. – Стор. 144. – Ст. 3095.

600. Энциклопедический словарь. Современная рыночная экономика. Государственное регулирование экономических процессов / общ. ред. : д.э.н., проф. Кушлин В. И., д.э.н., проф., член-корр. РАН Чичканов В. П. – М. : Изд-во РАГС, 2004. – 744 с.

601. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. Енцикл.», 1998. – Т. 2 : Д – Й. – 1999. – 744 с.

602. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2001. – Т. 3 : К – М. – 2001. – 792 с.

603. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998 – Т. 4 : Н – П. – 2002. – 720 с.

604. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998 – Т. 5 : П – С. – 2003. – 736 с.

605. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 6 : Т – Я. – 2004. – 768 с.

606. Юринець Ю. Л. Забезпечення культурних прав громадян засобами адміністративного права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Ю. Л. Юринець. – К., 2010. – 16 с.

607. Явич Л. С. О принципе научности в работе советского государственного аппарата / Л. С. Явич // Правоведение. – 1967. – № 2. – С. 64.

608. Явич Л. С. Общая теория права / Л. С. Явич. – Л. : Изд -во ЛГУ им.

А.А. Жданова, 1976. – 285 с.

609. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

610. Якушев А. Н. Становление и развитие института присуждения ученых степеней в университетах Западной Европы (XII – пер. пол. XX ст.) / А. Н. Якушев. – Ставрополь : СГУ. – 41 с.

611. Ярош А. О. Освіта як об'єкт адміністративно-правового регулювання // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2013. – № 6-1. – Т.1. – С. 229–231.

612. Яскевич В. В. Административно-правовой механизм реализации прав граждан в сфере исполнительной власти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Яскевич Вера Владимировна. – М., 2005. – 192 с.

613. Яцків Я. Розвиток науки в Україні в контексті української національної ідеї / Я. Яцків, С. Бублик, Ю. Канигін // Українознавство. – 2003. -№ 2–3 (7–8). – С. 61-64.

614. Ящишина І. В. Фінансування науки як ключова проблема інноваційного розвитку країни / І. В. Ящишина // Економічний простір. – 2010. – № 38. – С. 82-88.

615. A new start for the Lisbon Strategy. Communication to the Spring European Council: Working together for growth and jobs. Communication from President Barroso in agreement with Vice-President Verheugen, 2005. – 31 p.

616. Anderson James E. Public-making. In introduction / James E. Anderson. – Houghton Mifflin Company, 1994. – 321 p.

617. Developing autonomy and funding reforms at system level - an example from Austria: ATHENA Workshop Ukraine «Fostering Sustainable and Autonomous Higher Education Institutions». 6 November 2013 [Electronic resource]. – URL : <http://www.eua.be/events/past/2013/ATHENA-Workshop-Ukraine/Presentations.aspx>.

618. Estermann T. Setting the context: University Autonomy & Funding in Europe: ATHENA Workshop Ukraine «Fostering Sustainable and Autonomous

Higher Education Institutions». 6 November 2013 [Electronic resource]. – URL : <http://www.eua.be/events/past/2013/ATHENA-Ukraine/Presentations.aspx>. – Workshop

619. Hrykov E. M. Managing institution : Textbook / E. M. Hrykov. – K. : Znannya, 2006. – 365 p.

620. Jarvis P. International dictionary of adult and continuing education / P. Jarvis, A. L. Wilson. – L. Routledge, 2002. – 202 p.

621. National summary sheets on education systems in Europe and ongoing reforms. Germany. October 2009-2014 [Web site]. – Access mode : <http://www.eurydice.org/ressources>.

622. Peter F. Drucker, The practice of Management. – New York : Harper and Row, 1954. – P. 160.

623. Schulrahmengesetz – Novelle vom 20.08.1998. BGBI. § 6 [Web site]. – Access mode: <http://www.bmbf.de/documents/1998>.

624. Skolverket. Slöjdprocessen – om arbetsformer och kunskap (Skolverkets rapport). – Stockholm : Liber, 1994.

625. Standards and guidelines for quality assurance in the European higher education area: ENOA report [Web site] // ENQA. – Access mode : <http://www.enqa.eu/Indirme/esg>.

626. Statistics Canada. Catalogue N 81-229. Education in Canada. – 2008.

627. Taylor S. Education Policy and the Politics of Change / S. Taylor, F. Rizvi, B. Lingard and M. Henry. – London : Routledge, 1997.

628. Teichler U. Changing structures of the higher education systems: the increasing complexity of underlying forces / Ulrich Teichler // Higher Education Policy. – 2006. – № 19. – P. 447–461.

629. Times higher Education (THE) [Web site]. // Access mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/story.asp?sectioncode=26&storycode=411907=1>.

630. Vries de W. Job satisfaction among Mexican alumni: A case of incongruence between hunch-based policies and labor market demands // Vries de W. Carbera A. Anderson Sh. II Higher Education. – 2008. – Vol. 56. N 7. – P. 699-722.

ДОДАТКИ

Додаток А.1

Дошкільні навчальні заклади

Роки	Кількість навчальних закладів (тис.)	У них місць (тис.)	Кількість дітей у закладах (тис.)	Охоплення дітей закладами, відсотків до кількості дітей відповідного віку
1990	24,5	2277	2428	57
1991	24,4	2243	2268	55
1992	23,8	2216	2063	51
1993	23,2	2189	1918	49
1994	22,3	2101	1736	47
1995	21,4	2014	1536	44
1996	20,2	1856	1342	41
1997	18,4	1770	1172	38
1998	17,6	1638	1103	38
1999	17,2	1216	1055	39
2000	16,3	1117	983	40
2001	15,7	1077	968	41
2002	15,3	1060	973	48
2003	15,0	1053	977	49
2004	14,9	1040	996	50
2005	15,1	1056	1032	51
2006	15,1	1063	1081	53
2007	15,3	1084	1137	54
2008	15,4	1110	1195	54
2009	15,5	1121	1214	53
2010	15,6	1136	1273	53
2011	16,1	1171	1354	55
2012	16,4	1204	1428	57
2013	16,7	1236	1471	61
2014	15,0	1077	1295	56

Додаток А.2

Загальноосвітні навчальні заклади

(на початок навчального року; тис.)

	Кількість закладів	Кількість учнів у загально-освітніх навчальних закладах	Охоплення дітей закладами, відсотків до кількості дітей відповідного віку		Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами		Кількість вчителів
			денних	вечірніх (змінних), включаючи тих, хто навчався заочно	закінчили школу II ступеня (одержали свідоцтво про базову загальну середню освіту)	закінчили школу III ступеня (одержали атестат про повну загальну середню освіту)	
1990/91	21,8	7132	6939	193	696	406	537
1991/92	21,9	7102	6918	184	699	409	543
1992/93	22,0	7088	6918	170	683	393	565
1993/94	22,1	7096	6937	159	674	375	579
1994/95	22,3	7125	6972	153	654	355	576
1995/96	22,3	7143	7007	136	639	361	596
1996/97	22,2	7134	7016	118	657	374	585
1997/98	22,1	7078	6970	108	670	378	571
1998/99	22,1	6987	6876	111	724	408	573
1999/00	22,2	6857	6743	114	737	434	576
2000/01	22,2	6764	6647	117	720	475	577
2001/02	22,2	6601	6486	115	738	505	568
2002/03	22,1	6350	6237	113	724	508	561
2003/04	21,9	6044	5936	108	720	526	551
2004/05	21,7	5731	5626	105	675	519	547
2005/06	21,6	5399	5301	98	649	515	543
2006/07	21,4	5120	5026	94	595	485	537
2007/08	21,2	4857	4768	89	561	467	531
2008/09	21,0	4617	4533	84	546	427	524
2009/10	20,6	4495	4421	74	317	391	522
2010/11	20,3	4299	4228	71	566	364	515
2011/12	19,9	4292	4225	67	480	215	509
2012/13	19,7	4222	4160	62	441	329	510
2013/14	19,3	4204	4150	54	411	304	508
2014/15 ¹	17,6	3757	3718	39	339	247	454
2015/16 ¹	17,3	3783	3750	33	336	229	444

Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Додаток А.3

Професійно-технічні навчальні заклади¹

	Кількість закладів	Кількість учнів, тис.	Прийом учнів, тис.	Підготовлено (випущено) кваліфікованих робітників, тис.
1990	1246	643,4	380,5	376,7
1991	1251	648,4	377,4	338,1
1992	1255	647,2	367,9	307,1
1993	1185	629,4	340,8	307,0
1994	1177	572,8	286,0	288,4
1995	1179	555,2	300,5	277,3
1996	1156	539,7	304,2	274,8
1997	1003	528,1	311,2	264,5
1998	995	529,0	304,2	259,2
1999	980	527,7	307,3	263,5
2000	970	524,6	307,3	266,8
2001	965	512,3	309,1	278,8
2002	962	501,9	311,0	282,4
2003	953	493,1	311,2	275,6
2004	1011	507,3	327,6	283,4
2005	1023	496,6	314,2	286,6
2006	1021	473,8	303,7	289,3
2007	1022	454,4	299,2	285,1
2008	1018	443,6	288,1	269,6
2009	975	424,3	249,9	239,4
2010	976	433,5	282,9	247,4
2011	976	409,4	241,7	240,1
2012	972	423,3	241,8	202,1
2013	968	391,2	225,2	227,3
2014²	814	315,6	178,0	182,0
2015²	798	304,1	176,6	165,0

¹ Дані за 1990-1994 рр. наведені за ПТНЗ Міністерства освіти і науки (МОН), починаючи з 1995 р. – включають заклади МОН та інших міністерств (відомств).

² Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Додаток А.4

Вищі навчальні заклади

(на початок навчального року)

	Кількість ВНЗ, од.		Кількість студентів у ВНЗ, тис.	
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації
1990/91	742	149	757,0	881,3
1991/92	754	156	739,2	876,2
1992/93	753	158	718,8	855,9
1993/94	754	159	680,7	829,2
1994/95	778	232	645,0	888,5
1995/96	782	255	617,7	922,8
1996/97	790	274	595,0	976,9
1997/98	660	280	526,4	1110,0
1998/99	653	298	503,7	1210,3
1999/00	658	313	503,7	1285,4
2000/01	664	315	528,0	1402,9
2001/02	665	318	561,3	1548,0
2002/03	667	330	582,9	1686,9
2003/04	670	339	592,9	1843,8
2004/05	619	347	548,5	2026,7
2005/06	606	345	505,3	2203,8
2006/07	570	350	468,0	2318,6
2007/08	553	351	441,3	2372,5
2008/09	528	353	399,3	2364,5
2009/10	511	350	354,2	2245,2
2010/11	505	349	361,5	2129,8
2011/12	501	345	356,8	1954,8
2012/13	489	334	345,2	1824,9
2013/14	478	325	329,0	1723,7
2014/15 ¹	387	277	251,3	1438,0
2015/16 ¹	371	288	230,1	1375,2

Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим,
м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Додаток Б

Система освіти України

№	Підсистема, рівні (ступені) освіти	Поняття	Типи навчальних закладів
1.	Дошкільна освіта	Цілісний процес, спрямований на: – забезпечення різнобічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, схильностей, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; – формування у дитини дошкільного віку моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду	<ul style="list-style-type: none"> • ясла – для дітей віком від двох місяців до трьох років; • ясла-садки – для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років; • дитячі садки – для дітей віком від трьох до шести (семи) років; • ясла-садки компенсуючого типу (спеціальні та санаторні) – для дітей віком від двох до семи (восьми) років; • будинок дитини – дошкільний навчальний заклад системи охорони здоров'я для медико-соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також для дітей з вадами фізичного та (або) розумового розвитку від народження до трьох (для здорових дітей) та до чотирьох (для хворих дітей) років; • дитячий будинок інтернатного типу – забезпечує розвиток, виховання, навчання та соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного та шкільного віку, які перебувають у родинних стосунках та утримуються за рахунок держави; • ясла-садок сімейного типу – для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, які перебувають в родинних стосунках, де забезпечуються їх догляд, розвиток, виховання і навчання відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти; • ясла-садок комбінованого типу для дітей віком від двох місяців до шести (семи) років, у складі якого можуть бути групи загального розвитку, компенсуючого типу, сімейні, прогулянкові, в яких забезпечується дошкільна освіта з урахуванням стану здоров'я дітей, їх розумового, психологічного, фізичного розвитку; • дошкільний навчальний заклад

			(центр розвитку дитини), в якому забезпечуються: фізичний, розумовий і психологічний розвиток, корекція психологічного і фізичного розвитку, оздоровлення дітей, які відвідують інші навчальні заклади чи виховуються вдома.
2.	Загальна середня освіта: – перший ступінь (початкова школа) – початкова загальна освіта; – другий ступінь (основна школа) – базова загальна середня освіта; – третій ступінь (старша школа) – повна загальна середня освіта	Цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • школи, • ліцеї, • гімназії, • колегіуми, • навчально-виховні комплекси (об'єднання), • санаторні школи всіх ступенів, • спеціальні школи.
3.	Професійно-технічна освіта	Комплекс педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури	Професійно-технічні навчальні заклади
4.	Вища освіта: • початковий рівень – V кваліфікаційний рівень Національної рамки кваліфікації; • перший рівень (бакалаврський) – VI кваліфікаційний рівень	Сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших	<ul style="list-style-type: none"> • університет – багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад; • академія, інститут – галузевий

<p>Національної рамки кваліфікації;</p> <ul style="list-style-type: none"> • другий рівень (магістерський) – VII кваліфікаційний рівень <p>Національної рамки кваліфікації;</p> <ul style="list-style-type: none"> • третій (освітньо-науковий рівень) – VIII кваліфікаційний рівень <p>Національної рамки кваліфікації;</p> <ul style="list-style-type: none"> • науковий рівень – IX кваліфікаційний рівень <p>Національної рамки кваліфікації.</p>	<p>компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти</p>	<p>(профільний, педагогічний, технологічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) вищий навчальний заклад;</p> <ul style="list-style-type: none"> • коледж – галузевий вищий навчальний заклад або структурний підрозділ університету, академії чи інституту
--	--	--

Додаток В.1

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ про Вчену раду факультету

1. Загальні положення

1.1. Вчена рада факультету (далі – Вчена рада) є колегіальним органом управління факультетом (далі – факультет), який утворюється строком на п'ять років.

Положення про Вчену раду затверджується Вченою радою вищого навчального закладу (далі – університет) відповідно до Статуту університету.

1.2. Персональний склад Вченої ради затверджується наказом ректора університету протягом п'яти робочих днів з дня закінчення повноважень попереднього складу Вченої ради. У разі дострокового припинення своїх повноважень окремими членами Вченої ради зміни в її складі проводяться у встановленому порядку.

1.3. До складу Вченої ради входять:

- за посадами: декан, заступник декана з навчально-методичної роботи, заступник декана, керівник органу студентського самоврядування;
- виборні представники, які представляють науково-педагогічних працівників факультету і обираються з числа завідувачів кафедр, професорів, докторів філософії, докторів наук;
- виборні представники, які представляють інших представників факультету і які працюють у ньому на постійній основі;
- виборні представники з числа студентів.

За рішенням Вченої ради до її складу можуть входити також представники організацій роботодавців. При цьому не менше як 75 відсотків загальної чисельності складу Вченої ради повинні становити науково-педагогічні працівники і не менше 10 відсотків – виборні представники з числа студентів.

1.4. Виборні представники з числа працівників факультету обираються органом громадського самоврядування факультету за поданням структурних підрозділів, у яких вони працюють, а виборні представники з числа студентів обираються студентами шляхом прямих таємних виборів.

1.5. Вчену раду очолює її голова, який обирається таємним голосуванням з числа членів Вченої ради, які мають науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання, на строк діяльності Вченої ради.

1.6. При вирішенні конкретних питань з окремих напрямів діяльності факультету в роботі Вченої ради можуть брати участь представники зацікавлених підрозділів.

1.7. Секретар Вченої ради (далі – секретар) обирається шляхом відкритих виборів з числа виборних представників.

1.8. З метою якісного вивчення питання, що виноситься на розгляд Вченої ради, у термін за сім днів до розгляду доповідь (інформація) подається секретареві для ознайомлення членів Вченої ради.

1.9. Рішення Вченої ради вводяться в дію рішеннями ректора університету.

2. Повноваження Вченої ради

Вчена рада факультету:

2.1. Визначає стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності факультету.

2.2. Ухвалює рішення з питань організації освітнього процесу.

2.3. Ухвалює теми магістерських та дипломних робіт.

2.4. Оцінює науково-педагогічну діяльність кафедр факультету.

2.5. Надає пропозиції про утворення, реорганізацію та ліквідацію структурних підрозділів факультету.

2.6. Надає пропозиції щодо заохочення працівників та студентів факультету.

2.7. Розглядає звіти керівників структурних підрозділів стосовно результатів їх діяльності.

2.8. Розглядає інші питання діяльності факультету відповідно до його Положення.

3. Права Вченої ради

3.1. Бути інформованою щодо нормативних документів Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України з питань, які стосуються функціонування Вченої ради.

3.2. Поручувати клопотання перед керівництвом університету щодо присвоєння вчених звань професора, доцента, старшого наукового співробітника.

3.3. Здійснювати поточний контроль виконання рішень Вченої ради факультету.

3.4. Отримувати необхідні для роботи Вченої ради матеріали від структурних підрозділів та посадових осіб.

3.5. Створювати робочі комісії з метою всебічного та об'єктивного вивчення окремих питань і підготовки відповідних рішень.

3.6. У разі необхідності вносити зміни до плану роботи Вченої ради щодо включення нових питань, коригування і формулювання змісту затверджених питань, терміну розгляду, відповідальних за підготовку питань на засідання Вченої ради.

4. Організація роботи Вченої ради

4.1. Вчена рада здійснює свою діяльність на принципах колегіальності.

4.2. Засідання Вченої ради проводить її голова. Рішення Вченої ради є правомірним, коли на засіданні були присутні не менше двох третин її складу. Рішення приймаються простою більшістю голосів, якщо інше не передбачено нормативними актами.

4.3. Вчена рада збирається на засідання, як правило, не менше одного разу на місяць. Для вирішення невідкладних питань позачергове засідання

Вченої ради може бути скликане з ініціативи голови Вченої ради.

4.4. Питання на засіданнях Вченої ради розглядаються згідно з планом роботи.

Проект порядку денного кожного засідання Вченої ради складається секретарем на підставі матеріалів, які плануються до розгляду. Пропозиції до плану роботи чергового засідання мають право внести декан, заступники декана, завідувачі кафедр, голова органу студентського самоврядування.

Порядок денний, письмові інформації, проекти рішень засідання Вченої ради та списки запрошених осіб складаються не пізніше ніж за три дні до початку засідання, доповідаються голові Вченої ради секретарем.

4.5. На засіданнях Вченої ради в обов'язковому порядку розглядаються питання про стан виконання рішень, які були прийняті в ході проведення попередніх засідань, стан освітнього процесу і дисципліни серед працівників факультету.

4.6. За дорученням голови Вченої ради підготовку матеріалів до розгляду конкретного питання на засіданнях Вченої ради забезпечують декан, його заступники, керівники відповідних структурних підрозділів спільно з секретарем.

4.7. Керівники, що готують матеріали до засідання Вченої ради, відповідають за ретельне вивчення фактичного стану справ щодо проблеми, яка підлягає обговоренню, та відпрацювання конкретних пропозицій по усуненню виявлених недоліків.

4.8. З кожного з внесених на обговорення засідання Вченої ради питань готується письмова інформація та проект рішення. В інформації стисло викладається суть проблеми, вказуються недоліки, їх причини, стан справ по виконанню попередніх рішень.

4.9. Проект рішення повинен містити оцінку діяльності підрозділів та їх керівників з питання, що обговорюється, і конкретні заходи щодо виконання із зазначенням термінів, виконавців та осіб, які відповідають за забезпечення контролю.

При покладенні контролю одночасно на двох і більше посадових осіб вказуються відповідальний за виконання рішення Вченої ради в цілому, а також відповідальні за контроль виконання окремих пунктів.

4.10. У проектах рішень Вченої ради про хід виконання попередніх нормативних актів та в разі невиконання доручень, що містяться в них, зазначаються причини невиконання, винні в цьому особи, пропозиції про застосування до них у встановленому порядку заходів впливу, а також нові терміни виконання доручень (завдань).

4.11. На засіданні Вченої ради ведеться протокол, оформлення якого покладається на секретаря у термін 10 днів після засідання Вченої ради. Протокол та рішення Вченої ради підписує голова і секретар.

4.12. Рішення Вченої ради набирають чинності з моменту підписання протоколу головою Вченої ради, якщо не встановлено іншого терміну введення цих актів або окремих їх пунктів у дію, і надсилаються секретарем виконавцям.

4.13. Відповідальність за виконання рішень Вченої ради покладається на осіб, які зазначені у рішеннях. Контроль за виконанням доручень голови, які даються на засіданнях, облік і збереження протоколів забезпечується секретарем.

4.14. Головуючий на засіданні Вченої ради:

- відкриває, закриває та веде засідання, оголошує перерви в роботі Вченої ради;
- виносить на обговорення проекти рішень;
- організовує розгляд питань;
- надає слово для доповіді (співповіді), виступу, оголошує наступного промовця;
- робить офіційні повідомлення, а також ті, які вважає за необхідне оголосити.

4.15. Робота Вченої ради ведеться державною мовою. У разі, коли промовець не володіє державною мовою, він має право виступати іншою мовою. Рішення Вченої ради з будь-якого питання приймається на її засіданні після обговорення. На початку засідання розглядаються і затверджуються порядок денний та порядок роботи. Час, який надається для доповіді, не може бути більше 20 хвилин, співповіді – 10 хвилин і заключного слова – 5 хвилин. Виступаючим в обговоренні надається час тривалістю до 5 хвилин, для повторних виступів в обговоренні – до 2 хвилин.

4.16. Звіт про роботу Вченої ради здійснюється щороку на останньому засіданні Вченої ради.

5. Порядок підготовки і проведення засідань Вченої ради

5.1. Засідання Вченої ради проводяться головою Вченої ради. Підготовка матеріалів забезпечується секретарем.

5.2. Питання на засіданнях Вченої ради розглядаються згідно з планом роботи, який ухвалюється Вченою радою на навчальний рік.

5.3. Проект порядку денного кожного чергового засідання Вченої ради складається секретарем на підставі матеріалів, які підготовлені і оформлені відповідно до вимог цього Положення. Не пізніше 5-ти днів до засідання Вченої ради секретар погоджує порядок денний з головою Вченої ради.

5.4. Всі члени Вченої ради та запрошені до засідання ради повинні ознайомитися з порядком денним і відповідними матеріалами в секретаріаті Вченої ради.

5.5. Секретаріат Вченої ради інформує членів Вченої ради та запрошених про дату і час засідання Вченої ради за три дні до його проведення.

Додаток В.2

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ про деканат факультету

1. Загальні положення

1.1. Деканат є постійно діючим робочим органом факультету (далі – факультет) вищого навчального закладу (далі – університет), який організовує освітній процес, надає методичну допомогу студентам.

Положення про деканат затверджується Вченою радою університету відповідно до Статуту університету.

1.2. Штатна чисельність деканату визначається штатом університету.

1.3. Деканат очолює декан факультету.

1.4. До складу деканату входять методисти та інспектори факультету.

1.5. Деканат у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Статутом Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Положенням про факультет та даним Положенням.

1.6. Діяльність деканату ґрунтується на принципах науковості, гуманізму, демократизму, персональної відповідальності, гласності обговорення питань, що віднесені до компетенції деканату.

2. Основні завдання та функції деканату

2.1. Облік результатів навчальних досягнень студентів факультету.

2.2. Визначення академічної різниці у разі поновлення, переведення студентів.

2.3. Підготовка документів з питань переведення, поновлення та відрахування студентів.

2.4. Підготовка заліково-екзаменаційних, додаткових, індивідуальних, модульних та зведених відомостей.

2.5. Ведення особових справ студентів, навчальних карток.

2.6. Проведення виховної роботи зі студентами.

2.7. Організація роботи з батьками студентів.

2.8. Здійснення організаційно-технічної роботи в період діяльності приймальної комісії, атестації студентів.

2.9. Проведення профорієнтаційної роботи серед вступників.

2.10. Ведення діловодства відповідно до номенклатури справ.

2.11. Виконання вимог документів, що надходять з ректорату, Вченої ради.

2.12. Розгляд звернень громадян (заяв, скарг, пропозицій), що належать до компетенції деканату.

2.13. Забезпечення студентів студентськими квитками, заліковими книжками, індивідуальними планами.

- 2.14. Видача документів відрахованим студентам.
- 2.15. Облік студентів факультету, формування навчальних груп.
- 2.16. Організація виконання індивідуальних навчальних планів екстернами. Ведення звітної документації екстернату.
- 2.17. Організаційно-методична допомога студентам щодо виконання навчальних планів.
- 2.18. Організаційне забезпечення стажування студентів, проходження навчальної практики.
- 2.19. Забезпечення функціонування Єдиної державної бази з питань освіти відповідно до вимог, встановлених Інструкцією з користування програмним комплексом «Єдина державна база з питань освіти».
- 2.20. Забезпечення функціонування АС «Деканат», у межах повноважень працівників.

3. Права та обов'язки деканату

3.1. Права та обов'язки деканату визначаються Кодексом законів України про працю, відповідними нормативними актами Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Статутом університету, Правилами внутрішнього розпорядку університету, Положенням про факультет № 4 університету, даним Положенням, посадовими інструкціями.

3.2. Декан факультету несе персональну відповідальність за виконання покладених на деканат завдань.

Декан факультету:

- організовує діяльність деканату на основі науково обґрунтованого планування, чинної нормативно-правової бази, залучення передового досвіду, використання творчого потенціалу працівників деканату;
- контролює виконання функціональних обов'язків працівниками деканату, забезпечує дотримання підлеглими трудової дисципліни та Правил внутрішнього розпорядку університету;
- створює необхідні умови для високопродуктивної роботи працівників деканату.

3.3. Працівники деканату мають право:

- брати участь у громадському самоврядуванні;
- захищати професійну честь і гідність;
- брати участь в обговоренні та вирішенні питань організації освітнього процесу;
- виявляти ініціативу в розробці заходів, спрямованих на підвищення навчально-методичної, виховної, профорієнтаційної роботи;
- оскаржувати дії керівництва у встановленому законом порядку.

3.4. Працівники деканату зобов'язані:

- знати і виконувати вимоги чинного законодавства, нормативно-правових актів Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, наказів ректора університету, рішень Вченої ради університету, Вченої ради факультету, ректорату, засідань деканату з питань

виховної, навчальної та профорієнтаційної роботи у частині, що їх стосується;

- працювати чесно, сумлінно, своєчасно і точно виконувати розпорядження декана факультету, вимоги нормативних актів про охорону праці, дбайливо ставитися до майна університету;

- дотримуватися Статуту університету, Правил внутрішнього розпорядку університету;

- виконувати на належному професійному рівні покладені на них завдання та обов'язки;

- додержуватися етики та моралі, поважати людську гідність оточуючих;

- постійно підвищувати свій професійний рівень, загальну та духовну культуру.

3.5. Працівники деканату несуть персональну відповідальність за:

- кінцевий результат роботи на доручених ділянках, своєчасне і якісне виконання службових завдань відповідно до посадових інструкцій;

- псування майна та заподіяння матеріальної шкоди.

3.6. Тривалість робочого дня, режим роботи, відпочинку працівників деканату встановлюються згідно з законодавством України та Правилами внутрішнього розпорядку університету.

4. Керівництво деканатом

4.1. Керівництво деканатом здійснює декан факультету.

4.2. Для розгляду питань діяльності деканату проводяться засідання деканату.

4.3. На засіданнях деканату головує декан факультету або особа, яка виконує його обов'язки.

4.4. Деканат збирається не менше одного разу на два тижні. Для розгляду невідкладних питань може бути скликане позачергове засідання деканату з ініціативи декана факультету або двох третин складу деканату.

4.5. Проект порядку денного кожного засідання деканату формується на підставі:

- наказів, розпоряджень, планів та вказівок ректорату;

- плану основних заходів університету;

- плану роботи факультету;

- рішень Вченої ради університету, факультету;

- рішень декана факультету.

4.6. Пропозиції до порядку денного чергового засідання мають право вносити всі працівники деканату.

4.7. На засіданні деканату розглядаються питання про хід виконання попередніх рішень та доручень декана факультету, стан освітньої роботи, дисципліни серед студентів та працівників деканату.

4.8. За дорученням декана факультету або рішенням деканату підготовку матеріалів з розгляду конкретного питання на засіданні деканату забезпечують працівники деканату.

4.9. Працівники, які готують матеріали на засідання деканату, відповідають за ретельне вивчення фактичного стану справ щодо проблеми, яка підлягає обговоренню, та розробку конкретних пропозицій з усунення недоліків.

4.10. З кожного винесеного на обговорення засідання деканату питання деканом приймається рішення, яке є обов'язковим для працівників деканату та студентів.

4.11. Доведення прийнятих рішень до виконавців та загальний контроль за виконанням рішень, доручень декана покладається на інспектора.

4.12. Засідання деканату протоколюється інспектором.

4.13. Облік і збереження протоколів засідань деканату забезпечує інспектор.

5. Порядок внесення змін до Положення про деканат

5.1. Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Положення про деканат можуть бути внесені ректором університету, деканом факультету, Вченою радою факультету.

5.2. Зміни та доповнення до Положення про деканат затверджуються наказом ректора університету і набувають чинності з дня його реєстрації.

Декан факультету

ПІБ

Додаток В.3

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ про відділення довузівської підготовки, профорієнтаційної роботи та сприяння працевлаштуванню випускників

1. Загальні положення

1.1. Відділення довузівської підготовки, профорієнтаційної роботи та сприяння працевлаштуванню випускників (далі – відділення) є структурним підрозділом Вищого навчального закладу (далі – університет), що здійснює профорієнтаційну роботу на основі науково обґрунтованої системи форм, методів і засобів, спрямованої на вивчення індивідуальних особливостей та здібностей абітурієнтів, їх професійний відбір на спеціальності університету, а також сприяє працевлаштуванню випускників факультету.

Відділення підпорядковується декану факультету.

1.2. Відділення у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Концепцією державної системи професійної орієнтації населення, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 № 842, Статутом університету, Положенням про Вчену раду, Положенням про ректорат університету, Положенням про факультет та даним положенням.

1.3. Відділення здійснює свою роботу в тісному контакті з керівництвом, Вченою радою та структурними підрозділами університету.

1.4. Відділення очолює завідувач, який призначається на посаду та звільняється наказом ректора університету.

1.5. Штатна чисельність відділення визначається штатним розписом університету. До складу відділення входять: завідувач відділення, чотири методиста, два старших інспектора.

2. Основні завдання відділення

2.1. Основними завданнями відділення є:

2.1.1. Здійснення професійної орієнтації серед учнів, молоді та дорослого населення з метою реалізації концепцій навчання впродовж життя, правової освіти, активізації процесу професійного самовизначення, визначення здатності особи до юридичної діяльності та якісного відбору кандидатів на навчання за спеціальністю «Право», «Правоохоронна діяльність».

2.1.2. Налагодження і зміцнення зв'язків із загальноосвітніми та вищими навчальними закладами з проблем викладання фундаментальних дисциплін, профорієнтаційної роботи, укладання угод, договорів про співпрацю.

2.1.3. Організація і здійснення освітнього процесу на підготовчих

курсах за єдиними базовими навчальними програмами та планами, які за змістом і структурою відповідають програмам зовнішнього незалежного тестування.

2.1.4. Розробка, організація та впровадження новітніх прогресивних освітніх технологій в освітній процес підготовчих курсів.

2.1.5. Створення та видання комплексу методичного забезпечення освітнього процесу на підготовчих курсах.

2.1.6. Формування особистості юриста, притаманних йому рис характеру, таких як: законослухняність, нетерпимість до правопорушників, почуття справедливості, гуманність, правова свідомість, культура та ін.

2.1.7. Здійснення рекламно-інформаційної діяльності: співпраця із засобами масової інформації, навчальними закладами, установами, підприємствами та організаціями.

2.1.8. Проведення консультацій з питань зарахування на навчання до університету, вимог до особистості юриста, які обумовлюють успішність його професійної діяльності.

2.1.9. Співпраця з районними, міським, обласним управліннями освіти, Управлінням юстиції, Малою академією наук з питань правової освіти, організації та проведення олімпіад, конкурсів, вікторин з основ правознавства.

2.1.10. Співпраця з регіональним Центром оцінювання якості освіти з питань проведення незалежного тестування учнів.

2.1.11. Організація та проведення Днів відкритих дверей.

2.1.12. Забезпечення участі університету в ярмарках професій, професійно орієнтованих виставках, презентації навчального закладу в установах, організаціях.

2.1.13. Проведення моніторингу ринку праці щодо потреби у фахівцях юридичних спеціальностей.

2.1.14. Співпраця з державними установами та органами місцевого самоврядування: центрами зайнятості населення, комітетами у справах сім'ї та молоді з питань працевлаштування випускників факультету.

2.1.15. Складання бази даних вакантних робочих місць. Ознайомлення випускників факультету з базою даних вакантних робочих місць. Проведення моніторингу працевлаштування випускників факультету.

2.1.16. Розробка перспективних планів розвитку відділення.

3. Функції відділення

3.1. На відділення покладаються такі функції:

3.1.1. Проведення профорієнтаційної, правоосвітньої та правовиховної роботи з метою якісного формування студентського контингенту.

3.1.2. Підвищення правоосвітнього рівня молоді та підготовка до здачі Зовнішнього незалежного тестування з дисциплін, які є обов'язковими для вступу до університету.

3.1.3. Організація навчальної, навчально-методичної та виховної роботи на підготовчих курсах.

3.1.4. Здійснення консультативної та технічної діяльності в рамках роботи приймальної комісії.

3.1.5. Сприяння працевлаштуванню випускників факультету.

4. Права і обов'язки відділення

4.1. Відділення має право:

4.1.1. Брати участь в обговоренні та вирішенні питань діяльності відділення на засіданнях факультету, ректорату, вчених рад, вносити пропозиції щодо удосконалення профорієнтаційної роботи та сприяння працевлаштуванню випускників факультету.

4.1.2. Виявляти педагогічну ініціативу, вільно обирати форми, методи і засоби навчання.

4.1.3. На нормований робочий день, скорочений робочий тиждень і подовжену оплачувану відпустку, виплату пенсій, встановлення надбавок до посадового окладу відповідно до чинного законодавства.

4.1.4. Брати участь у наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах, семінарах та інших подібних заходах.

4.1.5. На підвищення кваліфікації, перепідготовку у встановлених формах.

4.1.6. Користуватися усіма об'єктами матеріально-технічної бази, послугами технічних, навчально-допоміжних служб, наявними можливостями для організації освітнього процесу.

4.1.7. Обмінюватися досвідом роботи з науково-педагогічними колективами інших закладів освіти.

4.1.8. Проводити додаткову педагогічну і наукову роботу (за сумісництвом) відповідно до чинного законодавства.

4.1.9. Знайомитися з підсумками перевірки своєї роботи, проведеної керівництвом університету чи представниками вищих інстанцій.

4.1.10. Отримувати матеріальну допомогу згідно з чинним законодавством.

4.2. До обов'язків відділення належать:

4.2.1. Дотримання вимог законодавства України, наказів МВС та МОН України щодо підготовки фахівців, організації та проведення освітнього процесу, побудови та змісту програм з предметів ЗНО, які необхідні для вступу до університету.

4.2.2. Розробка та постійне удосконалення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу відповідно до нормативних актів МОН і МВС України.

4.2.3. Організація та проведення на високому рівні навчальних занять зі слухачами підготовчих курсів згідно з розкладом.

4.2.4. Дослідження актуальних проблем профорієнтації та професіографії.

4.2.5. Виховання у слухачів підготовчих курсів поваги до людини, народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливого

ставлення до історико-культурного та природного середовища.

4.2.6. Надання інформації випускникам факультету про вакантні робочі місця.

4.2.7. Підвищення педагогічної майстерності, професійне вдосконалення.

4.2.8. Суворе дотримання Правил внутрішнього розпорядку в університеті.

4.2.9. Розповсюдження правових знань серед викладачів та учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів.

4.2.10. Дотримання правил з охорони праці.

4.2.11. Дбайливе ставлення до обладнання та майна.

5. Відповідальність відділення

5.1. Відділення несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання поставлених завдань та функцій, передбачених даним положенням та іншими нормативно-правовими актами.

6. Керівництво відділення

6.1. На посаду завідувача призначається особа, яка вільно володіє українською мовою, має вищу освіту та стаж педагогічної діяльності не менше п'яти років.

6.2. Завідувач відділення довузівської підготовки, профорієнтаційної роботи та сприяння працевлаштуванню випускників підпорядковується декану факультету або особі, яка виконує обов'язки декана.

6.3. У разі тимчасової відсутності завідувача відділення (відрадження, відпустки, тимчасової втрати працездатності) виконання його обов'язків покладається на методиста відділення.

6.4. Права та обов'язки завідувача відділення.

6.4.1. Завідувач відділення має право:

- за зразкове виконання підлеглими обов'язків і досягнуті високі результати в роботі порушувати клопотання перед керівництвом університету про їх заохочення;

- вимагати від своїх підлеглих і слухачів додержання ними дисципліни та розпорядку дня; розвивати і підтримувати у працівників відділення свідоме ставлення до виконання ними своїх службових обов'язків;

- брати участь в роботі органів громадського самоврядування факультету, університету, Вченої ради, науково-методичної ради;

- вносити пропозиції з удосконалення роботи відділення.

6.4.2. Завідувач відділення зобов'язаний:

- організовувати роботу відділення і нести повну відповідальність за результати його діяльності;

- здійснювати планування, організацію, контроль навчальної, навчально-методичної, виховної та профорієнтаційної роботи відділення;

- контролювати виконання плану роботи відділення, розробку робочих програм та тематичних планів з дисциплін, які викладаються, та у

встановленому порядку представляти їх до узгодження й затвердження;

- розробляти й реалізовувати необхідні заходи, спрямовані на поліпшення організації освітнього процесу й підвищення якості підготовки слухачів підготовчого відділення;

- вживати необхідних заходів з координації роботи з кафедрами й підрозділами університету;

- розробляти посадові інструкції працівників відділення;

- здійснювати розподіл обов'язків між методистами відділення;

- забезпечувати охорону праці, дотримання законності, службової дисципліни та порядку.

7. Майно і кошти

7.1. Для забезпечення виконання покладених на відділення завдань та функцій структурному підрозділу передаються матеріально-технічні цінності.

8. Заключні положення

8.1. Покладання на структурний підрозділ функцій, не передбачених даним положенням, не допускається.

Декан факультету

ПІБ

Додаток В.4

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ про кафедру факультету Вищого навчального закладу

1. Загальні положення

1.1. Положення про кафедру факультету (далі – положення) Вищого навчального закладу (далі – університет) розроблено відповідно до законів України «Про освіту» від 23.05.1991 № 1060-ХІІ, «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII, «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 № 848-VIII, наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження норм часу для планування і обліку навчальної роботи та переліків основних видів методичної, наукової й організаційної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» від 07.08.2002 № 450, наказу МВС України «Про затвердження Положення про вищі навчальні заклади МВС» від 14.02.2008 № 62, Статуту університету, Положення про факультет (далі – факультет).

1.2. Кафедра факультету (далі – кафедра) – базовий структурний підрозділ університету, що провадить освітню, методичну та наукову діяльність за спеціальностями «Правознавство», «Право», «Правоохоронна діяльність», до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників кафедри, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

1.3. Науково-педагогічні працівники кафедри – це особи, які за основним місцем роботи в університеті провадять навчальну, методичну, наукову та організаційну діяльність.

1.4. Робота кафедри ґрунтується на принципах верховенства права, законності, демократизму, справедливості, гуманізму, забезпечення прав і свобод людини, науковості, інтеграції науки з практикою, прозорості, професіоналізму, персональної відповідальності працівників за виконання своїх обов'язків, поєднання адміністративного управління і самоврядування, колегіальності та гласності обговорення питань, що належать до її компетенції, рівності умов кожного співробітника для творчого пошуку та реалізації своїх здібностей.

1.5. Керівництво кафедрою здійснює завідувач кафедри, який повинен мати науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання відповідно до профілю кафедри.

1.6. При виконанні завдань, покладених на кафедру, завідувач безпосередньо підпорядковується декану факультету.

1.7. Склад кафедри визначається штатним розписом, як правило, з урахуванням навчального навантаження на новий навчальний рік.

1.8. У випадку, коли кількість працівників кафедри перевищує 15 осіб, штатним розписом може бути передбачено посаду заступника завідувача кафедри, який діє в межах посадових повноважень і здійснює керівництво

кафедрою на період відсутності її керівника.

1.9. Є випусковою кафедрою за спеціальностями «Право» та «Правознавство». Випускова кафедра забезпечує і контролює виконання освітніх програм рівнів вищої освіти «бакалавр», а також «спеціаліст» і «магістр» за державно-правовою спеціалізацією та відповідає за рівень підготовки фахівців відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики і освітньо-професійних програм. Кафедра координує роботу з викладання навчальних дисциплін за фахом, організує роботу екзаменаційних комісій, здійснює керівництво науково-дослідною роботою студентів.

Випускова кафедра забезпечує безперервне удосконалення якості викладання за спеціальностями «Право», «Правознавство» та «Правоохоронна діяльність».

Здійснює організацію, координацію та контроль підсумкової атестації випускників за денною та заочною формами навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавр, спеціаліст, магістр за спеціальностями «Право» та «Правознавство».

Випускову кафедру очолює завідувач, який має науковий ступінь доктора наук та/або вчене звання професора відповідно до профілю кафедри.

2. Основні завдання кафедри

2.1. Основними завданнями кафедри є:

- реалізація освітньо-професійних програм, навчальних планів підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців;
- впровадження в межах компетенції кафедри принципів Болонського процесу, елементів кредитно-модульної системи організації навчання;
- організація і здійснення на належному науковому і методичному рівнях освітнього процесу;
- впровадження сучасних інноваційних технологій навчання;
- підготовка й систематичне оновлення методичного забезпечення освітньої діяльності з навчальних дисциплін, що викладаються кафедрою;
- організація, координація, моніторинг юридичної клінічної практики;
- контроль і діагностика рівня знань, розробка єдиних критеріїв оцінювання;
- аналіз поточної успішності студентів з навчальних дисциплін, що викладає кафедра, виявлення та усунення причин і умов, що негативно впливають на її рівень;
- виховання студентів, формування у них громадянської позиції щодо оцінки суспільних явищ, забезпечення прав і свобод людини та громадянина;
- проведення наукових досліджень за профілем кафедри, впровадження їх результатів у освітній процес і практику, залучення студентів до наукової роботи;
- збір, узагальнення та впровадження передового досвіду навчання у вищій школі, практичній діяльності;
- сприяння підвищенню рівня професійної та педагогічної майстерності

науково-педагогічних працівників;

- підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, участь у їх атестації;

- взаємодія з іншими навчальними закладами, органами державної влади і органами місцевого самоврядування, органами юстиції, судами;

- підготовка навчальної, наукової, методичної літератури з проблем юридичної освіти і практики;

- проведення профорієнтаційної роботи, участь у заходах з правової освіти;

- збереження та вдосконалення матеріально-технічної бази кафедри;

- взаємодія з іншими кафедрами та підрозділами університету для забезпечення якісної фахової підготовки студентів;

- залучення провідних учених, юристів-практиків до проведення занять, контролю знань студентів, участі у роботі екзаменаційної комісії.

2.2. Кафедра реалізує свої завдання шляхом поєднання науки, навчання і практики, повного та ефективного застосування всіх елементів навчально-виховного процесу із врахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій.

3. Функції кафедри

3.1. Основними функціями кафедри є такі: організаційно-управлінська діяльність, навчальна робота, методична робота, науково-дослідна робота, кадрова та виховна робота.

3.2. Організаційно-управлінська діяльність

3.2.1. Діяльність кафедри здійснюється відповідно до плану роботи на навчальний рік, який затверджується проректором з наряду роботи, погоджується деканом факультету. План роботи кафедри складається на підставі керівних документів, які визначають зміст підготовки фахівців, Плану основних заходів університету на навчальний рік, Плану роботи факультету й передбачає конкретні заходи (виконавців, терміни виконання) з організаційної, навчально-методичної, виховної і науково-дослідної роботи, зв'язок з практикою, іншими закладами освіти, вдосконалення навчально-матеріальної бази, забезпечення системи ефективного контролю, виконання рішень керівництва з організації освітнього процесу, аналіз і оцінку результатів роботи.

3.2.2. Організаційна, обліково-звітна документація зберігається на кафедрі протягом строків, передбачених номенклатурою університету.

3.2.3. Для своєчасного і якісного виконання завдань, що визначені Міністерством освіти і науки України, Міністерством внутрішніх справ України, керівництвом університету, до плану роботи кафедри можуть вноситися необхідні зміни, уточнення, доповнення після їх попереднього обговорення на засіданнях кафедри.

3.2.4. З метою систематичного контролю за виконанням плану роботи кафедри, оперативного реагування на поставлені завдання, здійснення принципу колегіальності проводяться засідання кафедри. Рішення, схвалені

на засіданнях, є обов'язковими для виконання працівниками кафедри.

Рішення кафедри набирають чинності, якщо в засіданні бере участь не менше 2/3 її складу. Рішення (крім окремо обумовлених випадків) приймаються більшістю голосів наявних членів кафедри.

Рішення кафедри, яке суперечить Статуту університету, може бути скасоване ректором.

Позачергове засідання кафедри може бути скликане за ініціативою не менше 1/3 складу або за рішенням завідувача кафедри.

Співробітники кафедри, які працюють за сумісництвом (0,25; 0,5 посадового окладу) і на умовах погодинної оплати праці, мають право дорадчого голосу.

Питання організації навчальної, методичної, виховної і науково-дослідної роботи, що носять міжкафедральний характер, можуть розглядатися і обговорюватися на спільних засіданнях кафедр факультету, а також споріднених кафедр інших закладів освіти.

3.2.5. Кафедра загальноправових дисциплін несе відповідальність за якість підготовки здобувачів вищої освіти та здійснює:

- навчальний процес на факультеті згідно з розподілом навчального навантаження та закріплення навчальних дисциплін;
- участь у розробці та виконанні плану заходів щодо організації прийому на навчання до університету, професійної орієнтації учнів та працюючої молоді, проведення занять на підготовчих курсах, забезпечення професійної адаптації студентів;
- інформування студентів про стан справ у сфері зайнятості, сприяння в укладанні договорів (контрактів) з підприємствами, установами і організаціями з метою їх працевлаштування;
- взаємодію з базами практики студентів та сприяє укладанню договорів з проходження практики, організацію, проведення і визначення результатів навчальної практики та стажування;
- вивчення потреби підприємств, організацій та установ регіону в кадрах з вищою освітою за спеціальностями «Правознавство», «Право», «Правоохоронна діяльність»;
- участь у розробці навчальних планів, робочих навчальних планів;
- розробку питань та складання екзаменаційних білетів атестації студентів зі спеціальності (спеціалізації);
- залучення провідних учених, юристів-практиків до проведення занять, контролю знань студентів, участі в роботі екзаменаційної комісії.

3.3. Навчальна робота є основним видом діяльності кафедри і невід'ємною частиною цілісного освітнього процесу. Вона складається з планування, організації та проведення всіх видів навчальних занять, забезпечення самостійної роботи студентів, їх практичної підготовки, виконання індивідуальних завдань, контролю засвоєння ними навчального матеріалу.

3.3.1. В організації навчальної роботи кафедра забезпечує:

- єдність всіх складових навчального процесу;

- науково і методично обґрунтоване співвідношення і послідовність викладання навчальних дисциплін;
- сучасний науковий рівень підготовки фахівців, оптимальне співвідношення теоретичної і практичної складової у навчанні, що забезпечує отримання студентами у встановлені строки глибоких теоретичних знань, навичок і вмінь з обраного фаху і спеціалізації;
- впровадження в освітній процес новітніх досягнень науки і техніки, інформаційних та інноваційних технологій, передового педагогічного та практичного досвіду;
- сумісну діяльність педагогів (викладання) і студентів (учіння) на основі особистісно-орієнтованої, гуманістичної педагогіки;
- удосконалення методик навчання на основі раціонального поєднання найкращих педагогічних традицій з інноваціями;
- оптимальне навчальне навантаження науково-педагогічних працівників;
- планомірність і послідовність навчання.

3.3.2. Навчальна робота на кафедрі організовується і здійснюється відповідно до затверджених навчальних планів, програм навчальних дисциплін, робочих програм навчальних дисциплін та освітньо-професійної (освітньо- наукової) програми за кожною спеціальністю.

3.3.3. Освітній процес здійснюється за такими формами: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи. Основними видами навчальних занять є: лекція; практичне, семінарське, індивідуальне заняття; консультація.

Кафедра має право винести на розгляд Вченої ради пропозиції щодо інших форм освітнього процесу та видів навчальних занять.

3.3.4. Кафедра забезпечує єдність діагностичної, навчальної та виховної функцій педагогічного контролю, створює систему поточного, тематичного, підсумкового педагогічного контролю (проводить екзамени, заліки, усні опитування, колоквиуми, модульні контролю, атестації).

3.4. Методична робота кафедри – це цілісна, основана на досягненнях науки, освітніх інноваціях, аналізі стану освітнього процесу система діагностичної, пошукової, аналітичної, інформаційної, організаційної діяльності та заходів, спрямованих на всебічне підвищення педагогічної майстерності науково-педагогічних працівників та удосконалення якості освітнього процесу.

3.4.1. Основною метою методичної роботи на кафедрі є:

- вдосконалення методики навчання і виховання студентів;
- підвищення педагогічної майстерності науково-педагогічних працівників;
- розробка нових ефективних методів навчання і виховання студентів, методики викладання кожної дисципліни з урахуванням її специфіки;
- узагальнення та розповсюдження передового педагогічного досвіду.

3.4.2. Основними формами методичної роботи на кафедрі є:

- підготовка конспектів лекцій; методичних матеріалів до семінарських,

практичних занять; курсових робіт, практик, індивідуальної та самостійної роботи студентів;

- підготовка, рецензування підручників, навчальних посібників, словників, довідників (для педагогічних працівників);
- розробка навчальних планів; навчальних програм; робочих навчальних планів, робочих навчальних програм;
- підготовка комп'ютерного програмного забезпечення навчальних дисциплін;
- складання екзаменаційних білетів; завдань для проведення модульного та підсумкового контролю; завдань для проведення тестового контролю;
- розробка і впровадження наочних навчальних посібників (схем, діаграм, стендів, слайдів тощо);
- розробка і впровадження нових форм, методів і технологій навчання;
- вивчення і впровадження передового досвіду організації навчального процесу;
- наукові дослідження з питань методики навчання і виховання студентів;
- засідання кафедри (предметно-методичної комісії) з навчально-методичних питань;
- кафедральні методичні семінари, інструктивно-методичні заняття, науково-методичні конференції;
- пробні, відкриті та показові навчальні заняття;
- взаємні та контрольні відвідування навчальних занять;
- удосконалення системи дидактичного забезпечення навчальних дисциплін: підготовка методичних матеріалів з навчальних дисциплін, навчальних посібників, підручників;
- обмін досвідом з науково-педагогічними працівниками інших навчальних закладів та кафедр.

3.4.3. На кафедрі може бути створений навчально-методичний кабінет для проведення окремих видів навчальних занять, що потребують спеціальних умов, узагальнення й використання в освітньому процесі позитивного досвіду роботи структур, які здійснюють фахову діяльність, надання допомоги студентам в їх самостійній роботі.

3.5. Наукова та інноваційна діяльність є невід'ємною складовою освітньої діяльності кафедри і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти.

3.5.1. Основною метою науково-дослідної роботи та інноваційної діяльності на кафедрі є: здобуття наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових, конкурентоспроможних технологій для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу.

3.5.2. Основними завданнями науково-дослідної роботи та інноваційної діяльності на кафедрі є:

- проведення наукових досліджень з актуальних проблем юридичної

науки, що відповідають профілю кафедри, пріоритетним напрямом науково-дослідної роботи університету (факультету);

- підготовка науково-педагогічними працівниками кандидатських та докторських дисертацій;

- проведення попередньої експертизи дисертацій, що подаються до захисту;

- організація та проведення науково-практичних заходів за тематичними напрямками діяльності кафедри;

- підготовка монографій, підручників, навчальних посібників, наукових статей, доповідей, повідомлень, рецензій, відгуків;

- організація і керівництво науково-дослідною роботою студентів;

- впровадження результатів наукових досліджень в освітній процес і наукову діяльність, законотворчий процес, а також практичну фахову діяльність.

3.5.3. Науково-дослідна робота кафедри планується з урахуванням річного плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт університету.

Кафедра визначає тему науково-дослідної роботи, яка відповідає пріоритетним напрямом науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт університету. Кафедральна тема науково-дослідної роботи обговорюється на засіданні кафедри та за її поданням схвалюється на засіданні Вченої ради університету або факультету.

За результатами проведених наукових досліджень та науково-практичних заходів готуються відповідні звітні матеріали, передбачені нормативними документами щодо організації науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт в університеті.

3.5.4. Кафедра забезпечує участь науково-педагогічних працівників у конкурсах різних рівнів для учених.

3.5.5. Науково-дослідна робота студентів передбачає підготовку наукових доповідей та повідомлень, статей, тез, наукових робіт, а також участь у роботі науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, олімпіадах та інших заходах наукового характеру.

3.5.6. З метою організації науково-дослідної роботи студентів на кафедрі організовується діяльність наукового гуртка, робота якого здійснюється відповідно до плану, що розробляється його керівником та затверджується завідувачем кафедри. Діяльність наукового гуртка регулюється відповідним положенням.

3.6. Виховна робота кафедри – спеціально організована система, спрямована на управління процесом виховання, забезпечення взаємодії вихователів та вихованців.

3.6.1. Основною метою виховної роботи кафедри є створення умов для саморозвитку особистості відповідно до мети та завдань, визначених Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

3.6.2. Пріоритетним напрямом виховної роботи кафедри є правове виховання студентів: формування правової культури – основи професійної

культури юриста, що складається зі свідомого ставлення до своїх прав і обов'язків перед суспільством і державою, закріплених у Конституції України, з глибокої поваги до законів і правил людського співжиття, готовності дотримуватися й виконувати його вимоги, що виражають волю та інтереси народу, активної участі в управлінні державними справами, боротьби з порушниками законів.

3.6.3. Організація виховної роботи передбачає такі основні напрями:

- організація освітньо-виховного процесу;
- формування умов для розвитку наукового потенціалу студентів;
- створення творчого середовища, культурного спілкування;
- участь у розбудові системи студентського самоврядування;
- моніторинг та вирішення соціально-культурних проблем студентства.

3.6.4. Кураторство – структурна ланка управління організаторсько-виховною роботою зі студентами. Куратор – наставник академічної студентської групи, який призначається з числа досвідчених науково-педагогічних працівників кафедри.

3.6.5. Діяльність кураторів здійснюється у порядку, визначеному окремим положенням, що затверджується наказом ректора університету.

3.6.6. Однією з умов удосконалення навчально-виховного процесу, розвитку педагогічної культури науково-педагогічних працівників є підвищення кваліфікації, яке вони мають проходити не рідше ніж один раз на п'ять років.

Заходи щодо підвищення кваліфікації передбачаються в річних планах роботи кафедри.

3.6.7. Формами підвищення кваліфікації є:

- підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації на спеціалізованих курсах (факультетах);
- навчання в докторантурі, аспірантурі та магістратурі;
- участь у наукових та науково-практичних конференціях, семінарах, тренінгах з отриманням відповідного сертифікату (свідоцтва, посвідчення);
- отримання патенту на результат інтелектуальної (творчої) діяльності у сфері техніки;
- підвищення кваліфікації та проходження стажування у відповідних наукових і освітньо-наукових установах;
- стажування у будь-яких структурах, які здійснюють фахову діяльність.

Планування й організація підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників здійснюється з урахуванням фахової належності, кваліфікації та досвіду науково-педагогічного працівника.

3.6.8. Організація і керівництво стажуванням.

Стажування здійснюється на підставі індивідуальних планів (програм), розроблених стажистом і затверджених завідувачем кафедри, попередньо погоджених з керівниками відповідних закладів.

Звіти за результатами стажування з підтвердженням виконання договірних умов, що затверджені керівниками організацій, наукових закладів, служб, обговорюються на засіданні кафедри.

Кафедра приймає рішення про схвалення чи відхилення звіту (за необхідністю його доопрацювання), а також надає рекомендації щодо подальшого використання результатів стажування в навчально-виховному процесі чи науково-дослідній роботі. Зазначене рішення кафедри враховується при атестації й висуненні на заміщення науково-педагогічних посад. Документи про проходження стажування (план, звіт, відгук) подаються до відділу кадрового забезпечення університету.

4. Права і обов'язки науково-педагогічних працівників кафедри

4.1. Науково-педагогічні працівники кафедри мають право:

4.1.1. Брати участь в обговоренні та вирішенні питань діяльності університету (факультету) на засіданнях Вченої ради університету та факультету, факультетів, кафедр, інших структурних підрозділів і вносити пропозиції щодо вдосконалення навчальної, методичної, науково-дослідної та виховної роботи.

4.1.2. Брати участь у добровільних об'єднаннях.

4.1.3. На захист професійної честі, гідності.

4.1.4. Виявляти педагогічну ініціативу, вільно обирати форми, методи і засоби навчання.

4.1.5. На нормований робочий день, скорочений робочий тиждень і подовжену оплачувану відпустку, виплату пенсій, встановлення премій і надбавок до посадового окладу відповідно до чинного законодавства.

4.1.6. Брати участь у наукових і науково-практичних конференціях, симпозіумах, семінарах та інших подібних заходах, що проводяться вищими навчальними закладами і науковими установами.

4.1.7. Користуватися усіма об'єктами матеріально-технічної бази, послугами технічних, навчально-допоміжних служб (в т. ч. електронною мережею «Інтернет»), наявними можливостями для виконання службових обов'язків.

4.1.8. Обирати та бути обраним до Вченої ради факультету, університету, науково-методичної ради.

4.1.9. Обмінюватися навчальним, науковим, педагогічним досвідом роботи з науково-педагогічними колективами інших кафедр університету та інших закладів освіти.

4.1.10. Знайомитися з підсумками перевірки своєї роботи, проведеної керівництвом кафедри чи представниками вищих інстанцій.

4.1.11. Отримувати матеріальну допомогу згідно з чинним законодавством.

4.2. До обов'язків науково-педагогічних працівників кафедри належать:

4.2.1. Знати вимоги Президента України, Верховної Ради України, Міністра внутрішніх справ України, Міністра освіти та науки України щодо підготовки фахівців з спеціальностей за якими здійснюється підготовка студентів; неухильно керуватися ними в роботі.

4.2.2. Суворо дотримуватися вимог Статуту ДДУВС та Правил внутрішнього розпорядку в університеті, бути взірцем високої моральної

чистоти, сумлінного й ініціативного ставлення до виконання своїх службових обов'язків в обсязі завдань за посадою, з гідністю і честю поводити себе у побуті.

4.2.3. Додержуючись педагогічної етики і моралі, проводити на високому рівні всі різновиди навчальних занять зі студентами відповідно до розкладу та встановленої норми навчального навантаження, використовувати у навчальному процесі індивідуальний підхід, знати індивідуально-психологічні якості студентів; забезпечувати умови для засвоєння ними навчальних програм на рівні обов'язкових вимог щодо змісту та обсягу освіти.

4.2.4. Готувати студентів до свідомого життя в дусі взаєморозуміння, миру й злагоди між усіма народами, етнічними, національними та релігійними групами.

4.2.5. Виховувати у студентів повагу до батьків, старших за віком; до народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни.

4.2.6. Захищати студентів від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігати вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам.

4.2.7. Розробляти та постійно удосконалювати навчально-методичне забезпечення освітнього процесу з дисциплін кафедри відповідно до нормативних актів МОН та МВС України.

4.2.8. Брати активну участь у розповсюдженні правових знань серед населення.

4.2.9. В навчальній та науково-дослідній роботі забезпечувати постійний зв'язок із фаховою практикою.

4.2.10. Дбайливо ставитися до майна університету.

5. Відповідальність науково-педагогічних працівників кафедри

5.1. Кафедра несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання поставлених завдань та функцій, передбачених даним положенням та іншими нормативно-правовими актами.

6. Керівництво кафедри

6.1. Керівник кафедри обирається за конкурсом таємним голосуванням вченою радою університету строком на п'ять років з урахуванням пропозицій трудового колективу факультету та кафедри.

Керівництво кафедрою здійснює завідувач кафедри, який не може перебувати на посаді більш як два строки.

Завідувач кафедри повинен мати науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання відповідно до профілю кафедри. Керівник кафедри призначається у встановленому законом порядку і несе персональну відповідальність за виконання кафедрою покладених на неї завдань, забезпечує організацію освітнього процесу, виконання навчальних планів і

програм навчальних дисциплін, здійснює контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, навчально-методичною та науковою діяльністю науково-педагогічних працівників.

6.2. У разі тимчасової відсутності завідувача кафедри (відрядження, відпустки, тимчасової втрати працездатності) виконання його обов'язків покладається на професора або одного з доцентів кафедри.

6.3. Завідувач кафедри:

6.3.1. Здійснює загальне керівництво, організацію та контроль з усіх напрямів діяльності колективу кафедри.

6.3.2. Організовує розробку передбачених документів з планування, організації та обліку навчальної, виховної, методичної та науково-дослідної роботи кафедри.

6.3.3. Розподіляє навчальне навантаження серед науково-педагогічного складу кафедри з наступним обговоренням та затвердженням на засіданні кафедри, здійснює облік та контроль за його виконанням.

6.3.4. Здійснює контроль за дотриманням підлеглими інструкцій з охорони праці.

6.3.5. Планує та керує роботою щодо створення та вдосконалення навчально-матеріальної бази кафедри, розробляє методику її використання у навчальному процесі, вживає заходів стосовно її підтримання в належному стані.

6.3.6. Розробляє та подає у встановленому порядку звіти, доповідні записки тощо.

6.3.7. Керує та особисто бере участь у науковій роботі кафедри, організовує контроль за виконанням плану науково-дослідної роботи науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів, запроваджує результати цієї роботи до освітнього процесу.

6.4. Завідувач кафедри має право:

6.4.1. Представляти інтереси кафедри на Вченій раді, оперативних нарадах, ректораті університету.

6.4.2. Поручувати перед керівництвом університету клопотання про заохочення підлеглих з урахуванням їх ділових і особистих якостей, результатів роботи.

6.4.3. Працювати за сумісництвом безпосередньо в університеті та в інших закладах освіти відповідно до порядку та умов, передбачених законодавством.

6.4.4. Навчатися у вищих закладах освіти.

6.4.5. Поручувати перед керівництвом вищого закладу освіти клопотання про дострокове зняття з підлеглому накладеного раніше стягнення.

6.4.6. Вимагати від підлеглих знання і неухильного виконання вимог даного положення, їхніх посадових інструкцій та функціональних обов'язків.

6.4.7. Поручувати клопотання про накладення стягнення на працівника кафедри в разі вчинення ним порушення дисципліни або застосування заходів заохочення за наявних підстав.

6.4.8. Поєднувати заходи заохочення і стягнення, диференціювати відповідальність залежно від характеру проступку та особи порушника, дотримуватись принципу послідовного виховного впливу на підлеглих.

6.4.9. Сприяти керівництву університету у зміцненні дисципліни.

6.4.10. Використовувати силу громадського впливу колективу кафедри на порушників дисципліни.

6.5. Завідувач кафедри зобов'язаний:

6.5.1. Обґрунтовувати штатну чисельність науково-педагогічного та навчально-допоміжного складу кафедри.

6.5.2. Організовувати та здійснювати контроль за підготовкою науково-педагогічних працівників до занять та якістю їх проведення, узагальнювати й аналізувати результати контролю, обговорювати на засіданнях кафедри і визначати заходи щодо усунення виявлених недоліків.

6.5.3. Знати ділові та професійні якості підлеглих, здійснювати індивідуальну роботу з формування у них високих моральних якостей, свідомого виконання своїх службових обов'язків, виявляти турботу з питань соціального захисту членів кафедри і вносити пропозиції щодо встановлення їм посадових премій.

6.5.4. Постійно вдосконалювати власну професійну майстерність, підтримуючи високий науково-педагогічний та теоретичний рівень викладання.

6.5.5. Керувати розробкою та брати особисту участь у розробці навчально-методичних матеріалів (підручників, навчальних посібників, планів, завдань, методичних розробок), розглядати та обговорювати їх на засіданнях кафедри, подавати їх на затвердження у встановленому порядку.

6.5.6. Розглядати та затверджувати індивідуальні плани роботи науково-педагогічних працівників на навчальний рік.

6.5.7. Організовувати роботу з підвищення кваліфікації та педагогічної майстерності науково-педагогічного складу, розробляти індивідуальні завдання на стажування та підвищення кваліфікації, розглядати звіти науково-педагогічних працівників за результатами стажування та підвищення кваліфікації.

6.5.8. Проводити роботу з удосконалення освітнього процесу на кафедрі та збагачення його новітніми досягненнями науки і техніки, розробки і впровадження в навчальний процес ефективних методів та засобів навчання, узагальнення та розповсюдження досвіду роботи кращих викладачів, а також досвіду інших вищих закладів освіти та науково-дослідницьких установ.

6.5.9. Організовувати роботу з викладачами-початківцями, допомагати їм у професійному становленні та оволодінні професійною майстерністю, визначати готовність та допускати їх до самостійного проведення занять.

6.5.10. Забезпечувати організацію поточного та підсумкового контролю успішності студентів, визначати їх зміст, порядок та методiku проведення.

6.5.11. Організовувати та здійснювати керівництво практикою та стажуванням студентів, аналізувати результати, розробляти пропозиції щодо

вдосконалення.

6.5.12. Брати активну участь у виховній роботі на курсах факультету та університету, у навчальних групах.

6.5.13. Вивчати та аналізувати відгуки на роботу випускників, результати роботи екзаменаційної комісії, інспектувань та перевірок, вживати дієвих заходів щодо усунення виявлених недоліків.

6.5.14. Своєчасно розробляти та подавати у встановленому порядку звіти, доповідні записки.

6.5.15. Регулярно проводити засідання кафедри та обговорювати на них найважливіші теоретичні та навчально-методичні проблеми. Брати участь в оперативних нарадах при деканові, ректораті, інших організаційних заходах.

6.5.16. Стежити за обслуговуванням службових приміщень кафедри, дотриманням протипожежного стану.

7. Майно і кошти

7.1. Для забезпечення виконання покладених на кафедру завдань та функцій структурному підрозділу передаються матеріально-технічні цінності.

8. Заключні положення

8.1. Покладання на структурний підрозділ функцій, не передбачених даним положенням, не допускається.

Декан факультету

ПІБ

Додаток В.5

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ про навчально-методичне відділення факультету Вищого навчального закладу

1. Загальні положення

1.1. Навчально-методичне відділення (далі – НМВ) є структурним підрозділом факультету Вищого навчального закладу (далі – факультет), роботу якого контролює декан факультету.

1.2. НМВ у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, указами та розпорядженнями Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Статутом університету, Положенням про факультет, наказами та дорученнями ректора університету, дорученнями з напряму роботи, дорученнями декана факультету та даним положенням.

1.3. НМВ здійснює свою роботу в тісному контакті з керівництвом, Вченою радою факультету, кафедрами факультету та структурними підрозділами університету.

1.4. НМВ очолює завідувач, який призначається на посаду та звільняється з посади наказом ректора університету у встановленому законодавством порядку.

1.5. Штатна чисельність НМВ визначається штатом університету. До складу НМВ входять: завідувач, старші інспектори та методисти.

2. Основні завдання навчально-методичного відділення факультету

2.1. Основними завданнями НМВ є:

2.1.1. Перспективне планування та організація навчальної і методичної роботи на факультеті.

2.1.2. Координація роботи кафедр факультету з навчальної та методичної діяльності.

2.1.3. Контроль за проведенням навчальної та методичної роботи.

2.1.4. Аналіз стану навчальної та методичної роботи факультету та розроблення пропозицій щодо її вдосконалення.

2.1.5. Надання методичної допомоги працівникам факультету в організації і проведенні навчальної та методичної роботи.

2.1.6. Організація та проведення спільно з іншими факультетами та кафедрами навчально-методичних семінарів, круглих столів, студентських олімпіад, вікторин, конкурсів.

2.1.7. Сприяння підвищенню кваліфікації науково-педагогічних кадрів факультету.

2.1.8. Здійснення інформаційно-аналітичної роботи, узагальнення та поширення передового досвіду навчально-методичної роботи.

2.1.9. Участь у розробці проектів наказів і доручень ректора, доручень

проректора з наряду роботи, доручень декана факультету щодо організації та удосконалення навчально-методичної роботи.

2.1.10. Організація практичного навчання студентів факультету.

2.1.11. Підготовка необхідних матеріалів для розгляду на оперативній нараді при декані факультету, проректорі з наряду роботи, ректораті та Вченій раді університету, Вченій раді факультету.

2.1.12. Аналіз та узагальнення звітів кафедр факультету у частині здійснення ними навчальної та методичної роботи.

2.1.13. Участь у підготовці документів для проходження процедур акредитації та ліцензування.

2.1.14. Ведення обліку та підготовка статистичної звітності з питань навчальної та методичної роботи факультету.

3. Функції навчально-методичного відділення факультету

Основними функціями НМВ є:

3.1. Планування освітнього процесу.

3.1.2. Підготовка та виконання плану роботи НМВ.

3.1.3. Ведення номенклатурних та контрольних-наглядних справ, діловодства в НМВ, облік, зберігання та використання навчальної документації факультету.

3.1.4. Внесення пропозицій щодо формування зведеного графіка освітнього процесу на навчальний рік.

3.1.5. Підготовка графіків та розкладів навчальних занять, модульних контролів, екзаменаційних сесій, атестації студентів.

3.1.6. Участь у розробці проектів наказів та доручень з питань, що належать до сфери діяльності відділення (про назви (шифри) навчальних груп; про закріплення навчальних дисциплін за кафедрами; про закріплення навчальних аудиторій за навчальними групами; про проведення модульних контролів та екзаменаційних сесій; про проведення атестації студентів).

3.1.7. Підготовка пропозицій факультету щодо призначення голів екзаменаційних комісій (далі – ЕК) та надання їх до навчально-методичного відділення (далі – НМВ університету).

3.1.8. Методична допомога, консультування секретарів ЕК стосовно правильності заповнення документів, що фіксують роботу ЕК.

3.1.9. Участь у підготовці документів, необхідних для замовлення, видачі та обліку документів про освіту, у тому числі їх дублікатів.

3.1.10. Участь у підготовці відповідей на запити щодо підтвердження факту навчання.

3.2. Контроль та аналіз результатів навчально-методичної роботи факультету.

3.2.1. Контроль за дотриманням навчальної дисципліни науково-педагогічними працівниками та студентами факультету.

3.2.2. Контроль за правильністю та своєчасністю внесення методистами факультету даних про результати складання підсумкового контролю до АС «Деканат».

3.2.3. Контроль за правильністю заповнення документів, у яких

фіксуються результати навчання студентів факультету (журнали обліку роботи академічних груп, відомості обліку успішності, залікові книжки, індивідуальні навчальні плани, навчальні картки).

3.2.4. Узагальнення та аналіз звітів факультету та кафедр про результати поточного, модульного та підсумкового контролю успішності студентів та складання узагальненого звіту до НМВ університету.

3.3. Методичне забезпечення освітнього процесу.

3.3.1. Організація та здійснення контролю за підготовкою, поповненням та оновленням навчально-методичних комплексів навчальних дисциплін на навчальний рік.

3.3.2. Підготовка доповідей, звітів, довідок та інших матеріалів з питань навчально-методичної роботи факультету.

3.3.3. Узагальнення пропозицій кафедр з питань здійснення навчально-методичної роботи та надання їх до НМВ університету.

3.3.4. Аналіз та узагальнення стану виконання планів роботи кафедр з методичної роботи.

3.3.5. Вивчення, узагальнення та поширення передового досвіду методичної роботи.

3.3.6. Координація діяльності кафедр факультету щодо проведення олімпіад та вікторин.

3.3.7. Здійснення контролю та аналізу якості результатів проведення педагогічного контролю та взаємних відвідувань навчальних занять науково-педагогічними працівниками факультету.

3.4. Практичне навчання.

3.4.1. Контроль за діяльністю кафедр факультету щодо організації практичного навчання студентів.

3.4.2. Сприяння діяльності кафедр щодо взаємодії з практичними підрозділами ОВС, іншими правоохоронними, правозахисними органами, прокуратурою, судом, юридичними службами підприємств, установ та організацій, залучення їх працівників до освітнього процесу.

3.4.3. Участь у проведенні інструктажів студентів з питань, пов'язаних з практичним навчанням.

3.4.4. Узагальнення звітів кафедр щодо результатів проведення практик, вибіркового контролю проходження всіх видів практичної підготовки студентів.

3.4.5. Узагальнення пропозицій кафедр з питань удосконалення практичної підготовки студентів, впровадженні інноваційних форм практичного навчання та надання їх до НМВ університету.

4. Керівництво навчально-методичного відділення факультету

4.1. На посаду завідувача НМВ призначається особа, яка вільно володіє українською мовою, має вищу освіту та педагогічний стаж роботи не менше п'яти років.

4.2. Завідувач НМВ безпосередньо підпорядковується декану факультету або особі, яка його заміщує.

4.3. Завідувач НМВ:

4.3.1. Організовує та контролює діяльність працівників НМВ щодо вчасного та якісного виконання покладених на них завдань та функцій.

4.3.2. Бере участь у розробці плану роботи факультету, готує річні плани роботи НМВ. Організовує поточне і перспективне планування навчально-методичної роботи факультету. Координує розробку навчально-методичної документації.

4.3.3. Готує співдоповіді на засідання Вченої ради факультету про підсумки навчальної та навчально-методичної роботи факультету, узагальнює пропозиції кафедр з питань удосконалення навчально-методичної роботи.

4.3.4. Забезпечує використання і вдосконалення методів організації освітнього процесу і сучасних освітніх технологій.

4.3.5. Здійснює контроль за якістю навчального процесу, об'єктивною оцінкою результатів навчальної діяльності студентів відповідно до галузевого стандарту.

4.3.6. Надає допомогу науково-педагогічним (педагогічним) працівникам факультету в освоєнні і розробленні інноваційних програм і технологій.

4.3.7. Здійснює контроль за навчальним навантаженням студентів. Забезпечує підготовку розкладу навчальних занять і інших видів навчальної діяльності студентів. Узгоджує його.

4.3.8. Організовує розробку проектів наказів та доручень з питань освітнього процесу та навчально-методичної роботи.

4.3.9. Організовує педагогічний контроль.

4.3.10. Вживає заходи по оснащенню навчальних аудиторій, методичних кабінетів сучасним устаткуванням, наочністю і технічними засобами навчання, поповненню бібліотек і методичних кабінетів навчально-методичною і періодичною літературою.

4.3.11. Організовує виставки методичних розробок науково-педагогічних працівників, семінари, конференції.

4.3.12. Узагальнює та поширює інформацію про передові технології навчання (в тому числі інформаційні), передовий вітчизняний і світовий досвід у сфері освіти.

4.4. Завідувач НМВ має право:

4.4.1. Вимагати від керівників кафедр своєчасного надання звітності щодо освітнього процесу, дотримання розкладів навчальних та інших видів занять, екзаменів та атестації студентів.

4.4.2. Вносити пропозиції до плану роботи факультету, Вченої ради факультету.

4.4.3. Розглядати факти порушення освітнього процесу, вимагати від керівників кафедр і науково-педагогічних працівників пояснення з приводу причин таких порушень.

4.4.4. Клопотати перед деканом факультету щодо заохочення або накладення дисциплінарних стягнень стосовно науково-педагогічних

працівників, а також працівників НМВ.

4.4.5. Ініціювати перед керівництвом факультету проведення перевірок кафедр з питань навчально-методичної роботи.

4.4.6. Отримувати у встановленому порядку від посадових осіб та структурних підрозділів університету документи та інші матеріали, необхідні для виконання посадових обов'язків.

4.4.7. Підписувати і візувати документи, що входять до його компетенції.

4.4.8. Давати підлеглим йому працівникам доручення з питань, що входять до їх функціональних обов'язків, контролювати своєчасність та якість їх виконання, одержувати від них необхідні документи і матеріали.

4.4.9. Контролювати теоретичний та методичний рівень проведення занять, стан їх навчально-методичного забезпечення.

4.5. Завідувач НМВ зобов'язаний:

4.5.1. Брати участь у розробці плану роботи факультету.

4.5.2. Організовувати підготовку статистичної звітності, інших звітів до МВС і МОН України стосовно навчальної та методичної роботи факультету, підготовку відповідей на запити юридичних та фізичних осіб з питань, що належать до компетенції НМВ, брати участь у планових заходах щодо підготовки документів для проходження процедур ліцензування та акредитації.

4.5.3. Організовувати підготовку доповідей на засідання Вченої ради факультету а також звітів, довідок та інших матеріалів з питань навчальної та методичної роботи.

4.5.4. Брати участь у здійсненні розподілу та контролі за використанням аудиторного фонду факультету.

4.5.5. Організовувати підготовку розкладів навчальних та інших видів занять, модульних контролів, екзаменаційних сесій студентів, розкладів проведення атестації та узагальнення результатів їх проведення.

4.5.6. Організовувати підготовку узагальненого звіту про роботу екзаменаційних комісій факультету.

4.5.7. Організовувати узагальнення пропозицій кафедр з питань впровадження інноваційних форм та методів навчання, здійснення навчально-методичної роботи.

4.5.8. Організовувати підготовку навчально-методичних розробок та рекомендацій щодо організації освітнього процесу.

4.5.9. Організовувати контроль за навчальною дисципліною науково-педагогічних працівників та педагогічний контроль з боку керівництва та досвідчених науково-педагогічних працівників факультету.

4.5.10. Контролювати якість та результати здійснення педагогічного контролю та взаємних відвідувань навчальних занять науково-педагогічними працівниками.

4.5.11. Організовувати діяльність кафедр щодо проведення практичної підготовки студентів.

4.5.12. Організовувати підготовку та виконання плану роботи НМВ.

4.5.13. Контролювати виконання функціональних обов'язків працівниками НМВ.

4.5.14. Здійснювати підбір, розстановку та виховну роботу з персоналом НМВ, визначати його функціональні обов'язки.

4.5.15. Контролювати дотримання працівниками НМВ правил і норм охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежного захисту.

4.5.16. Дотримуватися вимог професійної етики.

4.5.17. Дотримуватися режиму конфіденційності, не розголошувати персональні дані працівників факультету, інших осіб, що стали відомі у процесі роботи.

4.5.18. Організувати ведення діловодства в НМВ, облік, зберігання та використання навчальної документації, номенклатурних та контрольно-наглядових справ.

5. Майно і кошти

5.1. Для забезпечення виконання покладених на НМВ завдань та функцій йому передаються матеріально-технічні цінності.

6. Заключні положення

6.1. Покладення на НМВ завдань та функцій, не передбачених даним положенням, не допускається.

Декан факультету

ПІБ

Додаток В.6

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ про факультет Вищого навчального закладу

1. Загальні положення

1.1. Факультет Вищого навчального закладу (далі – факультет) – структурний підрозділ Вищого навчального закладу (далі – університет), який створюється відповідно до вимог чинного законодавства, об'єднує не менш як три кафедри та/або лабораторії, які забезпечують підготовку не менше 200 здобувачів вищої освіти (далі – студенти) денної форми навчання.

Факультет підпорядковується ректору університету.

1.2. Факультет у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Статутом, Положенням про Вчену раду, Положенням про ректорат університету та даним Положенням.

1.3. Факультет здійснює свою роботу в тісному контактi з керівництвом, Вченою радою та структурними підрозділами університету.

1.4. Керівництво факультетом здійснює декан, який призначається на посаду і звільняється з неї наказом ректора університету відповідно до чинного законодавства.

1.5. Штатна чисельність факультету визначається штатним розписом Університету. До складу факультету входять такі підрозділи:

- кафедри: загальноправових дисциплін, кримінально-правових дисциплін, господарсько-правових дисциплін, цивільно-правових дисциплін, соціально-гуманітарних дисциплін, фізичного виховання;
- відділення довузівської підготовки, профорієнтаційної роботи та сприяння працевлаштуванню випускників;
- навчально-методичне відділення.

1.6. Факультет може мати печатку зі своїм найменуванням, власну символіку та атрибутику. Печатка факультету зберігається у декана та використовується для оформлення довідок про навчання студентів, характеристик студентів, навчальних карток та ін.

2. Основні завдання факультету

2.1. Основними завданнями факультету є:

2.1.1. Проведення на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного освітнього ступеня (бакалавр, магістр) за спеціальностями «Правознавство», «Право», «Правоохоронна діяльність».

2.1.2. Проведення наукової діяльності шляхом наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки

наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі.

2.1.3. Участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу.

2.1.4. Формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах.

2.1.5. Забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності.

2.1.6. Створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів.

2.1.7. Збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства.

2.1.8. Поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян.

2.1.9. Налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту і культури.

2.1.10. Вивчення попиту на ринку праці спеціальностей за якими здійснюється підготовка студентів та сприяння працевлаштуванню випускників факультету.

2.1.11. Забезпечення виконання умов договору про навчання та інших платних освітніх послуг.

2.1.12. Впровадження в освітній процес досягнень передового світового досвіду в галузі освітньої діяльності, використання новітніх інформаційних технологій.

2.1.13. Проведення роботи з професійної орієнтації населення згідно з пріоритетами державної економічної та соціальної політики, світовим досвідом і конкурентноспроможністю національного ринку праці.

3. Функції факультету

3.1. Фундаментальна, наукова, професійна та практична підготовка громадян України.

3.2. Створення умов для здобуття студентами освітніх ступенів (бакалавр, магістр) відповідно до їхніх покликань, інтересів і здібностей.

3.3. Удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації.

3.4. Використання інновацій, спрямованих на розв'язання проблем і завдань сучасного етапу розвитку освіти й особистості.

4. Права і обов'язки факультету

4.1. Факультет має право:

4.1.1. Надавати пропозиції щодо визначення принципів та процедур забезпечення якості вищої освіти.

4.1.2. Здійснювати моніторинг та періодичний перегляд освітніх програм за спеціальностями «Правознавство», «Право», «Правоохоронна діяльність».

4.1.3. Щорічно оцінювати здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, педагогічних працівників факультету та регулярно оприлюднювати результати таких оцінювань на офіційному веб-сайті університету, інформаційних стендах університету та в будь-який інший спосіб.

4.1.4. Забезпечувати підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників.

4.1.5. Забезпечувати наявність необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою.

4.1.6. Забезпечувати наявність інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом.

4.1.7. Забезпечувати публічність інформації про освітні програми, ступені освіти та кваліфікації.

4.1.8. Забезпечувати ефективну систему запобігання та виявлення академічного плагіату у наукових працях працівників факультету і здобувачів вищої освіти.

4.1.9. Створювати необхідні умови для здобуття вищої освіти особами з особливими освітніми потребами.

4.1.10. Надавати пропозиції щодо розробки та реалізації освітніх програм в межах ліцензованої спеціальності.

4.1.11. Надавати пропозиції щодо визначення форми навчання та форми організації освітнього процесу на факультеті.

4.1.12. Надавати пропозиції щодо обрання типів програм підготовки бакалаврів і магістрів з переліку, що передбачений Міжнародною стандартною класифікацією освіти.

4.1.13. Надавати пропозиції щодо формування штатного розпису факультету.

4.1.14. Запроваджувати рейтингове оцінювання освітніх, науково-дослідницьких та інноваційних досягнень учасників освітнього процесу.

4.1.15. Розробляти спеціалізації, визначати їх зміст і програми навчальних дисциплін.

4.1.16. Готувати фахівців за замовленням підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій та за договорами з громадянами.

4.1.17. Створювати банки даних відповідно до потреб освітньої та науково-дослідної діяльності.

4.1.18. Отримувати кошти і матеріальні цінності (обладнання, транспортні засоби тощо) від органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій, громадян і благодійних фондів у порядку, встановленому чинним законодавством.

4.1.19. Проводити роботу щодо укладання договорів про спільну

діяльність з підприємствами, установами і організаціями в Україні та за її межами для виконання статутних завдань відповідно до чинного законодавства.

4.1.20. Користуватися пільгами, встановленими чинним законодавством для вищих навчальних закладів.

4.1.21. Мати інші права відповідно до законодавства України.

4.2. Права та обов'язки педагогічних, науково-педагогічних працівників та осіб, які навчаються, визначаються відповідно до Конституції і законодавства України, законодавчих та нормативних актів з питань вищої освіти, наукової та науково-технічної діяльності, Статуту університету, Правил внутрішнього розпорядку університету та даного Положення.

4.3. Права науково-педагогічних працівників та інших працівників факультету забезпечуються шляхом виконання ректором положень колективного договору, умов укладених трудових договорів (контрактів).

4.4. Права науково-педагогічних і педагогічних працівників:

- на академічну свободу, що реалізується в інтересах особи, суспільства та людства загалом;
- на академічну мобільність для провадження професійної діяльності;
- на захист професійної честі та гідності;
- брати участь в управлінні університетом, у тому числі обирати та бути обраним до вищого колегіального органу громадського самоврядування, Вченої ради університету чи факультету;
- обирати методи та засоби навчання, що забезпечують високу якість освітнього процесу;
- на забезпечення створення відповідних умов праці, підвищення свого професійного рівня, організацію відпочинку та побуту, встановлених законодавством, нормативними актами університету, умовами індивідуального трудового договору та колективного договору;
- безоплатно користуватися бібліотечними, інформаційними ресурсами, послугами навчальних, наукових, спортивних, культурно-освітніх підрозділів університету;
- на захист права інтелектуальної власності;
- на підвищення кваліфікації та стажування не рідше одного разу на п'ять років;
- одержувати житло, у тому числі службове, в установленому законодавством порядку;
- отримувати пільгові довогострокові кредити на будівництво (реконструкцію) і придбання житла в установленому законодавством порядку;
- брати участь в об'єднаннях громадян;
- на соціальне та пенсійне забезпечення в установленому законодавством порядку;
- бути членом і брати участь у діяльності професійних спілок, громадських об'єднань і політичних партій;
- приймати вмотивоване рішення про відмову від участі в науковій

(науково-технічній) діяльності, результати якої можуть порушити права самого наукового працівника або іншої людини, суспільства, завдати шкоди навколишньому природному середовищу або порушити етичні норми наукового співтовариства;

- на матеріальну підтримку виконуваних досліджень за рахунок коштів державного бюджету та інших джерел фінансування відповідно до законодавства України;

- на іменні та інші стипендії, а також премії, що встановлюються державою, юридичними та фізичними особами;

- на об'єктивну оцінку своєї діяльності та отримання матеріальної винагороди відповідно до кваліфікації, наукових результатів, якості та складності виконуваної роботи, а також на одержання доходу чи іншої винагороди від реалізації наукового або науково-технічного (прикладного) результату своєї діяльності;

- надавати консультативну допомогу, а також бути експертом відповідно до законодавства України;

- працювати за сумісництвом, зокрема на керівних наукових та науково-педагогічних посадах, за умови забезпечення уникнення конфлікту інтересів;

- провадити підприємницьку діяльність відповідно до законодавства України.

4.5. Обов'язки науково-педагогічних і педагогічних працівників:

4.5.1. Забезпечувати викладання на високому науково-теоретичному і методичному рівні навчальних дисциплін відповідної освітньої програми за спеціальністю, провадити наукову діяльність (для науково-педагогічних працівників).

4.5.2. Постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, наукову кваліфікацію (для науково-педагогічних працівників).

4.5.3. Дотримуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються в університеті, прищеплювати їм любов до України, виховувати їх у дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України та державних символів України.

4.5.4. Розвивати в осіб, які навчаються в університеті, самостійність, ініціативу, творчі здібності.

4.5.5. Представляти результати наукової та науково-технічної діяльності шляхом наукових доповідей, публікацій тощо;

4.5.6. Проходити в установленому порядку атестацію на відповідність займаній посаді.

4.5.7. Додержуватися етичних норм наукового співтовариства.

4.5.8. Дотримуватися Статуту університету, законів, інших нормативно-правових актів.

4.6. Права студентів

Студенти факультету крім прав, передбачених Законом України «Про освіту», мають право на:

4.6.1. Вибір форми навчання під час вступу до університету.

4.6.2. Безпечні і нешкідливі умови навчання, праці та побуту.

4.6.3. Трудову діяльність у позанавчальний час.

4.6.4. Додаткову оплачувану відпустку у зв'язку з навчанням за основним місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням.

4.6.5. Безоплатне користування бібліотеками, інформаційними фондами, навчальною, науковою та спортивною базами університету.

4.6.6. Безоплатне забезпечення інформацією для навчання у доступних форматах з використанням технологій, що враховують обмеження життєдіяльності, зумовлені станом здоров'я (для осіб з особливими освітніми потребами).

4.6.7. Користування виробничою, культурно-освітньою, побутовою, оздоровчою базами університету у порядку, передбаченому Статутом університету.

4.6.8. Участь у науково-дослідних роботах, конференціях, симпозіумах, виставках, конкурсах, представлення своїх робіт для публікації.

4.6.9. Участь у заходах з освітньої, наукової, науково-дослідної, спортивної, мистецької, громадської діяльності, що проводяться в Україні та за кордоном, у встановленому законодавством порядку.

4.6.10. Участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту, оздоровлення.

4.6.11. Внесення пропозицій щодо умов і розміру плати за навчання.

4.6.12. Участь у громадських організаціях.

4.6.13. Участь у діяльності органів громадського самоврядування університету, факультету, Вченої ради університету, факультету, органів студентсько-курсантського та студентського самоврядування.

4.6.14. Вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених освітньою програмою та робочим навчальним планом, в обсязі, що становить не менш як 25 відсотків загальної кількості ЄКТС, передбачених для даного рівня вищої освіти. При цьому здобувачі певного рівня вищої освіти мають право вибирати навчальні дисципліни, що пропонуються для інших рівнів вищої освіти, за погодженням з деканом факультету.

4.6.15. Навчання одночасно за декількома освітніми програмами, а також у декількох вищих навчальних закладах, за умови отримання тільки однієї вищої освіти за кожним ступенем за кошти державного (місцевого) бюджету.

4.6.16. Академічну мобільність, у тому числі міжнародну.

4.6.17. Отримання соціальної допомоги у випадках, встановлених законодавством.

4.6.18. Академічну відпустку або перерву в навчанні зі збереженням окремих прав здобувача вищої освіти, а також на поновлення навчання у порядку, встановленому Міністерством освіти і науки України.

4.6.19. Участь у формуванні індивідуального навчального плану.

4.6.20. Моральне та/або матеріальне заохочення за успіхи у навчанні,

науково-дослідній і громадській роботі, за мистецькі та спортивні досягнення тощо.

4.6.21. Захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства.

4.6.22. Безоплатне проходження практики на підприємствах, в установах, закладах та організаціях, а також на оплату праці під час виконання виробничих функцій згідно із законодавством.

4.6.23. Канікулярну відпустку тривалістю не менш як вісім календарних тижнів на навчальний рік.

4.6.24. Отримання цільових пільгових кредитів для здобуття вищої освіти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

4.6.25. Оскарження дій органів управління університету та їх посадових осіб, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

4.6.26. Спеціальний навчально-реабілітаційний супровід та вільний доступ до інфраструктури університету відповідно до медико-соціальних показань за наявності обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я.

4.7. Студенти, які навчаються в університеті за денною формою навчання, мають право на пільговий проїзд у транспорті у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

4.8. Студенти мають право на отримання студентського квитка.

4.9. Обов'язки студентів.

Студенти факультету, крім обов'язків, передбачених Законом України «Про освіту», зобов'язані:

4.9.1. Дотримуватися вимог законодавства, Статуту та Правил внутрішнього розпорядку університету.

4.9.2. Виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями.

4.9.3. Виконувати вимоги освітньої програми.

4.9.4. Вчасно інформувати керівництво факультету про неможливість з поважних причин відвідувати заняття, складати (перескладати) модульний контроль, заліки та іспити, виконувати індивідуальні та самостійні завдання.

4.10. За невиконання обов'язків і порушення Правил внутрішнього розпорядку університету ректор може накласти дисциплінарне стягнення на студента або відрахувати його з університету.

4.11. З університету студент може бути відрахований:

4.11.1. За власним бажанням.

4.11.2. За пропуски навчальних занять без поважної причини більше 20 % від аудиторного навантаження на семестр.

4.11.3. За появу на заняттях у навчальному корпусі, бібліотеці, гуртожитку, на території університету в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсикологічного сп'яніння.

4.11.4. За вироком суду, що вступає в законну силу.

4.11.5. За одноразове грубе порушення навчальної дисципліни або

Правил внутрішнього розпорядку університету (за погодженням з органом студентського самоврядування факультету).

4.11.6. За порушення умов договору про навчання в університеті.

4.11.7. У зв'язку з завершенням навчання за відповідною освітньою програмою.

4.11.8. В інших випадках, передбачених законом.

4.12. Студент, відрахований з університету до завершення навчання за освітньою програмою, отримує академічну довідку, що містить інформацію про результати навчання, назви дисциплін, отримані оцінки і здобуту кількість кредитів ЄКТС.

5. Керівництво та структура факультету

5.1. Керівництво факультетом здійснює декан, який не може перебувати на цій посаді більше ніж два строки. Декан факультету обирається за конкурсом таємним голосуванням Вченою радою університету.

5.2. Декан факультету повинен мати науковий ступінь та/або вчене (почесне) звання відповідно до профілю факультету.

5.3. Декан факультету безпосередньо підпорядковується ректору університету або особі, яка виконує його обов'язки.

Повноваження декана факультету визначаються положенням про факультет, яке затверджується Вченою радою університету.

5.4. У разі тимчасової відсутності декана (відрадження, відпустки, тимчасової втрати працездатності) виконання його обов'язків покладається на заступника декана або на завідувача кафедри, визначеного деканом.

5.5. Права та обов'язки декана факультету

Декан факультету:

5.5.1. Здійснює управління діяльністю факультету, координує роботу заступників декана, керівників структурних підрозділів факультету.

5.5.2. Представляє факультет у державних та інших органах, відповідає за результати його діяльності.

5.5.3. Видає відповідно до законодавства організаційно-розпорядчі документи, що стосуються діяльності факультету, які є обов'язковими для виконання всіма учасниками освітнього процесу факультету і можуть бути скасовані ректором університету, якщо вони суперечать законодавству, Статуту університету чи завдають шкоди інтересам університету.

5.5.4. Затверджує рішення Вченої ради факультету.

5.5.5. Вносить керівництву університету пропозиції щодо:

- створення робочих органів факультету;
- призначення заступників декана факультету;
- формування контингенту осіб, які виявили бажання навчатися на факультеті, у визначеній кількості за відповідними спеціальностями (спеціалізаціями);
- поновлення, переведення та відрахування осіб, які навчаються на факультеті, за погодженням з органами студентського самоврядування;
- заохочення (притягнення до дисциплінарної

відповідальності) студентів та працівників факультету.

5.5.6. Погоджує призначення науково-педагогічних та інших працівників факультету.

5.5.7. Розробляє посадові інструкції працівників факультету та визначає обсяг їх функціональних обов'язків.

5.5.8. Узгоджує розклад навчальних занять, графіки освітнього процесу, плани роботи структурних підрозділів факультету.

5.5.9. Здійснює контроль за якістю викладання навчальних дисциплін, навчально-методичною та науковою діяльністю науково-педагогічних працівників.

5.5.10. Узгоджує дозволи на навчання студентам за індивідуальними планами, затверджує індивідуальні графіки навчання та здійснює контроль за їх виконанням.

5.5.11. Надає дозволи на вільне відвідування лекцій з навчальних дисциплін, складання академічної різниці студентам, переведеним або поновленим на навчання.

5.5.12. Затверджує перезарахування навчальних дисциплін особам, що переводяться чи поновлюються в складі студентів.

5.5.13. Щороку розробляє план роботи факультету та звітує перед конференцією трудового колективу факультету.

5.5.14. Забезпечує дотримання вимог щодо охорони праці, законності, службової дисципліни та порядку.

5.5.15. Виконує інші повноваження, передбачені посадовими інструкціями та функціональними обов'язками декана факультету.

5.5.16. Має право вимагати від підпорядкованого складу знання та неухильного виконання вимог даного Положення, Правил внутрішнього розпорядку, посадових інструкцій та функціональних обов'язків.

5.5.17. Делегує, у разі необхідності, окремі свої повноваження заступникам.

5.6. Безпосереднє керівництво навчальним, методичним, науковим, виховним, адміністративно-господарським та іншими напрямками діяльності факультету здійснюють заступники декана відповідно до їх посадових інструкцій.

5.7. Заступники декана факультету призначаються ректором університету за погодженням з органом студентського самоврядування і підпорядковуються декану факультету.

Кандидат на посаду заступника декана повинен бути громадянином України, вільно володіти українською мовою, мати науковий ступінь (ступінь магістра) або вчене звання, а також досвід роботи не менше 5 років.

5.8. Кафедра факультету є базовим структурним підрозділом університету, що провадить освітню, методичну та наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузеву групою спеціальностей, до складу якого входить не менше п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і не менш як три з них мають науковий ступінь або вчене (почесне) звання.

5.9. Вчена рада факультету є колегіальним органом управління факультетом, що утворюється на п'ять років, склад якого затверджується наказом ректора протягом п'яти робочих днів з дня закінчення повноважень попереднього складу Вченої ради.

5.10. Повноваження Вченої ради факультету визначаються Вченою радою університету відповідно до Статуту університету.

5.11. Для вирішення поточних питань діяльності факультету створюється робочий орган – деканат.

Положення про деканат ухвалюється Вченою радою факультету та затверджується наказом ректора університету.

5.12. Відділення довузівської підготовки, профорієнтаційної роботи та сприяння працевлаштуванню випускників здійснює профорієнтаційну роботу на основі науково обґрунтованої системи форм, методів і засобів, спрямованої на вивчення індивідуальних особливостей та здібностей абітурієнтів, їх професійний відбір на спеціальності університету, а також сприяє працевлаштуванню випускників факультету.

5.13. Навчально-методичне відділення координує методичну роботу кафедр та деканату, забезпечує підготовку розкладів навчальних занять, модульних контролів та сесій, здійснює контроль за дотриманням науково-педагогічними працівниками та студентами розкладу навчальних занять, модульних контролів та сесій, аналізує та вживає заходів щодо підвищення результатів навчальних досягнень студентів.

6. Органи громадського самоврядування факультету

6.1. Конференція трудового колективу факультету є органом громадського самоврядування факультету.

6.2. В органі громадського самоврядування факультету повинні бути представлені всі категорії працівників факультету та виборні представники з числа осіб, які навчаються на факультеті. Не менш як 75 відсотків загальної чисельності делегатів виборного органу повинні становити наукові або науково-педагогічні працівники і не менш як 15 відсотків – виборні представники з числа студентів, які обираються студентами шляхом прямих таємних виборів. Делегати конференції трудового колективу факультету обираються терміном на один рік.

6.3. Орган громадського самоврядування факультету скликається не рідше ніж один раз на рік.

6.4. До компетенції органу громадського самоврядування факультету входить:

6.4.1. Заслуховування річного звіту декана факультету та оцінювання його діяльності.

6.4.2. Затвердження річного звіту про діяльність факультету.

6.4.3. Внесення пропозиції ректору університету про відкликання з посади декана факультету.

6.4.4. Обрання виборних представників до Вченої ради факультету.

6.4.5. Обрання кандидатур до вищого колегіального органу

громадського самоврядування університету.

6.5. Порядок проведення конференції трудового колективу факультету:

6.5.1. Конференція трудового колективу факультету скликається щорічно за тиждень до проведення конференції трудового колективу Університету. В інших випадках конференція трудового колективу факультету може бути скликана за ініціативою декана факультету та не менше як половини членів складу Вченої ради факультету.

6.5.2. Для проведення конференції трудового колективу факультету утворюється президія. До президії входять головуючий, заступник головуючого, два члени президії, декан.

6.5.3. Головуючим на засіданні конференції трудового колективу факультету обирається член трудового колективу, який має науковий ступінь або вчене звання.

6.5.4. Члени президії обираються з числа присутніх учасників конференції трудового колективу простою більшістю голосів членів трудового колективу.

6.5.5. Порядок денний конференції трудового колективу формується деканом, Вченою радою, учасниками конференції та затверджується простою більшістю присутніх.

6.5.6. Рішення конференції трудового колективу факультету вводяться в дію протоколами конференції трудового колективу, які підписуються головуючим та секретарем.

6.6. Загальні збори студентів є вищим органом студентського самоврядування факультету.

6.7. Статутний склад загальних зборів студентів становить 100 делегатів. Делегати обираються терміном на один рік. Статутний склад президії загальних зборів студентів налічує 5 осіб.

6.8. До компетенції вищого органу студентського самоврядування факультету входить:

6.8.1. Ухвалення Положення про студентське самоврядування, визначення структури, повноважень та порядку проведення прямих таємних виборів представницьких та виконавчих органів студентського самоврядування.

6.8.2. Заслуховування звітів представницьких, виконавчих і контрольно-ревізійних органів студентського самоврядування, оцінювання їх діяльності.

6.9. Органи студентського самоврядування можуть мати різноманітні форми (сенат, парламент, старостат, студентський ректорат, студентські деканати, студентські ради тощо).

6.10. Органи студентського самоврядування:

6.10.1. Беруть участь в управлінні факультетом у порядку, встановленому законодавством, Статутом університету, цим Положенням.

6.10.2. Беруть участь в обговоренні та вирішенні питань удосконалення освітнього процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, оздоровлення, побуту та харчування.

6.10.3. Проводять організаційні, просвітницькі, наукові, спортивні, оздоровчі та інші заходи.

6.10.4. Беруть участь у заходах (процесах) щодо забезпечення якості вищої освіти.

6.10.5. Захищають права та інтереси студентів, які навчаються на факультеті.

6.10.6. Делегують своїх представників до робочих, консультативно-дорадчих органів.

6.10.7. Приймають акти, що регламентують їх організацію та діяльність.

6.10.8. Беруть участь у вирішенні питань забезпечення належних побутових умов проживання студентів у гуртожитках та організації харчування студентів.

6.10.9. Розпоряджаються коштами та іншим майном, що перебувають на балансі та банківських рахунках органів студентського самоврядування.

6.10.10. Вносять пропозиції щодо змісту навчальних планів і програм.

6.10.11. Вносять пропозиції щодо розвитку матеріальної бази університету, у тому числі з питань, що стосуються побуту та відпочинку студентів.

6.10.12. Мають право оголошувати акції протесту.

6.10.13. Виконують інші функції, передбачені законодавством та положенням про студентське самоврядування.

6.11. Студентське самоврядування здійснюється на рівні академічної групи, курсу, факультету.

6.12. Орган студентського самоврядування може бути зареєстрований як громадська організація відповідно до законодавства.

6.13. Адміністрація університету не має права втручатися в діяльність органів студентського самоврядування.

7. Наукова діяльність та міжнародне співробітництво

7.1. Факультет провадить наукову, науково-технічну та іншу творчу діяльність, основні завдання і порядок організації якої визначаються положенням, що затверджує Міністерство освіти і науки України.

7.2. Фінансування наукових досліджень здійснюється за рахунок:

7.2.1. Коштів державного бюджету, що виділяються на проведення фундаментальних і науково-пошукових досліджень, а також виконання робіт у межах пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки.

7.2.2. Коштів, що надійшли до університету за виконання науково-дослідних і конструкторських робіт за договорами.

7.2.3. Власних коштів університету, кредитів та інших джерел, визначених чинним законодавством.

7.3. Наукова та науково-виробнича діяльність факультету є одним з головних засобів досягнення державних стандартів якості підготовки фахівців з вищою освітою та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації, що реалізуються за рахунок:

7.3.1. Інтеграції освітнього процесу, науки та виробництва.

7.3.2. Підготовки фахівців на основі використання досягнень науково-технічного прогресу та залучення студентів до участі в науково-дослідних роботах.

7.3.3. Організації наукової та науково-виробничої роботи у взаємозв'язку з освітнім процесом у межах діяльності кафедр, наукових гуртків, наукового товариства.

7.3.4. Проведення олімпіад (конкурсів) студентської творчості.

7.3.5. Залучення провідних учених і науковців до організації освітнього процесу.

7.4. Основними суб'єктами наукової та науково-виробничої діяльності факультету є науково-педагогічні, наукові працівники. До проведення наукових досліджень на кафедрах факультету залучаються як його штатні науково-педагогічні працівники, так і докторанти, аспіранти, студенти, стажисти-дослідники, викладачі-стажисти, працівники інших організацій.

7.5. Факультет має право на встановлення міжнародних зв'язків за погодженням з керівництвом університету.

7.6. Головними напрямками міжнародного співробітництва факультету є:

7.6.1. Участь у програмах міждержавного обміну студентами, аспірантами, науково-педагогічними та науковими працівниками.

7.6.2. Проведення спільних наукових досліджень.

7.6.3. Організація та участь у міжнародних конференціях, симпозіумах, конгресах та інших заходах.

7.6.4. Участь у міжнародних освітніх та наукових програмах.

7.6.5. Відрядження за кордон науково-педагогічних працівників для викладацької та наукової роботи здійснюється відповідно до міжнародних договорів України, Міністерства внутрішніх справ України, а також прямих договорів університету з іноземними партнерами.

8. Відповідальність факультету

Факультет несе відповідальність за:

8.1. Дотримання вимог законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про засади державної мовної політики» та інших законодавчих актів.

8.2. Дотримання державних стандартів освіти.

8.3. Забезпечення безпечних умов проведення освітньої діяльності.

8.4. Дотримання договірних зобов'язань з іншими суб'єктами освітньої, виробничої, наукової діяльності та громадянами, в тому числі за міжнародними угодами.

8.5. Збереження державного майна, що належить університету.

8.6. Соціальний захист учасників освітнього процесу.

9. Майно і кошти

9.1. Для забезпечення виконання покладених на факультет завдань та

функцій структурному підрозділу передаються матеріально-технічні цінності.

9.2. Матеріальна відповідальність за передані на факультет цінності покладаються на декана факультету, з якою укладається договір про повну матеріальну відповідальність.

10. Заключні положення

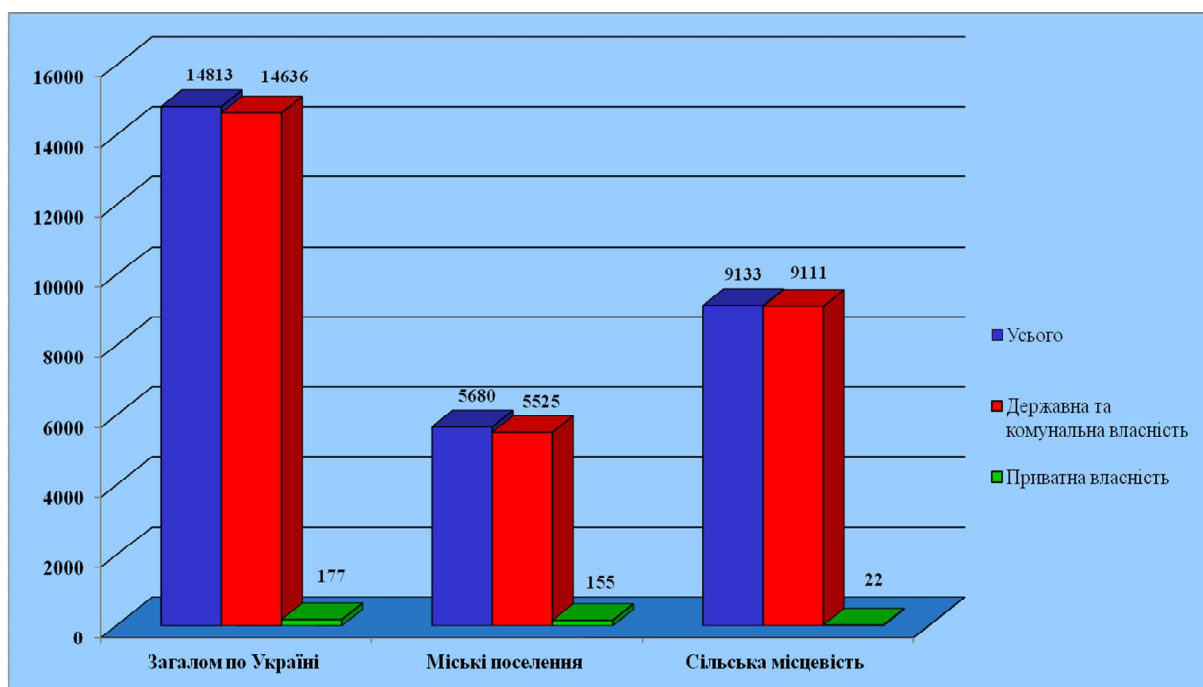
10.1. Покладання на факультет функцій, не передбачених даним Положенням, не допускається.

Декан факультету

ПІБ

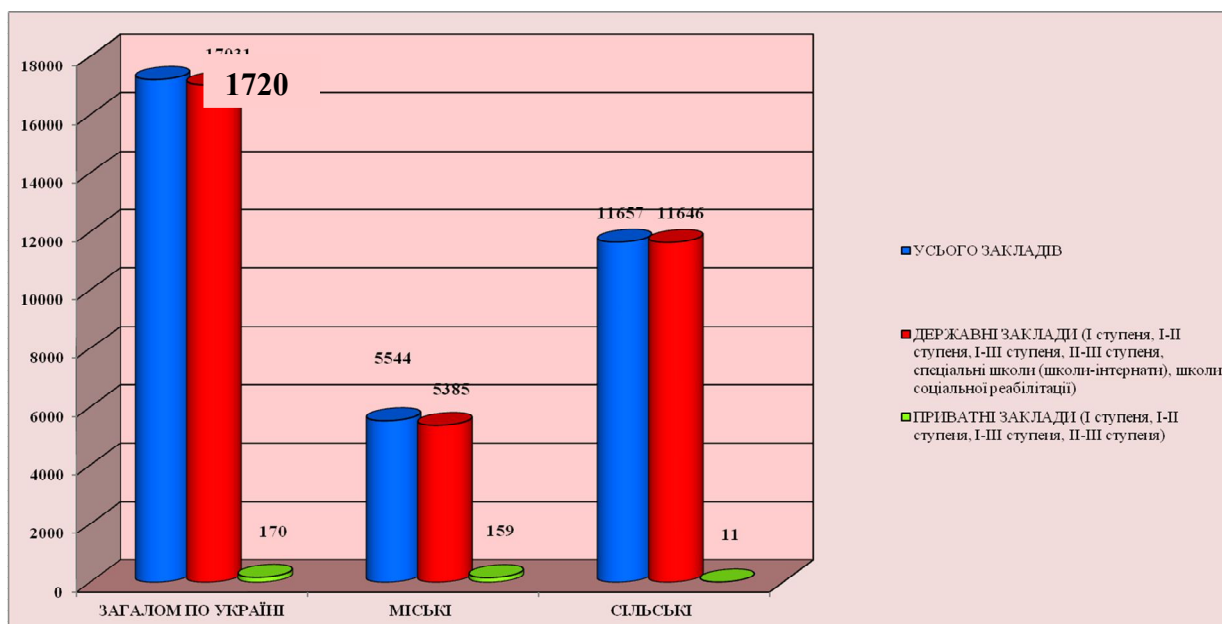
Додаток Г.1

КІЛЬКІСТЬ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЗА ФОРМАМИ ВЛАСНОСТІ НА КІНЕЦЬ 2015 РОКУ

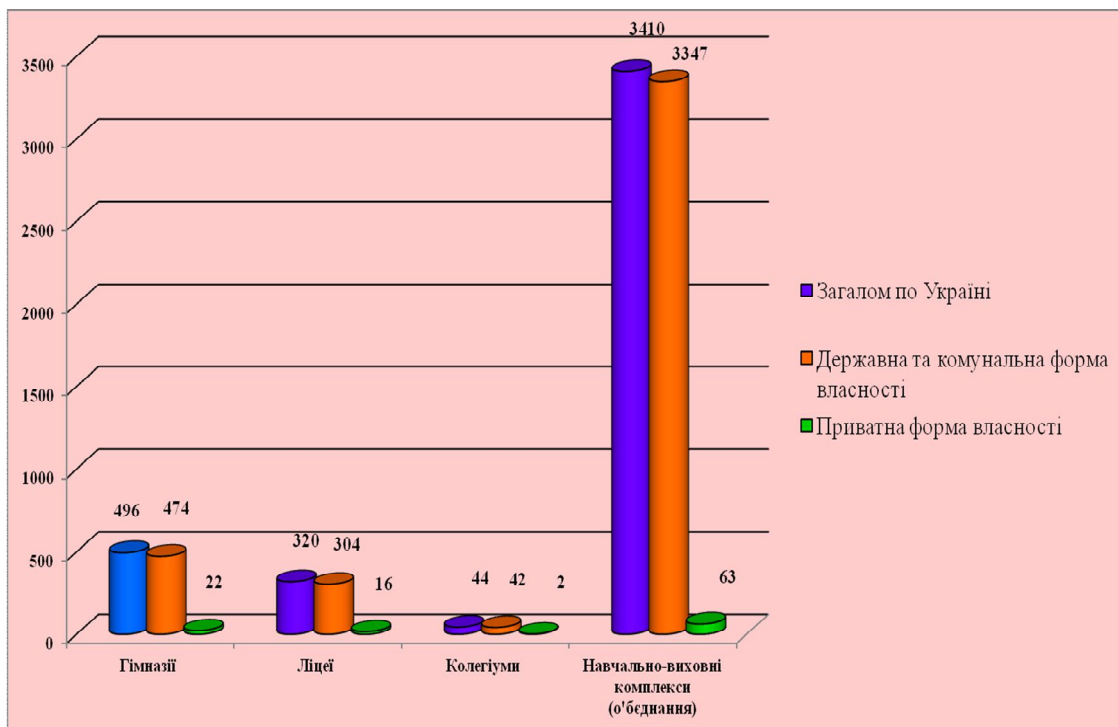
Додаток Г.2

КІЛЬКІСТЬ ДЕННИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НА ПОЧАТОК 2015-2016 НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

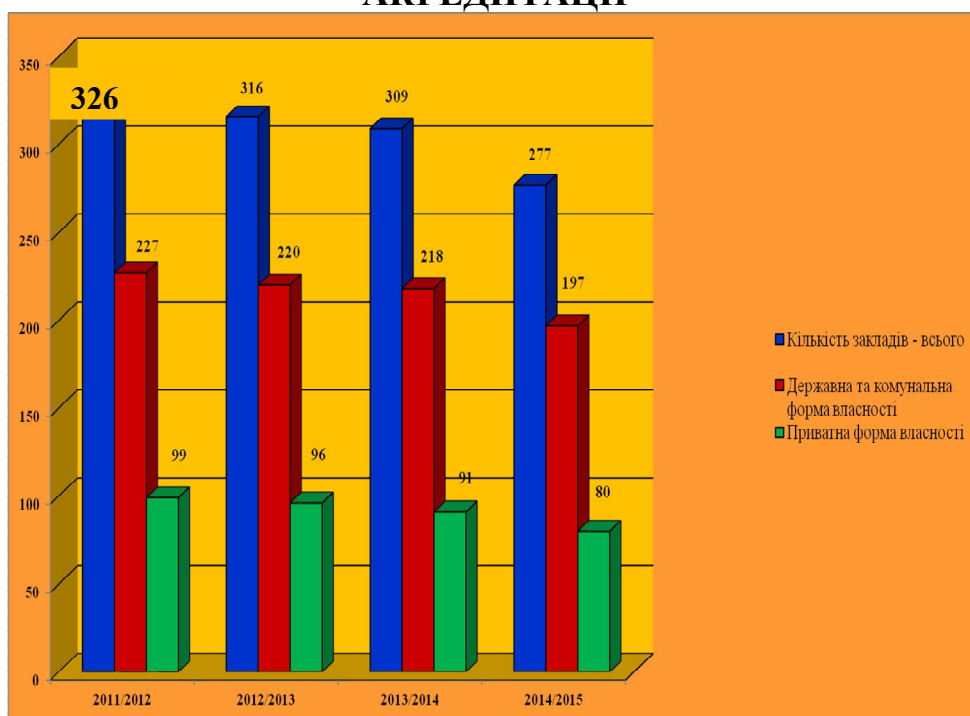
Додаток Г.3

КІЛЬКІСТЬ ДЕННИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НОВОГО ТИПУ НА ПОЧАТОК 2015-2016 НАВЧАЛЬНОГО РОКУ

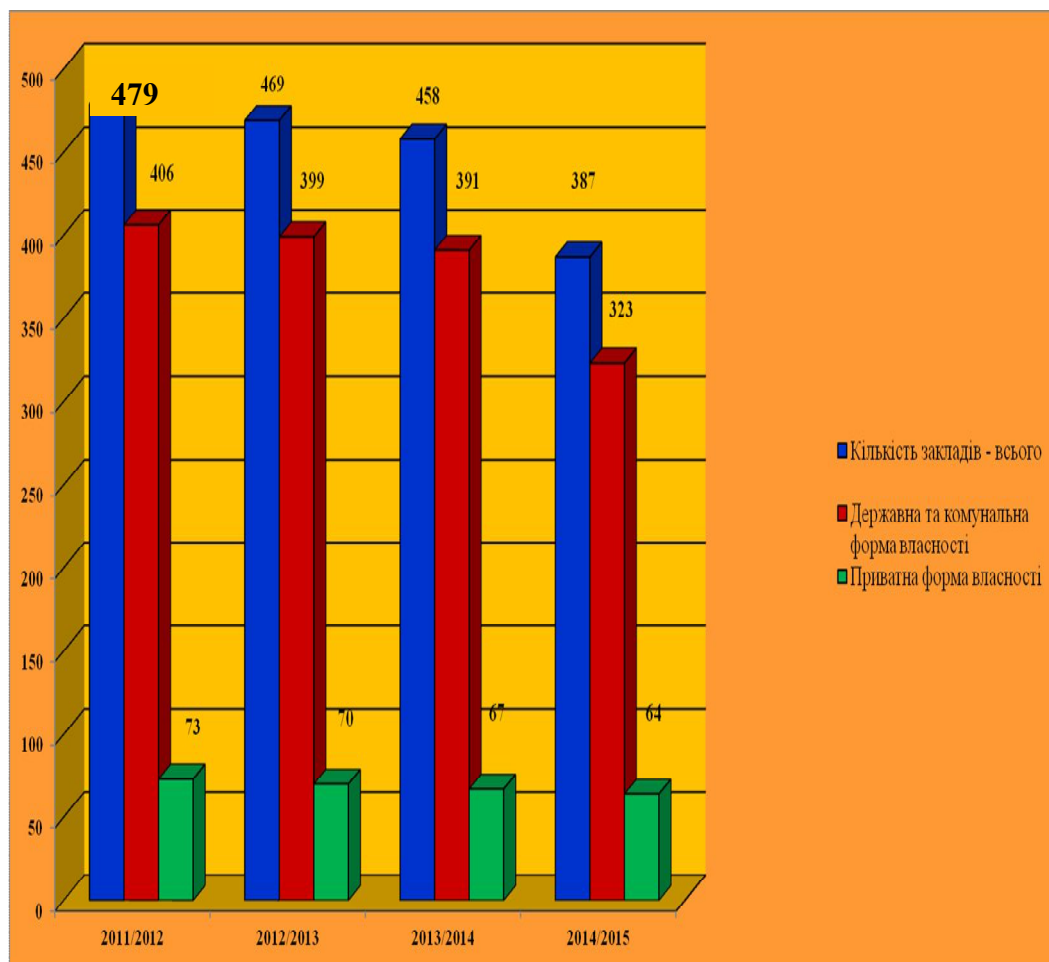
Додаток Г.4

ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ УКРАЇНИ ІІІ-ІV РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Додаток Г.5

ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ УКРАЇНИ І-ІІ РІВНІВ АКРЕДИТАЦІЇ

Додаток Д

(на початок навчального року)

	Прийнято студентів, тис.		Випущено фахівців, тис.		Кількість аспірантів ²	Кількість докторантів ²
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації		
1990	241,0	174,5	228,7	136,9	13374	...
1991	237,5	173,7	223,0	137,0	13596	503
1992	212,6	170,4	199,8	144,1	13992	592
1993	198,9	170,0	198,0	153,5	14816	765
1994	194,0	198,0	204,3	149,0	15643	927
1995	188,8	206,8	191,2	147,9	17464	1105
1996	183,4	221,5	185,8	155,7	19227	1197
1997	166,2	264,7	162,2	186,7	20645	1233
1998	164,9	290,1	156,9	214,3	21766	1247
1999	170,1	300,4	156,0	240,3	22300	1187
2000	190,1	346,4	148,6	273,6	23295	1131
2001	201,2	387,1	147,5	312,8	24256	1106
2002	203,7	408,6	155,5	356,7	25288	1166
2003	202,5	432,5	162,8	416,6	27106	1220
2004	182,2	475,2	148,2	316,2	28412	1271
2005	169,2	503,0	142,7	372,4	29866	1315
2006	151,2	507,7	137,9	413,6	31293	1373
2007	142,5	491,2	134,3	468,4	32497	1418
2008	114,4	425,2	118,1	505,2	33344	1476
2009	93,4	370,5	114,8	527,3	34115	1463
2010	129,1	392,0	111,0	543,7	34653	1561
2011	105,1	314,5	96,7	529,8	34192	1631
2012	99,8	341,3	92,2	520,7	33640	1814
2013	93,9	348,0	91,2	485,1	31482	1831
2014¹	69,5	291,6	79,1	405,4	27622	1759
2015¹	63,2	259,9	73,4	374,0	28487	1821

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

² На кінець 1990, 1991, ..., 2015 рр.

Додаток Е

Акти впровадження результатів дослідження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. ректора
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
підковник поліції

О.В. Золотоноша

_____ 2016 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
доцента кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ Савіщенко Вікторії Миколаївни
на тему: «Організаційне та правове забезпечення освіти і науки в Україні»
у навчальний процес Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ**

Комісія у складі завідувача кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Собакаря Андрія Олексійовича, завідувача кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Наливайко Лариси Романівни, професора кафедри тактико-спеціальної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Комісарова Олександра Геннадійовича склала цей акт про те, що основні результати дисертаційної роботи доцента кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Савіщенко Вікторії Миколаївни, які викладені у її наукових роботах:

1. Савіщенко В. М. Сутність та значення організації відомчої освіти для підготовки персоналу ОВС України / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Вип. 2 (61). – С. 62-69.
2. Савіщенко В. М. Поняття та мета політики держави у сфері освіти та науки в Україні / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Вип. 3 (62). – С. 55-61.
3. Савіщенко В. М. Поняття нормативно-правового регулювання освіти та науки в Україні в сучасних умовах становлення правової державності в Україні / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Запорізького державного інституту. – 2012. – Вип. 3. – С. 34-41.
4. Савіщенко В. М. Роль освіти в умовах утвердження соціальної та правової

- держави / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – Вип. 4 (63). – С. 87-96.
5. Савіщенко В. М. Порядок утворення вищих навчальних закладів України / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – Вип. 2 (66). – С. 267-276.
 6. Савіщенко В. М. Поняття та мета систематизації нормативно-правових актів у сфері освіти та науки / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – Вип. 3 (67). – С. 192-199.
 7. Савіщенко В. М. Принципи освіти в Україні на сучасному етапі державотворення / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – Вип. 23. – С. 60-65.
 8. Савіщенко В. М. Оновлення змісту науково-методичної діяльності педагогів / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – Вип. 4 (68). – С. 52-61.
 9. Савіщенко В. М. Порядок присудження наукових ступенів в умовах європейської інтеграції / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – Вип. 1 (70). – С. 178-186.
 10. Савіщенко В. М. Особливості підготовки та комплектації науково-педагогічних кадрів / В. М. Савіщенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – Вип. 2 (71). – С. 121-129.
 11. Савіщенко В. М. Функції адміністративно-правового управління національною системою наукових установ та їх характеристика / В. М. Савіщенко // Публічне право. – 2014. – Вип. 2 (14). – С. 59-66.
 12. Савіщенко В. М. Адміністративно-правовий механізм управління у сфері освіти / В. М. Савіщенко // Юридичний вісник. – 2014. – № 4. – С. 89-94.
 13. Савіщенко В. М. Генезис та становлення адміністративно-правового управління освіти та науки в Україні / В. М. Савіщенко // Национальный юридический журнал: теория и практика (Молдова). – 2014. – Вип. 5/9. – С. 72-77.
 14. Савіщенко В. М. Правовое развитие науки в Украине в системе интеграционных процессов / В. М. Савіщенко // Национальный юридический журнал: теория и практика (Молдова). – 2014. – Вип. 6 (10). – С. 38-41.
 15. Савіщенко В. М. Приоритетные направления реформирования финансового обеспечения образования и науки в Украине / В. М. Савіщенко // Закон и Жизнь (Legea si Viata) (Молдова). – 2014. – Вип. 9/2 (273). – С. 151-155.
 16. Савіщенко В. М. Понятие и классификация функций административно-правового управления национальной системой научных учреждений / В. М. Савіщенко // Закон и Жизнь (Legea si Viata) (Молдова). – 2014. –

- Вип. 10/2 (274). – С. 159-162.
17. Савіщенко В. М. Направлення совершенствования организационно-педагогического обеспечения учебно-воспитательного процесса в учебных учреждениях Украины / В. М. Савіщенко // Закон и Жизнь (Leges et Vita) (Молдова). – 2015. – Вип. 1/3 (277). – С. 92-95.
 18. Савіщенко В. М. Удосконалення організаційно-правових засад науково-методичного забезпечення у сфері освіти та науки / В. М. Савіщенко // Європейський політико-правовий дискурс (Чехія). – 2015. – Вип 1. – С. 279-284.
 19. Савіщенко В. М. Зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення освіти та науки [Електронний ресурс] / В. М. Савіщенко // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 4. – С. 277-281. – Режим доступу: http://par.in.ua/4_2015/85.pdf.
 20. Савіщенко В. М. Використання досвіду Великої Британії при модернізації адміністративно-правового забезпечення освіти в Україні / В. М. Савіщенко // Соціологія права. – 2015. – № 3-4 (14-15). – С. 176-183.
 21. Савіщенко В. М. Педагогічно-правовий аспект вдосконалення форм організації навчання [Електронний ресурс] / В. М. Савіщенко // Журнал східноєвропейського права. – 2015. – № 12. – С. 61-68. – Режим доступу: <http://easternlaw.com.ua/teoriya-ta-istoriya-derzhavi-i-prava-istoriya-politichnix-i-pravovix-uchen/savishhenko-v-m-pedagogichno-pravovij-aspekt-vdoskonalennya-form-organizacii-navchannya>
 22. Савіщенко В. М. Інвестиції в освіту та науку України: проблеми теорії та практики / В. М. Савіщенко // Национальный юридический журнал: теория и практика (Молдова). – 2016. – № 1 (17). – С. 59-66.
 23. Савіщенко В. М. Структурні елементи правової свідомості / В. М. Савіщенко // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23 квітня 2010 р., м. Запоріжжя. – Запоріжжя : Запорізь. юрид. ін-т Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 223-225.
 24. Савіщенко В. М. Вплив змісту дисципліни «Юридична деонтологія» на формування соціально-професійної компетентності майбутніх юристів / В. М. Савіщенко // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 квітня 2011 р., м. Запоріжжя. – Запоріжжя : Запорізь. юрид. ін-т Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2011. – С. 221-225.
 25. Савіщенко В. М. Теоретична модель соціально-професійної компетентності юриста / В. М. Савіщенко // Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 жовтня 2011 р., м. Львів. – Львів : Львів. наук.-практ. центр проф.-тех. освіти НАПН України, 2011. – С. 107-109.
 26. Савіщенко В. М. Концептуальні засади вдосконалення юридичної освіти / В. М. Савіщенко // Оновлення соціально-психологічної та педагогічної науки на етапі націєтворення : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 20 квітня 2012 р., м. Запоріжжя. – Запоріжжя : Класич. приват. ун-т, 2012. –

- С. 93-95.
27. Савіщенко В. М. Подолання правового нігілізму як необхідна умова формування правової держави / В. М. Савіщенко // *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 26 жовтня 2012 р., м. Дніпропетровськ.* – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 25-27.
 28. Савіщенко В. М. Історичні аспекти становлення теоретичних основ юридичної діяльності та освіти / В. М. Савіщенко // *Методологічні та методичні проблеми формування історичної пам'яті учнівської молоді : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., 13-14 грудня 2012 р., м. Херсон.* – Херсон : Херсон. академ. неперервної освіти, 2012. – С. 179-182.
 29. Савіщенко В. М. Формування деонтологічної компетентності у студентів юридичних факультетів [Електронний ресурс] / В. М. Савіщенко // *Освіта і особистість: нові підходи, сучасна дидактика, інноваційні технології й якість освіти : матеріали Міжнар. освіт. форуму «Особистість в єдиному освітньому просторі»*, 11-26 квітня 2013 р., м. Запоріжжя // *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.* – 2013. – Вип. 2/12 – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/tyt12.pdfhttp://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp12/savishenko.pdf
 30. Савіщенко В. М. Якісна вища юридична освіта – першооснова становлення правопорядку в суспільстві / В. М. Савіщенко // *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції : матеріали українсько-польської наук.-практ. конф., 15 листопада 2013 р., м. Дніпропетровськ.* – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 26-27.
 31. Савіщенко В. М. Оновлення змісту вищої юридичної освіти / В. М. Савіщенко // *Сучасна вища і середня освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика : матеріали наук.-практ. конф., 22 листопада 2013 р., м. Харків.* – Х. : Харків. нац. педагог. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2013. – С. 109-110.
 32. Савіщенко В. М. Гармонізація національного законодавства України у сфері освіти / В. М. Савіщенко // *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 31 жовтня 2014 р., м. Дніпропетровськ.* – Дніпропетровськ : Середняк Т.К. ; Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 92-95.
 33. Савіщенко В. М. Напрями вдосконалення національно-патріотичного виховання / В. М. Савіщенко // *Патріотичне виховання курсантсько-студентської молоді в Україні: стан, проблеми та перспективи на майбутнє : матеріали наук.-практ. семінару, 12 грудня 2014 р., м. Дніпропетровськ.* – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. – С. 90-93.
 34. Савіщенко В. М. Основа моделі правового розвитку науки в Україні / В. М. Савіщенко // *Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 30-31 січня 2015 р., м. Кривий Ріг.* – Кривий Ріг : Криворіз. нац. ун-т, 2015. – С. 148-151.

35. Савіщенко В. М. Структурні елементи адміністративно-правового механізму управління у сфері освіти / В. М. Савіщенко // Юридична наука та практика у третьому тисячолітті : матеріали Міжнар. наук. конф., 27-28 лютого 2015 р., м. Кошице, Словацька Республіка. – Кошице : Університет Павла Йозифа Шафарика, 2015. – С. 125-127.
36. Савіщенко В. М. Адаптація в Україні європейського досвіду адміністративно-правового забезпечення освіти / В. М. Савіщенко // Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 27-28 листопада 2015 р., м. Братислава, Словацька Республіка. – Братислава : Панєвропська висока школа, 2015. – С. 173-176.
37. Савіщенко В. М. Прогресивні інновації становлення системи освіти в Канаді / В. М. Савіщенко // Законодавство України: історія розвитку, соціальна обумовленість, якість, застосування та вдосконалення : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 4-5 грудня 2015 р., м. Запоріжжя. – Запоріжжя : Запорізь. нац. ун-т, 2015. – С. 152-154.
38. Савіщенко В. М. Педагогічне розмаїття форм навчання: правовий аспект / В. М. Савіщенко // Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування : матеріали наук. семінару, 10 грудня 2015 р., м. Дніпропетровськ. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. – С. 59-62.
39. Савіщенко В. М. Особливості інвестицій в освіту та науку / В. М. Савіщенко // Перспективні напрями розвитку сучасної юридичної науки : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 29-30 січня 2016 р., м. Кривий Ріг. – С. 56-28.

несуть у собі теоретичне і практичне значення, що полягає у можливості використання положень, рекомендацій і висновків у навчальному процесі під час викладання дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Теорія та практика правозастосування», «Теоретико-прикладні проблеми державного управління», «Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні», а також під час розробки навчальних і методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій та при удосконаленні вже існуючих й розробці нових навчальних планів і програм до зазначених дисциплін.

Використання результатів дисертаційної роботи Савіщенко В.М. сприятиме активізації та підвищенню ефективності навчального процесу й рівня базових і спеціальних знань майбутніх юристів із вище вказаних дисциплін.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Савіщенко Вікторії Миколаївни вважати впровадженими у навчальний процес кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ під час викладання дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Теорія та практика правозастосування», «Теоретико-прикладні проблеми державного управління», «Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні», розробці навчально-методичного забезпечення до зазначених дисциплін.

Члени комісії:

**Завідувач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

А.О. Собакарь

**Завідувач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Л.Р. Наливайко

**Професор кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

О.Г. Комісаров

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. ректора

Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
полковник поліції

О.В. Золотоноша

2016

АКТ

**впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
доцента кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ Савіщенко Вікторії Миколаївни
на тему: «Організаційне та правове забезпечення освіти і науки в Україні» у
наукову діяльність Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ**

Комісія у складі завідувача кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Наливайко Лариси Романівни, начальника відділу організації наукової роботи та редакційно-видавничої діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Титаренка Олексія Олексійовича, професора кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності ОВС Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Миронюка Романа Вікторовича склала цей акт про те, що матеріали дисертаційної роботи доцента кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Савіщенко Вікторії Миколаївни на тему: «Організаційне та правове забезпечення освіти і науки в Україні» (на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право) мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень з питань удосконалення адміністративно-правового регулювання окремих інститутів адміністративного права та адміністративного процесу в Україні.

Використання результатів дисертаційної роботи сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності здобувачів вищої освіти, викладачів, докторантів, аспірантів кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

ВИСНОВОК

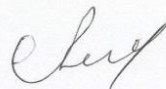
Результати дисертаційної роботи Савіщенко Вікторії Миколаївни на тему: «Організаційне та правове забезпечення освіти і науки в Україні» вважати впровадженими у наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень з питань удосконалення адміністративно-правового регулювання окремих інститутів адміністративного права та адміністративного процесу в Україні.

Члени комісії:

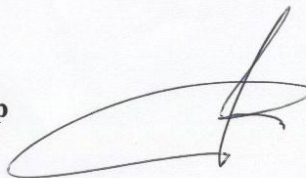
**Завідувач кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Л.Р. Наливайко

**Начальник відділу
організації наукової роботи
та редакційно-видавничої діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

О.О. Титаренко

**Професор кафедри
адміністративного права, процесу та
адміністративної діяльності ОВС
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Р.В. Миронюк